Klārai Priedītei

ARTURS PRIEDĪTIS

HIMĒRISKUMA NESAULĒ

KULTUROLOĢISKAS
ESEJAS UN STUDIJAS

A.K.A.
Daugavpils 2003

UDK 9 L
Pr 51

Mākslinieks – Genādijs LINS
Makets – Vitauts STOČKA

Priedītis A. Himēriskuma nesaulē. Kulturoloģiskas esejas un studijas. – Daugavpils: A.K.A., 2003, 318 lpp.

Grāmatā aplūkota latviešu tautas mentalitātes un kultūras problemātika saistībā, piemēram, ar tādām aktuālām parādībām kā sociāli vēsturiskie notikumi XX gadsimtā, etniskās identitātes un sabiedrības integrācijas jautājumi. Grāmatā liela uzmanība veltīta kulturoloģijas teorētiskajām nostādnēm, piemēros atsaucoties uz pieredzi Latvijā.

ISBN 9984-582-13-2

© A.K.A., 2003

SATURS

PRIEKŠVĀRDS 7

PIRMĀ NODAĻA. MELANHOLISKĀ REALITĀTE 9
Eiropas perifērijas mentalitāte 11
Tolerantās tautas atbildība 28
Integrācijas kulturoloģiskie aspekti 49
Notikumi unikālajā nomalē 54
Jaunatnes audzināšana etnocentriskuma aplokā 60
Netolerantā iecietība 64
Interkulturālās izglītības perspektīvas 69
Baznīca un integrācija 75
Latvijieši izvēlas multikulturālismu 80

OTRĀ NODAĻA. VALDZINOŠAIS JŪGENDSTILS 83
Jūgendstila narcisms 85
Jūgendstila nozīme kultūras vēsturē 90
Simbolisms un jūgendstils 92
Pāva vēdekļa apburtie 99

TREŠĀ NODAĻA. PELĒCĪBAS MULTIPLIKATORI 111
Intrigu un sentimentālā mazohisma gūstā 113
Pagātne un tagadne 126
Tautiskie traipi 144
Mūsdienu Pietuka Krustiņi bez komentāra 149
Neaktuālā zinātne 163

CETURTĀ NODAĻA. MITOLOĢISKĀS KAISLĪBAS 171
Kultūras sakaru mīti 173
Integrācijas vārdnīca 185
Nācijas un nacionālisma diagnostika 205
Laimīgais multikulturālisms 216

PIEKTĀ NODAĻA. KULTŪRAS TALANTS 229
Metafiziskās kulturoloģijas virsotnēs 231
Laikmetu ārdītāji 239
Kultūras jēdziens Raiņa filosofiski estētiskajās refleksijās 245
Kultūras departaments 252
Pārejas laikmeti 268
Tradicionālisma un modernisma divkauja 285
XX gadsimta nolemtība 302

PĒCVĀRDS 314

PRIEKŠVĀRDS

Šīs grāmatas žanrs ir "kulturoloģiskas esejas un studijas".

Grāmatā apkopoti samērā retos izdevumos agrāk publicētie darbi (esejas), kā arī tematiski nosacīti grupētas studijas - īsākas vai garākas kulturoloģiskās refleksijas.

Grāmatā vispopulārākie jēdzieni ir "kultūra", "kulturoloģija", kā arī "latviešu kultūra", "latviešu etnoss".

Teorētiskās studijas parasti ilustrētas ar vietējo materiālu, ko vienmēr esmu centies izprast un vērtēt paškritiski.

Protams, kulturoloģiskajās studijās etniski paškritiska pozīcija ir riskanta aizraušanās. Ne velti Rietumu etnologi un antropologi piemērus teorētiskajām konstrukcijām mīl izvēlēties nevis no sava etnosa, bet gan no citu (tradicionāli – indiāņu, eskimosu, čigānu, Austrālijas aborigēnu) etnosu dzīves.

M. Pavičs savā slavenajā "Vārdnīcā" stāsta par kādu interesantu hazāru paradumu.

Hazāri mēdza cilvēku kritizēt tikai tajā laikā, kad cilvēks gulēja ciešā miegā. Hazāri uzskatīja, ka miega laikā kritika iedarbojas spēcīgāk nekā nomodā.

Pašlaik pie mums Latvijā atkal ir dzirdamas runas par jaunas "atmodas" nepieciešamību...

Negribētos teikt, ka man būtu bijis īpaši jāsteidzas ātrāk izdot savu etniski paškritisko grāmatu. Ik dienas nākas pārliecināties, ka līdz patiesi īstai atmodai būs vēl ilgi jāgaida.

Katra grāmata, vienalga vai tā ir zinātniska, publicistiska vai literāri poētiska, nevar nebūt zināms rezumējums, atskaites un pārskata forma.

Šajā grāmatā tas visvairāk attiecas uz manām līdzšinējām interesēm par jūgendstilu, simbolismu, etnoloģiju, pārejas laikmetu specifiku.

2001. gada decembrī

A. P.

PIRMĀ NODAĻA

MELANHOLISKĀ REALITĀTE

Vēsture nemāca; tā tikai soda tos,
kuri negrib mācīties.

Vasilijs Kļučevskis

Man gribētos mīlēt savu valsti,
tajā pašā laikā saglabājot taisnīgumu.
Es dzimtenei nenovēlu tādu varenību,
kas sasniegta ar melu palīdzību.

Albers Kamī

EIROPAS PERIFĒRIJAS MENTALITĀTE

Lieta ir tā, ka mēs nekad neesam bijuši kopā ar citām tautām; mēs nepiederam nevienai no pazīstamajām cilvēces dzimtām, ne Rietumiem, ne Austrumiem, un mums nav ne vienas, ne otras tradīcijas.

Pēteris Čaadājevs

Viens no semiotiskās individualitātes galvenajiem mehānismiem ir robeža.

Jurijs Lotmans

Nācija nav asinsradniecības kopība, bet kultūras kopība.

Gēte

Es stāvu sargam; guļat, biedri, jūs!

Rainis

Kultūras telpiskā autorefleksija

Jebkuras kultūras telpiskā autorefleksija ir saistīta ar ģeogrāfisko orientāciju un vēsturiski akceptēto pasaules telpas bināro (duālo) dalījumu.

Visās kultūrās visnoturīgākā izrādījusies nevis antinomija Ziemeļi–Dienvidi, bet gan Austrumi–Rietumi.

Tas ir saistīts ar šīs antinomijas kosmogoniskajiem motīviem (saules noriets un ausma, visu dzīvo radību dzimšana un miršana u.c.). Ne velti daudzās kultūrās Austrumi simbolizē attiecīgo sākotni (pasaules radīšanas, dzīves, vēstures).

Arī latviešu mitoloģiskajā mantojumā Austrumiem un rīta zvaigznei Auseklim ir noteiktas funkcijas: simbolizēt sākumu visdažādākajām sākotnes formām.

Valstiskās neatkarības atjaunošanas pacilātajā periodā fonā zaigoja "Auseklīša" (tagad gandrīz pilnīgi izzudušais) ornamentālais simbols, kaut gan faktiski konkrētajos politiskajos apstākļos "visas briesmas" bija gaidāmas tieši no Austrumiem.

Savukārt Rietumi tradicionāli asociējas ar izaugsmes briedumu, rezultātu apkopošanu, noslēgumu, beigām (dzīves, vēstures, pēc O. Špenglera rekviēma arī Eiropas kultūras).

Antinomijai Austrumi–Rietumi bijusi ne tikai mitoloģiski simboliskā slodze. Jēdzieniskajam pārim "Austrumi–Rietumi" joprojām konstatējams arī sociokulturālās dilemmas raksturs.

Šī dilemma noteiktos vēsturiskajos apstākļos var iegūt pat kategoriski nesamierināmu veidu, kā to, piemēram, angļu koloniālismam kritiskā periodā apliecināja R. Kiplings: "Rietumi ir Rietumi, Austrumi ir Austrumi, un tie nekad nevienosies". Savukārt Katrīna II pavalstniekiem piedraudēja: "Krievija ir eiropeiska dižvalsts". Imperatrise apkopoja Pētera I un savu reformu rezultātus, konstatēja Krievijas tuvošanos Eiropai un reizē no troņa augstumiem nevienam neieteica nepakļauties oficiālajai rietumnieciskajai orientācijai.

Oficiālās orientācijas ambiciozais diktāts un alternatīvas deficīts (nevēlamība) ir izplatīta parādība, un postkomunistisko zemju iedzīvotājiem tas pašlaik ir vislabāk pazīstams. Latvijā tiek proponēta tikai viena izvēle – ES un NATO.

Dažādu analītisko tekstu (piemēram, M. Vēbera izpētīto reliģisko atšķirību) un tāpat radošās inteliģences impresiju (piemēram, Nobela prēmijas laureāta R. Kiplinga citēto vārdu) ietekmē par Austrumiem un Rietumiem nostabilizējusies zināma asociatīvā gamma.

Tā balstās uz pretstatījuma principu. Rietumus tradicionāli ilustrē ar tādiem vārdiem kā individuālisms, personība, brīvība, vienlīdzība, demokrātija, askēze, zinātniskā izziņa, racionālisms, dinamiskums, attīstība, modernizācija, kapitālisms. Austrumus stereotipiski apraksta ar tādiem vārdiem kā despotisms, mistika, intuīcija, stagnācija, stabilitāte, tradicionālisms, rituālisms, orda, fundamentālisms.

Īpaši sakāpināti dihotomija Austrumi–Rietumi atklājas robežjoslu un pierobežas kultūrās. Tātad teritorijās, kurās robežojas Austrumu un Rietumu kultūras un kuras gan priekš Austrumiem, gan priekš Rietumiem ir

perifērijas.

Pie tādām globālām robežjoslām pieder Krievija, Ukraina, Kaukāza un Balkānu zemes, Turcija, Spānija, Tuvo Austrumu zemes.

Latvijas teritorija tādai robežjoslai kā Krievija atsevišķos kultūras fragmentos uzskatāma par pierobežu jeb perifēriju.

Kulturoloģiskie novērojumi liecina, ka robežjoslās (perifērijās) galvenais kultūras dinamiskuma dzinējspēks un attīstības vitālākais faktors ir polarizācija.

Minētajās vietās polarizējas tādas savstarpēji izslēdzošas garīgās tendences kā atklātība un noslēgtība, savdabība un universālisms, atvērtība un izolācija, multikulturālisms un nacionālisms, iniciatīva un pasivitāte, avangardisms un tradicionālisms, modernizācija un konservatīvisms, paškritiskums un pašapmierinātība u. tml.

Robežjoslas (perifērijas) kultūras ir daudz komplicētāki fenomeni nekā "centrā" lokalizētās kultūras.

Labi zināms, ka "centra" un "perifērijas" attiecību organizācija (tai rūpīgi pievērsās Romas impērijas valdnieki) prasa augstu valstiski administratīvo kompetenci.

Šo prasmi no nesenās pagātnes var atgādināt (arī mūsdienu Latvijas kontekstā) anekdote (kulturologu pārliecībā XX gs. pilsētu folklorā visproduktīvais žanrs): "ASV prezidents jautā Brežņevam: – Kā jums izdodas tik lielā valstī organizēt iedzīvotāju apgādi? – Visu vedam uz Maskavu, bet no turienes paši izvadā..."

Robežjoslas (perifērijas) kultūrās abu pušu (Austrumu–Rietumu) komponenti mehāniski nesummējas attiecīgajā kultūras veselumā, implicējot Austrumu un Rietumu garīgo materiālu. Minētajās kultūrās rodas savdabīga sistēma. Tās visos līmeņos aktivizējas antinomisku kultūras fenomenu pretstatījums. Šajā totālajā un fatālajā pretstatījumā izpaužas robežjoslas (perifērijas) kultūras specifika un komplicētība. Kā jau tika minēts, pretstatījums jeb polarizācija ir robežjoslas (perifērijas) kultūras galvenais dzinējspēks.

Robežjoslu (perifēriju) kultūru antinomiskā specifika var labi atklāties sabiedrības autorefleksijās.

Šajā ziņā grūti aizstājams piemērs ir Krievijas kultūra, kuru tagad gandrīz nevaram iedomāties bez Austrumu–Rietumu tēmas (īpaši aizvadītajos trijos gadsimtos).

Kā zināms, šīs tēmas risinājumā kopš XIX gs. vienmēr iesaistījusies arī latviešu izcelsmes inteliģence un, protams, neiztrūkstoša ģeogrāfiskā telpa vienmēr bijusi Baltija kā Krievijas impērijas rietumu perifērija. Tiesa,

P. Čaadājevs deva priekšroku citam Krievijas telpiskajam tēlam: Krievija ar vienu elkoni atspiežas Ķīnā, ar otru – Vācijā.

Stihija un civilizācija

Pēteris I atstājis joprojām unikālu mantojumu. Mēdz atkārtoties, ka valsts galvaspilsētu pārceļ uz citu pilsētu vai uzceļ jaunā vietā. Tas notiek dažādu (klimatisko, ģeogrāfisko, politisko, arhitektūriski reprezentatīvo u.c.) apsvērumu ietekmē.

Pēteris I jaunu galvaspilsētu uzcēla kulturoloģisko apsvērumu dēļ un kultūras vispārējās orientācijas neatgriezeniskas nostiprināšanas vārdā. Pēteri I spārnoja ideja saplūst ar Rietumu civilizāciju un atbrīvoties no Austrumu stihijas.

Uzskata, ka Pētera I reformu lielākā nepilnība bija sociālajā jomā. Imperātors pievērsās muižnieku kulturoloģiskajai "pāraudzināšanai", novārtā atstājot zemniecību un citus sabiedrības slāņus. Tādējādi tika izjaukta tautas vienotības un brālības apziņa, garīgo tendenču sociālais līdzsvars. Zemnieki uz muižniekiem sāka lūkoties kā uz sveštautiešiem (visizplatītākā asociatīvā saikne bija ar "vāciešiem"). Tādējādi Krievijas lielākajā iedzīvotāju daļā "stihija" nemazinājās un potenciāli saglabājās, jo "civilizācija" skāra tikai valsts sabiedrības niecīgu daļu.

Pētera I reformas abas galvenās konstantes (stihija/civilizācija) Krievijā neizskauda. Konfrontācija saasinājās XIX un XX gadsimtā.

Krievu filosofiskajā, kulturoloģiskajā, māksliniecisku literārajā domā ar apzīmējumu "stihija" tradicionāli saprot abstrakti mentālu parādību. Līdzās šim apzīmējumam ar sinonīmiskām tiesībām virknējas tādi vārdi kā haoss, barbariskums, aziātiskums, austrumu mežonība.

Par stihijas pretstatu uzskata civilizāciju un šī apzīmējuma jēdzieniskos satelītus – kultūra, kosmoss, logoss, apgaismība.

Antinomijas stihija–civilizācija sākotni parasti izskaidro ar mitoloģijas palīdzību, cenšoties izprast slāvu mentalitātes pirmavotus.

Slāvu (arī baltu) mitoloģijā nav stabili fiksēts augstāko dievu panteons un nav galvenie kosmogoniskie mīti par haosa pārvēršanu kosmosā.

Slāvu mitoloģijā nav arī "kulturoloģiskā eposa", t.i., eposa, kurā zeme tiktu atbrīvota no briesmoņiem, pārveidota un civilizēta.

Kā zināms, mitoloģiskie eposi uzskatāmi par tautas morālo priekšstatu izejas punktu, kad dievi un varoņi apliecina ne tikai reliģiskos, bet arī morālos ideālus.

Izteikta hipotēze, ka slāvu mitoloģijas pilnveidošanos pārtrauca kristiānisma pieņemšana, kas Krievijā (tāpat kā Baltijā) pilnībā neaizstāja pagānismu.

Galvenokārt kristiānisma laikā radās biļinas par krievu labdariem (spēkavīriem).

Par vienu no viņiem, Iļju Muromieti, traģēdiju piecos cēlienos sarakstīja Rainis. Viņš savās pārdomās tāpat kā krievu kolēģi nespēja ignorēt biļinu populārā tēla niecīgo saistību ar "civilizāciju" – personības un sociālā progresa problemātiku. Iļja Muromietis drīzāk reprezentē "stihiju", nekā "civilizāciju".

Visnesaudzīgākie "krievu stihijas" portreti radušies XX gadsimta sākumā pēc Krievijas katastrofas (revolūcijas).

Piemēram, N. Berdjajevs krievu tautu salīdzināja ar tumšu, iracionālu, aprobežotu un apgaismībai nepakļāvīgu un reizē arī dziļi reakcionāru stihiju. Pie tam šī stihija ir mūžīga mistiska reakcija pret jebkuru kultūru, personību, cilvēka tiesībām uz godu un cieņu. Tādā drūmā kontekstā civilizācija interpretēta kā kultūras augstākais etaps.

Krievijas intelektuālajās aprindās līdz XX gs. sākumam civilizācijas jēdziens bija kultūras augstākā mērvienība. Zināms pretstatījums (civilizācija–kultūra) sākās pēc O. Špenglera grāmatas iznākšanas. Tajā civilizācijai ir negatīva pieskaņa.

O. Špenglera grāmata Krievijā atbalsojās ne tikai garīgajā līmenī. Gan pašu grāmatu, gan tās krievu recenzentus ļoti necieta Ļeņins. Pēc viņu publikācijām proletariāta vadoņa "kulturoloģiskās pacietības" mērs bija pilns, un viņš pavēlēja nekavējoties (1922. gadā) izsūtīt no padomju valsts tautas ienīstos (patiesībā arī pēdējos palikušos) 100 profesorus.

Piebilstams, ka pretstatā Ļeņinam par O. Špenglera darbu jūsmoja Musolīni, it kā mums atgādinot būt gataviem sastapties ar visnegaidītākajām niansēm Rietumu–Austrumu tematikā.

Kopš XIX gs. vidus Krievijas eirooptimistus un eiropesimistus sāk uzlūkot kā vienotu kultūras strāvu – slavofīlu un rietumnieku kustību.

Tā sastāvēja no divām atšķirīgām grupām, katrai aizstāvot un argumentējot sava orientācijas virziena perspektīvas. Viena no konkurējošajām pusēm aizstāvēja "krievu barbarismu", otra – "Rietumu civilizāciju".

Sabiedriskajā apziņā abu grupu pretstatījums savā principiālajā ievirzē saglabājies līdz mūsdienām. Atsevišķos vēstures posmos varēja mainīties argumentācijas materiāls, kas abām grupām (paradoksāli) balstījās uz Rietumeiropas filosofiju un socioloģiju.

XX gs. sākumā un beigās (pēc PSRS sabrukuma) aktuāls kļuva pretstatījums tādos vārdos kā "īstie krievu patrioti", "cilvēki, kuri aizmirsuši savu krievisko izcelsmi", "Rietumu kalpi" u. tml.

Ar slavofīliem no latviešu inteliģences visciešākā tuvība bija K. Valdemāram. Viņš nevērsās pret slavofīlu impēriskajām ambīcijām. K. Valdemāra ieskatā pret krievu imperiālismu un nacionālismu ir naivi cīnīties. Drīzāk abas tendences latviešiem ir jāiemanās pragmātiski izmantot.

Krievijas rietumu perifērijā Baltijas guberņās slavofīlu galvenie oponenti bija vācbalti, kuri praktiski joprojām palika galvenie noteicēji visās dzīves jomās un kavēja jebkādas attīstības iespējas krieviem, latviešiem, igauņiem.

K. Valdemāra darbība savā dziļākajā būtībā bija divdomīga, un tā faktiski pilnā mērā atbilst perifērijas kultūras specifikai.

No vienas puses, kritizējot vācbaltus, viņš izpatika slavofīliem. No otras puses K. Valdemāra īstais mērķis bija izteikti "rietumniecisks", jo viņš vēlējās latviešus iesaistīt Krievijas ekonomikā (jūrniecībā), izmantojot impērijas "logu uz Eiropu". K. Valdemāra proponētā (cara galma un valdības līmenī) ekonomiskā politika un sociālekonomiskie uzskati bija nesalīdzināmi tuvāki Rietumiem nekā slavofīlu arhaiskajām saimnieciskajām rekomendācijām.

XX gs. liela nozīme ir intelektuālajiem strāvojumiem, kas centrā izvirza Krievijas īpašo statusu pasaulē.

Rietumeiropā izplatīto uzskatu sintēzi XX gadsimta vidū veica Arnolds Toinbijs. Viņaprāt Krievijas kultūras vēsture vienmēr ieturējusi neparastu kursu. Krievija savas pastāvēšanas apmēram vienpadsmit gadsimtos ieņēmusi svarīgu militāro, politisko, kulturoloģisko vietu pasaulē. Taču Krievija neesot spējusi radīt oriģinālu civilizāciju. Gluži pretēji, Krievija trīs reizes pārņēmusi citu civilizāciju sasniegumus: vispirms skandināvu, pēc tam Bizantijas un beidzot Rietumu – sākumā liberālajā, tad komunistiskajā formā.

Krievu kultūras īpašo lomu akcentē tāda pirmajā laikā akadēmiska, bet mūsdienās galvenokārt sabiedriski politiska parādība kā Eirāzijas teorija.

Tā balstās uz koncepciju, ka krievu kultūra unikālā sakausējumā apvieno sevī gan eiropeiskās, gan austrumnieciskās īpašības, taču nepieder ne Rietumiem, ne Austrumiem.

Eirāzijas teorija, ko šodien var uzskatīt par zināmu kompromisu Rietumu–Austrumu tematikā, rādās krievu zinātnieku aprindās emigrācijā

XX gadsimta 20. gados.

Krievu inteliģence emigrācijā nonāca pie secinājuma, ka Krievijas likteni ir grūti izskaidrot Rietumeiropas historiogrāfijas un kulturoloģijas kategorijās. Krievijas likteņa analīzē vajadzīga īpaša pieeja.

Krievu kultūras unikālumu Eirāzijas teorijas autori pamatoja ar vispāreiropeisko krīzi. Oktobra revolūcija Krieviju atdalīja no visas pasaules un krievus nostādīja uz vēsturiskās pašapziņas jauna pakāpiena. Krievijas civilizāciju un krievu kultūru nākas uzskatīt nevis par Eiropas un pasaules perifēriju, bet gan par pasaules kultūras maģistrāli. Uz šīs maģistrāles saplūst eiropeiskās un neeiropeiskās kultūras tendences un risinās eiropeiskās un pasaules krīzes problemātika.

Arī visjaunākajās prognozēs Krievija atzīta par zināmu "supercivilizāciju", kurai pa spēkam apvienot un amortizēt Rietumu un Austrumu kultūras, nogludināt to pretrunas un sintezēt sasniegumus.

Izskaidrojumu Krievijas savdabīgajam (traģiskajam) liktenim tomēr pa lielākai daļai tiecas rast pašā krievu cilvēkā un viņa mentalitātē.

Krievijas likteņa analīze koncentrējas ap tādiem jautājumiem kā personības loma, kolektīvisma un individuālisma tradīcijas, inteliģences un varas attiecības.

Tradicionāli akcentē, ka Rietumos valda individuālisms un personības attīstība pakļauta specifiski imanentiem likumiem. Savukārt Austrumos viss ir pretēji. Austrumos personībai ir sekundāra loma kultūras struktūrā.

Krievijā tās izcilākie domātāji vienmēr ir pasvītrojuši personības problēmu kā galveno šķērsli Krievijas ceļā uz Rietumu civilizāciju.

Personība nav dabas dots lielums. Tā veidojas personības veidošanās procesā, kas ir savā ziņā revolucionārs un sāpīgs process.

Šis process nav pieņemams un ir par grūtu iedzīvotāju masām, kas intuitīvi tiecas dzīvot ierastajā "bezpersonības labklājībā".

Masas ir labvēlīga augsne patvaldībai, diktatūrai, totalitārismam un mitoloģizētām dogmām.

Krievu intelektuāļi uzskata, ka Eiropā nekur citur valstij nav bijusi tāda vara pār savu pavalstnieku dzīvībām un mantību kā Krievijā. Tāpēc nav jābrīnās, ka tādā zemē arī personības veidojas lēnām.

Turklāt personība izjūt vainas sajūtu par savu atšķirību, par savu atraušanos no tautas masām. Šī vainas sajūta tipiski atspoguļojas krievu klasiskajā literatūrā (piemēram, F. Dostojevska, A. Čehova daiļradē).

Vispār par krievu inteliģences lielāko nelaimi konsekventi uzskata tās aklo pakļaušanos apriori pašu formulētajam pienākumam kalpot tautai.

Tātad cīnīties par tautas "gaišāku nākotni", bet nevis cīnīties par personības brīvības tiesībām vispār.

Atšķirība šajā ziņā visskaidrāk atklājas salīdzinājumā ar Rietumeiropu, kur pirmajā vietā ir personības brīvības tiesības, personības garīgā patstāvība un neatkarība.

Šī atšķirība (nākas īpaši pasvītrot) atsaucas uz kultūras tipoloģisko piederību, proti, kultūras piederību didaktiskajam vai artistiskajam tipam.

To labi saprata F. Dostojevskis. Tos, kuri Krievijā klaigāja par grēku būt personībai tautas priekšā, rakstnieks dēvēja par "dzīves skolotājiem" – viduvējības un pusinteliģences izplatītājiem un patiesībā tautas garīgās izaugsmes vislielākajiem kavētājiem.

Kultūras didaktiskajā tipā centrā ir kolektīvisms un tā pamācīšanas, skološanas, "cīņā vešanas" problemātika, kolektīvisma gara un gribas utilitārisms.

Artistiskajā kultūras tipā visu izšķir tāds princips kā "māksla mākslai", personības brīvības aristokrātiskais patoss, personības apziņas plūsma, antipātijas pret konstantām garīgajām normām, individuālisma primaritāte.

Nostiprinājusies atziņa, ka Krievijā vienmēr ir valdījis tautas kults, kolektīvisma kults, kolektīvās apziņas tips, personības kultūras trūkums, personības cieņas un autoritātes trūkums.

Tautas dzīves stihija nomāc personības veidošanās iespējas un personības darbības perspektīvas.

P. Čaadājevs Krievijai pārmeta "bezpersonisko haosu" – garantijas trūkumu personības brīvībai un īpašuma tiesībām. A. Puškins izteicās, ka "personības principa" ieviešana Krievijā prasīs vismaz piecsimt gadus.

Sastopami dzēlīgi izteikumi par Krievijas paradoksiem: jo stingrāka vara, jo mazāka vēlēšanās strādāt. A. Hercens savā laikā ironizēja par krievu inteliģenci: tie, kuri lasa, neieredz varu; tie, kuri nelasa, dievina varu.

Mūsdienās A. Hercena vārdus mēdz pārfrazēt atbilstoši šodienas apstākļiem: tie, kuri raksta, kritizē varu; tie, kuri neraksta, paši tiecas sagrābt varu.

Starp garīgo patstāvību un materiālo patstāvību pastāv tieši pakārtota saistība. Tā ir aksioma (un, protams, ne tikai Krievijā).

Krievijā nav privātīpašuma tradīcijas. Piemēram, uz zemi, salīdzinot ar Rietumeiropu. Tas saistīts ar "mongoļu principu", kad tatāru-mongoļu laikā zeme piederēja nevis krieviem, bet gan hanam. Tātad varas visaugstākajai institūcijai.

Krievijā "mongoļu princips" ilgi saglabājās arī pēc hanu padzīšanas.

XX gadsimtā boļševiki atjaunoja "mongoļu principu", no kura joprojām ir grūti šķirties.

Krievijā valsts, kļūstot par vienīgo zemes īpašnieku, iegūst milzīgu varu pār saviem pavalstniekiem. Viņi visi ir atkarīgi no valsts.

Krievijā cilvēks nekad nav izjutis jebkādas garantijas par sava īpašuma neaizskaramību, vārda brīvību, goda un cieņas aizstāvēšanu.

Krievijā cilvēka dzīves praksē nav ietilpis īpašums, ko var atstāt mantojumā bērniem. Tātad tā ir dzīve bez nākotnes un stimula baudīt personības brīvību.

Krievijas vesternizācijas praksē ir viena atziņa, kas var būt aktuāla arī šodien un ne tikai Krievijā.

Krievu kultūra, tiecoties uz Eiropu un pēc iespējas ātrāk vēloties izbaudīt tās kultūras labumus, ne reti nonākusi pseidorietumnieciskumā jeb "stepes rietumnieciskumā".

"Stepes rietumnieciskuma" pamatā ir izturēšanās pret Rietumeiropu kā pret brīnumzemi, no kuras var paņemt "gatavu rezultātu" bez kritiska novērtējuma, bez lokālās aklimatizēšanas, bez sava papildinājuma.

Ļevs Šestovs, piemēram, par parazītiem dēvēja boļševikus, kuri no Rietumiem pārņēma marksismu un paši nespēja neko jaunu izdomāt.

Eiropeiskā kultūra

Ja mēs apskatām tādu Austrumu fenomenu kā krievu kultūra, tad epistemoloģiskajā kontekstā vienmēr izvirzās Rietumus reprezentējošā Eiropas kultūra.

Naivi iedomāties, ka eiropeiskā identitāte un eiropeiskā kultūra nepazītu "stihiju" un ka Eiropā sastopama tikai "civilizācija".

Kā zināms, eiropeiskās kultūras substrāts radās no barbaru "stihijas" un antīkās kultūras.

Mūsdienās, kad pasaules globālās migrācijas rezultātā Eiropu droši var uzskatīt par migrantu kontinentu, atkal nākas runāt par radikālām etniskajām un kulturoloģiskajām transformācijām.

Eiropas telpa faktiski vienmēr atradusies nepārtrauktā mainībā.

Sākums bija Vidusjūras baseina zemēs. Taču mēdz uzskatīt, ka īstā Eiropas kultūra sākās tad, kad ģeogrāfiskās robežas no Vidusjūras krastiem pārcēlās uz kontinentu. Citiem vārdiem sakot, Eiropa sākās ar barbaru iebrukumu jeb ar barbaru ienākšanu "antīkās kultūras dārzā".

Eiropas kultūra sākās ar etnisko daudzveidību un džentlmenisku vie-

nošanos, ka integrācijas pamats visiem etnosiem būs antīkās kultūras mantojums un kristiānisms.

Kristiānisma izplatīšanās (ar zobenu vai bez tā) atkal izmainīja Eiropas telpu. Krusta karu rezultātā Eiropas perifērijā nonāca arī mūsdienu Latvijas teritorija.

No XVI gadsimta Eiropas liktenī būtisku vietu sāka ieņemt tāds faktors kā koloniālisms. Koloniālās kundzības sistēma veicināja nacionālisma un šovinisma augsni, masu apziņā stimulēja spēka un vardarbības kultu, nacionālās izredzētības ideoloģiju.

Eiropas kultūru sāka ietekmēt kolonializēto zemju kultūras. Uzskata, ka Eiropa patiesībā sāka zaudēt savu identitāti, izšķīstot "kultūru kokteilī". Ar laiku eiropeiskā pašapziņa, eiropeiskā hegemonija pārvērtās "Eiropas norietā", kā savu grāmatu nosauca O. Špenglers.

Jau tika minēts, ka eiropeiskā civilizācija, eiropeiskā identitāte un eiropeiskā kultūra atrodas radikālu pārmaiņu priekšā.

Vispāreiropeiskajā dialogā šodien galvenā tēma ir atsevišķu kultūru mijiedarbība, savstarpējā bagātināšanās.

Migrācija rietumnieciskajā Eiropas garīgajā universumā strauji nostiprina Austrumu kultūras. Eiropas civilizācijas telpā nostiprinās citu civilizāciju pārstāvji.

Kulturoloģijā ir tāds termins kā eiropocentrisms, raksturojot Eiropu kā pasaules civilizācijas un kultūras centru.

Eiropocentrisms ir ļoti izlutināts fenomens, jo nekādu konkurenci nesastapa gadu tūkstošiem jau no pirmsākuma senajā Grieķijā, kur nekautrējās glorificēt "savējos" un noniecināt "citus" ("barbarus").

XX gadsimtā eiropocentriskās pasaules vietā stājās priekšstats par daudzpolāru pasauli. Eiropa vairāk netiek uztverta kā mūsu planētas "gals un sākums".

XX gadsimta cilvēces vēsture izceļas ar ievērojama mēroga notikumiem, kas visbiežāk iegūst starpkontinentālu raksturu.

Abi Pasaules kari, sociālistiskā revolūcija, zinātniski tehniskā revolūcija, informatīvi telekomunikatīvā revolūcija, tirgus ekonomikas un liberālās demokrātijas totālā izplatība, cilvēktiesību autoritātes nostiprināšanās, starptautiskais terorisms, pasaules iedzīvotāju globālā migrācija, modernisma un postmodernisma māksla un literatūra neattiecas tikai uz vienu kontinentu.

Eiropas kultūras pašapziņai zināms pārbaudījums sākās pēc II Pasaules kara, kad amerikāņu kultūra iespiedās Eiropā.

Rietumeiropas kultūrai nācās pielikt daudz pūļu, lai apliecinātu pāreju no gadsimta sākuma modernisma uz postmodernismu.

Kultūras paradigmas spilgti izteikta maiņa nav konstatējama, salīdzinot ar to enerģiskumu un azartu, ar kādu Eiropas kultūrā savā laikā ienāca modernisms. Mūsdienu kulturoloģiskā atmosfēra drīzāk atgādina ieilgušu epilogu un ne visai lielu vēlēšanos pārvarēt XX gadsimta pirmās puses tradīciju inerci.

Eiropiešu pretenzijas uz kultūras hegemoniju ir krietni mazinājušās. Pēc II Pasaules kara masu un elitārās kultūras līdera pozīcijas sāka ieņemt ASV. Kinomākslā, literatūrā, vizuālās mākslas veidos, arhitektūrā mūsdienīguma, idejiskās aktualitātes un mākslinieciskās drosmes paraugstundas sniedz amerikāņi.

Eiropeiskajā kultūrā vienmēr galvenā vērtība ir bijusi cilvēks un individuālisms kā filosofiskās un sociālās orientācijas pamats. Kultūras centrā ir jau antīkajā pasaulē radītā un kristiānismā akcentētā nostādne par Cilvēku kā visu lietu mēru.

Rietumeiropā turklāt šī kultūras pamattēze organiski sasaucas ar valstiski politisko teoriju un praksi, kad brīvi cilvēki apvienojas pilsoniskās sabiedrībās.

Eiropa tāpēc pamatoti vienmēr ir varējusi lepoties ar personības primaritāti, dažādu intelektuālo risinājumu koeksistenci, politisko uzskatu polifoniskumu, dialogu kā problēmu risināšanas pamatformu.

Eiropā cilvēks pats veido savu personību un nosaka savu likteni, vietu apkārtējā pasaulē. Personības brīvības institūtu nespēja diskreditēt pat masu aktivizēšanās pēc franču revolūcijas ar tās "austrumniecisko" (īpaši XX gs. proletāriskajā kontekstā) lozungu "Brīvība, vienlīdzība, brālība".

Perifērijas mentalitāte

Lietuvā apmēram simts kilometrus no Viļņas atrodas Eiropas ģeogrāfiskais centrs, no kura līdz Eiropas austrumu robežai Urālu kalnos ir vairāki tūkstoši kilometru. Taču, neskatoties uz ģeogrāfisko stāvokli, Baltijas jūras austrumu piekrastes zemes asociējas ar Eiropas perifēriju – īpašu "pelēko zonu" starp Austrumiem un Rietumiem.

Tādas asociācijas stimulējuši vēsturiskie apstākļi.

Sākums, visticamākais, bija Romas impērijas laikā, kad no Baltijas jūras piekrastes uz dienvidu metropolēm plūda dzintars. Senās Romas vēsturnieki dzintara dzimteni aprakstījuši kā tālu nomali un lietoja mūsdienu

cilvēkam svešus toponīmus.

Nosacīti cits etaps saistāms ar kristietības ieviešanu. Eiropā mūsdienu Latvijas, Igaunijas, bet īpaši Lietuvas teritorijas iedzīvotāji kristietībā pārgāja vieni no pēdējiem, kļūstot par kristiānisma (katolicisma) perifēriju kontinenta Ziemeļaustrumos.

Arī paši kristietības sludinātāji vācu garīdznieki un viņu svētās misijas militārais garants – krustneši – ar laiku kļuva par marginālu parādību un radīja tipiski periferiālo vācbaltu kultūru.

Minētās asociācijas stimulēja arī "Austrumu" attieksme. Krievijai zemes pie Baltijas jūras bija "logs uz Eiropu". Tātad zināma robežjosla un periferiāla parādība.

Kad krievu impērija iekaroja Baltiju un "izcirta logu uz Eiropu", interpretācija nemainījās. Baltijas guberņas uzskatīja par impērijas rietumu provincēm. Tātad valsts perifēriju.

XX gadsimtā Baltijas valstis kļuva par savdabīgu "buferzonu" gan Krievijas (PSRS), gan Rietumeiropas (Vācijas) ģeopolitiskajās ambīcijās.

Arī mūsdienās pēc PSRS sabrukuma jaunajā ģeopolitiskajā situācijā Baltijas valstis ir zināma robežjosla (dubultā perifērija) gan Krievijas Federācijai, gan Eiropas Savienībai.

Perifērijas, kas spiestas funkcionēt arī kā zināmas robežjoslas, bieži izjūt ne tikai politisko, bet arī kultūras kolonizāciju. Turklāt kultūras kolonizāciju var pamudināt gan ārējie, gan iekšējie spēki.

Latviešu kultūrā pietrūkst tas, ko kulturoloģijā dēvē par kultūras gradāciju – pakāpenisku un pragmātisku pāreju no viena stāvokļa uz otru. Latviešu kultūra ārējo spēku ietekmē ir bijusi spiesta radikāli mainīties un pielāgoties.

XX gadsimtā tas noticis vismaz četras reizes.

Vispirms cariskās impērijas garīgo ietekmi pārtrauca pirmais padomju varas periods ar visām no tā izrietošajām "revolucionārajām" sekām. Tad nāca Latvijas Republikas divi gadu desmiti, otrais padomju varas periods ar sociālisma kultūras celtniecību un sabrukumu. Tam savukārt sekoja jaunas kulturoloģiskās paradigmas nostiprināšanās 90. gadu sākumā. Jaunajā paradigmā priekšplānā izvirzās stihiski inspirētā Rietumu kultūras un masu kultūras kolonizācija.

Tā izpaužas rietumniecisko vērtību, normu, stereotipu apzināti paātrinātā transplantācijā, sākot no valsts pārvaldes un biznesa organizatoriskajiem mehānismiem un beidzot ar "seksa subkultūru" un kulināriju, lai pēc iespējas ātrāk atbrīvotos no 300 gadus ilgās Austrumu "stihijas" ietekmes.

Par tautas pašapziņas spēcināšanas līdzekli tiek ieteikta visa krieviskā "aizmiršanas kampaņa", bet nevis kolektīvās atmiņas formēšana.

Latviešu kultūrai iesaka aizmirst atsevišķu tās vēstures fragmentu, nepārliecinoties, vai kultūras attīstībā nav sasniegts gluži pretējais, proti, memoriālā fāze, kad etnoss garīgi pārtiek no pagātnes atmiņām.

Kā labi zināms, tautas vienmēr atradušās dinamiskā procesā. Tautas tāpat kā dzīvnieku un augu veidi var iznīkt, un to vietā rodas citas tautas. Šodien autoritatīvākajās etnoģenētiskajās koncepcijās secināts, ka etnosa attīstības ilgums ir apmēram 1500 gadi.

Kādreiz nebija ne lībiešu, ne kuršu un zemgaļu, ne latgaļu un sēļu. Vēsturiski vēl nesen nebija arī tāds etnoss kā latviešu tauta. Droši vien kādreiz etnonīmi lībieši, kurši, zemgaļi, latgaļi, sēļi, latvieši Latvijas teritorijas apdzīvotājiem būs tikpat sveši kā mūsdienu cilvēkam aisti, neuri, budini, galindi un citi senbaltu cilšu nosaukumi.

Latvijas vēstures visjaunākie pētījumi (piemēram, Indriķa Šterna fundamentālais darbs par Latviju viduslaikos) aicina uzmanīgi iedziļināties etnoģenēzes un kultūrģenēzes hronoloģijā.

Tās baltu un somugru ciltis, kuras līdz XIII gs. beigām iekaroja vācu krustneši, visaugstāko kultūras līmeni sasniedza X–XII gs., par ko liecina arheologu sistematizētā informācija.

Pēc iekarošanas senlatvieši un lībieši faktiski palika savas zemes īpašnieki, apsaimniekotāji un mantinieki. Tā, piemēram, XIII–XIV gs. muižas piederēja tikai senlatviešiem un lībiešiem. Bija zaudēta politiskā brīvība, taču saglabājās ekonomiskā patstāvība.

Tomēr pamatiedzīvotāju kultūra slīdēja arvien zemāk, un XVI gs. sākās pilnīgs pagrimums (obskurācija), kas ieilga vairākus gadsimtus.

Balstoties uz vēsturnieku visjaunākajām atziņām kultūrģenēzē var fiksēt vairākus posmus.

Nosacīti pirmajā posmā (XIII–XV gs.) konstatējama senlatviešu cilšu kultūras lejupslīde. Piemēram, arheologu atrastās rotas kļūst ornamentāli arvien bālākas un apbēdījumu inventārs arvien nabadzīgāks.

Tālāk seko visdrūmākais posms (XVI–XVIII gs.). Tolaik senlatviešu cilšu kultūra acīmredzot vispār iet bojā. Šajā posmā transformējas arī pašas ciltis un turpmāk faktiski nākas runāt par jaunu etnisko parādību – latviešu tautu, kas ir radusies somugru un baltu cilšu migrācijas un asimilācijas rezultātā.

Atsevišķas apceres cienīga ir tēma par latviešu tautas pašapziņas (identitātes) formēšanos un izpratni par baltu cilšu kultūras mantojuma kontinuitāti.

Par zināmu nestabilitāti pēctecības izpratnē un vēsturiskajā atmiņā liecina vairāki fakti. Piemēram, tas, ka vācbalti no latviešiem centās mērķtiecīgi slēpt vēsturiskās ziņas par vietējiem iedzīvotājiem pirms krustnešu iebrukuma.

Informācijas slēpšanā, saprotams, nākas respektēt zināmu loģiku. Mēģināt slēpt informāciju ir jēga tikai tad, ja patiešām ir cerības kaut ko noslēpt. Vācbaltiem tātad bija cerības noslēpt vēsturiskās ziņas.

Jaunu posmu ievada latviešu kultūras aizsākumi XIX gs. vidū.

Baltu cilšu (senlatviešu) elites bojāeju no latviešu tautas elites rašanos tātad šķir apmēram 400–500 gadi, kas var atsaukties uz vēsturisko atmiņu un jaunas identitātes formēšanās nosacījumiem.

Kā zināms, latviešu kultūras pirmsākumos noteikta loma ir trim momentiem.

Pirmkārt, vācbaltu attieksmei pret latviešu tautas eksistences tiesībām. XIX gs. sākumā vācbaltu aprindās pārsvaru guva viedoklis, ka latvieši ir tāda pati tauta kā citas tautas un tātad tai ir tādas pašas tiesības uz savu kultūru kā pārejām tautām.

Otrkārt, Rietumeiropā formulētās Apgaismības ideoloģijas praksei Baltijā.

Treškārt, transkulturālajai inversijai. Tātad procesam, kad attīstītāka kultūra apzināti nostājas mazāk attīstītas kultūras pozīcijās. Piemēram, radošā inteliģence producē daiļdarbus mazāk attīstītās kultūras valodisko un estētisko prasību līmenī.

Vispārzināma ir vācbaltu inteliģences loma latviešu literārās valodas radīšanā un latviešu valodā sacerēto visdažādākā žanra un satura tekstu producēšanā, kā arī, protams, estētisko priekšstatu veidošanā.

Katra tauta un tās kultūra savu pilnveidošanās ceļu veic tikai sev raksturīgā veidā.

Katras kultūras problemātika slēpjas tās vēsturē. Kultūras vēsturē ieteicams vispirms meklēt atbildi uz aktuāliem jautājumiem.

Latvijā pašlaik aktuāla ir nacionālisma problemātika. Tā ir aktuāla gan Latvijas daudznacionālās sabiedrības integrācijas un latviešu kultūras attīstības kontekstā, gan Austrumu–Rietumu tematikas un eiropeiskās orientācijas kontekstā.

Latviešu kultūra ar nacionālisma problemātiku vienmēr ir bijusi ļoti cieši saistīta. Faktiski latviešu kultūras vēsture nav iedomājama bez nacionālisma relatīvas klātbūtnes.

Pirmsākumā bija kultūras nacionālisms, no kura XX gs. izauga arī po-

litiskais nacionālims kā valsts politikas elements.

Kultūra, protams, vienmēr ir bijusi nacionālisma spilgtākais simbols un populārākais arguments.

Latvijā šī saikne noturīga ir tāpēc, ka latviešu kultūras virzība organiski vienota ar kultūras autonomijas (XIX gs. ideāls) un politiskās brīvības (XX gs. ideāls) iegūšanu.

Jaunās latviešu kultūras izaugsmi vienmēr pavadījuši politiskie satelīti.

Tam ir savi plusi un savi mīnusi. Vispozitīvākais, saprotams, ir tas, ka tika iegūta politiskā brīvība. Savukārt visnegatīvākais, iespējams, ir tas, ka kultūras un nacionālisma vitālās saistības dēļ nākas konstatēt kultūras pašizolācijas (hermētiskā modeļa) un kultūras fundamentālisma tendences.

Tās izpaužas latvisko normu un vērtību, dzīves veida, kā arī pagānisma, folkloras un etnogrāfijas mantojuma kanonizācijā.

Piemēram, XIX gs. nogalē šīs tendences summējās bēdīgi slavenajā tautiskumā. Pret pusideālistu pseidotautiskumu alerģiju izjuta Rainis un visa tā laika progresīvā inteliģence, kura aktīvi aizstāvēja latviešu kultūras un sociāli ekonomiskās modernizācijas ideju.

Savā ziņā vēsture atkārtojās XX gs. beigās.

Nākas ievērot, ka kultūras paradigmas maiņa stimulē tieksmi retrospektīvi unificēt savu kultūru, pārvēršot to viendabīgā un homogēnā veidojumā, lai it kā operatīvāk un pārskatāmāk varētu konstruēt dažādus salīdzinājumus, prognozes, nākotnes perspektīvas u. tml.

Kulturoloģiskajās retrospekcijās priekšroka tāpat kā "tautiskuma laikmetā" tiek dota etniskās kultūras mantojumam (pagānismam, folklorai, etnogrāfijai), bet nevis nacionālās (profesionālās) kultūras sasniegumiem.

Tam ir savs izskaidrojums. Turklāt abos gadījumos (XIX gs. beigās un XX gs. beigās) tas lielā mērā var izrādīties analoģisks.

Abās reizēs galvenā, visticamākais, ir nacionālās pašapziņas problemātika jeb precīzāk – nepieciešamība viennozīmīgi demonstrēt savu identitāti.

Mainījusies vienīgi auditorija (adresāts). XIX gs. beigās tā bija ienīstā vācbaltu auditorija. XX gs. beigās – Austrumu "stihija" un tās potenciālie reprezentanti Latvijā.

Pirmajā gadījumā Austrumu "stihija" bija sabiedrotais pret Rietumu mūžsenajiem baltu apspiedējiem. Otrajā gadījumā Austrumi un Rietumi apmainījušies vietām, jo tagad tiek gribēti citi sabiedrotie – ES un NATO.

Latviešu kultūras vēsture ir vienota ar nacionālismu. Taču tik pat dziļi latviešu kultūras vēsture ir vienota ar pierobežas un periferijas kultūrai

tipiskām izpausmēm – polarizāciju, antinomiskumu, ambivalentumu. Iepriekš minētā K. Valdemāra un pārējo jaunlatviešu divdomīgā darbība nav vienīgais piemērs. Ambivalenti spilgtus piemērus var izvēlēties tajā latviešu inteliģences daļā, kas izglītību ieguva par vācbaltu naudu, apprecēja vācietes un mājās ģimenē runāja tikai vāciski un tajā pašā laikā sarkastiski publiski vērsās pret vācbaltiem.

Latviešu inteliģences rašanās sakrita ar laiku, kad Krievijā XIX gs. vidū inteliģences jēdziens ieguva jaunu nozīmi, salīdzinot ar Rietumeiropā izplatīto viedokli.

Krievija kļuva unikāla zeme, kur pret inteliģenci sāka izturēties kā pret atsevišķu šķiru (PSRS laikā – proletariāta un zemniecības šķirai uzticams starpslānis).

Rietumeiropā jēdzienus "inteliģentums, inteliģence", tā teikt, personificēja daudz vēlāk.

Arī latviešu inteliģence tāpat kā krievu inteliģence par savas darbības galveno funkciju uzskatīja kalpošanu tautai. Turklāt latviešu inteliģences uzdevums bija nacionālās kultūras radīšana un politiskās brīvības izcīnīšana.

Tas atsaucās uz kultūras tipoloģisko piederību didaktiskajam vai artistiskajam tipam.

Savukārt sociāli politiskais (nacionālisma) mērķis galvenokārt mobilizēja kolektīvo apziņu, gribu un instinktus, veltot mazāku vērību atsevišķam indivīdam un personībai kultūras struktūrā.

Latviešu kultūrā artistiskais daiļrades slānis ir plāns. Didaktiskums un sentimentalitāte, tautas masu, bet nevis atsevišķa cilvēka apgaismošana un skološana bija vācbaltu organizētās transkulturālās inversijas raksturīgākās īpašības, no kuru iemidzinošā efekta latviešu kultūrai vienmēr bijis grūti atbrīvoties.

Artistiskums latviešu kultūrā tāpat kā krievu kultūrā kulmināciju sasniedza modernisma un avangardisma uzplaukuma periodā XX gadsimta sākumā. Zīmīgi, ka ļoti veiksmīgi aizsākto artistiskumu Latvijā XX gs. 30. gados lielā mērā nomāca nacionālisma (latviskas Latvijas) prasības kultūrai.

Artistiskais kultūras tips savā būtībā ir atvērtas kultūras tips.

Modernisms, avangardisms, kā arī postmodernisms ir transnacionālas parādības. Tām ir radoši svešas un psiholoģiski nepieņemamas tādas noslieksmes kā kalpošana politiskai doktrīnai un konjunktūrai.

Artistiskums kā radošās apziņas izpausme sevī ietver tieksmi pacelties pāri etniski un valstiski ierobežotai informācijai un kultūras tradīcijām. Ne katra nacionālā kultūra ar to spējīga samierināties. Pie tam gandrīz visu

XX gs. latviešu kultūra bija spiesta pielāgoties "sociālistiskā reālisma metodei" un atsacīties no tā, kas noritēja Rietumu kultūrā.

Rietumu XX gs. kultūras struktūrā un tipoloģijā marginalizējās mākslas un literatūras žanri un stili, kas bija aktuāli iepriekšējos gadsimtos. Tā, piemēram, jūtami samazinājās reālistiskās tēlotājas mākslas un reālisma literatūras nozīme, apkalpojot vienīgi mietpilsoņu salonus, autoritāros un totalitāros režīmus PSRS, Vācijā, Itālijā un citās valstīs.

Pēc II Pasaules kara Rietumos sākās avangarda valstiskā institualizācija jeb, citiem vārdiem sakot, oficiālā atzīšana un atbalstīšana. Rietumu un Krievijas avangardu sāka propagandēt kā brīvas un humānas kultūras simbolu pretstatā diktatūrisko režīmu nebrīvajai un antihumānajai pseidokultūrai.

PSRS sastāvā aizvadītā laika ietekme nav neitralizējama desmit gados. Vairākas paaudzes dzīvoja sociāli determinētā un strukturāli konservatīvā kultūras vidē.

"Padomju marksisms" kļuva par universālu interpretācijas līdzekli un normatīvo shēmu visos jautājumos. Marksistiskās ideoloģijas "transcendentālisms" (paceļas pāri laikam un telpai) pats sevi pārvērta par kultūru, jo pieteica sevi kā tēlu jebkurai īstenības esamības formai.

PSRS laikā padomju kultūra bija sociālās integrācijas garants.

Latvijā tagad veidojas cita kultūra. Taču kultūra pati par sevi joprojām nezaudē savas integratīvās funkcijas, neskatoties uz kardinālajām izmaiņām kultūras saturā un struktūrā.

TOLERANTĀS TAUTAS ATBILDĪBA

Vai te mūsu latviešu tautai, kura pēc savas
būtības – es zinu to un es tam ticu – ir
toleranta, vai tai vajadzēja caur savu valdību
pāri darīt vienai citai tautai?

Rainis

Nekļūdīguma apoloģētika

Tautai, kas organizējusi valsti, nav un nevar būt viegli.

Organizējot valsti, tauta uz saviem pleciem uzvēlusi ne tikai milzīgu atbildību, bet arī ļoti neērtu un pikantu problēmu, kas prasa delikātu attieksmi un risinājumu.

Pie tam šī problēma nepārtraukti atrodas zem tautas nekļūdīguma sloga. Turklāt šis aksiomātiskais slogs var pārvērsties demagoģijā.

Mēs visi esam dzirdējuši slavenās pamattēzes: nedrīkst negatīvi izturēties pret tautu; tauta nekad nekļūdās; tauta vienmēr zina, ko vēlas un savā izvēlē nekad nepieļauj kļūmi; visa tauta nekad nav vainīga, vainīga ir atsevišķa tautas daļa un atsevišķi tās pārstāvji.

Tā, piemēram, XX gadsimta beigās Krievija nekaro pret čečenu tautu, bet gan pret čečenu teroristiem.

Šaubas par tamlīdzīgu apgalvojumu demagoģisko ievirzi nevar rasties pat tad, ja teiktais atbilst patiesībai.

Labi zināms, ka vislielākās nelietības globālā mērogā vienmēr ir notikušas tautas interešu vārdā, demagoģiski un mazdūšīgi slēpjoties tautas aizsegā.

Labi zināms arī tas, ka dažkārt tautai var patikt būt aizsega lomā.

Mitoloģiski sakrālai bijībai pret jēdzienu "tauta" esot ļoti sena izcelsme. Nav precīzi nosakāms, kad radās un nostiprinājās priekšstats par tautas dievišķo aizgādniecību vai radniecību ar dievu.

Šo savienību tradicionāli ilustrē klasiskais sakāmvārds par tautas un dieva balss (citā variantā – tautas un dieva redzes) identiskumu.

Tautas atbildības problēma ir grūta un delikāta, jo vienmēr pastāv noteikts psiholoģiskais zemteksts.

Atbildība ir viens no fundamentālākajiem elementiem cilvēka esamībā.

Atbildība vienmēr ir saistīta ar psiholoģisko diskomfortu. Cilvēks ļoti

jūtīgi izturas pret saviem pienākumiem un atbildību, kā arī līdzdalību kolektīvajā atbildībā.

Neskatoties uz vispārzināmo komplicētību, tautas atbildības problēma acīmredzot ir tik pat sena, cik sena ir tāda cilvēku sociālās organizācijas forma kā valsts.

Aksiomātiskā apoloģētika pret tautu var pāraugt analoģiskā pozīcijā arī pret valsti, ko organizējusi attiecīgā tauta. Tauta ir nekļūdīga, nekļūdīga ir arī tautas organizētā valsts.

Uzskata, ka tautas atbildības tematika ir iespējama tikai tad, ja atsevišķas tautas daļas kļūdas attiecīgā tauta ir spējīga reducēt uz sevi.

Tātad ir spējīga akceptēt tēzi, ka atsevišķiem cilvēkiem var būt tās pašas īpašības, kas visai tautai.

Citiem vārdiem sakot, tautas atbildības tematika ir atkarīga no tautas paškritiskuma potenciāla.

Šajā ziņā valda novērojums: jo lielāka tauta, jo lielāks tās paškritiskums.

Bieži nākas dzirdēt un novērot, ka visambiciozākās ir mazās tautas. Tajās paškritiskums nav populārs, un mazas tautas patmīlība savas dzīves izskaidrojumā labākajā gadījumā spējīga ir atļauties diplomātisko atrunu: tauta dzīvo tā, kā to ir pati pelnījusi.

Saprotams, tautas aksiomātiskā apoloģētika var atbaidīt mēģinājumus konstruktīvi iedziļināties jautājumā, kāpēc tauta dzīvo tā, kā to ir pati pelnījusi.

Ja tomēr šādi mēģinājumi aizsākas, tad nekavējoties pret tiem var vērsties demagoģiskā pavēle – tautu nekritizēt!

Vārdi "tauta dzīvo tā, kā to ir pati pelnījusi", protams, vērtē dzīvi tautas organizētajā valstī, kura ir tāda, kādu to ir pelnījusi tauta.

Par valsts likteni un par dzīvi valstī atbild tauta, kura ir vienīgais atbildības subjekts.

Grūti apšaubīt konstatējumu, ka tautas politiskais briedums proporcionāli atsaucas uz valsts politisko briedumu.

Dominē viedoklis, ka sabiedriski vēsturiskajā kontekstā tauta ir atbildīga par visu, neskatoties uz tās atsevišķo pārstāvju (politiķu, ierēdņu u.c.) atbildības pakāpi un ietekmi.

Taču tajā pašā laikā tautas atbildības noskaidrojumā nākas objektīvi respektēt principu, ka atsevišķu tautas pārstāvju (politiķu, ierēdņu u.c.) sociālās, politiskās, ekonomiskās un cita veida ietekmes iespējas uz tautas kopīgo likteni ir atšķirīgas.

Savādāk sakot, visai tautai nevar būt alibi, un sabiedriski vēsturiskajā kontekstā tautai ir pilnā mērā jāuzņemas atbildība bez atrunām.

Alibi var būt atsevišķiem tautas pārstāvjiem, kuri drīkst aizbildināties ar savām niecīgajām iespējām ietekmēt tautas kopīgo likteni.

Nākas vienīgi atcerēties savdabīgas vēsturiskās "pamācības".

Piemēram, korumpētība tradicionāli ir politiķu un ierēdņu "privilēģija". Tas automātiski atsaucās uz viņu "alibi" ticamību situācijā, ja kāda valsts kļūs pasaulslavena kukuļņemšanā. Politiķu un ierēdņu atrunās neviens negribēs klausīties.

Par alibi meklēšanu izplatīta ir sekojošā atziņa. Alibi meklēšana piestāv atsevišķiem tautas pārstāvjiem, taču visai tautai to nav ieteicams meklēt.

Ja kāda tauta tomēr tiecas rast alibi (bija kolonizēta, okupēta u. tml.), tad tās autoritāte būs savādāka nekā tai tautai, kuras pašcieņa nav ļāvusi meklēt alibi.

Novērots, ka viszemākā autoritāte ir tām tautām, kuras ne tikai meklējušas alibi, bet meklējušas attaisnojumu citos un citus pasludinājušas par vainīgajiem. Tās ir tautas, kuras XX gadsimta zinātnē dēvē par himēriskiem etnosiem.

Kā liecina Latvijas vēsture, vainīgā meklēšanas himērisko kompleksu un neirozo rosīšanos var inspirēt un regulāri uzkurināt atsevišķi politiskie spēki, kuru mērķi bijuši visdažādākie un tajā skaitā etnocentriskuma uzspiešana valsts etnopolitikā.

Latvijā tādēļ jau no XX gadsimta 20. gadiem (kā redzēsim vēlāk) ir uzkrāta pozitīva pieredze tautas prestiža aizsardzībā un tautas atbildības tematikas aktualizācijā.

Tauta pati rada savu esamību un atbild par tās saturu un formu. Šajā ziņā tautu neviens nevar aizstāt.

Citādāk ir attieksmē pret esamības satura un formas kvalitatīvo līmeni, kā arī atbildības pakāpi.

Tautas dzīves saturs un forma laika gaitā mainās kopā ar visas civilizācijas attīstību. To nosaka tautas esamības globālā determinētība cilvēces attīstības kontekstā. Izmainoties morāli ētiskajiem, sociālajiem, izglītības apstākļiem, mainās arī tautas atbildības pakāpe.

Katras paaudzes dzīve ir atkarīga no iepriekšējo paaudžu atstātā mantojuma.

No vienas puses attiecīgā paaudze spiesta rēķināties ar saņemtā mantojuma determinēto iedabu.

No otras puses attiecīgajai konkrētajai paaudzei ir izvēles iespējas, kritiski pārņemot un pielietojot mantojumu.

Tauta šajā ziņā ir brīva savā gribā.

Taču tautas atbildība saglabājās. Tauta ir atbildīga par visu: gan par mantojumu kopumā, gan par mantojuma aktualizēto daļu, ko izmanto konkrētā paaudze.

Tautas atbildības fenomens it kā sastāv no divām daļām – retrospektīvās atbildības un perspektīvās atbildības, kurā savukārt saplūst tagadnes un nākotnes materiāls, jo tauta atbild ne tikai par to, kas notiek šodien, bet arī par to, kas tautu gaida turpmāk.

Tautas formulēto nākotnes mērķu reālā ticamība (optimisma un entuziasma avots) vai naivi demagoģiskais iluzoriskums (apātijas un stagnācijas avots) var tagadnē būtiski atsaukties uz tautas attīstības dinamiskumu.

Tā vien šķiet, ka abstraktais mērķis iestāties ES un NATO spēj stimulēt tikpat lielu optimismu un entuziasmu kā komunisma celtniecība. Ne velti nākas dzirdēt par Antiņu un stikla kalnu, jo tautai vienmēr ir vajadzīgs kaut kāds bubulis nepiepildāma sapņa tēlā.

XX gadsimtā bija sastopami drosmīgi centieni pārvarēt mitoloģiski sakrālo bijību pret tautu un izvairīties no tautas nekļūdīguma apoloģētikas.

Visdziļāk tas skāra vācu tautu sakarā ar abiem pasaules kariem.

Populāra ir Kārļa Jaspera grāmata par tautas atbildības problēmu "Vainas jautājums. Par Vācijas politisko atbildību".

Viņš teorētiski izvirzīja atbildības (vainas) četrus veidus: politisko, kriminālo, morālo un metafizisko (tautas atbildība Dievam).

Grāmatā apkopoti filosofiskie secinājumi. Piemēram, par tautas vainu noziegumos.

K. Jaspera pārliecībā visa tauta nevar būt vainīga noziegumos, jo noziegumus izdara atsevišķi cilvēki.

Tauta nevar būt amorāla.

K. Jaspers akcentē tautas politisko atbildību, kura vienmēr saglabājas un no kuras nekad nevar izbēgt.

Tautas politiskajai atbildībai ir totāls raksturs. Tā summējas no katra tautas pārstāvja atbildības. Katrs indivīds ir tieši saistīts ar savas valsts politisko varu, jo ir izvēlējies šīs varas pārstāvjus un arī pats izjūt varas darbības rezultātus. Citādāk sakot, katrs valsts pilsonis ir atbildīgs par savu valsti.

Kārļa Jaspera ieskatā totāls raksturs ir ne tikai tautas, bet arī katra tautas pārstāvja politiskajai atbildībai.

To nosaka cilvēka esamības determinētība, proti, tas, ka cilvēks nevar eksistēt bez citiem – tautas, valsts. Determinēto kārtību veicina sociālās dzīves organizācija un funkcionēšanas pamatprincipi.

Atsevišķs cilvēks no šīs kārtības nevar izvairīties. Var tikai demonstratīvi ignorēt un ārēji imitēt savu apolitiskumu un nepiederību tautai, valstij.

K. Jaspers analizē tautas politiskās atbildības prezumpciju. Tas nozīmē, ka tauta ir atbildīga kaut kā priekšā.

Piemēram, vācu tauta ir atbildīga citu tautu priekšā, jo iekaroja citas tautas un centās tās iznīcināt.

Prezumpcijas izpausmes mēdz būt dažādas. K. Jaspera aplūkotā vienas tautas atbildība citu tautu un valstu priekšā, tautas atbildība citu tautu pārstāvju priekšā vienas valsts mērogā u.c.

Hēgeli (un mūsu Pietuka Krustiņu; skat. turpmāk) iedvesmoja F. Šillera vārdi "vispasaules vēsture ir vispasaules tiesa".

Hēgelis šī aforisma ietekmē esot izstrādājis koncepciju par tautas atbildību pasaules mērogā. Viņš tautas atbildības problēmu aplūkoja nevis attiecīgās tautas esamības kontekstā, bet no šī konteksta atrauti – transcendentāli.

Hēgeļa filosofijā tā instance, kas vērtēja tautas atbildību, bija ārpus tautas – pasaules garā. Pasaules gars vērtē tautas atbildības izpratni, mēru, kā arī tiesā tautas.

Cilvēkus vienmēr ir nodarbinājis jautājums par kompetentu un pilnvarotu instanci vērtēt tautas. Atbilde nekad nav bijusi viennozīmīga: dievs, pasaules gars, pati tauta utt.

Mūsdienās populāra instance kļūst "pasaules sabiedrība", kas nelidinās mākoņos, bet veidojās no konkrētiem juridiski atbildīgiem subjektiem (valstīm), kas savukārt speciāli apvienojušies organizācijās (ANO, ES).

Starptautiskās organizācijas un to juridiskā bāze (starptautisko tiesību dokumenti) ir tās vēsturiski konkrētās struktūras, kurām mūsdienās uzticētas minētās instances pilnvaras.

Šo instanču autoritātes nostiprināšanās iet kopsolī ar pasaules sabiedrības vispārējo attīstību.

Tā, piemēram, ir panākta aksiomātiska vienošanās par to, ka pasaules sabiedrības (respektīvi, juridisko struktūru) priekšā starptautiski tiesiskā atbildība ir kolektīva. Tātad atbildīga ir valsts.

Inteliģenti un intelektuāļi

Tautā vienmēr bijuši indivīdi un indivīdu grupas, kurām piemitusi iniciatīva rīkoties tautas vārdā un publiski uzņemties atbildību par tautas grēkiem.

Īpaši uzskatāmi tas atspoguļojas jaunos laikos, kad uz "vēsturiskās skatuves" uznāk visai mīklaina parādība – inteliģence.

Kā zināms, kopš aizsākuma antīkajā terminoloģijā arī vēlāk ilgus gadsimtus latīņu vārds intellegentia apzīmēja izziņas, apziņas augstāko pakāpi.

Jēdziens abstrakti raksturoja prāta kvalitāti un netika saistīts ne ar vienu sociālo grupu. Ar vārdiem "augstākā inteliģence" bezpersoniski apzīmēja prāta, pašapziņas augstāko pakāpi.

Tā tas turpinājās līdz XIX gadsimta sākumam, kad vācu un franču filosofi (Hēgelis, Markss, Gizo) jēdzienu "inteliģence" sāka attiecināt uz tautas sociāli vēsturisko pašapziņu valsts veidošanās procesā un faktiski sākās jēdziena "piezemēšana" – sociālā konkretizācija.

XIX gadsimta vidū koncepta "inteliģence" attīstībā iniciatīvu pārņēma krievu filosofi, rakstnieki, vēsturnieki. Viņi tiecās objektīvi noskaidrot, kāda sociālā grupa ir tautas pašapziņas subjekts.

Tā, piemēram, krievu zinātnieki loģiski vēlējās vēsturiskajā un socioloģiskajā argumentācijā no abstrakta tautas gara kategorijas pāriet uz tādām empīriski konkrētām kategorijām, kā šķira, grupa, indivīds, kas var atklāt lielākas perspektīvas sociālo ideālu, mērķu un citu parādību analīzē.

Savukārt krievu rakstnieki centās izprast un mākslinieciski attēlot "inteliģentu" psiholoģiju.

Krievu daiļliteratūrā var sastapties ar mūžīgiem meklētājiem, neatzītiem ģēnijiem, cīnītājiem par taisnību, cietējiem, fanātiķiem, izglītotiem mietpilsoņiem utt.

XIX gadsimta vidū Krievijā jēdziens "inteliģence" ieguva socioloģisko jēgu. Par "inteliģences" subjektu un tautas augstākās pašapziņas apliecinātāju kļuva nevis tautas "augstākais prāts", bet gan konkrēta tautas daļa – inteliģence.

Inteliģenti sevi pasludināja par sabiedrības augstāko izglītoto cilvēku slāni.

Krievijā minētā pieeja saglabājusies līdz mūsdienām, jo koncepta "inteliģence" izpratnē evristiski principiālas novitātes nav konstatējamas.

Krievijā aizsāktā inteliģences jēdziena interpretācija vēlāk atbalsojās arī citās zemēs.

Krievijas kultūrā atsevišķs segments (kopš XIX gadsimta) saistīts ar krievu inteliģences portreta un pašportreta tēmu.

Tēmas risinājumus nosacīti var iedalīt vairākās grupās.

Vispirms (1) nākas atdalīt to materiālu, kurā kategoriski noliegta kaut kādas mīklainas inteliģences pastāvēšana vispār.

Krievu aristokrātija "inteliģenci" nekad nav atzinusi un jau pašā sākumā "inteliģentus" nosauca par pusizglītotiem iznireļiem.

Atsevišķu grupu (2) veido zinātniskie un publicistiskie sacerējumi, kuros mēģināts formulēt inteliģences kritērijus.

Šajā ziņā vienprātība nekad nav pastāvējusi. Inteliģences kritērijus izvēlas gan morāli ētiskajā sfērā, gan cilvēka izglītotībā, atbildības sajūtā, pašuzupurēšanās gatavībā u. tml.

Visemocionālākais apjukums un terminoloģiskais sajukums inteliģenta cilvēka kritēriju fiksācijā parasti sākas tad, ja diskusijas laikā kāds nejauši vai speciāli atsaucas uz "valstvīru galeriju" (Ļeņinu, Staļinu u.c.).

Īpaši izdalāma (3) inteliģences sociāli politiskā klasifikācija. Tātad debates par to, vai inteliģence ir vai nav atsevišķa šķira, sociālā grupa, slānis.

Atcerēsimies, marksisms-ļeņinisms inteliģenci atzina par proletariātam uzticīgi un padevīgi kalpojošu vidusšķiru (vidusslāni).

Minētajā krievu kultūras segmentā izceļas darbi (4) par inteliģences atbildības problēmu.

Acīmredzot drīkst apgalvot, ka inteliģences atbildības problēmas atspoguļojums uzskatāms par vienu no idejiski interesantākajiem komponentiem krievu sociālfilosofiskajā mantojumā vispār. Šiem darbiem piemīt analīzes dziļums un vēriens, skatījuma un vērtējuma nesaudzība, neviltots paškritiskums. Bet galvenais – neviltota atbildības un vainas sajūta.

Krievu inteliģences pašanalīze sasniedz kulmināciju atbildīgos vēsturiskajos periodos.

Piemēram, pēc 1905. gada revolūcijas sakāves, pēc 1917. gada traģēdijas, pēc PSRS sabrukuma Krievijas smagajos apstākļos.

Bija jābūt lielai drosmei sabiedrībai kritiskā periodā runāt par inteliģences un tautas attiecībām. Sevišķi pēc inteliģences vadītās revolūcijas sakāves. Labi ir pazīstama krievu cilvēka vājība visās nelaimēs vainot inteliģenci un... ebrejus.

Šajā sakarā pēcrevolūcijas atmosfēru Krievijā spilgti vispārināja N. Berdjajevs: "Katra revolūcija ir reakcija pret reakciju, pēc kuras seko reakcija pret revolūciju".

Tagad mēs zinām, ka šis lieliskais aforisms piemērots kardinālu pārmaiņu izpratnei ne tikai XX gadsimta sākumā, bet arī gadsimta beigās (piemēram, reakcija pret dziedošo revolūciju).

Atšķirība ir vienīgi tā, ka gadsimta beigās visu vainu nākas uzvelt tikai inteliģencei, jo ebreji ir aizbraukuši.

Krievu inteliģences portretā dominē tēze par atbildību krievu tautas priekšā. Atbildības objekta fiksācijā valda liela vienprātība, jo gandrīz visi ir vienisprātis, ka, uzņemoties kalpot tautai, arī tās priekšā ir godīgi jāatskaitās par savām kļūdām un cita atbildības objekta (demagoģiski abstrakta) meklēšana ir pilnīgi nevietā.

Latvijā un latviešu sabiedrībā par inteliģenci vienmēr ir dominējis tāds pats priekšstats, kāds Krievijā. Tas ir nostiprinājies tik pamatīgi, ka tagad būs grūti iedibināt (tāda vēlēšanās ir sastopama ne tikai Latvijā, bet arī Krievijā) Rietumu pasaulē lietoto jēdzienu "intelektuālis", kas nebūt nav tas pats, kas jēdziens "inteliģents".

Starp politisko gribu ("iestāties Eiropā un NATO") un sabiedriskās attīstības objektīvajiem apstākļiem var pastāvēt (un pastāv) pretrunas. Protams, kādu laiku pretrunas var izlikties neredzam.

Latviešu vienas daļas kulturoloģiskā griba ir skaidra – Rietumu kultūra.

Tomēr nākas atkārtot: kulturoloģiskā griba var izdarīt noteiktu izvēli, taču vēl nākas rēķināties ar konkrēto kultūras mantojumu.

No Latvijas sabiedrības attīstības (integrācijas) viedokļa respektējami daži momenti.

Krievu inteliģencē nekad nav pastāvējis nacionālais jautājums. Neskatoties uz to, ka krievu inteliģence ir veidojusies no krieviem un arī, piemēram, poļiem, lietuviešiem, vāciešiem, ebrejiem, etniskajai izcelsmei nekad nav pievērsta uzmanība. Tas, pirmkārt.

Otrkārt, krievu inteliģence vienmēr ir izturējusies ar riebumu pret nacionālismu. Tā no nacionālisma ir bēgusi kā no nelabā gara.

Šajā ziņā no dažiem latviešiem nācies dzirdēt drosmīgu salīdzinājumu: krievu inteliģence bēg no nacionālisma tāpat kā latviešu inteliģence bēg no intelektuālisma, tautiešiem intelektuāļiem un cittautiešu intelektuālās konkurences.

Krievu inteliģence vienmēr ir dievinājusi vispārcilvēciskos, multinacionālos ideālus. Daži krievu filosofi saka, ka šajā ziņā krievu inteliģencē iemiesojusies krievu tautas viscilvēces orientācija.

Pusideālisti

Arvien biežāk nākas lasīt un dzirdēt par latviešu antiintelektuālismu.

Par latviešu literatūras (kultūras) pseidointelektuālismu XX gs. 70. gadu sākumā varonīgu rakstu publicēja Ingrīda Sokolova, ko viņai daudzi joprojām nevar piedot tāpat kā J. Jansonam-Braunam nevarēja piedod viņa 1893. gadā iespiesto apceri "Domas par jaunlaiku literatūru", objektīvi un dzēlīgi analizējot latviešu literatūras sentimentālismu un didaktiskumu, intelektuālo un māksliniecisko seklumu.

Šodien par antiintelektuālismu galvenokārt izsakās intelektuāļi.

Objektīva ir Igora Šuvajeva latviešiem un latvietībai veltītā grāmata "Prelūdijas".

Savukārt žurnālisti deputātu, ierēdņu rīcību bieži vērtē ar vārdiem "pretēji loģikai un veselajam saprātam".

Skolotāju Pietuka Krustiņu uzskata par pirmo latviešu inteliģentu un latviešu inteliģences simbolu. Tā tas turpinās kopš 1879. gada. Vieni to dara ironiski, citi, balto stārķu ligzdās dzimušie, visā nopietnībā.

Daži superskeptiķi latviešu inteliģences ģenēzes ceļu sāk no Pietuka Krustiņa līdz "pilozofiem-deputātiem-činavniekiem", nespējot aptvert reālo latvisko transformāciju no filosofijas līdz nacionālšovinismam (sterilizācijas rekomendācijām).

Patiesībā arī pārējiem nav īsti skaidrs, kā diplomēto filosofu diezgan liels skaits varēja kļūt par neiecietīgiem, radikāliem nacionālistiem.

120 gadus esam lepojušies ar "Mērnieku laikiem" – pirmais latviešu romāns!

Taču romānā nav gandrīz neviena normāla, tā teikt, pozitīvā tēla – gandrīz neviena normāla latvieša un latviešu inteliģences tēla!

Turklāt "intelijences jeb zieda" darbība stilistiski ir atspoguļota kariķēti.

Tā vien liekas, ka romānā visnormālākais cilvēks ir meldera zellis Šrekhubers. Bet viņš ir ārzemnieks un "no šā cilvēka garīgā spēka" vietējie slātavieši un čangalieši baidījās. Tāpat kā baidījās no Kaspara, kurš arī nelīdzinājās pārējiem.

Pietuka Krustiņam ir pilnīgi skaidra ne tikai viņa, bet visas inteliģences sūtība: "Kur katrā brīdī var priekš tautas vairāk strādāt, tur mums pieklājas būt" un "priekš vispārīga labuma darbojoties, mēs nedrīkstam piekust".

Un Pietuka Krustiņš ar "savu manuskriptu jeb, kā pats sacīja, tautas mantu" padusē gan lūgts, gan nelūgts ir sastopams visur, kur dod ēst, iedzert un kur var padziedāt un kādu runu teikt.

Piemēram, par iemīļoto tēmu – tautas "ziedu", kas ir "izredzēts uz to, ka viņam būs pieminētā goda dienā nest un rādīt pasaulei garīgus, saldus un apbrīnojamus augļus, – vai šai ziedā, proti, komitejā, neatrodas kāds tārps, kurš varētu šo ziedu maitāt, jeb, ar prozaīgu vārdu sakot, vai nav komitejā kāds loceklis, kura sirds ir priekš gaidāmās godības vēl auksta un nav no viņas rīta stariem sasildīta, jeb, ja grib sacīt vēl sausāk, vai nav arī še kāds, kurš, ja arī negribētu strādāt šiem daiļiem centieniem taisni pretī, bet būtu vismazāk vienaldzīgs, – ja atrastos kāds no tādiem nožēlojamiem garīgiem miroņiem, tad tādam es uzsaucu ar Šillera vārdiem: lai viņš šķiras raudādams no mūsu biedrības".

Saprotams, pēc Hēgeļa otrs Šillera zinātājs zina, kas tautai visvairāk ir nepieciešams: "Slavenākie apgaismības līdzekļi bij teāteri, viesību vakari, kuplejas, runas un "augstas laimes"".

Skolotājs Pietuka Krustiņš, izrādās, pelnījis vēl vienu titulu. Viņš pirmais rūpējās par latviešu tautas vienotību: "Vajadzētu iesniegt mērnieka cienīgam tēvam lūgumu, lai sēdina čangaliešus pie sava galda un dod vienkāršākus ēdienus".

Par viņa autoportretu tāpēc nav jāsmejas:

"Augsta dziesma, skani, skani,
Zilā zvaigžņu haosā!
Nemirstīgu dari mani
Tautas vīru eposā!"

Nav jāsmejas arī par "tautas garā" izteikto aicinājumu:

"Karogs balsts mums plivinājas,
Vārds ir tam Humanitat, –
Pildat kausus, līdz var spēt
Turēties un palikt kājās".

Taisnība būs Pietuka Krustiņa secinājumam: "Mans gods ir tautas gods, mana slava – tautas slava un atkal otrādi".

Savādāk nemaz nevarētu būt, jo "lieta guļot šim ne tik vien tuvu pie sirds, bet sirdī iekšā".

Pie tam viņš neesot vienīgais: "Šāda dziļa sentimentalitāte neesot tik vien viņa, bet arī daudz citu krietnu tautas dēlu un gandrīz visa šā laikmeta garīgs vājums".

Pietuka Krustiņš patiešām varēja lepoties ar asajām novērošanas spējām. Arī Rainis viņam piekrita, un veselu laikmetu nosauca par pusideālistu laikmetu, kad daudziem "sirdī iekšā" bija sentimentāli pārprasts tautiskums.

Bet varbūt tā tam jābūt, retoriski jautā Rainis vienā no satīras grāmatiņām:

"Latvju tauta dziedātāja,
Dziedot mūžu nodzīvoja;
Dziedot smejas, dziedot raud,
Dziedot sūri žēlojas".

Raiņa pirmie (studiju gados sacerētie) satīriskie darbi ir vērsti pret mūžseno pseidotautiskuma citadeli – Rīgas Latviešu biedrību un tās "tautībniekiem" – visas tautas vadoņiem un kultūras cēlājiem.

XIX gs. 80. gados aizsāktā satīra par pseidotautisko inteliģenci turpinājās 1904. gadā publicētajā lugā "Pusideālists".

Raiņa piezīmes lugai un citi materiāli liecina, ka viņu galvenokārt nodarbināja tautas un inteliģences dialektika: "Tautības ideja pate tautā gandrīz nemaz nemanāma, ja daudz, sieviešu raibos svārkos; tautības ideja parādās pie t.s. inteliģentiem, dažādiem videniekiem, skolotājiem, skroderiem, skrīveriem. Tautības ideja tautu nekad nav pārvaldījuse, inteliģenci gan".

Rainis paskaidro, ka inteliģence mīl "godamielastos un avīzēs" akcentēt savu milzīgo lomu, taču faktiski pārspīlē savu nozīmi un inteliģences darbībai ir "egoistiski mērķi".

Rainis tiecās izprast tautiskuma rašanos un attīstības etapus.

Tautiskums radās "vecajā paaudzē", un pirmajā laikā tam bija pozitīva nozīme.

Pēc tam sekoja etaps, kad jaunā paaudze balstījās uz tautiskumu, kaut gan tautiskumā jau saskatīja konservatīvas tendences.

Jaunākās paaudzes, Raiņa paaudzes, laikā tautiskums devalvējās pseidotautiskumā (ārējā dižošanās, pašapmierinātā ākstībā, idejiskā tukšumā) un izvirta bremzējošā atpalicībā.

Rainis kulturoloģiskai analīzei vienmēr pievērsās plašā vēsturiskā un socioloģiskā kontekstā.

Viņš pats sev uzdeva jautājumus un pats meklēja atbildes. Turklāt vieni un tie paši jautājumi atkārtojās gadu desmitiem ilgi. Savukārt atbildes mainījās atkarībā no jaunās vēsturiskās, sociālās, kulturoloģiskās pieredzes.

Rainis, piemēram, vēlējās izprast, kāpēc latviešu sabiedrībā radās pseidotautiskums; kā būtu attīstījusies latviešu kultūra, ja nebūtu "tautiskuma" laikmeta; kāpēc latviešu inteliģences idejiskā ievirze daudzkārt tik krasi atšķiras no krievu inteliģences ideāliem; kāpēc pusideālistu principā pozitīvais lozungs "Mums jāceļas augstāk – līdz tautībai!" pārvērtās par

bremzējošu saukli, veicinot un nostiprinot diletantismu, viduvējību, ārišķīgumu, intelektuālisma vietā priekšroku dodot didaktiskumam, kas viss saglabājās un nedomāja atkāpties arī modernisma laikmetā.

Ar pseidotautiskuma vitalitāti Rainim nācās sastapties arī XX gs. 20. gados.

Savā valstī anahronistiskā tautiskuma apoloģētika kļuva augstprātīgāka un pretendēja uz valsts politikas godu.

Tautas atbildība

Satversmes sapulces un Saeimas deputāta Raiņa runas "augstajā namā" lielā mērā bija veltītas tautas atbildības problēmai.

Šajā problēmā Rainis iedziļinājās ar sev raksturīgo domas vērienu un morālo patosu. Iedziļinājās drosmīgi, atklāti, faktus un parādības saucot īstajā vārdā.

Kā parasti, Rainis nevairījās no vēsturiski retrospektīvām atkāpēm, detalizētiem salīdzinājumiem ar citām tautām, valstīm, parlamentiem utt.

Rezultātā Raiņa runas ir kļuvušas par daudzpusīgu avotu, iepazīstot atbildības problēmas aspektus pirmskara Latvijā.

Pārsteidzoša ir Raiņa runās minēto morālo un intelektuālo parādību tipoloģiskā līdzība ar analoģiskām izpausmēm mūsdienu Latvijā.

Piemēram: "Mūsu tauta, sevišķi darba tauta, lielā sajūsmā padarīja pirmo darbu, lielo Herkula darbu, bet tad pagura. Herkuls darīja deviņus darbus, mūsu tauta vienu pašu paspēja un jūtas nogurusi pie otrā darba, pie jaunās dzīves radīšanas. Kādēļ tā? Viņai netiek dots brīvs ceļš. Ļaudis tagad strādā pie sava privāta darba, viņi neņem dalību politikā, lai rosinātu valsts dzīvi. Tādu parādību pabalsta no augšas. Valsts dzīves vadīšanu, jaunas dzīves uzbūvi ņem pie mums zināmas bagātākās šķiras un grupas savās rokās, un no šīs puses atskan tādi teicieni, kādus vakar te dzirdēju, ka tauta vispār pati sevi valdīt nav spējīga, ka mūsu tautai sevišķi nav pietiekošas izglītības, nav intereses pie valsts dzīves, ka vispār tauta ir kaut kas zemāks, kas ir jāvalda no augšas".

Rainis aizrāda, ka tamlīdzīgas runas par tautu nav bijušas valsts organizēšanas pirmajā laikā un valsts pārvēršana par "privātu saimniecību" atbilst tikai nelielas "pilsonības" interesēm. "Pilsonība", viņu bagātākā daļa, domā, "ka ir šīs valsts un tautas valdnieki, no Dieva iecelti".

Rainis atbildības problēmu vienmēr saistīja ar demokrātiskuma jēdzienu.

Viņaprāt notikumi Latvijā visai drīz noklīduši uz ačgārna ceļa, jo vis-

dažādāko valstisko jautājumu risināšanā priekšroka tiek dota šaurām grupu interesēm jeb, Raiņa klasiskajā terminoloģijā izsakoties, "veikalnieku" interesēm.

Par tautas un valsts vienotības vienu no galvenajām formām Rainis uzskatīja referendumu. Ar referenduma starpniecību (no vienas puses) nodrošina tautas aktīvu līdzdalību valsts dzīvē un (no otras puses) īstenojas tautas atbildība par savu valsti.

Saviem kolēģiem deputātiem Rainis plaši atgādināja referendumu lomu Šveicē, kur "pilsonis bez referenduma tiesībām nevar iedomāties savu valsti".

Taču referendums nav tikai politiskās līdzdalības un atbildības līdzeklis.

Raiņa pārliecībā referendums politiski izglīto tautu, attīstot un stiprinot tautas politisko kultūru. Ja būs augsta tautas politiskā kultūra, valstī augsts būs arī demokrātiskums, tautas prasīgums ievēlētajām valsts amatpersonām.

Rainis secināja, ka Latvijā ne visi to vēlas un dažiem pat ir izdevīgi saglabāt tautas politisko nesagatavotību un niecīgās iespējas paaugstināt politiskās kultūras līmeni.

Rainis tautas atbildības problēmu saistīja ne tikai ar politiskajiem faktoriem, bet arī ar "valsts un tautas garīgo dzīvi", no kā ir atkarīga "vispārējā mūsu sabiedriskā ētika".

Dzejnieks žēlojās par garīgo kūtrumu, "pietiekošas garīgās intereses" trūkumu: "Mēs interesējamies tik daudz, cik ir šīs parādības ārējas, bet iekšēji mazāk. Kad mums ir jāprasa garīgā līdzdalība, tad mēs izrādāmies nepietiekoši sagatavoti priekš tam. Šis dzīves ārišķīgums ir viens no mūsu netikumiem".

Rainim nepatika, ka "mēs piesavināmies no Eiropas taisni viņas ārējās parādības. Taisni ārējā tērpā mēs sekojam Eiropas kultūrai, bet iekšēji mēs esam vēl pa pusei aziāti".

To dzirdot, daži deputāti nevarēja pieklājīgi nosēdēt un veltīja Rainim naidīgus izsaucienus.

Replikas Raini stimulēja tautas garīgo portretu zīmēt vēl kolorītāk: "Radošais darbs katrā tautā ir tas augstākais darbs, kurš noteic tautas fizionomiju, kas dara tautu par tautu un dod ne tikai tagadni, bet arī nākotni, jo tautas fizionomija ir paliekoša, nevis viņas materiālais stāvoklis".

Rainis aicināja padomāt, kāpēc "mūsu sabiedriskā ētika mākslas dzīvē radošo darbu nenostāda tādā vietā, kādā viņam jābūt".

Rainis pieder pie tiem cilvēkiem, kuri atbalsta un kultivē mītu par latviešu sūtību pastāvēt kā augsti garīgai tautai: "Un taču jāsaka, ka mūsu

tautas vienīgā cerība ir tā, ka mēs varam pastāvēt kā garīgi augstu stāvoša tauta". Par to šodien daudzi aplaudēs.

Taču jāšaubās, vai šodien izpelnīsies aplausus vēsturiski daudz reālāka un perspektīvāka Raiņa rekomendācija: "Mums jābūt par garīgiem vidutājiem starp divi kultūrām. Mums vajadzētu savienot kultūras no Eiropas un Āzijas, speciāli varbūt ģermāņu un latīņu kultūras ar slāvu kultūru un varbūt vēl tālākām kultūrām. Mēs stāvam vidū, mēs esam tādā laimīgā stāvoklī, ka varam saprast, mazākais agrāk varējām saprast, kad nebijām vēl tik vienpusīgi orientēti, ir ģermāņu, ir slāvu, ir latīņu kultūru".

Saeimas sēdes stenogrammā pēc šiem vārdiem iekavās nav fiksēts ne "Aplausi", ne "Starpsaucieni".

Klusējot deputāti noklausījās arī Latvijas salīdzinājumu ar Šveici.

Rainis savu trimdas zemi minēja kā izteiktu paraugu Latvijai.

Arī Šveice ekonomiski esot tranzīta zeme un starpniece vairākām kultūrām. Šveicē "visas tautības uzskata par līdzvērtīgām, visas ievēro", valsts balstās "uz tautību kopdarbību, ne uz kādas lielākas daļas vai atsevišķas tautas garīgo darbību, bet taisni uz kopdarbību".

Rainis salīdzināja: "Šinī zemē ir attīstījusies tā starptautiskā laipnība, kura pie mums ir tikai ārējā ziņā, ne iekšēji".

Vienā no savām runām Saeimā Rainis kritiski pievērsās tam, "kā mūsu sabiedrība izturas pret mūsu cittautiešiem".

Zīmīgi, ka Rainis visnegatīvāk vērtēja inteliģences ("izglītotākās šķiras") attieksmi pret minoritātēm.

Piemēram, "labākajās aprindās" sākot izplatīties antisemitisms, kas latviešu tautai agrāk bijusi sveša parādība.

Ar sašutumu Rainis atgādināja par baltkrievu vajāšanu, apcietināšanu un kaunpilno tiesas prāvu, ko organizēja valsts un pašvaldību ierēdņi.

Rainis žēlojās par latviešu un cittautiešu savstarpējo neinformētību. Viņaprāt vainīgi esot gan vieni, gan otri. Tomēr "mums jācenšas vairāk ieinteresēt" gan vāciešus, gan ebrejus, gan krievus par savu valsti, par saviem kultūras pasākumiem.

Raiņa sociālpolitisko uzskatu centrā vienmēr atradās triāde "tauta-demokrātija-kultūra".

Tautas un tās organizētās valsts pamatā ir jābūt demokrātiskumam. Bez demokrātiskuma nav iespējama tautas klātbūtne valsts pārvaldīšanā un tautas atbildība.

Taču Rainim ar tautu un demokrātiskumu vien nepietika, tādēļ nepārtraukti figurēja triāde un tās trešais elements "kultūra": "Stāvēt par

kultūru ir tas pats kā par Latviju".

Tautai ir jābūt kulturālai un tikai kulturālā tautā ir iespējams patiess demokrātiskums. Kritiskā brīdī tāpēc Saeimā sēdošajiem "tautas vietniekiem" esot jādara viss, "lai glābtu mūsu kultūru, lai glābtu mūsu demokrātiju un lai glābtu arī Latviju". Pēc šiem Raiņa vārdiem stenogrammā ierakstīts "Aplausi pa kreisi".

1925. gadā Rainis veltīja samērā garu runu tēmai par tautas atbildību un kultūru.

Viņš sāka ar to, ka nevis ministri atbild par kultūru, bet pati tauta ir atbildīga par savu kultūru.

Nekādā gadījumā neesot pieņemams, ka kultūru izmanto un pakļauj politiskās varas sagrābšanai un noturēšanai.

Raiņa pārliecībā Latvijā kultūra attīstās nevis pēc demokrātiskas valsts, bet gan pēc "autokrātijas valsts" parauga.

Latvijā kultūra tāpat kā "autokrātijas valstīs" kalpo ārējam spožumam, valdošās kliķes reprezentācijai: "Vispirms mēs reprezentējamies ar rautiem, tad ar dinejām, tad ar operu, un laikam tas ir arī viss".

Liekas, arī tagad tas ir viss. Izdemolētajā Rundāles pilī XX gs. 20. gados plānoja iekārtot mazgadīgo noziedznieku koloniju, izmitināt kara invalīdus.

Minētajā runā Rainis atkal atcerējās savu iemīļoto triādi: "Demokrātijai ir kultūra nevis ārējs spožums, bet gan iekšēja būtība. Demokrātija mazās valstīs nav domāja bez kultūras un nav domājama bez kultūras tik tālu, ka demokrātija pēc savas pastāvēšanas prasa, lai iekšēja kultūra būtu katram viņas loceklim. Tādi ir demokrātijas principi. Viņi ir nepieciešami mazās valstīs, jo mazām valstīm, kuras nevar dibināties uz ārējo varu, jāstiprinās iekšēji, un tās būs stipras tad, kad katra mazākā daļiņa valstī, katrs pilsonis ir kulturels. Šo tautu sauc par pirmklasīgu kultūras tautu".

Atbildības kulturoloģiskie aspekti

Dīvaini salīdzinājumi lasāmi Edvarta Virzas "Straumēnos".

Rakstnieks vecus un jaunus cilvēkus salīdzina ar vecām un jaunām tautām. Veci vīri, strādājot kopā ar jauniešiem, palīdzot saglabāt darba tempu tāpat kā vecas tautas ar savu stabilitāti un gudrību "tur pie kārtības jaunas un zaļoksnējas tautas".

Poēmā tautas salīdzinātas ar labi paēdušām un trekni nobarotām zosīm. Zosis tā pieēdušās, ka nespēj pacelties gaisā un lidot. Tā tas vienmēr

notiekot pirms zosu kaušanas. Saimnieks dod tām bagātīgi ēst un pēc tam nokauj: "Un, kā Straumēnu saimnieks rīkojās ar zosīm, tā neizdibināmi likteņi rīkojas ar tautām pirms bojā ejas uzsūtīdami tām lielu pārticību, jo tā arvienu ir lielas nelaimes priekšvēstnese".

Tautību tāpat kā vecākus cilvēks neizvēlas. Cilvēks nevar izvēlēties piederēt lielai vai mazai tautai.

Latvieši vienmēr ir dzīvojuši vecu un lielu tautu, un kultūru ielenkumā – ebreju, vācu, krievu, poļu, baltkrievu.

Rainis to uzskatīja par latviešu laimi augt un pacelties līdzi pārējiem.

Rainis nepārtraukti aicināja nepārēsties un saglabāt spēju garīgi lidot.

Česlovs Milošs rakstīja, ka daudzi ārzemnieki vienmēr labi zināja par Baltijas tautu "ietiepīgo patriotismu, pat šovinismu".

Rietumu publiskajā leksikā tādi jēdzieni kā tolerance, kultūru dialogs, multikulturālisms, interkulturālā izglītība tagad ir pārvērtušies modernā žargonā.

Minētie jēdzieni tik bieži sastopami, ka tagad daudzus atstāj vienaldzīgus.

Jēdzieni sāk zaudēt semantisko nozīmi – kļūst semantiski apātiski.

Domājams, pie mums semantiski apātiski kļūst tādi jēdzieni kā integrācija, identitāte, pilsoniskā sabiedrība, politiskā nācija, divvalodība, bilingvālisms, latviskums, migranti, migrācija, okupācija, deokupācija, pilsoņi, nepilsoņi, naturalizācija.

Rietumu pasaulē populārie jēdzieni ietilpst zināmā morāles kodeksā, ko respektē katrs, izsakoties par sociālajām norisēm.

Šie jēdzieni nodrošina "starptautisko laipnību".

Morāles kodekss balstās uz nerakstītu likumu, ka nav korekti skeptiski izturēties pret citu tautu kultūras īpatnībām, etnisko identitāti, kultūru dialogu, etnisko saskaņu.

Izsakoties šodien ne mazāk modernā terminoloģijā, Rietumos diskursu regulē anonīma cenzūra, proti, žurnālistu, publicistu, sociologu, antropologu, filosofu pašcenzūra.

Diskurs ieguvis kulturoloģiskas normas varu un tam piemīt noteikti korektuma kritēriji.

Rietumu intelektuālajā paradigmā etnocentriskumu ignorē kā sliktas gaumes, audzināšanas, morāles izpausmi.

Protams, sastopami arī zināmi trauksmes signāli. Rietumu aizraušanās ar dialoģiskuma filosofiju (Mihaila Bahtina koncepcijas garā) var veicināt pārspīlējumus.

Dialoģiskuma filosofija atklāja, ka indivīda pašapziņā konstituējoša loma ir "cita" klātbūtnei. Tas sabiedrībā veicināja "cita" un "citādā" kultu, un jaunu stereotipu veidošanos.

Sajūsma par "citu" un "citādo" var ātri kļūt par modi, azartu un devalvēt dialoģiskuma dziļāko jēgu un sociālpolitiskās perspektīvas pasaules globālās migrācijas apstākļos.

Pašlaik dialoģiskuma filosofija stimulē ne tikai tolerances uzplaukumu, bet arī noteiktu atbildības apziņu par līdzās dzīvojošo "citu".

Šī atbildības fenomena rašanos var uzskatīt par cilvēces humanizācijas jaunu etapu, kad lielā mērā izmainās "savējo/svešo" attiecību saturs.

Bez šaubām, pretstatījums "savējie/svešie" vienmēr caurvija jebkuru kultūru un ir viens no galvenajiem konceptiem jebkurā kolektīvā, tautas nacionālā pasaules uztverē. Konceptuāli skaidri un nepārprotami "sava" tauta tiek nošķirta no "svešām" tautām.

Pretstatījumā "savējie/svešie" vienmēr iezogas subjektīvas, mitoloģizētas, stereotipizētas konstrukcijas.

Savējie ir tie, kuri atbilst noteiktam ("savējo") uzvedības stereotipam. Šī atbilstība ir etnosa dinamiskākā pazīme. Tā uzskatīja Ļevs Gumiļovs.

Pretstatījums "savējie/svešie" nav stagnatīvs lielums un faktiski ir iesaistīts zināmā attīstības procesā, jo iekšējo un ārējo apstākļu ietekmē transformējas (kā tas spilgti vērojams Rietumu pasaulē) un atspoguļojas vēsturiski jaunā saturā.

Daži zinātnieki pretstatījuma "savējie/svešie" retrospektīvo apskatu sāk ar neandertāliešiem (Homo neandertalensis) un eiropiešiem (Homo sapiens), kuri dzīvoja Eiropā kā divi dažādi cilvēka tipi.

Apmēram 10 tūkstošus gadu abi tipi Eiropā dzīvoja līdzās un nesaplūda ("neintegrējās").

Tāpēc var izvirzīt hipotēzi, ka eiropeiskais cilvēks bija attīstītāks un izspieda neandertālieti, kuram nepiemita radošā aktivitāte, kurš neko jaunu neizgudroja, kuru pazudināja garīgā stagnācija un pašizolācija.

Heredots rakstīja par grieķu izbrīnu. Grieķi nevarēja saprast, kāpēc ēģiptiešu vīrieši čurā sēdus, bet sievietes, stāvot kājās.

Heredots rakstīja par kulturoloģisko tradīciju un normu radikālajām atšķirībām.

Šodien līdzās var dzīvot grieķi, ēģiptieši, latvieši. Un, protams, atšķirības var pastāvēt ne tikai čurāšanas veidā.

Latvijā tautas atbildības problēmu tiecas reducēt uz "pilsoniskās sabiedrības" konceptu.

Latvijas tautā terminam "pilsoniskā sabiedrība" var būt dažāda recepcija.

Tā, piemēram, krievu socioloģiskajā terminoloģijā apzīmējums "pilsoniska sabiedrība" nostiprinājās XIX gadsimta sākumā, krieviski atveidojot franču vārdus "societe civile" un angļu – "civil society".

Krievijā par "pilsonisko sabiedrību" sāka dēvēt sabiedrību, kura sasniegusi zināmu attīstības līmeni un izrāvusies no barbarisma, pirmatnējās atpalicības.

Krievijā termini "pilsoniska sabiedrība" un "civilizēta sabiedrība" ir sinonīmi.

Krievi minētos terminus sāka atzīt pēc tam, kad saprata, ka civilizētā sabiedrībā visiem tās locekļiem ir vienādas tiesības.

Latvijas jaunāko sociālo projektu ("koncepciju") iluzoriskums, kad mērķis ir nacionālās identitātes konfiskācija latviskās identitātes ieviešanas vārdā, šaubas nevienam nevar radīt.

Latvofiliskiem projektiem var noticēt tikai tie, kuri neprot atšķirt stihisko asimilāciju no voluntārās asimilācijas un lepojas, ka "process sācies" un sabiedrības integrācija rit pilnā sparā, jo citādāk tas nemaz nedrīkstot būt. Integrācijas plāna izpilde, lūk, esot ierakstīta valdības deklarācijā!

Integrācija/asimilācija ir katra indivīda brīva izvēle, bet nevis jautājums par etnisko grupu likteni. Integrācijas/asimilācijas rezultāts ir indivīda gribas, bet nevis voluntāras kolektīvās gribas rezultāts.

Mūsdienās valstis viena no otras atšķiras nevis reālās kultūru daudzveidības ziņā, bet gan pēc tā, cik institucionāli lielu uzmanību velta šai daudzveidībai.

Latvija pagaidām pieder to valstu grupai, kur reālo daudzveidību grib ignorēt, retušēt, politiski norakstīt ideoloģiskajos mītos.

Uzskata, ka nacionālisms un tā dažādie paveidi deformē un kompromitē tautas atbildības izpratni.

Etniski homogēnas valsts radīšana, kad vara un kontrole ir voluntāri nodota viena etnosa rokās, neatbilst ne demokrātijas, ne pilsoniskās sabiedrības būtībai.

Mūsdienās nacionālisma (t.s. politiskā nacionālisma) uzplūdus izraisa neveiksmes ekonomikas modernizācijā, valsts prestiža trūkums, intelektuālā un morālā impotence, tautas izviršana, genofonda pasliktināšanās.

Ne reti oficiāli sludināto demokrātiskumu viegli pieveic nacionālisma un birokrātijas simbioze.

Tā, piemēram, birokrātijā plaši izplatītā korupcija ir ļoti cieši vienota ar

nacionālismu. To, protams, nacionālisms noliegs, jo nacionālisms vainīgos nekad nemeklē sevī, bet ārpus sevis.

Šajā sakarā oriģināls domas pavērsiens ir sastopams vienā no Raiņa runām Saeimā: "Mēs esam maza tauta un nevaram atļauties tādu luksus kā fašismu, kādu var sev atļauties lielas tautas, kā itālieši".

Rainis acīmredzot to minēja, aicinot saglabāt demokrātiskumu, "tautas kopību un vienību". Viņaprāt mazām tautām fašisms ir kaitīgs tāpēc, ka sašķeļ tautu, jo ne visi atbalsta nacionālisma radikālo izpausmi.

Tautas atbildības izpratni var ietekmēt nepilnības un krīze sociokulturālajā organizācijā.

Kā zināms, kulturoloģijā ar šo terminu apzīmē sabiedrības sociālās organizācijas aksioloģiski normatīvo kompleksu – cilvēku kolektīvu konsolidācijai, regulācijai, komunikācijai nosprausto idejisko bāzi.

Šo bāzi veido mērķi un vērtības, kas spēj stimulēt "tautas kopību un vienību".

Daudz nosaka sociokulturālās organizācijas mērķi. Tie var būt orientēti uz memoriālajām, aktuālajām un prognozējošajām vērtībām.

Drosmīgi sociologi saka, ka latvieši (īpaši vecākā un vidējā paaudze) šodien galvenokārt interesējas par memoriālajām vērtībām – pagānismu (tā teikt, pagānisma fundamentālismu), muzikālo folkloru, tautiskumu, pirmskara valsti un tās subkultūrām(ziņģēm, "labāko famīliju" dzīvesveidu).

Uzskatāmi izpaužas kultūras intimizācija: latvieši kā noslēgta ģimenīte ar saviem dieviņiem, tautasdziesmiņām, ziņģītēm, prievītēm, kādu muļķīti politiķi, kādu mēnessērdzīgu dzejnieciņu, pašmāju maestro, visi vienlīdz viduvēji prātīgi, gudri, latviski, vienā meldijā dziedoši, tautiski dancojoši.

Cittautiešus visvairāk interesē prognozējošās vērtības – izglītība, bizness, svešvalodas, ceļošanas un dzīvesvietas izvēles brīvība pēc "iestāšanās Eiropā".

Viņus daudz neinteresē aktuālās vērtības un tas koncepts, ko saucam par tautas atbildību.

Latviešiem tāpēc mēģina ieskaidrot, ka krievu cilvēks vispār nekad nav mīlējis sevi identificēt ar valsti un, piemēram, krievu inteliģence vienmēr atradās valsts varai opozīcijā, krievu intelektuāļi bija disidenti, krievu rakstnieki rakstīja "rakstāmgaldam", no kura 90. gados tolerantās tautas rakstnieki neko nevarēja nodot publicēšanai, ja neskaita Alberta Bela "seksuālo" romānu.

Tiesa, kāda daļa cittautiešu nepilsoņu savu nerealizēto varas kāri ta-

gad esot spiesta kaut kā garīgi kompensēt.

Labi vēl, ka tikai izdomājot anekdotes par latviešiem: latvisko bilingvālo vienvalodību, nacionālo kadru prātu un profesionālo kompetenci u. tml.

Stāsta, ka Latvijā nesen lokalizēta Annas Ahmatovas viena no mīļākajām anekdotēm: "Kad Latvijā uz ielas kliedz "Muļķis!", nav obligāti visiem jāatskatās".

Latvijā laikrakstos, pilīs, virtuvēs debatē par tēmu, ir vai nav pie mums divkopienas valsts.

Debates turpinās (arī pilīs), neskatoties uz vispārzināmo faktu, ka katras valsts politiskais pamats ir pilsonības institūts, un Latvijas pilsoņu etniskā struktūra nav ne objektīvi, ne subjektīvi vērsta uz divkopienas valsts veidošanos.

Debatēm faktiski ir citi motīvi nevis tikai divu etniski un kulturoloģiski nosacītu kopienu pretstatījums.

Drīkst pilnīgi droši apgalvot, ka viens no psiholoģiski dziļākajiem motīviem ir saistīts ar atbildības problēmu.

Divas (abas vienlīdz etniski un kulturoloģiski raibas) kopienas izveidojušās atbildības ziņā.

Turklāt manāmi nervozē abās pusēs.

Nervozē gan tie, kuri grib par visu atbildēt vieni paši un kurus tomēr kaitina bez atbildības atstāto šķietami bezrūpīgā dzīve bezatbildībā.

Nervozē arī tie, kuriem katru dienu atgādina nelolot pārāk lielas cerības tikt pielaistiem pie atbildības.

Latvija nav divkopienas valsts. Taču Latvijā padziļinās sociokulturālā krīze, jo sociokulturālās sistēmas elementu sabalansētība kļūst ar vien vājāka.

Teorētiski tas izskatās samērā vienkārši.

Sociokulturālā tāpat kā jebkura cita sistēma var pastāvēt, respektējot zināmus nosacījumus.

Piemēram, ir jābūt visu elementu saskaņotībai, funkciju koordinācijai, savstarpējiem sakariem, vienādai sistēmiskās atbildības pakāpei.

Ja šie nosacījumi netiek realizēti, tad zūd sistēmas strukturālais līdzsvars un pazeminās sabiedrības sociokulturālā integrācija un konsolidācija.

Citiem vārdiem sakot, kultūra vairs nespēj veikt sociāli konsolidējošās funkcijas un beigu beigās iestājās kultūras sociāli konsolidējošo funkciju degradācija ar devīzi "Katrs par sevi", kas neko labu nevar solīt ne tolerantajai tautai, ne cittautiešiem.

Stabilu kārtību sabiedrībā nodrošina vienota kultūra – vienota vērtību

orientācija.

Mūsdienu pasaulē nostiprinās priekšstats par multikulturālismu kā vienotu vērtību konceptu.

Tie, kuri atbalsta šo priekšstatu, multikulturālismu traktē kā humanitāro un sociālo zināšanu integrālu izpausmi – metateoriju.

Multikulturālisms, kas faktiski ir Latvijas vēstures un Latvijas identitātes fundamentāla īpašība, nav nivelēšana, etniskā un kulturoloģiskā vienādošana.

Multikulturālisms ir atšķirību nolīdzināšana tiesību jomā un atbildības jomā.

Multikulturālismā kultūras jēdziens ir kolektīvās sociālās identitātes apvienotājs, lai veicinātu kultūru vienlīdzību, etniski un kulturoloģiski raibās sabiedrības sociālo un politisko mobilizāciju.

Nacionālās kultūras koncepcijā kultūras jēdziens ir etniskās identitātes, politiskā un intelektuālā seperātisma nodrošinātājs, kas attaisnojās zināmos apstākļos XVIII un XIX gadsimtā.

Ne velti multikulturālisma nostiprināšanos saista ar paradigmas maiņu, kas vienmēr ir kaut kas vairāk par teorijas un koncepcijas maiņu.

Paradigmas maiņa nozīmē pasaules uztveres un izpratnes maiņu, metodoloģijas maiņu.

Paradigmas maiņa apliecina pasaules izziņas formu progresu, par ko savā laikā aizrautīgi rakstīja Ogists Konts.

Mūsdienās pasaules civilizāciju atzīst par dažādu kultūru koalīciju. Lai šī koalīcija nebuksētu planetārā mērogā, tai jānostiprinās arī lokālā mērogā.

INTEGRĀCIJAS KULTUROLOĢISKIE ASPEKTI

Integrācijas process nevar būt vienkāršs. Vienmēr tas būs atkarīgs no daudziem faktoriem, un vienmēr tas izcelsies ar savu strukturālo sazarotību. Tādā valstī kā Latvija sabiedrības integrācijas process ir un būs sarežģīts.

Komplicēts tas ir ne tikai tāpēc, ka Latvijas iedzīvotāju sastāvs šodien ir izteikti daudznacionāls un valstī nav relatīvi liela vēsturiskā pieredze dzīvot etniski raibā vidē.

Latvieši pieraduši dzīvot etniski viendabīgā sabiedrībā. Viņiem būs grūti pierast, ka faktiski apzīmējums "nācija" ir semantiski metaforiska fikcija, un nācija (valsts) ir cilvēku kolektīvās organizācijas forma, kultūras kopība, bet nevis asinsradniecīga brālība.

Etniski viendabīgā vidē pieraduši dzīvot arī cittautieši, bet nevis dihotomiskā pasaulē: ģimenē viena valoda un paražas, darbā un uz ielas – cita valoda un sadzīves tradīcijas.

Latvijā integrācijas process ir komplicēts arī tāpēc, ka faktiski veidojas jauna nācija, respektīvi, nācijas jauns etniskais saturs.

Uz nāciju tagad nepieciešams skatīties nevis kā uz monoetnisku, bet gan kā uz polietnisku iedzīvotāju kopumu.

Tātad sabiedriskajā apziņā mainās nācijas psiholoģiski emocionālais tēls, un jaunajā nācijas tēlā tagad ir jāiekļauj ne tikai sevi (latviešus), bet arī citus – krievus, baltkrievus, ukraiņus, poļus, ebrejus un visus pārējos, kuri tagad dzīvo Latvijā.

Latviešu valodā vēl nav izdomāts labskanīgs apzīmējums tādai polietniskai nācijai. Jēdzienu "latvieši" latvieši pašlaik psiholoģiski spēj attiecināt tikai uz sevi, bet nevis arī uz cittautiešiem.

Tā ir likteņa ironija, ka krievu valodā tāds apzīmējums pastāv ("latvijci"), un pret to latvieši neiebilst.

Raiņa kādreiz ieteiktais jaunvārds "latvijieši" atsaucību neguva jau pašā sākumā.

Izmantojot tradicionālo terminoloģiju, varētu teikt, ka tagad ir nepieciešams jauna tipa nacionālims. Kā zināms, nacionālisms rada nācijas, bet nevis nācija rada nacionālismu.

Nepieciešams tādējādi jauna tipa nacionālisms, kas visiem etnosiem būtu pieņemams un spētu konsolidēt valsts visus iedzīvotājus.

Nacionālisms klasiskajā izpratnē neatbilst integrācijas mērķiem daudz-

nacionālā valstī. Reālās situācijas ignorēšana un centieni tomēr imitēt etniski homogēnu valsti, kad vara un kontrole voluntāri ir nodota viena etnosa rokās, neatbilst pilsoniskas sabiedrības būtībai un perspektīvām objektīvi daudznacionālā vidē.

Latvijā nevar būt aktuāls ne hegemonais jeb dominējošais nacionālisms (iluzori pasludinātas it kā monoetniskas valsts vārdā), ne periferiālais jeb pašaizsardzības nacionālisms(attiecīgās minoritātes aizsardzības vārdā).

Hegemonā nacionālisma recidīvus šodien netieši stimulē tā saucamās tituļnācijas neveiksmes valsts modernizācijā, ekonomisko reformu realizācijā, valsts prestiža nodrošināšanā, kad vainīgos meklē ārpus sevis, bet nevis paškritiski novērtē sava genofonda intelektuālo, morālo, profesionālo potenciālu.

Katrai kultūrai piemīt pašaizsardzības mehānismi.

Latviešu kultūrai tāds mehānisms vienmēr bijusi valoda.

Katra kultūra savādāk izmanto savus pašaizsardzības mehānismus. Tas attiecas arī uz latviešu kultūru.

Diemžēl kopš XX gs. 90. gadu sākuma Latvijā dominē skaidri izteikts lingvistiskais obskurantisms jautājumā par latviešu valodas mācīšanu cittautiešiem.

Šī lingvistiskā obskurantisma ietekmi uz integrāciju, Latvijas valsts un latviešu tautas prestižu, būs ļoti grūti pārvarēt.

Tā, piemēram, no veselā saprāta viedokļa neiespējami argumentēt valsts rīcību, atklāti atsakoties organizēt un finansēt valsts valodas mācīšanu cittautiešiem – jau esošajiem vai potenciālajiem valsts pilsoņiem.

Savukārt valodas fetišizēšana (valoda kā kultūras pašaizsardzības galvenais mehānisms) tagad negatīvi ietekmē integrāciju.

Tā, piemēram, Latvijā par integrācijas pamatu visbiežāk tiek pasludināta valoda. Politiķu un filistru leksikā dominē tēze: kad cittautieši iemācīsies runāt latviešu valodā, tad integrācija būs pabeigta.

Kā zināms, PSRS iedzīvotājus integratīvi apvienoja "padomju cilvēkos" nevis krievu valoda, bet gan padomju kultūra kā noteiktu vērtību un normu, domāšanas un uzvedības stereotipu kopums.

Latvijā pret integrāciju izturas kā pret ambivalentu parādību. Politiski deklarētā integrācija tiek uztverta kā asimilācija. Maz uztrauc cittautiešu lojalitāte pret valsti, cittautiešu valstiskais patriotisms un pilsoniskā pozīcija. Par vissvarīgāko tiek atzīta cittautiešu valsts valodas prasme, viņu gatavība brīvprātīgi atsacīties no dzimtās valodas, no izglītības dzimtajā valodā, kas praktiski nozīmē pāreju uz zemāku izglītības kvalitāti. Savukārt

likumdošana balstās nevis uz multikulturālisma koncepciju par visu kultūru līdztiesību, bet gan uz etnocentriskumu.

Valsts etnopolitikas patiesos divkosīgos mērķus nespēj noklusēt pat visiztapīgākie mūsu etnopolitikas aprakstītāji, kuru dzīvē zem šīs saules nekas nav mainījies, jo viņi atkal ir spiesti kaut ko sagrozīt, noklusēt, atstāt bez objektīvas analīzes un kritikas. Apzināti pilnīgi noklusējot, piemēram, multikulturālisma klātbūtni un panākumus Latvijā, amerikāņu pasūtītajā un dāsni apmaksātajā krājumā "Etnopolitika Latvijā" (2001. g.) teikts: "Etnopolitisko situāciju ietekmē tas, ka Latvijā turpinās likumdošanas process, kura mērķis ir mainīt no padomju laikiem mantoto etnisko attiecību sakārtojuma veidu Latvijā un nodrošināt tādu ar likumdošanu noteiktu normatīvo vidi, kas rada drošus nosacījumus latviskās identitātes pastāvēšanai".

Tā teikt, normālā "normatīvajā vidē" pirmais un pats svarīgākais integrācijas kulturoloģiskais aspekts attiecas uz kultūras lomu.

Kultūra ir integrācijas pamats. Kultūras jēdziens visoptimālāk raksturo integrācijas mērķi: vienotas vērtību un normu sistēmas klātbūtni, aksioloģiski konsolidējošas telpas rašanos.

Kultūra pati par sevi ir integrējošs fenomens. Šī kultūras potenciālā priekšrocība var labi noderēt daudznacionālā sabiedrībā, kad aksioloģiski konsolidējošā telpa jāveido no dažādām nacionālajām kultūrām.

Aktuāls integrācijas kulturoloģiskais aspekts ir multikulturālisms, kas faktiski var funkcionēt kā iepriekš minētais jaunā tipa nacionālisms – pilsoniskās sabiedrības ideoloģiskā bāze.

Jaunas nācijas nostiprināšanās gribot negribot nosaka arī nepieciešamību izvēlēties jaunu valstiskuma idejisko doktrīnu – multikulturālismu.

Integrācija nav iespējama bez dažādu kultūru līdzāspastāvēšanas, bez kultūru koalīcijas un tātad bez multikulturālisma koncepcijas kā zināmu kultūras kodeksu daudznacionālā valstī.

Loģiski cits integrācijas kulturoloģiskais aspekts ir saistīts ar kultūru tipoloģisko saderību. Tai pievēršama īpaša uzmanība.

Latvijā integrācijā ir iesaistītas kultūras ar atšķirīgu vēsturi, mantojumu, attīstības līmeni, prestižu pasaulē u. tml.

Pašlaik ir izvirzīts mērķis integrēt citas kultūras (ebreju, krievu, poļu u.c.) uz latviešu kultūras pamata.

Integrācijas rezultāti liecina, ka pašlaik kultūru tipoloģiskā nesaderība visvairāk kavē iedzīvotāju konsolidāciju un ir viens no kultūru segregācijas (divkopienu sabiedrības) priekšnoteikumiem.

Skaidri konstatējama latviešu kultūras disfunkcija – nespēja apmierināt valsts visas sabiedrības prasības.

Latvijā sociālo pārmaiņu tempi ir ātrāki nekā latviešu kultūras dinamika. Latviešu kultūras aizraušanās ar pagānistiskajām, folkloristiskajām, etnogrāfiskajām tradīcijām, kā arī tipiskām masu kultūras parādībām (piemēram, ziņģu koncerti, festivāli) maz spēj ieinteresēt cittautiešus. Latviešu kultūra nespēj būt kultūra-donors krievu, ebreju, poļu un citu tautību iedzīvotājiem.

Pie tam integrācijas procesā jārespektē sekojošais moments.

Latvijā joprojām aktuāla ir nacionālās pašapziņas (identitātes) problemātika. Savukārt nacionālās pašapziņas nostiprināšanā liela loma ir etniskās kultūras mantojumam (folklorai, etnogrāfijai, mitoloģiski reliģiskajiem ticējumiem). Tāpēc ir jāņem vērā etnisko kultūru arhetipu koeksistence.

Latvijā valsts mērogā un ar valsts finansiālo atbalstu savas tautas kultūras tradīcijas turpina tikai latvieši. Pārējiem etnosiem iespējams tautiski dziedāt un dejot tikai savās kultūras biedrībās par pašu savākto naudu.

Latvijas liktenis lielā mērā būs atkarīgs no tāda integrācijas kulturoloģiskā aspekta kā kultūras adaptācija.

No tiem etnosiem, kas pašlaik sastopami Latvijā, kultūras adaptācijā vislielākā pieredze būs ebrejiem, vairākus gadu tūkstošus dzīvojot citās zemēs un nepakļaujoties asimilācijas vilinājumiem.

Uz unikāla vēsturiskā pārbaudījuma – kultūras diferenciācijas – sliekšņa Baltijas valstīs tagad ir nostājušies krievi. Viņu likteni ir grūti prognozēt. Viņu likteni pat ir grūti salīdzināt ar vācbaltu perifēriālās kultūras likteni.

Vācbaltiem kādreiz piederēja vara. Viņi ilgu laiku bez konkurences pārstāvēja vienīgo nacionālo kultūru. Vācbaltu kultūra pat nebija dominējošā kultūra, jo līdzās citu nacionālo kultūru vispār nebija.

Baltijas valstīs krieviem kļūst ar vien grūtāk neatpalikt no kultūras līmeņa Krievijā.

Krievu kultūra vienmēr bijusi kultūra-donors citām kultūrām.

Minētā kultūras diferenciācija noteikti tāpēc ietekmēs ne tikai Baltijas krievu kultūras līmeni, bet atsauksies arī uz citu kultūru dinamiku.

Latvijā aktuāls ir kļuvis tāds integrācijas kulturoloģiskais aspekts kā asimilācija.

Populāras ir tādas parādības kā latviešu mācībvalodas klašu organizēšana krievu skolās, cittautiešu bērnu mācīšanās latviešu skolās, lat-

viešu mācībvalodas dominēšana nacionālajās (piemēram, poļu) skolās.

Par asimilācijas "superprogrammu" var uzskatīt t.s. bilingvālās izglītības projektu – totālu pāreju uz izglītību latviešu valodā.

Protams, pasaulē vienmēr ir bijuši divi asimilācijas veidi – spontānā asimilācija un mākslīgi organizētā asimilācija. Neskatoties uz asimilācijas politiku, Latvijā dominē spontānā jeb brīvprātīgā asimilācija.

Kā zināms, asimilācijas parādība ir maz izpētīta. Tā joprojām ir neskaidra, pretrunīga un savā ziņā atbaidoša. Taču daži kulturoloģijas secinājumi ir stabili.

Piemēram, asimilācijas rezultātā rodas jauna tipa kultūra. Tātad "superprogrammas" izpildes rezultātā tā vairs nebūs latviešu kultūra, bet kaut kāda jauna kultūra. Var tā notikt, ka Latvijā būs ne tikai jauna nācija, bet arī jauns etnoss.

Sastopamas hipotēzes par himēriskiem etnosiem, kuri arī ir asimilācijas produkts.

Himēriski etnosi veidojas tad, kad etnoss zaudē sev piemītošo elastīgumu un imunitāti. Vesela etnosa pārveidošanai ir vajadzīgs liels ārējais spēks, kas var nebūt ieceļotājiem cittautiešiem.

Asimilācija ir iespējama tikai tad, ja vide (tātad latvieši) ir gatava uzņemt citus. Vērojams, ka no šī viedokļa Latvijā mākslīgi stimulētajai asimilācijai nav nekādas izredzes.

NOTIKUMI UNIKĀLAJĀ NOMALĒ

Daugavpils pilsēta un tās novads Dienvidlatgale ietilpst tajā lokālajā vēsturiskajā kopībā, ko tradicionāli dēvē par Austrumlatviju jeb Latgali.

Kā zināms, šīs lokālās vēsturiskās kopības būtiska pazīme ir polietniskums. Austrumlatvijas iedzīvotāju daudznacionālais sastāvs ir viens no tiem faktiem, kas šo teritoriju stimulē interpretēt kā vienotu lokālu vēsturisko kopību.

Polietniskums piemīt arī Daugavpilij un Dienvidlatgalei, tādēļ to kultūras integrācijas problemātika ir vienota ar visu Austrumlatviju, kas vispār uzskatāma par unikālu ģeogrāfisko teritoriju plašākā (piemēram, Eiropas) mērogā.

Austrumlatvijā gadsimtiem ilgi ir pastāvējusi sešu septiņu kultūru koeksistence, kas ir liels retums pasaules etniskajā ģeogrāfijā.

Austrumlatvijā vēsturiski ilgu laiku līdzās pastāvējusi ir baltu un slāvu cilšu, krievu, latviešu, baltkrievu, poļu, lietuviešu, ebreju, vācbaltu kultūra.

Tāds stāvoklis lielā mērā ir saglabājies līdz mūsdienām.

Mainījies ir tas, ka Austrumlatvijā polonizācijas rezultātā vācbaltu kultūra savā klasiskajā formā izzuda atšķirībā no pārejās Latvijas (un Igaunijas) jau XVIII gadsimtā un XX gadsimtā ievērojami ir samazinājies ebreju skaits. Iespējams, XXI gadsimta sākumā Austrumlatvijā (tāpat kā visā LR) ebreju kultūru sagaida tāds pats liktenis kā vācbaltu kultūru pirms Otrā pasaules kara.

Tā, piemēram, 1914. gadā Daugavpilī dzīvoja 112 848 cilvēki. No viņiem jūdaisma ticībai piederēja 55 686 cilvēki. Savukārt 1998. gadā Daugavpilī dzīvoja 117 423 cilvēki, no kuriem ebreji bija tikai 732 cilvēki.

Kā zināms, ir vairāki starpetniskās komunikācijas faktori: vēsturiskais, sociālais, kultūras, situatīvais, politiskais.

Austrumlatvijā vienmēr ir dominējis vēsturiskais faktors, proti, iedzīvotāju vēsturiskajā atmiņā vienmēr ir pastāvējusi informācija par Austrumlatviju kā daudznacionālu zemi. Tie, kuri dzīvo Austrumlatvijā, labi atceras un saprot, ka viņi dzīvo izteikti daudznacionālā vidē un ka viņiem tas ir vienmēr jārespektē saskarsmē ar ārējo vidi. Tie, kuri nespēj vai nevēlas to saprast, ir spiesti rēķināties ar noteiktām grūtībām, mēģinot adoptēties Austrumlatvijas vidē.

Nākas secināt, ka polietniskums ir Austrumlatvijas iedzīvotāju sabiedriskās apziņas neatņemama sastāvdaļa. Ar to ir jārēķinās jebkura tipa valsts

nacionālajā politikā. Pilnīgu neveiksmi acīmredzot piedzīvos tā politika, kura neņems vērā šo momentu Austrumlatvijas iedzīvotāju sabiedriskajā apziņā un centīsies sabiedrisko apziņu "atradināt" no šīs nostādnes.

Šajā nostādnē spilgti izpaužas Austrumlatvijas specifika atšķirībā, piemēram, no Kurzemes un Vidzemes novadiem, kuru iedzīvotāju sabiedriskās apziņas neatņemama sastāvdaļa ir priekšstats par attiecīgo novadu monoetniskumu.

Līdz XX gadsimta sākumam, kad Austrumlatvija ietilpa Krievijas sastāvā, etniskās identitātes vietā dominēja reliģiskā identitāte. Krievijas iedzīvotāju nacionālās piederības kritērijs bija cilvēka piederība reliģiskajai konfesijai: pareizticībai, protestantismam, katolicismam, jūdaismam, vecticībai utt.

Faktiski šī pieeja neizskauda polietniskuma kompleksu Austrumlatvijas iedzīvotāju apziņā, jo liela bija arī konfesionālā daudzveidība, un tā asociējās ar etnisko daudzveidību.

Mūsdienās kā zināma arhaiska atskaņa no šī posma ir saglabājusies tieksme krievus dēvēt par vecticībniekiem. Sadzīvē bieži var dzirdēt, ka kādu nosauc nevis par krievu, bet par vecticībnieku, ņemot vērā nevis viņa tautību, bet gan konfesionālo piederību. Tāpēc sadzīvē joprojām ir izplatīts dalījums "krievi", "vecticībnieki". Turklāt šodien "vecticībnieki" latviešu uztverē it kā automatiski visi skaitās LR lojāli cilvēki, bet par "krieviem" var būt šaubas.

Savukārt apzīmējumu "katolis" tagad dažkārt lieto humoristiski ironiskā veidā, tā nosaucot latgalieti.

Vēsturiskais faktors starpetniskajā komunikācijā Austrumlatvijā patiesībā ir ieguvis simbolisku raksturu un tāpēc tam piemīt īpaši izteikta psiholoģiski semantiskā autoritāte un stabilitāte kā visām analoģiskām parādībām ar simbolisko jēgu.

Integrācijas politikā šodien to nekādā gadījumā nedrīkst ignorēt. Tikai saskaņā ar šo mentālo konceptu ir prognozējami integrācijas rezultāti. Naivi ir cerēt, ka no sabiedrības vēsturiskās atmiņas "integrācijas kampaņa" izskaudīs simbolisko priekšstatu par Austrumlatvijas daudznacionālo vidi.

Pēc LR valstiskā statusa atjaunošanas Austrumlatvijas vietējās pašpārvaldes ir respektējušas daudznacionālo vidi. Tā, piemēram, Daugavpils pilsētas dome no budžeta līdzekļiem finansē latviešu, krievu, poļu, baltkrievu, ebreju kultūras biedrību darbību, kā arī piešķir līdzekļus skolām latviešu valodas apguvei, papildus ievērojami finansē Krievu ģimnāziju, kas ir kļuvusi par vienu no labākajām mācību iestādēm valstī.

1993. gadā Daugavpilī darbu sāka privāta zinātniskā iestāde Multinacionālās kultūras centrs (MKC), kas balstās uz multikulturālisma koncepciju.

MKC darbības rezultātā XX gs. 90. gados Austrumlatvijā strauji nostiprinājās multikulturālisms, un attiecīgā terminoloģija jau sākusi iegūt masu pielietojumu vietējā administrācijā, presē, TV, dažādos pasākumos, zinātniskajās un populārzinātniskajās publikācijās, dokumentos utt.

MKC 1997. gada 15. jūlijā apmeklēja Valsts prezidents G. Ulmanis, kurš savās runās un intervijās plaši izteicās par Latvijas multinacionālo sabiedrību.

Multikulturālisma koncepciju par savas darbības pamatu ir izvēlējusies tāda valsts mācību iestāde kā Krāslavas Varavīksnes vidusskola, Daugavpils sabiedriskā organizācija "Es un mēs".

Naujenes jauniešu Izglītības un kultūras centrs 2000. gada aprīlī organizēja "Jauniešu multinacionālo kultūras nedēļu", ietverot programmā latviešu, krievu, baltkrievu, ukraiņu, lietuviešu, poļu un latgaļu kultūras materiālu.

Austrumlatvijā atšķirībā no Kurzemes, Vidzemes, Zemgales starpetnisko komunikāciju neietekmē tādi vēsturiskie notikumi kā kolonizācija, okupācija, aneksija, iekarošana u. tml. Tas tāpēc, ka Austrumlatvijā dzīvojošie etnosi paši ir bēdzēji no zināmas pakļautības un represijām.

Austrumlatvijā dzīvojošie etnosi nav bijuši iejaukti citu (vietējo) etnosu kolonizācijā, okupācijā, aneksijā, iekarošanā u. tml. Tas attiecas uz visām galvenajām etniskajām grupām – ebrejiem, baltkrieviem, poļiem, lietuviešiem.

Tas attiecas arī uz krieviem, kuri Austrumlatvijā no XVII gadsimta ieceļoja reliģiskās vajāšanas dēļ savā dzimtenē.

Tāpēc tajā laikā, kad pārejā Latvijā sastopama noteikta spriedze starpetniskajā komunikācijā un (kā parasti tādās reizēs) aktualizējas jautājums, piemēram, par okupāciju un aneksiju, Austrumlatvijā saglabājas relatīvi normālas attiecības.

Austrumlatvijā starpetnisko komunikāciju līdz pat mūsdienām pozitīvi ir ietekmējis arī sociālais faktors.

Tas tāpēc, ka daudznacionālajā sabiedrībā dominēja viena sociālā slāņa pārstāvji – zemnieki un sīkie amatnieki. Neviena etniskā grupa neizcēlās ar citu sociālo slāņu (inteliģences, buržuāzijas) kvantitatīvu un kvalitatīvu klātbūtni, kas varētu atsaukties uz starpetnisko saskarsmi.

Sociālais faktors Austrumlatvijā starpetnisko komunikāciju pirmo reizi sāka ietekmēt XX gs. beigās sakarā ar LR pilsonības likumu un vietējās pašpārvaldes vēlēšanu likumu, kas rada sociālās priekšrocības vienai etniskajai grupai – latviešiem.

Tā, piemēram, 1998. g. Daugavpilī dzīvoja 17 932 latvieši. No viņiem 17 798 cilvēki bija LR pilsoņi, bijušās PSRS pilsoņi bija 118 cilvēki, nepilsoņi – 16 cilvēki.

Tajā pašā gadā savukārt krievi bija 65 285 cilvēki. No viņiem LR pilsoņi bija 40 206 cilvēki.

Arī baltkrievu vidū ir daudz nepilsoņu. Daugavpilī 1998. g. dzīvoja 10 506 baltkrievi. No viņiem LR pilsonība bija tikai 2 358 cilvēkiem.

Kā atceramies, LR sabiedrības integrācijas koncepcijas apspriešana un apstiprināšana diemžēl notika tajā pašā laikā, kad tika pieņemts jauns izglītības un valodas likums, kārtējo reizi noraidīts priekšlikums atļaut piedalīties pašvaldību vēlēšanās patstāvīgajiem iedzīvotājiem.

Jebkura sociāli un morāli ambivalenta rīcība, saprotams, ļoti negatīvi tūlīt atsaucās uz sabiedrību un tajā skaitā starpetnisko komunikāciju, graujot uzticību varai, tituļnācijai un tās proponētajām integrācijas/asimilācijas "koncepcijām".

Šodien tāpēc aktuāls ir jautājums par integrācijas morālajām perspektīvām.

Integrācija ir ieguvusi voluntāru raksturu ar visām no tā izrietošajām sekām – konformismu, ārišķīgu izpatikšanu, demagoģisku pakalpīgumu, noklusēšanu u. tml.

Tā, piemēram, uz daugavpiliešiem (un ne tikai viņiem) 2000. gada maijā šokējošu efektu atstāja krievu ģimnāzijas direktora pakalpīgie, tumsoniskie un reizē odiozie vārdi: "Vispār es kā direktors neizslēdzu iespēju krievu nacionālajā skolā mācīties latviešu valodā. Es esmu pārliecināts, ka galvenais nav mācību valoda, bet īpaša nacionālā gara saglabāšana".

Daugavpils rajona kultūras nodaļas rīcībā savukārt ir informācija, ka atsevišķos pagastos "latišizācijas" apmātībā vietējā inteliģence baidās organizēt pasākumus, kas saistīti ar vietējo krievu un poļu nacionālās identitātes nostiprināšanu.

Kultūras faktors starpetnisko komunikāciju jūtami ietekmē (ceļ vai nojauc robežas) tikai tad, ja starp attiecīgajām etniskajām grupām pastāv krasākas atšķirības izglītotībā.

Austrumlatvijā izglītības līmenis visām etniskajām grupām bija un arī pašlaik kopumā ir vienāds.

Zināms izņēmums kādreiz bija ebreji, kuri pirmajā laikā pēc ieceļošanas XVII gadsimtā izglītības atšķirību dēļ mazāk kontaktējās ar vietējiem iedzīvotājiem. Taču sabiedrības vēsturiskajā atmiņā tas, liekas, nav saglabājies, un tagad par to vēsta vienīgi speciālā literatūra.

Austrumlatvijā starpetnisko komunikāciju (un vispār šīs teritorijas vēsturisko likteni) vienmēr būtiski ir ietekmējis situatīvais faktors, respektīvi, apstākļu sakritība ekonomiskajā, sociālajā un politiskajā sfērā.

Kā zināms, Autrumlatvija vienmēr ir bijusi kādas valsts perifērija, nomaļa un nevienam īsti nevajadzīga province, par kuras iedzīvotāju integrāciju/asimilāciju faktiski neviena vara daudz nerūpējās.

Piemēram, Polijas un Lietuvas republikas laikā Latgale bija nevienam it kā īsti nevajadzīga 33. province. Arī pēc Latgales teritorijas iekļaušanas Krievijas sastāvā 1772. gadā cariskā valdība maz rūpējās par poļu muižniekiem atņemto zemju lietpratīgu apsaimniekošanu.

Valstiskā nevērība, kas saglabājusies līdz mūsdienām, Austrumlatvijas iedzīvotājos veicinājusi īpatnu mazvērtības kompleksu un stimulējusi latgaliešu tendenci emigrēt uz Iekškrieviju (XIX gs.), Kurzemi un Rīgu (XX gs.). Joprojām populāra ir Austrumlatvijas latgaliešu tēze par viņu atstumtību, kas esot viņu atpalicības galvenais iemesls.

Nākas atzīt, ka Austrumlatvijā starpnacionālo komunikāciju stihiski nosacīja pašas etniskās grupas. Krievu valoda par starpetnisko saziņas valodu kļuva tikai "sovjetizācijas" periodā pēc Otrā pasaules kara.

Pirms tam Austrumlatvijas iedzīvotāji savā ikdienas saskarsmē priekšroku deva t.s. komplimentārajam principam (valoda kā kompliments).

Cilvēki sadzīves vajadzībās prata lietot vairākas valodas. Tā, piemēram, Raiņa tēvs, Latgales vairāku muižu nomnieks, saimnieciski un sabiedriski rosīgs cilvēks Krišjānis Pliekšāns nepieciešamības gadījumā varēja runāt vācu, poļu, baltkrievu, krievu valodā. Uzskata, ka viņš veikli spēja iejusties arī latgaliešu sādžu izloksnēs un jidiš valodā.

Noteiktā situācijā valodas izvēli nosacīja komplimentāri apsvērumi – vēlēšanās parādīt cieņu sarunas dalībniekam, vēlēšanās tūlīt iemantot viņa simpātijas, atbalstu, labvēlīgu lēmumu u. tml.

Austrumlatviju visdziļāk ir skārusi polonizācija, jo ātri un bez iebildēm savā laikā pārpoļojās pat vācbalti.

Savukārt tādai tendencei kā rusifikācija Austrumlatvijas iedzīvotāju etniskā sastāva dēļ nevarēja būt gandrīz nekāds darbalauks, jo krievu un baltkrievu iedzīvotāju īpatsvars vienmēr bija noteicošais.

Austrumlatvijas tāpat kā visas Latvijas starpetniskajā komunikācijā politiskais faktors pirmo reizi visā savā pilnībā un ideoloģiskajā mērķtiecībā sāka izpausties XX gadsimta beigās reizē ar minētās sabiedrības integrācijas koncepcijas apstiprināšanu LR Ministru kabinetā.

Koncepcijas projekta apspriešanā (diskusijā) tika iesaistīti arī Austrumlatvijas iedzīvotāji, kuri, protams, vispirms un galvenokārt pievērsa uzmanību sava novada polietniskumam, aicinot respektēt katras etniskās kultūras attīstības tiesības un multikulturālisma koncepciju.

Diskusijas laikā šo rindu autoram radās vairāki novērojumi.

Pirmkārt, Austrumlatvijā (salīdzinot ar diskusijas laikā dzirdēto citur) vislabāk izprot to, ka integrācija vienmēr ir un arī Latvijā būs zināms kompromiss gan no latviešu puses, gan no cittautiešu puses.

Etnisko minoritāšu pārstāvji, piemēram, skaidri apzinās latviešu valodas apguves un lietošanas nepieciešamību, apzinās nepieciešamību zināt Latvijas vēsturi un kultūras vēsturi. Taču viņi uzskata, ka valstij jāgarantē tiesības saglabāt arī minoritāšu kultūru un izglītību dzimtajā valodā. Integrācija praktiski nedrīkst pārvērsties vardarbīgā asimilācijā, un valstij ir jāizvēlās kultūras plurālisma politika, kas nozīmē cittautiešu piedalīšanos valsts pārvaldes struktūrās.

Otrkārt, diskusijas laikā netika respektēta cittautiešu dabiskā adaptācija jeb tā dēvētā stihiskā asimilācija un tās sekas latviešu etnosa nākotnē.

Diskusijā nefigurēja jautājums par to, kas var notikt jaukto laulību, cittautiešu identitātes maiņas un etniski universālo "padomju cilvēka" tipa "latviešu" dzimšanas rezultātā.

Diskusija nepievērsās jau minētajām integrācijas morālajām perspektīvām, kas tik pat lielā mērā attiecas arī uz citu etnosu etnogēnētisko likteni un tiesībām viņu vietā etnoģenētisko likteni izlemt no latviešu etnocentrisma pozīcijām.

Piemēram, Daugavpilī jau vairākus gadus skolās ar krievu mācību valodu darbojas sākumskolas klases, kurās bērni visus priekšmetus apgūst latviešu valodā, taču faktiski skolā un mājās dzīvo krievu valodas vidē. Kā zināms, pat padomju laikā nebija izplatīti tamlīdzīgi "eksperimenti", kurus tagad pie mums ir inspirējusi pakalpības stihija vienā cittautiešu daļā.

Vai mums ir vajadzīga tāda integrācija, kura veicina morālo degradāciju?

JAUNATNES AUDZINĀŠANA ETNOCENTRISKUMA APLOKĀ

Šis darbs ir veltīts jaunatnes audzināšanas un jaunatnes noziedzības profilakses problemātikai etnoloģiskā aspektā, priekšplānā izvirzot etniski psiholoģiskās attiecības un multikulturālisma koncepciju.

Autors vadās no pieņēmuma, ka Latvijas daudznacionālajā sabiedrībā jaunatnes audzināšanā un jaunatnes noziedzības profilaksē etnoloģiskais aspekts var būt lielā mērā aktuāls.

Latvijā nav svešs, piemēram, antisemītisms. Sabiedrībā ir izplatīta (un tajā skaitā arī jaunatnē) rusofobija.

Latvijas sabiedrība diemžēl šodien nevar lepoties ar augstu tolerances pakāpi attieksmē pret citām kultūrām, valodām, etnosiem.

Autors nevēlas diskutēt par kristīgās valsts statusa piešķiršanu Latvijas Republikai XX un XXI gs. mijā, kad šīs valsts izglītības likumā nav izvirzīts mērķis visus "izglītojamos" audzināt kristīgo normu garā un valsts nodrošina apziņas brīvību, un tikai katrs "pēc izvēles apgūst kristīgās ticības mācību vai ētiku, vai arī kristīgās ticības mācību un ētiku vienlaikus".

Ja ir iespējams konstatēt kontinuitāti starp baltu cilšu kristīšanu XII gs. beigās un mūsdienu Latvijas valsti, tad Latvija, protams, vairs nav pieskaitāma pagānu zemēm, kaut gan mūsdienās pagānisms valstiskā līmenī ir akceptēts samērā plaši un atspoguļojas arī jaunatnes audzināšanā.

Diskusijas (problēmas) objekts noteikti varētu būt Latvijas valsts etnocentriskā orientācija, kas skaidri izpaužās gan minētajā izglītības likumā, gan valsts valodas likumā, gan valdības apstiprinātajā sabiedrības integrācijas koncepcijā, bet galvenais – aizvadītajos desmit gados valstī dominējošajā sociālajā atmosfērā, kas praktiski veicināja divkopienu sabiedrības nostiprināšanos.

Tas ir skaidrs, ka etnocentriskā orientācija noteikti var atsaukties uz jauniešu audzināšanu un stimulēt etniskos konfliktus, kā arī noziegumus, kuru pamatā ir etniskais antagonisms, nacionālā, reliģiskā neiecietība, ksenofobija.

Pašlaik nav skaidrs tas, cik liela un patiesa ir vēlēšanās pārvarēt etnocentrismu. Patiesībā nemaz nav vērojama vēlēšanās atbrīvoties no etnocentrisma valsts politikā un tādās sabiedriskās esamības būtiskās sfērās kā izglītība, valoda, kultūra.

Nākas respektēt to, ka etnocentrisms sakņojas pagānismā, veidojot vienu sociāli un kulturoloģiski konservatīvu un bezperspektīvu garīgo

aploku, kā latviešiem dārgajā lopkopības leksikā gribas apzīmēt šo drūmo fenomenu.

Etnocentrismu izraisa un veicina tā saucamā etnodominējošā identitāte, kad etniskā piederība ir svarīgāka par visu pārējo (valstisko, pilsonisko, ģimenes, profesijas, reliģiskās konfesijas u.c.) piederību, tautas tiesības ir augstākas nekā cilvēka tiesības un nav tālu līdz etniskajam fanātismam, irracionāli uztverot gatavību uz visu etnosa vārdā.

Etnocentrisms ietilpst etnosa psiholoģiskajā struktūrā un pret etnocentrismu ir jāizturās tāpat kā pret citiem minētās struktūras elementiem, proti, jārespektē to dziļās garīgās saknes un vitalitāte tautas mentalitātē.

Etnocentrisms nerodas īsā laikā, un īsā laikā to nav iespējams retušēt un pakļaut audzināšanas formām un tehnoloģijai.

Valda uzskats, ka etnocentrismu var tikai retušēt, bet nevis pilnībā izskaust, jo tas ir statisks elements etnosa psiholoģijā.

Jebkura etnosa etnoģenēzē saglabājas etnocentrisma komplekss, turpinoties katrā nākošajā paaudzē. Taču šī turpināšanās nenotiek stihiski, intuitīvi, pasīvi un it kā pati no sevis.

Etnoģenēzes procesā etnocentrisms turpinās ar garīgās kultūras starpniecību, – tātad audzināšanas un praktiskās dzīves rezultātā. Tātad audzināšana un dzīves prakse ir tie principiāli svarīgākie faktori, kas nosaka etnocentriskuma dinamiku un intensitāti. Tātad no audzināšanas un dzīves īstenības ir atkarīga sabiedrībā (jaunatnē) valdošā "mūsu" attieksme pret "viņiem".

Jebkura etnosa psiholoģiskajā struktūrā eksistē trīs līmeņi:

1) egocentriskais, kad primārais ir "savējo" labklājība un intereses, un "citi" etnosi ir vērtīgi tikmēr, kamēr var kalpot "mūsu" etnosam;

2) grupas centriskais, kad "savējo" intereses saista ar kādas etnosu grupas kopējām interesēm, kā, piemēram, pašlaik latvieši savas intereses saista ar "eiropiešu" interesēm; "mūsu" attieksme pret "citiem" etnosiem ir atkarīga no visas etnosu grupas kopējās attieksmes pret attiecīgajiem "citiem" etnosiem;

3) universāli humānistiskais, kad katrs cilvēks ir vērtīgs pats par sevi neatkarīgi no etniskās piederības.

Etnocentrisma retušēšanas mērķis var būt universāli humānistiskā līmeņa sasniegšana audzināšanā un dzīves praksē, kad priekšplānā nostājās nevis etniskās intereses, bet gan cilvēktiesību principi.

XX gadsimtā pasaulē gūti respektējami panākumi jaunatnes audzināšanā, lai nostiprinātu universāli humānistisko līmeni etniski psiho-

loģiskajā struktūrā.

Jau pats cilvēktiesību koncepts un tā realizācijas institūcijas un mehānismi ir tipiska XX gadsimta parādība.

Savukārt XX gadsimta beigās, 1995. gadā, cilvēce sāka 16. novembrī atzīmēt Starptautisko tolerances dienu. Ja cilvēktiesību jomā Latvijas valsts ir izveidojusi valstiskas institūcijas (Valsts cilvēktiesību biroju), tad Starptautisko tolerances dienu Latvijas valsts joprojām ignorē.

Pasaulē respektējami panākumi jaunatnes audzināšanā tika gūti, pateicoties konceptuāli jaunai pieejai.

Konceptuāli jaunā pieeja balstās uz vairākām principiāli novatoriskām nostādnēm. Nākas minēt divas, manuprāt, galvenās nostādnes.

Pirmkārt, dialoģiskuma filosofiju.

Otrkārt, interkulturālo izglītību.

Dialoģiskuma filosofijas centrā ir attieksme pret "citu" cilvēku. Ja, piemēram, eksistenciālisma filosofijā "citi" cilvēki "mums" traucē un apdraud "mūsu" eksistenci, tad dialoģiskuma filosofijā (M. Bahtina, E. Levinasa darbos) valda pretējais viedoklis. Proti, katrs no "mums" ir atbildīgs par "citiem" cilvēkiem, un "mūsu" intereses un rūpes pamatā ir pievērstas "citiem" – "citu" dzīves apstākļiem, kultūrai, valodai.

Turklāt katra cilvēka vērtību nosaka tas, kā viņš izturas pret "citiem" cilvēkiem.

Dialoģiskuma filosofijas praktiskais rezultāts Rietumos ir tas, ka tur kopš XX gs. 70. gadiem funkcionē nerakstīts morālais kodekss, saskaņā ar kuru nav pieņemts augstprātīgi un negatīvi izteikties par "citām" kultūrām, kādu etnosu, tā valodu, tradīcijām u. tml.

Jaunatnes audzināšanā dialoģiskuma filosofija sekmēja tolerantas attieksmes nostiprināšanos pret "citu" indivīdu jeb, citiem vārdiem sakot, universāli humānistiskā līmeņa sasniegšanu etnosa psiholoģiskajā struktūrā.

Interkulturālā izglītība radās un attīstījās Rietumos pēc II Pasaules kara.

Tā balstās uz multikulturālisma koncepciju, respektīvi, visu kultūru līdztiesības atzīšanu un respektēšanu.

Interkulturālā izglītība tāpat kā dialoģiskuma filosofija ietekmē "mūsu" izturēšanos pret "citiem".

Interkulturālās izglītības specifika ir sekojošā. Tā palīdz apzināties "savu" identitāti un tādējādi rezultātā palīdz tolerantāk izturēties arī pret "citu" identitāti.

Vērts ir atgādināt, ka Rietumos dialoģiskuma filosofija ir t.s. reliģiskās filosofijas savdabīgs atzars.

Tas mazāk attiecas uz krievu kulturologu Mihailu Bahtinu, kura darbi par kultūru dialogu un dialoģiskumu kā komunikācijas pamatformu atstājuši dziļu ietekmi uz Rietumu intelektuālo pasauli un tajā skaitā uz dialoģiskuma filosofiju.

Latvijas Republikā pašlaik interese gan par dialoģiskuma filosofiju, gan par interkulturālo izglītību ir konstatējama tikai akadēmiskajā līmenī, bet nevis kā izglītības un audzināšanas stratēģijas un prakses sastāvdaļa.

Krāslavas Varavīksnes vidusskolā un Rīgas Klasiskajā ģimnāzijā interkulturālās izglītības principu realizācija notiek jau daudzus gadus. Taču ministrijas attieksme ir ignoratīva vai pat negatīva.

Kā liecina psiholoģiskie pētījumi Krāslavas Varavīksnes vidusskolā, interkulturālās izglītības principu realizācijas gaitā pozitīvi izmainījās jauniešu attieksme pret "citām" valodām un kultūrām. Vidusskolā nav sastopami jauniešu konflikti, kuru iemesls būtu nacionālās antipātijas, ksenofobija.

NETOLERANTĀ IECIETĪBA

Valstij nav jācenšas uz zemes radīt paradīzi;
tai ir jātiecās, lai dzīve nepārvērstos ellē.

Vladimirs Solovjovs

Kad ANO 1995. gadu pasludināja par Tolerances gadu un nolēma regulāri 16. novembrī svinēt Starptautisko tolerances dienu, Latvijā pret to izturējās vienaldzīgi – it kā tas uz mums neattiektos.

Ne pašā sākumā, ne vēlāk līdz pat šim laikam (2001. g.) valsts iestādes un visam modri sekojošie žurnālisti Starptautiskajai tolerances dienai nav veltījuši nekādu uzmanību.

Pirmajos divos gados šo dienu atzīmēja tikai Daugavpilī Multinacionālās kultūras centrs sadarbībā ar UNESCO Latvijas nacionālo komisiju, uz kuru no ārzemēm bija atvesti Tolerances dienai iespiesti materiāli – plakāti, bukleti, brošūras u.c.

Kopš 1997. gada līdz pat 90. gadu beigām UNESCO Latvijas nacionālā komisija katru gadu bijusi galvenā iniciatore Starptautiskās tolerances dienas svinēšanā, organizējot tematiskus pasākumus skolu jauniešiem Krāslavas Varavīksnes vidusskolā, Rīgas Klasiskajā ģimnāzijā.

Informācija presē, TV, radio par šiem pasākumiem patiesībā arī katru gadu bija vienīgais, kas valsts iedzīvotājiem varēja atgādināt par Starptautisko tolerances dienu – Latvijā joprojām mistiski marginālu parādību.

Kādēļ tā izveidojies? Kādēļ Starptautiskā tolerances diena Latvijā ir palikusi sveša un nevajadzīga? Kādēļ par to neinteresējas valsts un pašvaldību institūcijas? Kādēļ tolerances tematiku neizmanto ne labējās, ne kreisās politiskās partijas? Kādēļ tolerances tematika netiek iekļauta Latvijas sabiedrības integrācijas problemātikā, pilsoniskās sabiedrības veidošanās problemātikā?

Agri vai vēlu nāksies atbildēt uz šiem jautājumiem. Pie tam atbildes būs vairākas.

Iespējams, nāksies dzirdēt arī tādu atbildi, ka nav vērts vispār meklēt izskaidrojumu tamlīdzīgai rīcībai, jo mūsdienu Latvijā notikumi risinās pretēji veselajam saprātam.

Šo rindu autoram samērā precīza liekas sekojošā atbilde: Starptautiskā tolerances diena un tolerances tematika Latvijā pagaidām nav guvusi gandrīz nekādu atbalsi tāpēc, ka valdošā politiskā kliķe un masu mediji tomēr vēl

nav pilnībā zaudējuši sirdsapziņu.

Tātad šī slāņa pārstāvji vairāk vai mazāk intuitīvi apzinās, ka pie mums skaļi svinēt minēto dienu un plaši spriest par toleranci būtu uzkrītoši nekaunīgi, jo faktiski valsts etniskajā saskaņā tālu līdz īstai un patiesai iecietībai.

Tādi nenoliedzami faktori kā iedzīvotāju konsolidācijas trūkums, pilsoniskās sabiedrības nestabilitāte, kultūras segregācija (divkopienu sabiedrības veidošanās) Latvijā pašlaik atspoguļojas visās dzīves jomās un tajā skaitā arī tolerances tematikas kontekstā.

Turklāt, piemēram, lasot latviešu valodā izdoto presi, var rasties pārliecība, ka latvieši ir iecietīgi pret cittautiešiem un viņu dažādie izteikumi, teiksim, par krieviem, nemaz neliecina par tolerances trūkumu.

Tātad viena no atbildēm varētu būt arī tāda, ka uz latviešiem tolerances tematika neattiecas tāpēc, ka viņi jau ir toleranti.

Latviešu presē daudz kas kļuvis par normu un tātad it kā atbilst arī tolerances kritērijiem.

Normāli ir tad, ja kādam vīrietim sieva ir ukrainiete, poliete, nenormāli – ja krieviete.

Normāls ir tas viss, ko dara latvietis, bet nav normāls tas viss, ko dara krievs.

Tamlīdzīgi salīdzinājumi, kā jau minēju, tagad tiek pasniegti kā norma bez jebkāda morāli kritiskā komentāra un nespējot aizdomāties par to netiešo un tiešo graujošo ietekmi uz saskaņu daudznacionālā sabiedrībā.

Bez šaubām, nākas ņemt vērā arī vispārējo informētības līmeni, respektīvi, gan teorētiskos, gan populārzinātniskos priekšstatus par tolerances tematiku.

Un šajā ziņā nevarētu teikt, ka Latvijas sabiedrība būtu īpaši sevi izlutinājusi. Pat vairāk.

Latvijā pirmās publikācijas par tolerances zinātniskajiem aspektiem varēja izlasīt tikai 1995. gadā.

Iespējams, Latvijā pirmais bija profesores Ilgas Apines raksts "Tolerance multikulturālā sabiedrībā" ("Kultūra un Vārds"1995. g. novembris).

Tam sekoja profesora Leo Dribina raksts "Citādais un svešais nacionālo attiecību skatījumā" ("Kultūra un Vārds" 1996. g. februāris).

Maz ticams, ka Latvijā šodien daudzi zina galvenos iemeslus, kādēļ pasaules mērogā XX gs. 90. gadu vidū nācās pievērst tādu uzmanību tolerancei.

Par galveno iemeslu kļuva etniski nacionālie konflikti.

Tātad tā sfēra, kurā arī Latvijā pašlaik ir visvājākās pozīcijas, jo valstī etniskās saskaņas dinamika ir daudz lēnāka nekā ekonomiskās, finansiālās izaugsmes tempi.

Otrais galvenais iemesls – mazākuma diskriminācija – arī ir aktuāls Latvijā.

Šajā ziņā spilgtākais piemērs ir vēlēšanās ļaut izglītību iegūt tikai latviešu valodā, neuzskatot par vajadzīgu noskaidrot cittautiešu viedokli šajā jautājumā.

Latvijā var būt relatīvi aktuāli arī citi iemesli.

Tā, piemēram, ksenofobijas izpausmes pret bēgļiem un migrantiem, neiecietība pret citādi domājošiem inteliģences pārstāvjiem, reliģiskais ekstrēmisms.

Latvijā derētu zināt, ka neiecietība ir kļuvusi par vienu no pasaules globālajām problēmām, un neiecietība pamatā izpaužas citādāku cilvēku un kultūru noliegšanā un apspiešanā.

Pie mums tagad daudzi uzskata, ka integrācijā ir jābalstās uz latviešu valodu un kultūru, proti, visām citām valodām un kultūrām ir jāizzūd, jāasimilējās.

Latvijā ir jābūt tikai vienai valodai un kultūrai.

Saprotams, tamlīdzīgas pretenzijas uzskatāmas par tipiski netolerantas attieksmes rudimentiem.

Īpaša vērība pievēršama tam, ka Latvijā nav skaidri un nepārprotami formulēta valsts politika nacionālo attiecību sfērā un pilnīgi bezatbildīgi rīkojas prese, ne reti publicējot savu lasītāju atklāti šovinistiskus viedokļus.

Katrā pasaules daļā (civilizācijā), valstī, tautā ir dažādas tradīcijas attieksmē pret citādo un svešo. Katra kultūra sev specifiskā formā risina un optimalizē iecietības kritērijus un to praktisko pielietojumu.

Šajā ziņā noteiktas tradīcijas ir sastopamas arī latviešu kultūrā.

Neviltotā un nedemagoģiskā gaismā tās iezaigojas, piemēram, latviešu tautasdziesmās, kuras vispār būtu vērts analizēt mūsdienu tolerances tematikas kontekstā. Salīdzinot tautasdziesmas ar šodienas realitātēm jau minētajā latviešu presē, acīmredzot nāktos runāt par mūsu tautas morāli ētisko priekšstatu zināmu transformāciju.

Neskatoties uz kultūras tradīciju atšķirībām, iecietības (tolerances) definējumā konstatējama noteikta terminoloģiskā vienprātība.

Mūsdienu pasaulē dominē uzskats, ka tolerance ir gatavība un spēja bez protesta un iejaukšanās pieņemt citu individualitāti vai lietu, parādību, uzskatu, ticību u. tml.

Tolerance jeb iecietība nav tas pats kas pacietība vai pacietīgums.

Pacietība un pacietīgums parasti ir vajadzīgs tādam cilvēkam, pret kuru izturas netoleranti jeb neiecietīgi.

Tā, piemēram, mūsdienu Latvijā pacietība un pacietīgums ir cittautiešu prioritāte, jo viņi visvairāk spiesti izjust neiecietību un netoleranci.

Savukārt latviešu prioritātei vajadzētu būt tolerancei jeb iecietībai. Tas laiks, kad latvieši paši bija spiesti būt pacietīgi, ir pagājis.

Tolerance nav ne iedzimta, ne universāla kategorija bez satura un formas robežām.

Kā jau tika norādīts, tolerance ir kulturoloģiski un vēsturiski determinēta atsevišķiem indivīdiem piemītoša īpašība un kolektīvu pozīcija.

Tolerance ir apzināti formējama un audzinoši iegūstama īpašība, tāpēc apliecina attiecīgās sabiedrības kultūras un morālo līmeni vispār.

Tolerance izpaužas divējādi.

Pirmkārt, psiholoģiskajā līmenī kā iekšēja nostādne pret citādo.

Otrkārt, politiskajā līmenī kā likumdošanā un tiesiskajās tradīcijās leģitimēta sabiedriskā norma.

Domājams, Latvijā vislielākās problēmas eksistē un perspektīvā prognozējamas pirmajā līmenī – psiholoģiskajā izpausmes veidā.

Ar laiku parādoties vesela saprāta diktētiem dokumentiem un aizejot aizsaulē t.s. nacionālo fundamentālistu augstprātīgajai "netolerantajai iecietībai" un atriebības kārei, otrajā, politiskajā, līmenī mēs varam sagaidīt toleranci likumdošanā.

Nesalīdzināmi komplicētāk pārveidot cilvēka psiholoģisko uztveri, motivāciju, stimulus u. tml.

Šajā jomā visu izšķir indivīda brīvprātīgā griba un izvēle. Savukārt šīs gribas un izvēles attīstībā var daudz izšķirt audzināšana, informētība, personiskā dzīves pieredze, kolektīva, valsts viedoklis, etniskās un cita tipa tolerances prestižs sabiedrībā.

Tādā mūsdienu valstī kā Latvija, piemēram, etniskās tolerances prestižs vienā iedzīvotāju daļā ir ļoti zems, un tas nevar neatsaukties uz pārējiem iedzīvotājiem, kuriem saglabāt normālas nacionālās attiecības kļūst ar vien grūtāk. Ik uz soļa tagad nākas dzirdēt, ka savstarpējās uzticības un saticības deficīts kļūst arvien lielāks.

Mūsdienās izglītības filosofijā par izglītības vienu no galvenajiem mērķiem pasludina tolerances audzināšanu.

Kā zināms, dažādas jaunas doktrīnas (izglītības filosofija šajā ziņā ir ļoti jūtīga) nerodas mākslīgi un bez reālās dzīves diktētām vajadzībām.

Tolerances tematika neiegūtu globālu raksturu, ja uz mūsu planētas globālu raksturu nebūtu ieguvusi migrācija un nepieciešamība cilvēku dzīvi iekārtot atbilstoši jaunajiem daudznacionālās sabiedrības apstākļiem.

Jauni dzīves apstākļi šodien konstatējami arī Latvijā. Pie tiem nākas pierast. Vieniem tas izdodas ātrāk, citiem – lēnāk.

Citi turpretī tipiski latviskā konservatīvismā vispār nevēlas uz savu valsti palūkoties plašākās dimensijās. Tā vien liekas, ka šodien viņi ir vairākumā, un no viņu garīgās pasaules apvāršņa šaurā plašuma ir atkarīgs arī tolerances liktenis.

INTERKULTURĀLĀS IZGLĪTĪBAS PERSPEKTĪVAS

Latvijā interkulturālā izglītība šodien vairs nav jauna parādība. Interkulturālā izglītība kā relatīvi patstāvīgs izglītības virziens jauna parādība postpadomju Latvijā bija pirms gadiem septiņiem astoņiem, kad pie mums sāka izplatīties pirmā informācija par dažādām norisēm Rietumu skolās etnopolitikas kontekstā.

Latvijā šodien interkulturālās izglītības vērtību un perspektīvas izprot un atzīst katrs saprātīgi domājošs t.s. izglītības darbinieks, kura apziņu nav aptumšojis nacionālisms.

Latvijā tagad ir skolas, kurās interkulturālās izglītības principus izmanto jau ilgāku laiku (kopš 1993. g.).

Mūsu valstī pirmās skolas, kas pievērsās minētajam izglītības virzienam, bija Krāslavas Varavīksnes vidusskola un Rīgas Klasiskā ģimnāzija.

Krāslavā, Rīgā, Daugavpilī par interkulturālo izglītību notikuši Starptautiskie semināri un citi pasākumi.

Mūsu valsts pārstāvji ir piedalījušies daudzos interkulturālajai izglītībai veltītajos forumos citās zemēs.

Latvija ir pārstāvēta Interkulturālās izglītības starptautiskajā asociācijā, kurā darbojas 54 valstis un kuras prezidents P. Batelāns (Nīderlande) ir jau vairākkārt apmeklējis Rīgu, lasot lekcijas un vadot metodiskos seminārus.

Latvijā tagad latviešu un krievu valodā par interkulturālo izglītību ir publicēti raksti, zinātniskie izdevumi, bukleti.

Krāslavā bija socioloģiskie pētījumi par šī izglītības virziena ietekmi uz skolēnu audzināšanu un nacionālo pašapziņu.

Sorosa fonda Latvijas nodaļa realizē projektu "Atvērtā skola". Tā viens no mērķiem ir "starpkultūru izglītības principu ieviešana".

Izdevniecībā "Zvaigzne ABC" ir iznākusi mācību grāmata "Mazākumtautību vēsture Latvijā". Izglītības un zinātnes ministrija to ir atļāvusi lietot skolās.

Latvijā tātad interkulturālajai izglītībai jau ir sava vēsture, un tajā var ierakstīt dažādus konkrētus datus.

Varētu teikt vēl vairāk. Interkulturālās izglītības pārņemšanā jau esam sasnieguši to stadiju, kad ir parādījušies "vietējie uzlabojumi" un pasaules mēroga izglītības virziena "latviski" modeļi.

Atbilstoši vispārējai morālajai un intelektuālajai krīzei, Latvijā jau ir aktivizējušies tādi interkulturālās izglītības "projektu rakstītāji", kuriem neinteresē ne līdzšinējā vēsture, ne reālā pieredze. Protams, interesē tikai nauda.

Atsevišķas veiklas, bet neprofesionālas norises ap interkulturālo izglītību liecina, ka šī izglītības virziena attīstībā var ielavīties nevēlamas deformācijas – konceptuālās, metodiskās u. tml.

Interkulturālo izglītību tātad var aprakt vulgarizācijas lavīna, kas pie mums savā laikā nosmacēja Valodu likuma saprātīgo realizāciju un sabiedrības etniskās saskaņas (integrācijas) politiku.

Pilnīgi nevēlama ir interkulturālās izglītības terminoloģiskā "lokalizācija" un politizācija, interkulturālo izglītību izkropļoti izmantojot asimilācijas politiskās doktrīnas (pseidobilingvālās izglītības) aspektā.

Neskatoties uz zināmu vēsturisko pieredzi, Latvijā par interkulturālo izglītību plašāk ir informēti tikai zinātnieki, skolu direktori (piemēram, Rīgā un Daugavpilī), nedaudzi skolotāji, pašvaldību, ministriju un izglītības iestāžu atbildīgie darbinieki, nacionālo kultūras biedrību vadītāji un interesenti, kuri aizvadītājos gados regulāri apmeklēja konferences un seminārus par valodas, izglītības un etnopolitikas tematiku. Kā labi zināms, visus gadus šo cilvēku skaits nebija liels, un faktiski pasākumos piedalījās galvenokārt vieni un tie paši cilvēki.

Uzdrošinos tāpēc atzīt, ka šodien par interkulturālo izglītību vismazāk ir informēti vecāki, skolotāju lielākā daļa, kā arī augstskolas un skolas ar latviešu mācību valodu, kuru pārstāvji minētajās konferencēs un semināros bija retums.

Skolas dzīvē vecāku līdzdalība un atbalsts ir vienmēr vajadzīgs. Aktuāls tas ir arī interkulturālās izglītības ieviešanā. Ne velti 1993. gadā Krāslavas Varavīksnes vidusskolā vispirms noskaidroja vecāku viedokli, vai viņi atbalsta jaunā virziena ieviešanu savu bērnu mācībās un audzināšanā. Krāslavā vecāki atbalstīja jauno priekšlikumu, un tam vienmēr bija svarīga loma skolas darbībā. Tāpat notika arī Rīgas Klasiskajā ģimnāzijā.

Šajā sakarā nākas atcerēties, ka Latvijā pret interkulturālo izglītību publiski atklāta opozīcija nekad nav pastāvējusi. Sastapta ir ierēdņu vienaldzība un dažādas atrunas kuluāros, kas drīzāk var liecināt par instinktīvām bailēm no atbildības un tipisku izvairīšanos no jauniem darba uzdevumiem, bet nevis par argumentētu konceptuālo noliegumu.

Protams, ministrija neko nav darījusi interkulturālās izglītības ieviešanā. Tas galvenokārt tāpēc, ka interkulturālā izglītība neveicina daudziem tīka-

mo asimilāciju un galu galā mūsu valsts izglītības stratēģijas departamentu ilgus gadus vadīja cilvēks, kurš atklāti ieteica sterilizēt cittautiešu sievietes. Interkulturālajai izglītībai ar fašismu nekas nav kopējs.

Izglītības ministrijai interkulturālā izglītība bija vajadzīga vienīgi tāpēc, ka uz tās rēķina bieži varēja aizbraukt kaut kur komandējumā.

Tas ir nepārprotami skaidrs, ka interkulturālās izglītības ieviešana prasa noteiktu piepūli, papildus sagatavotību, zināšanas, polēmiku ar nacionālisma apoloģētiem utt.

Krāslavā ir ciemojies Valsts prezidents G. Ulmanis, daudzi un dažādi ministri, deputāti. Viņi visi kā viens par interkulturālo izglītību ir jūsmojuši un prognozējuši spožu nākotni. Cita lieta, ko viņi drīkstēja un gribēja par to teikt un reāli izdarīt pēc atgriešanās slimajā galvaspilsētā.

Augstāko ierēdņu un tautas ievēlēto amatpersonu bailēm no nacionālistu dusmām mūsdienu Latvijā bija un ir fatāls raksturs. Šīs fatālās bailes noteikti atsaucās uz interkultūrās izglītības, kā arī multikulturālisma likteni Latvijā.

Interkulturālā izglītība kā jauns teorētisks un praktisks virziens radās Rietumos pēc Otrā pasaules kara. Galvenais jaunā virziena rašanās iemesls bija pasaules iedzīvotāju globālā migrācija un nepieciešamība risināt migrantu jeb cittautiešu izglītības jautājumus.

Rietumeiropā interkulturālās izglītības teorijā un praksē viena no aktīvākajām valstīm vienmēr bijusi Dānija, Anglija, Zviedrija, Nīderlande.

Aizvadītajos desmit gados arī Somija, Grieķija, Itālija, Norvēģija. No bijušajām sociālistiskajām valstīm aktīva ir Ungārija.

Aizvadītajos gadu desmitos interkulturālajai izglītībai bija divi galvenie mērķi, kurus man gribētos apzīmēt sekojoši: 1) komfortablās adaptācijas mērķis un 2) dialoģiskuma filozofijas mērķis.

Pirmā mērķa sasniegšanai izglītība cittautiešiem tika organizēta tādā veidā, lai viņi psiholoģiski pēc iespējas vieglāk un ātrāk pārņemtu attiecīgās zemes valodu un kultūru.

Tā, piemēram, Zviedrijas valdība no 1965. gada organizēja plaša mēroga zviedru valodas bezmaksas apmācību, no 1968. gada skolās sākās imigrantu bērnu speciāla apmācība zviedru valodā un citos priekšmetos.

Komfortablās adaptācijas stratēģijā un taktikā pirmajā vietā ir, tā teikt, maiga un ērta pieradināšana lietot tikai attiecīgās valsts valodu un kultūras normas.

Imigranta nacionālās identitātes saglabāšana atstāta viņa paša ziņā. Identitātes saglabāšana netiek ne aizliegta, ne stimulēta.

Imigrants var brīvi izvēlēties komfortablās adaptācijas gradāciju: savas kultūras elementus pilnīgi vai tikai daļēji aizstāt ar citas kultūras elementiem.

Komfortablās adaptācijas pamatā tātad ir sociālās un etniskās asimilācijas process, kad cilvēks pieskaņojas jauniem sociālajiem, ģeogrāfiskajiem apstākļiem, maina apziņas un uzvedības stereotipus, dzīves veidu, pasaules ainas elementus un beigu beigās var zaudēt dzimto valodu, pašapziņu.

Gudrākajās valstīs (piemēram, Zviedrijā kopš 70. gadiem) komfortablās adaptācijas mērķi sāk aizstāt ar dialoģiskuma filozofijas mērķi.

Tas nozīmē, ka priekšplānā tiek izvirzīta vietējo iedzīvotāju un imigrantu vienlīdzība, sadarbība un solidaritāte, bet galvenais – imigrantu kultūras izvēles brīvība.

Identitātes saglabāšana tiek atzīta un stimulēta.

Piemēram, Zviedrijā skolās ieviesa tā dēvēto mājas valodas programmu, lai mudinātu bērnus saglabāt dzimto valodu.

Dialoģiskuma filozofijas stratēģijā un taktikā pirmajā vietā ir nacionālās identitātes saglabāšana un pēc tam tikai seko integrācijas faktori.

Dialoģiskuma filozofijas mērķi nākas mazliet plašāk komentēt, jo acīmredzot pilnā mērā tas sevi atklās XXI gadsimtā. Neticu, ka vienmēr no tā spēs izvairīties arī Latvijas etnopolitika, kurā pašlaik dominē cittautiešu asimilēšana latviskajā vidē.

Otrais izglītības mērķis patiešām ir cieši vienots ar tā saucamo dialoģiskuma filosofiju un tās ietekmi uz izglītību, audzināšanu, nacionālajām attiecībām.

Dialoģiskuma filosofiskās koncepcijas sastopamas gan Krievijā, gan Rietumos.

Piemēram, liela loma ir Mihaila Bahtina, Emanuila Levinasa grāmatām.

Viņu filosofijā centrā ir attieksme pret "citu" cilvēku. Ja, piemēram, eksistenciālisma filosofijā "citi" cilvēki mūsu dzīvē ir vislielākā nelaime un pret "citiem" ir jāizturās noliedzoši, tad dialoģiskuma filosofijā valda pretējs viedoklis.

Proti, katrs no mums ir atbildīgs par "citiem" cilvēkiem, mūsu intereses un rūpes ir galvenokārt pievērstas "citiem" – "citu" dzīves apstākļiem, kultūrai, valodai. Katra cilvēka vērtību nosaka tas, kā viņš izturas pret "citiem" cilvēkiem.

Rietumu zemēs dialoģiskuma filosofija ir panākusi daudz, dziļi izmainot cilvēku savstarpējās attiecības, morālās audzināšanas darbu, morāli etnisko atmosfēru sabiedrībā.

Piemēram, ir panākusi to, ka Rietumu cilvēks tradicionāli nekad neinteresējas par otra cilvēka nacionālo izcelsmi, nacionalitātes fiksācija nav paredzēta dokumentos, anketās.

Rietumu valstīs, bet īpaši multinacionālajā un it kā superintegrētajā ASV sabiedrībā, jau labu laiku populāra ir tendence noskaidrot savu identitāti jeb, citiem vārdiem sakot, noskaidrot savu etnisko izcelsmi.

Identitātes nostalģija ir pārņēmusi gan tos, kuru saknes meklējamas Eiropā, gan tos, kuru senči atvesti uz Jaunās pasaules vergu tirgiem no Āfrikas.

Par dialoģiskuma filosofijas totālo autoritāti un tās izraisīto "citu" un "citādā" kultu un pat fanātisku dievināšanu neviens vairs nešaubās.

Izglītībā tas atspoguļojas tādējādi, ka par vienu no izglītības galvenajiem mērķiem kļūst nepieciešamība iemācīt izprast un cienīt "citu" indivīdu un kultūru. Tikai izprotot un cienot "citu" indivīdu un viņa kultūru, cilvēks ir spējīgs pilnā mērā izprast un cienīt sevi un savu kultūru.

Tas īpaši svarīgi kļūst mūsdienu vēsturiskajos apstākļos, kad sabiedrība sastāv no etniski dažādiem indivīdiem un nacionālo kultūru mozaikas.

Skola ir nacionālās kultūras galvenais institūts, kas rada un nostiprina kultūras pašapziņu.

Latvijā, tiecoties likvidēt kādas skolas (piemēram, skolas ar krievu mācību valodu), faktiski tiek likvidēta dotā nacionālā kultūra un ievērojamai iedzīvotāju daļai iespēja saglabāt nacionālo identitāti. Tādai etnopolitikai var būt ļoti drūmas sekas.

Izglītības un tajā skaitā interkulturālās izglītības svarīgs uzdevums ir katra skolēna nacionālās identitātes saglabāšana un nostiprināšana.

Latvijā pašlaik aktuāls pienākums ir izskaidrot, pie kā gan atsevišķu indivīdu, gan etnosu un etnisko grupu var novest asimilācija, nacionālās kultūras un identitātes zaudēšana.

Praktiski minēto izglītības uzdevumu var realizēt visdažādākajā veidā un ar visdažādākajiem līdzekļiem, kuru izvēle pirmām kārtām ir atkarīga no valsts iedzīvotāju, konkrētā novada, mācību iestādes nacionālā sastāva un citiem nosacījumiem.

Latvijā, piemēram, ir jārēķinās, ka mācības notiek 1) latviešu mācību valodas, 2) krievu mācību valodas un 3) citu mācību valodu plūsmā.

Tāpat ir jārēķinās, ka nevienā plūsmā skolēnu nacionālais sastāvs nav viendabīgs.

Piemēram, latviešu mācību valodas skolās nemācās tikai latvieši, un

faktiski sakarā ar spontāno asimilāciju nelatviešu skaits šajās skolās strauji palielinās.

Interkulturālās izglītības saturu nosacīti var iedalīt divās daļās.

Pirmkārt, izglītības saturs attiecīgās nacionālās identitātes saglabāšanai (valoda, vēsture, kultūra u.c.).

Otrkārt, izglītības saturs par attiecīgo konkrēto daudznacionālo vidi – līdzās dzīvojošajiem "citiem" (priekšstats par "citu" valodām, vēsturi, kultūru u.c.).

Krāslavas Varavīksnes vidusskolā un Rīgas Klasiskajā ģimnāzijā izmanto interkulturālās izglītības satura abas daļas.

Tie, kuri vēlas, var mācīties dzimto valodu un apgūt dzimtās kultūras tradīcijas.

Daudzpusīga ir visiem pieejamā informācija par "citu" valodām un kultūras tradīcijām.

Abās krievu mācību valodas skolās ikdienas un svētku atmosfēra drīzāk ir izteikti daudznacionāla nekā mononacionāla (respektīvi, tipiska krieviskajai videi).

BAZNĪCA UN INTEGRĀCIJA

Runājot par tēmu "Baznīcas loma sabiedrības integrācijā", manuprāt, svarīgs ir viens jautājums.

Proti, jautājums: vai Latvijā kristīgā baznīca vēlas un vispār ir spējīga retušēt tās morālās un psiholoģiskās novirzes, kuras reālajā un no jebkādām politiskajām kampaņām neatkarīgajā "dzīvajā" integrācijas procesā ir izraisījušas valsts struktūras ar savu nemākulīgo un divkosīgo rīcību?

Minētajā jautājumā (un atbildē uz to), esmu pārliecināts, koncentrējas saiknes "baznīca-integrācija" pamatjēga un perspektīvas.

Neticu, ka baznīcai būs viegli atbildēt uz minēto jautājumu. Visdrīzāk atbilde būs diplomātiski neitrāla.

Ja arī atbilde tomēr būs pozitīva, tad tikai nākotnes optimistiskās ilūzijas vārdā, kā arī tāpēc, ka baznīca vienmēr ir centusies tikt veiksmīgi galā (ja ne citādi, tad vismaz verbāli retoriski) ar jebkuru problēmu.

Protams, baznīcas loma sabiedrības garīgajā dzīvē var būt milzīga. To, liekas, visi apzinās.

Latvijā diemžēl ne visi apzinās, ka arī sabiedrības integrācija pirmkārt un galvenokārt ir garīgs process un, piemēram, nauda, integrācijas programma, integrācijas fonds, integrācijas departaments nebūt nav galvenais.

"Administratīvās institūcijas" var pat izrādīties šķērslis mērķu sasniegšanā, kā tas notika ar nelaimīgo Valsts valodu centru un tā inspekciju.

Tā, piemēram, tagad uzmanība ir pievērsta nevis reālajai etniskajai saskaņai, bet gan "integrācijas makam", no kura daudzi vēlas sev kādu daļu.

Konstatējama vēl viena liela aplamība. Latvijā tagad visi jūtas nacionālo lietu speciālisti un droši raksta "integrācijas projektus".

Integrācijas "speciālisti" nav manīti vienīgi starp bērnudārzu audzēkņiem. Skolēni un studenti ar "integrāciju" nodarbojas masveidā.

Masveidā ar "integrāciju" nodarbojas visdažādākā profila "nevalstisko organizāciju" biznesmeņi, kuriem ir teicami ietrenēta oža naudas āderes saošanā.

Diemžēl vēl nevienam mūsu gudrās valsts atbildīgam ierēdnim nav ienācis prāta teikt "Stop!".

"Stop!" – ar nacionālajām problēmām tā nevar spēlēties! Nacionālo attiecību jomā katra niecīgākā kļūda ļoti dārgi maksā.

Etnosa slikta reputācija var izveidoties burtiski momentā, bet saglabāties

gadsimtiem ilgi.

Nacionālo attiecību jomā drīkst darboties tikai kompetenti speciālisti.

Nedrīkstam aizmirst, ka nacionālo attiecību jomā pieļauto kļūdu un diletantisma dēļ ir gājušas bojā tādas impērijas kā cariskā Krievija un PSRS.

Nacionālistiskā tumsonība ietekmēja Latvijas Republikas likteni 1939. – 1940. gadā.

Valsts darbinieku nekompetences dēļ izraisītā sabiedrības integrācijas metodiski teorētiskā vulgarizācija un realizācijas mehānismu devalvācija ir atsevišķa ļoti nopietna tēma. Šīs tēmas analīze var atklāt mūsu etnopolitikas izejas pozīciju vājās vietas un nestabilitāti vispār.

Šī tēma skar arī baznīcai atvēlēto lomu.

Kā liecina integrācijas koncepcija un programma, baznīca nav ne pilnīgi aizmirsta, ne pilnā mērā ir novērtētas baznīcas iespējas.

Tā vien liekas, ka koncepcijas un programmas rakstītāji vispār neapzinās kristīgās baznīcas vietu sabiedrībā. Abos dokumentos baznīca ir minēta formāli, uzskaitot integrācijā iesaistītās sociālās grupas.

Kāpēc nav ņemta vērā baznīcas loma?

Uz šo jautājumu var būt vairākas atbildes.

Piemēram, var atcerēties to, ka Latvijas konstitūcijā baznīca ir atdalīta no valsts. Var atgādināt mūsu ateistisko pagātni, kā arī pagānisma īpatsvaru latviešu kultūrā.

Manuprāt, atbildot uz minēto jautājumu, kādam var ienākt prātā baznīcu salīdzināt ar daudznacionālajai Latvijai tik kaitīgo multikulturālismu.

Nevienam taču nav noslēpums, ka baznīca nedala cilvēkus pēc viņu nacionālās piederības, un kristīgā baznīca savā būtībā ir pārnacionāla izpausme.

Kristīgā baznīca tāpat kā multikulturālisms visu tautu pārstāvjiem nodrošina vienādas tiesības. Baznīca tātad nodrošina to, kas mums Latvijā nav vajadzīgs un ir nevēlams.

Apzināti vai neapzināti izvairoties no baznīcas klātbūtnes sabiedrības integrācijā, mēs praktiski apzināti vai neapzināti izvairāmies no visefektīvākā instrumenta daudznacionālās vides morāli psiholoģiskajā saliedēšanā.

Kristīgā baznīca patiesībā var būt sabiedrības integrācijas visoptimālākais instruments, nodrošinot katra cilvēka etniskās identitātes saglabāšanos.

Kristīgā baznīca ir spējīga nodrošināt integrācijas galveno mērķi – katra cilvēka etniskās identitātes saglabāšanos un katra cilvēka līdztiesību sabiedrībā.

Taču Latvijā gatavojas iztikt bez kristīgās baznīcas. Un tas ir pilnīgi pareizi!

Pilnīgi pareizi tas ir tāpēc, ka Latvijas sabiedrības integrācijas mērķis ir cits. Latvijas sabiedrības integrācijas mērķis ir cittautiešus asimilēt latviskajā vidē – latviešu valodas un kultūras vidē.

Iepriekš minēju par "dzīvo" integrācijas procesu, kas reāli eksistē neatkarīgi no dažādām "koncepcijām" un "programmām".

Esmu pārliecināts, ka "dzīvajā" integrācijā kristīgā baznīca ir realizējusi, realizē un arī turpmāk realizēs noteiktu lomu.

Kristīgā baznīca vienmēr ir apvienojusi cilvēkus, kurus vieno nevis valodas, kultūras, etniskā kopība, bet gan kopīga ticība, kas ietver sevī arī tādu komponentu kā kristiāniskais patriotisms, aicinot mīlēt savu zemi, rūpēties par savu tautu un valsti.

Šīs apceres sākumā uzdevu jautājumu par baznīcas vēlēšanos un spējām.

Protams, uz šo jautājumu tiesīga atbildēt ir tikai pati baznīca. Mēs varam vienīgi komentēt jautājumu – ilustrēt ar attiecīgajiem piemēriem.

Sāksim ar visnepatīkamāko. Sāksim ar divkosību un tās sekām.

"Otrās republikas" vēsturē līdz šim ir bijuši trīs spilgti izteikti divkosības gadījumi.

Pirmās divkosības "autori" jau ir atzinušies savā nelietībā. Populāra ir tāda intelektuālā un morālā tipa politiskās kliķes pārstāvja kā Panteļejevs publiskā atzīšanās divkosīgajā rīcībā.

Runa ir par "nulles varianta" divkosīgo solījumu pilsonības jautājumā pirms AP vēlēšanām.

Šis gadījums ir labi zināms un tam ir viennozīmīgi negatīvas sekas. Tās var raksturot lakoniski – politiskā un morālā neuzticēšanās.

Otrajā divkosībā pagaidām neviens nav atzinies, un kārtējā negodīguma "autori" turpina izlikties, ka nekas nav noticis.

Par otro divkosības gadījumu var uzskatīt notikumus, kas Latvijā nesen paralēli risinājās vienā laikā.

Respektīvi, vienā laikā tika izstrādāta valsts koncepcija sabiedrības integrācijā no vienas puses un no otras puses radikāli izmainīti likumi par valsts valodu un izglītību, kā arī kārtējo reizi valsts atsacījās dot tiesības piedalīties pašvaldību vēlēšanās patstāvīgajiem iedzīvotājiem.

Iespējams, uz Latviju no malas lūkojoties, šī ambivalentā aina var liecināt par šizofrēnisku patoloģiju, kad divkosība nav morāli nepārdomāta rīcība, bet gan zināma diagnoze.

Arī šīs divkosības sekas var formulēt lakoniski – totāla politiskā un

morālā neuzticēšanās.

Trešo divkosības piemēru gribas dēvēt par "metodoloģisko mānīšanos".

Lieta ir tā, ka Latvijā tāpat kā agrāk PSRS apzināti cenšas noklusēt multikulturālisma nozīmi pasaulē un multikulturālisma attīstību mūsu valstī.

PSRS multikulturālismu noklusēja tāpēc, ka bija jāaizsargā "proletāriskais internacionālisms". Latvijā acīmredzot jāaizsargā ir lokālais nacionālisms un mūsu etnopolitikas kredo – integrēt latviskajās vērtībās.

"Metodoloģiskā mānīšanās" divkosīga ir tāpēc, ka politiskā kliķe no vienas puses propagandē iestāšanos ES, bet no otras puses apzināti noklusē ES dominējošo metodoloģisko bāzi etnopolitikā.

Bet tagad par ikdienišķiem gadījumiem nacionālajā "saskaņā", kas tāpat ietekmē sabiedrisko apziņu un skaudri atspoguļo patieso stāvokli "integrācijā" un patieso morāli psiholoģisko atmosfēru vienā vai otrā sabiedrības daļā bez publiskās izlikšanās un ideoloģiskās demagoģijas.

Domāju, no šī ikdienišķā repertuāra pietiks ar vienu piemēru. Turklāt tajā atspoguļojas priekšstati par baznīcas lomu sabiedrības integrācijā.

Latviešu vienas daļas patieso attieksmi pret integrāciju 2001. gada aprīlī visai pasaulei kārtējo reizi demonstrēja Rīgas izdevniecības "Vieda" skolēniem un studentiem izsludinātais literārais konkurss "Ceļš uz Jauno pasauli jeb Īstens nacionālisms un patiesa kultūra – latviešu tautas izdzīvošanas un attīstības vienīgais pamats".

Protams, konkursa nosaukums komentārus neprasa.

Komentārus neprasa arī konkursa organizētāju paskaidrojumi skolēniem un studentiem. Konkursa organizētāji ieteikuši tēmas, par kurām jauniešiem vajadzētu izteikt savu viedokli.

Tēmas ir tikpat šaušalīgas kā konkursa nosaukums.

Piemēram, "Dieva taisnīguma īstenošana jeb Latvijas atbrīvošana no 700 000 kolonistu ir uzdevums numurs viens".

Atsevišķas tēmas ir par sabiedrības integrācijas absurdu un "tautu sajaukšanās" kaitīgumu priekš latviešiem u. tml.

Konkursa "materiālus" apkopoja atsevišķā grāmatā. Par to plaši rakstīja daudzi laikraksti ar "Dienu" priekšgalā, un grāmata greznoja Rīgas grāmatveikalu skatlogus.

Tiesa, vienā ziņā izdevniecībai "Vieda" var izrādīties taisnība.

Tas attiecas uz integrācijas absurdu. Jaunākie notikumi liecina, ka patiešām karpu cepēji integrāciju var pārvērst bezjēdzīgā kampaņā.

Tā, piemēram, 2000. gada sākumā skaidri iezīmējās tendence integrācijā koncentrēt galveno uzmanību nevis etniskās saskaņas veicināšanai, bet

gan visdažādākā rakstura sociālajām problēmām: bezdarba, darba tiesību un bērnu tiesību jautājumiem, kultūras un sporta iestāžu apmeklētībai, bijušo cietumnieku aprūpei, cilvēktiesībām, naturalizācijai, sociālajai apdrošināšanai utt.

Plāni ir grandiozi: pieņemt speciālu integrācijas likumu, visā valstī radīt integrācijas administrācijas tīklu, sacerēt reģionālās un vietējās integrācijas programmas, izveidot integrācijas fondu, kuru pārvalda akcionāru sapulce, valsts pilnvarnieki, fonda padome, fonda valde, fonda apakškomitejas, paklausīgi zinātnieki-eksperti kopā ar valsts un pašvaldību ierēdņiem, NVO birokrātiju.

Tāda rosība un integrācijas satura paplašināšana ir labi saprotama. Daudz ērtāk un cēlāk ir, piemēram, demonstrēt savas rūpes par bijušo cietumnieku adaptāciju sabiedrībā nekā nomocīt sevi ar tituļnācijas reputācijas spodrināšanu un "Jaunās pasaules" cēlāju audzināšanu.

Jaunākie socioloģiskie pētījumi liecina, ka aizvadītajos gados neuzticība ir palielinājusies. Cilvēki neuzticas Saeimai, valdībai, valsts iestādēm, tiesai, policijai, pašvaldībām.

Tātad neuzticas tām struktūrām, kurās drīkst strādāt tikai "Dieva taisnīguma" aizsegā dzīvojošie "pilsoņi", kuri arī "integrāciju" pašlaik ir iemanījušies pārvērst par "izdevīgu projektu".

Jautājums nebūt nav retorisks. Vai kristīgā baznīca vēlas un vispār ir spējīga izlīdzināt minētās morālās un psiholoģiskās novirzes?

LATVIJIEŠI IZVĒLAS MULTIKULTURĀLISMU

2001. gada aprīlī publicēja socioloģiskā pētījuma "Ceļā uz pilsonisku sabiedrību" rezultātus. Tie daudzējādā ziņā ir ļoti interesanti.

Pētījumu organizēja Baltijas Sociālo zinātņu institūts 2000. gada 4. – 26. novembrī, aptaujājot 2009 cilvēkus saskaņā ar mūsdienu Latvijā klasiski iemīļoto cilvēku iedalījumu pilsoņos un nepilsoņos. Aptaujāja 1004 pilsoņus un 1005 nepilsoņus.

Līdzīgs pētījums notika 1997. gadā, un tāpēc ir bagāts materiāls visdažādākajiem salīdzinājumiem.

2000. gada aptaujā Sociālo zinātņu institūts Latvijā pirmo reizi uzdrošinājās noskaidrot iedzīvotāju viedokli par valsts nākotni.

Latvijas socioloģijā unikāli ir piedāvātie izvēles varianti: 1) vienkopienas sabiedrība, 2) divkopienas sabiedrība un 3) kultūru daudzveidībai atvērta sabiedrība jeb, skaidri un gaiši bez zinātniekiem nepiestāvošām fatālām bailēm sakot, multikulturālā sabiedrība.

Rezultāti ir sekojoši: vienkopienas sabiedrību atbalsta 38% pilsoņu un 13% nepilsoņu, divkopienas sabiedrību atbalsta 5% pilsoņu un 14% nepilsoņu, bet multikulturālo sabiedrību atbalsta 44% pilsoņu un 56% nepilsoņu.

Tātad Latvijas iedzīvotāju lielākā daļa nākotnē savu zemi vēlas redzēt kā valsti ar multikulturālu sabiedrību.

Vai tas ir negaidīti?

Visnegaidītākā drīzāk ir drosme tādā formā noskaidrot iedzīvotāju viedokli nekā pats šis viedoklis. Ne velti mūsu brīvajā valstī strādājošie sociologi 10 gadus baidījās uzdot minēto jautājumu.

Faktiski vienmēr bija zināms, ka latviešu sabiedrības veselākā daļa ir spējīga saprast, ka citu kultūru klātbūtne nāk tikai par labu latviešu kultūras attīstībai.

Latviešu sabiedrības veselākā daļa objektīvi apzinās, ka "jaunajai" latviešu kultūrai nevar kaitēt tādas "vecas" un lielas kultūras kā ebreju, krievu, poļu kultūra.

Par to neskaitāmas reizes nācies pārliecināties kopš 1993. gada, kad Latvijas iedzīvotājus Multinacionālās kultūras centrā sākām iepazīstināt ar multikulturālisma koncepciju.

Tolaik multikulturālisms priekš mums bija pilnīgi jauna parādība, taču cilvēki ātri uztvēra lietas būtību un pret multikulturālismu izturējās ar lielu cieņu ne tikai Austrumlatvijā, bet arī Kurzemē un Vidzemē.

Arī nacionālistiski visradikālākie politiķi nekad nav atklāti vērsušies pret multikulturālismu, jo ir lieliski informēti par multikulturālisma perspektīvām.

Labi ir zināms, ka nacionālismu, etnocentrismu, ksenofobiju, multikulturālisma noklusēšanu patiesībā uzkurina niecīga politiķu un aprobežotu žurnālistu saujiņa. Tiesa, izjūtot un respektējot latviešu vienas daļas nacionālistisko noskaņojumu.

Protams, par nepilsoņu izvēli vispār nebija jāšaubās.

Tā, piemēram, krievu inteliģencē dominējošā kultūras atvērtības ideja ir slavena kopš XVIII gadsimta.

Kā pēc šī "multikulturālā atklājuma" turpmāk risināsies notikumi?

Maz ticams, ka Latvijā tūlīt tiks pārtraukta multikulturālisma noklusēšana.

Piemēram, tāds mūsu sabiedrības integrācijas biznesa patriots un sociālais terapeits kā Naturalizācijas pārvalde multikulturālisma tematikai apzināti vēl nekad nav pievērsies, tādējādi skaidri parādot savu ieinteresētību etnisko saskaņu patriotiski imitēt, balstoties uz latviešu valodu un kultūru.

Naturalizācijas pārvaldes organizētajā konferencē Daugavpilī 2001. gada 20. aprīlī, kad jau bija zināmi socioloģisko pētījumu rezultāti, kārtējās runās par "integrāciju" iedzīvotāju multikulturālajai izvēlei netika veltīta nekāda uzmanība.

Visticamākais, iedzīvotāju multikulturālo izvēli laikrakstā "Diena" paklausīgi eksperti-makdonaldieši, "kultūras antropologi" un studenti-politologi mēģinās "komentēt" pa savai modei.

Tas viņiem būs valstisks uzdevums. Tagad taču visiem ir acīmredzams, ka Naturalizācijas pārvaldes piedāvātās un valsts apstiprinātās "koncepcijas", "programmas", "fondi", "departamenti" neatspoguļo dzīves patieso ainu un ir jāraksta no jauna, ja vispār tāda birokrātiska kņada ir nepieciešama.

Minētajā socioloģiskajā pētījumā ir svarīgi vēl divi, tā teikt, multikulturāli momenti.

Pirmkārt, salīdzinot ar 1997. gadu, ievērojami samazinājies ir to pilsoņu skaits, kuri baidās zaudēt etnisko identitāti.

1997. gadā draudus savai etniskajai identitātei izjuta 25% pilsoņu, 2000. gadā – 16% pilsoņu.

Otrkārt, interesanti ir tas, ka latvijieši (Raiņa jaunvārds) faktiski atbalsta tikai t.s. lokālo multikulturālismu. Proti, to daudznacionālo vidi, kāda pašlaik eksistē Latvijā.

Tikai 6% pilsoņu un 12% nepilsoņu uzskata, ka būtu jāļauj Latvijā apmesties uz dzīvi ikvienam, kas to vēlas.

Tātad Latvijas iedzīvotājiem nepatīk planetārā globālā migrācija un iespēja kādreiz dzīvot kopā ar kurdiem, turkiem un citiem ieceļotājiem no ES un pārējiem kontinentiem.

Tātad Latvijas iedzīvotāji patiesībā nemaz neatbalsta mūsu drosmīgo sociologu fatālās bailēs izkropļoto formulējumu – "kultūru daudzveidībai atvērtu sabiedrību". Latvijas iedzīvotāji vēlas dzīvot tādā daudznacionālā sabiedrībā, kādā dzīvo pašlaik un neko vairāk.

Tas skan jocīgi, taču "lokālā multikulturālisma" piekritējiem efektīvākie sabiedrotie tādējādi pašlaik ir nacionālisti ar savu latviskās Latvijas lozungu, atbaidot pasaules globālās migrācijas migrantus no mūsu valsts.

Tagad, kad ir konkrēti zināms sabiedrības viedoklis par valsts nākotni, saprotams, skaidri ir redzamas tās kļūdas, kuras ir pieļāvuši tie cilvēki, kuri samierniecisk atdevās stihiskajai asimilācijai, "bilingvālās izglītības" un citiem murgiem, ar ko ir slavena etnopolitika Latvijā.

OTRĀ NODAĻA

VALDZINOŠAIS JŪGENDSTILS

JŪGENDSTILA NARCISMS

I'am nothing to anybody, but nobody is
anything to me.

Hugo von Hofmannsthal

Pamatoti acīmredzot nākas runāt par jūgendstila augsto pašapzinīgumu un pašreklāmu, pat lielā mērā izteiktu narcismu.

Pasaules mākslas un kāda laikmeta stila vēsturē noteikti nesastapsim otru piemēru, kad būtu iznākuši tikpat daudz žurnālu kā jūgendstilam.

Šo periodisko izdevumu mērķis bija pašreklāma: savu estētisko uzskatu izskaidrošana un propaganda.

Jūgendstils jau pašā sākumā radīja veselu virkni izdevumu, neslēpjot to izveides motīvus.

Tāda pieeja mākslas vēsturē pirms tam nav konstatējama. Arī vēlāk XX gadsimtā nekas līdzīgs nenotiek. Gluži pretēji, kubisms, kas radās tajā laikā, kad par jūgendstilu vēl nebija zudusi interese, savai pašreklāmai un radošās pieejas aprakstīšanai, autorefleksiju publiskai demonstrācijai nepievērsa nekādu uzmanību. Pat vairāk, kubisms apzināti nevēlējās nodoties "literatūrai", žurnālistikai.

Viens no ievērojamākajiem jūgendstila pētniekiem Stefans Madsens apkopojis diezgan pilnīgu informāciju par jūgendstila periodiku. Viņa sastādītajā sarakstā pavisam 119 izdevumu. Amērikā iznākuši 7 žurnāli, Lielbritānijā – 30, Francijā – 24, Vācijā – 24, Austrijā – 7, Beļģijā – 11, Holandē – 13, Itālijā – 5. Turklāt jāņem vērā, ka Stefana Madsena vākumā nav ziņas par Krieviju, Skandināviju, Baltiju, Balkānu zemēm, Spāniju.

Tā, piemēram, Krievijas rietumu provinces Latvijas daži žurnāli tāpat noteikti varētu papildināt minēto sarakstu. Tādas tiesības ir tipiski jūgendiskajam žurnālam "Zalktis". Sarakstā nav minēts pasaules jūgendstila vēsturē viens no izcilākajiem izdevumiem Pēterburgas žurnāls "Mir iskustva".

Saprotams, jūgenstila izdevumu kvantitāte ir saistīta ar šī stila mērķiem un stila ideoloģiju. Citādi tas nemaz nevarētu būt, jo "jaunais" virziens tiecās pēc visplašākās auditorijas.

Savukārt vēlme uzrunāt pēc iespējas plašāku sabiedrību cieši vienota ar jūgendstila mērķi pasauli pārveidot saskaņā ar mākslas likumiem.

Tāda bija stratēģija, maksimālā programma. Jaunradē tas praktiski visbiežāk izpaudās veselu kompleksu veidojumos, kad stilistiski bija vienoti attiecīgā kompleksa visi elementi.

Jūgendstila pārstāvjiem ļoti tuva bija ansamblitātes ideja. Viņi vēlējās māksliniecisku un stilistiski viendabīgi iekārtot cilvēka vidi visās tās iespējamajās formās, jo vienam risinājumam vajadzēja valdīt gan darba un sabiedrisko telpu, gan mājas iekārtojumā. Izvēlētajā stilistikā bija jāveido arī visa lietišķi priekšmetiskā pasaule – mēbeles, trauki, apģērbs u.c.

Plašais izdevumu skaits izskaidrojams ar stila ideoloģiskajām tendencēm. Tomēr tas, protams, nebija vienīgais iemesls jūgendstila žurnālu lielajam skaitam.

Žurnālu organizēšanu XIX gadsimta beigās veicināja arī bohēmas un avangardisma straujā ienākšana mākslas pasaulē.

Tā laika sabiedrībā radās maza specifiska cilvēku daļa ar savām iekšējām likumībām, dzīves normām, uzvedības noteikumiem, savstarpējo attiecību ritmu, simboliku, saviem mītiem, nerakstītiem likumiem u. tml.

Turklāt šī mazā sabiedrība veidojās no personībām, kuras par visu augstāk vērtēja personisko brīvību un neatkarību, tiesības katram veidot savu dzīvi saskaņā ar saviem dzīves uzskatiem.

Tas nebūt nebija viegli XIX gadsimta beigu sabiedrībā, kad bohēma kā tipoloģisks jēdziens un jauna sociāla parādība sāka nostiprināties sabiedriskajā apziņā.

Tā, piemēram, norvēģu jaunajam ļoti talantīgajam gleznotājam Edvardam Munkam nācās atstāt Oslo ne tik daudz savu gleznu dēļ, kā sakarā ar piederību grupai ar bohēmisku dzīves stilu.

Tolaik viegli atrauties no "lielās" sabiedrības un pāriet uz "mazo" bohēmisko sabiedrību nekur nebija viegli. Par to liecina arī Gogēna biogrāfija. Viņam nācās pilnīgi saraut saites ar iepriekšējo vidi – draugiem, radiem, lai varētu dzīvot atbilstoši brīva mākslinieka nepieciešamībām.

Nav tādēļ pārsteigums, ka jaunā "mazā" sabiedrība centās pašizolēties, izmantot visas iespējas savas brīvības un neatkarības nodrošināšanai.

Viena no šādām iespējām bija savu žurnālu izdošana. Jūgendstilam bija vajadzīga sava tribīne. Sava tribīne bija nepieciešama tāpat tiem māksli-

niekiem, kuriem bija liegta iespēja publicēt savus darbus "lielai" sabiedrībai tīkamajos izdevumos.

Iepazīstoties ar jūgendstila žurnāliem, nevarētu apgalvot, ka tos izdeva lielā vienprātībā sadzīvojoši cilvēki.

Īpaši uzskatāmi stilistikā nesaderība varēja izpausties ilustrāciju atlasē. Piemēram, viens no slavenākajiem angļu jūgendstila žurnāliem "The Jellow Book" līdzās Berdsleja tipiski jūgendiskajām grafikām varēja ievietot stipri viduvējus viduskaiku reālisma garā radītus darbus.

Jūgendstila māksliniekiem žurnāls kalpoja ne tikai kā tribīne savu uzskatu popularizācijai. Jūgendstila pārstāvji žurnālu izmantoja kā sava veida izstāžu zāli, pievēršot milzīgu nozīmi izdevuma poligrāfiskajai kvalitātei un tādējādi galu galā katru numuru pārvēršot par nelielu albūmu, kurā katra lapa kļūst par atsevišķu mākslas darbu.

Šajā ziņā lielisks piemērs Vācijā izdotais žurnāls "Pan", kura autori bija ne tikai vācu, bet arī skandināvu mākslinieki un literāti.

Uz vāka 1895. gada maijā izdotajam pirmajam numuram Franča Stuka zīmēta Pana (velna) galva.

Žurnāla teksts sākas ar fragmentu no Nīčes "Tā runāja Zaratustra". Teksts nav garš, bet aizņem visu lappusi, jo veidots no prāvi izzīmētiem burtiem. Tekstu apņem zīmējums – lauvas galva, ērglis un tipiski jūgendisks ziedu vijums. Rezultātā lappuse izvērtusies par patstāvīgu mākslas darbu.

Tā faktiski iecerēts viss žurnāls. Arī pārējās lappuses uzskatāmas par patstāvīgiem daiļdarbiem.

Pirmajā numurā grafiski izteiksmīgi noformētas lappuses ar Malarmē, Verlēna, Novalisa dzejoļiem. Ja kāds raksts žurnālā aizņem vairākas lappuses, tad arī šajos gadījumos minētā pieeja saglabājas, proti, katra lappuse noformēta atsevišķi.

"Pan" redakcija pirmajā numurā ievietoja Vilhelma Bodes apceri par teksta un ilustrāciju koeksistenci poligrāfiskā ražojumā.

Tolaik izdevnieciskajā darbībā arī sāka iespraukties masveida ražojumu pazīmes, kas vispirms un galvenokārt atsaucās uz izdevumu māksliniecisko noformējumu.

"Pan" un citu jūgendstila žurnālu mērķis bija stāties pretī minētajai tendencei, tiecoties akcentēt katra cilvēka darba produkta unikālo būtību.

Savdabīgie daiļdarbi – māksliniecisko noformētās žurnālu lappuses – mūsdienās bieži tiek pārpublicēti grāmatās un albūmos par jūgendstilu vai kāda šī stila pārstāvja radošo mantojumu. Arī izdevumos par Jani Ro-

zentālu sastopama žurnāliem paredzētā viņa grafika.

Katra numura beigās "Pan" publicēja žurnāla abonētāju sarakstu. Tas faktiski lielā mērā sastāv no mākslinieku uzvārdiem, un visi no viņiem ir vairāk vai mazāk strādājuši jūgendstilā, publicējuši savus darbus jūgendstila izdevumos, jo sarakstā minēti ne tikai mākslinieki, bet arī prozaiķi, dzejnieki, literatūras un mākslas kritiķi. Saprotams, minētie saraksti arī izvērtās par zināmu pašreklāmu.

Jau nosauktais angļu žurnāls "The Yellow Book", kas iznāca no 1894. gada līdz 1897. gadam, salīdzinot ar "Pan", galveno vērību pievērsa ne tik daudz sava stilistiskā pasaules redzējuma vizuālajam atspoguļojumam kā teorētiskam pamatojumam un cīņai ar opozīciju, tiem, kuri nevēlējās atzīt jūgendstilu (modernismu vispār).

Angļu žurnālā (tam ir mums pierastais t.s. biezā žurnāla formāts) tāpēc dominē gari polēmiski raksti un prozas darbi.

Ilustrāciju maz. Reti redzamas tipiski jūgendiskas vinjetes, ornamentālas kompozīcijas.

Žurnāla vēsturē nozīmīgākās ir Berdsleja darbu ilustrācijas, kuras bija paredzētas Oskara Vailda grāmatu noformējumam.

Minētais angļu žurnāls vispār lielā mērā kalpoja divām personībām – Vaildam un Berdslejam. Un ar to pilnīgi pietika, lai uz visiem laikiem nostiprinātos ne vien jūgendstila, bet vispār mākslas un literatūras vēsturē.

1967. gadā Ņujorkā iznāca "The Jellow Book" visa komplekta numuri faksimila izdevumā, tādējādi paverot iespēju apgādāt daudzas pasaules bibliotēkas ar šo reto žurnālu.

Ļoti plašu un daudzpusīgu jūgendstila propagandas darbu izvērsa cits angļu žurnāls – "The Studio". Turklāt stila popularizācija organizēta neuzbāzīgi, bez pašslavināšanās, ieinteresējot un praktiski iesaistot jūgendiskajā atmosfērā plašu sabiedrības daļu.

Runa ir par žurnāla regulāri organizētajiem konkursiem un konkursu rezultātu atspoguļojumu izdevuma slejās.

Gandrīz katrs žurnāla numurs saistīts ar kādu konkursu.

Piemēram, vienā numurā redakcija izsludina plakātu, otrā – spilvena izšuvumu ornamenta, trešā – klavieru projektu konkursu, ceturtā publicē plakātu konkursam iesniegtos darbus u. tml.

Skaidrs, ka viena no galvenajām konkursu prasībām ir tā, lai visi darbi tiktu izpildīti jūgendstilā.

Konkursu darbu publicēšanā redakcija neskopojās, atvēlot tiem daudzas lappuses un labu papīru.

Turklāt žurnāla izdevējus nebaidīja acīmredzamā vienveidība un pat vienmuļība daudzajās lappusēs, jo konkursa darbus pa lielākai daļai gatavojuši iesācēji, amatieri mākslā, izvēloties pārsvarā vienus un tos pašus jūgendstila ornamentālos risinājumus.

Varētu teikt, jūgendstila narcismam ir arī it kā objektīvs iemesls.

Lieta ir tā, ka jūgendstila ikonogrāfija, stilistiskā pieeja Eiropas mākslā bija izteikti oriģināla parādība un bez mazākajām vēsturiski stilistiskās kontinuitātes pazīmēm.

Jūgendstils balstījās uz saviem patstāvīgajiem radošajiem meklējumiem, nevariējot, neturpinot kādu vēsturisko stilu.

Tiesa, jūgendstila attīstībā milzīga nozīme ir vairākus gadsimtus attālai japāņu mākslai.

Šodien sastopami interesanti pētījumi par jūgenda saistību ar japāņu grafiku un gleznieciību XVII – XVIII gadsimtā.

Taču jūgendstila progresa laikā Eiropā jāpāņu māksla vēl bija ļoti maz pazīstama un nevarēja izraisīt asociatīvās saites.

Jūgendstila oriģinalitāte un šim stilam iztrūkstošā tiešā vēsturiskā stilistiskā pārmantotība tāpēc šaubas neradīja. Tas varēja ietekmēt jūgendstila pārstāvju pašapziņu. Pašmērķīga ātri varēja kļūt arī ornamentālā varēšana, jo jūgenda ornamentālistikā stilistiskajai virtuozitātei ir svarīga loma.

Apstāties un atrauties no eleganti ritmizēto jūgendisko līniju valodas acīmredzot nemaz nebija tik viegli. Šajā ziņā grūtības būs radušās arī Rīgas dažu namu stilistiski pārsātinātā dekora autoriem.

Jūgendstilā viens no populārākajiem tēliem ir pāvs, kura stilizācijā sastopami visdažādākie varianti.

Pāva simboliskā interpretācija gadsimtu ritējumā mainījusies.

Zināmas atšķirības vērojamas šajā ziņā arī dažādās kultūrās.

Jūgendstila attīstības periodā pāva tēls sāka simbolizēt iedomību un uzpūtību.

Jūgendstila pašapzinīgums bija augsts, un tas varēja izpausties dažādi. Taču pāva tēla popularitāte jūgendstilā un pāva simboliskā jēga gadsimtu mijā manuprāt nav savienojamas parādības.

JŪGENDSTILA NOZĪME KULTŪRAS VĒSTURĒ

Jūgendstils ir pirmais un pēdējais mākslas (laikmeta) stils, kas vēlas kalpot sabiedrības visu šķiru interesēm.

Jūgendstils lielā mērā bija saistīts ar buržuāzijas gaumi un estētiskajām prasībām.

Tā bija jaunbagātnieku gaume un prasības. Jaunbagātnieki bija dāsnākie mākslas darbu un arhitektūras projektu pasūtītāji un pircēji.

Taču vispār jūgenda pārstāvji tiecās "strādāt" priekš visiem, nerēķinoties ar naudas maka biezumu un pirktspēju.

Jūgendstilu tāpēc var uzskatīt par masu stilu, masu kultūras aizsācēju, jo demokrātiskuma princips stila ideoloģijā vispirms asociējas šajā aspektā. Jūgenda ambīcijas mākslas komunikativajās perspektīvās var tikai apbrīnot.

Jūgendstils ir pirmais un pēdējais laikmeta stils, kuru rada apzināti bez vēsturiski stilistiskās kontinuitātes.

Jūgendstils nav saistīts ar vēsturiskuma principu kultūrā. Tas nozīmē – nav vienots ar stilu vēsturiskās transformācijas galveno likumību, kad jaunais stils izaug uz iepriekšējā stila bāzes.

Jūgenda autori apzināti atsacījās no visiem iepriekšējiem stiliem, jo gribēja veidot kaut ko pilnīgi jaunu.

Jūgendstila "tīrie" pārstāvji to atklāti deklarēja, kaut gan jūgendiska intuīcija, iekšēja māksliniecisk nepieciešamība, kas realizējas līniju un krāsu ritmikā, konstatējama jau pirms viņiem.

Jūgendstila pētnieki daudz lauzījuši galvu, meklējot jūgenda priekštečus un galu galā formulējot jūgenda vēsturisko pamatlicēju zināmu "nomenklatūru" (V. Bleiks, Rosseti u.c.), kura savukārt citiem speciālistiem liekas mākslīgi atvasināta.

Jūgendstils ir pēdējais "totalitārais" laikmeta stils, kas tiecas ierobežot individuālā stila maksimālismu.

Jūgendstilā mākslinieka individuālais rokraksts var izpausties samērā uzskatāmi un tik skaidri, lai nesajauktu ar citiem.

Tomēr noteikta stilistisko risinājumu kopība arī ir spilgti izteikta, visus autorus apvienojot vienā lielā jūgendiskā saimē.

Jūgendstils pieder tiem stiliem, kuri apkopoja un popularizēja savu formu un paņēmienu kanoniskos paraugus visdažādākās tematikas albūmos.

Jūgendstils ir pirmais un pēdējais stils, kas tiecas aptvert vienā stilistiskā veselumā apkārtējās pasaules jeb mākslas priekšmeta visus elemen-

tus (no ēkas fasādes līdz mājas saimnieces kleitai, durvju rokturiem u. tml.).

Tas tāpēc, ka jūgendstils vēlējās dzīvi dzīvot saskaņā ar mākslas likumiem. Tādēļ cilvēka esamības telpai vajadzēja būt skaistai, māksliniecisku pilnvērtīgai un neviltotai.

Jūgendstils ir stils, kas lielā mērā stimulēja avangarda jeb superoriģinalitātes rašanos, kas XX gadsimta kultūrā ieņēma dominējošo lomu.

Jūgendstila pārstāvji tiecās radīt savu ikonogrāfisko valodu, kuru nevarētu sajaukt ar citām valodām.

Jūgendstils nostiprināja atziņu, ka radīšanas procesam var būt sava pašvērtība un māksliecisku domai, intuīcijai nav jānoslēdzas empīriski izskaitļojamā lielumā.

SIMBOLISMS UN JŪGENDSTILS

Virsrakstā formulētā tēma ir saistīta ar šķietami stabilu priekšstatu korekciju vismaz divos aspektos.

Pirmkārt, jautājumā par simbolisma virzienu. Respektīvi, vai simbolisms attiecas tikai uz literatūru un neattiecas uz mākslu.

Otrkārt, jautājumā par simbolisma un jūgendstila (Art Nouveau) sakarībām. Respektīvi, vai starp abiem virzieniem pastāv vai nepastāv dziļāka iekšējā radniecība.

Šo priekšstatu korekcija visvairāk nepieciešama tajās zemēs, kurās oficiālās un etniskās šaurprātības dēļ pret nabaga simbolismu audzināja izjust nepatiku un nebija liela bēda par šī virziena objektīvo izskaidrojumu.

Rietumu zemēs ar simbolismu tāpat ir notikušas visai dīvainas lietas.

Tikai tām bija citi cēloņi, un minētās korekcijas nepieciešamība izteiktāk sāka iezīmēties jau XX gs. 70. gados, kad literatūras un mākslas speciālisti strauji un apsveicamā vienprātībā atgriezās uz vēsturiskās patiesības ceļa: simbolisms attiecas ne tikai uz literatūru, bet arī uz mākslu, simbolisma un jūgendstila tuvībai ir reāls pamats.

Literatūras un mākslas zinātnieku kopīga darbība organizatoriski vispamatīgāk aizsākās 1976. gadā Budapeštā Salīdzinošās literatūrzinātnes starptautiskās asociācijas VIII kongresā.

Kongresa tēma bija dekadence un Art Nouveau.

Pēc dažiem gadiem Budapeštā iznāca bieza grāmata par simbolisma virzienu Eiropā. Tas ir rakstu krājums, un tajā atsevišķa nodaļa veltīta simbolismam mākslā XIX gs. beigās. Grāmatā pieejams bibliogrāfiskais rādītājs.

Par simbolismu mākslā un literatūrā izvērsti runāja zinātniskajos pasākumos 1982. gadā Ņujorkā un 1983. gadā Ļubļānā, kur notika simpozijs par simbolisma un jūgendstila problemātiku.

1984. gadā respektabls simpozijs "Simbolistu māksla un literatūra" notika Dikinsonas koledžā Pensilvānijas štata pilsētā Karlislē.

Simpozijā nolasītos referātus kopā ar bibliogrāfisko rādītāju apkopoja žurnālā "Art Journal" (Vol 45, Summer 1985).

1987. gadā Tulūzā bija kongress par literatūru un mākslu XIX gs. nogalē.

Jau XX gs. 70. gadu beigās parādījās pirmie enciklopēdiska rakstura izdevumi par simbolismu, aptverot mākslas un literatūras materiālu.

XX gs. 80. gados publikāciju skaits sniedzās vairākos simtos kompjuterizētajās starptautiskajās bibliogrāfijās (MLA International Bibliography).

Bibliogrāfiskā informācija liecina, ka XX gs. 80. gados Eiropā un Amerikā zinātnieki visbiežāk pievērsušies tādām tēmām kā sapņa semantika simbolismā, dekadences koncepcijai, atsevišķu mītu (piemēram, Solomejas) popularitātei, simbolisma un jūgendstila saistībai.

No māksliniekiem visbiežāk aplūkota Gustava Klimta, Džeimsa Ensora, Odilona Redona, Ferdinanda Hodlera, Morisa Denisa, Edvarda Munka, Maksa Klingera, Franča Kupkas, Ferdinanda Knopfa, Obrija Berdsleja, Lakjū Renē, Feliksa Valatona daiļrade.

No mākslas žurnāliem simbolisma un jūgendstila tematikai XX gs. beigās regulāri pievērsās, piemēram, Lozannas žurnāls "L'Oeil".

Interesanta ir virkne publikāciju par tādām pirmajā brīdī pilnīgi nesaderīgām parādībām kā Vasilijs Kandinskis un simbolisms.

Šīs publikācijas ir zīmīgas ar to, ka tajās atspoguļojas simbolisma liktenis vispār.

Izrādās, abstrakcionisma pamatlicēja Kandinska tuvība simbolismam ir ļoti vitāla un daudzpusīga.

Kandinskis interesējās par daudzu simbolistu radošo darbību. Viņš sadarbojās ar simbolisma līderi Odilonu Redonu.

Kandinskis mākslā ienāca vācu simbolisma un jūgedstila "ziedu laikos". Kad viņš pievērsās abstrakcionismam, vislielāko izpratni par šo izvēli apliecināja simbolisti.

Kandinska daiļradē par simbolisma lomu visdziļāk liecina tēlu, glezniecisks tehnikas, kompozicionālo shēmu savdabīgā transformācija, kad, piemēram, Hodlera simbolisko gleznu valoda pārveidojusies abstrakcionisma glezniecisksajā valodā.

Kandinska piederība simbolismam nekad nav bijis noslēpums. Par to rakstīja kritika.

Arī pats mākslinieks neslēpa savu radošo impulsu simbolistiskos avotus.

Tikai vēlāk tā izveidojās, ka šī tēma – Kandinskis un simbolisms – tika piemirsta un viņa mantojumā akcentēja vienīgi abstrakcionismu.

Par simbolisma vienotību ar mākslu apmēram pusgadsimtu un vairāk aizmirsa arī Rietumu kulturoloģiskā doma. Tā izveidojās, ka simbolismu saistīja tikai ar literatūru, īpaši akcentējot šī virziena aktualitāti franču un krievu dzejā.

Taču faktiski jau simbolisma attīstības sākumā nekad netika piešķirts monopols vienai sfērai – literatūrai.

Tā, piemēram, Francijā jau 1891. gadā Alberts Aurīns publicēja rakstu "Simbolisms gleznieciībā".

Viņš rakstīja par kopīgu orientāciju mākslā un literatūrā. Šī orientācija esot atkarīga no mākslinieka garīgā skatījuma, pasaules iekšējās izjūtas. Mākslinieks neatspoguļo dabu, bet absolūto eksistenci. Visa realitāte ir tikai absolūtās eksistences zīmes vai simboli.

Mūsdienās šī tēze nav aizmirsta. Ne reti tiek akcentēts, ka simbolisma valodā esot runājusi visa tā laika kultūra – dzeja, proza, teātris, gleznieciība, arhitektūra, mūzika, dekoratīvā māksla.

Bieži par šīs valodas būtiskāko formu atzīst sapni. Sapnis, sapņa struktūra simbolismā kļūst par radošo faktoru.

Šajā struktūrā var iederēties iztēles pasaule, fantastiskais, maģiskais, ezotēriskais, dzīvība un nāve.

Turklāt simbolistu gleznas nav līdzīgas viena otrai kā tas, piemēram, ir formālistiski viengabalainajā kubismā.

Simbolistu gleznieciība sniedz ideosinkrētisku mākslas efektu, jo darbi nav ārēji līdzīgi, bet gan līdzīgi iekšēji savā dziļākajā būtībā.

Šīs kopības nosacījumā ir estētiska stratēģija, māksliniecisku komunikatīva ideoloģija, bet nevis ikonogrāfiski un stilistiski risinājumi.

Simbolisma un jūgendstila laikmetā gleznotāji nevairījās no dzejniekiem, un dzejnieki nevairījās no gleznotājiem.

Tolaik radošo personību radošā brālība bija ļoti spēcīga. Liekas, pēdējo reizi jaunāko laiku kultūrā. Pēc tam tikai futūristi turējās kopā.

Radošo brālību veicināja talanta daudzpusība.

Enciklopēdijās par simbolismu redzam, ka gandrīz katrs otrais ir rakstījis dzeju vai prozu, gleznojis, darbojies kritikā, mākslas teorijā, bijis kāda žurnāla līdzstrādnieks, ilustrējis grāmatas.

Tā, piemēram, Emils Bernards – mākslinieks, dzejnieks, mākslas teorētiķis un kritiķis, franču simbolistu manifesta autora Moreasa dzejas ilustrētājs.

Savukārt Pjers Bonnards bija Verlēna grāmatu ilustrētājs, simbolisma teorētiķis, modernās franču gleznieciības viens no veiksmīgākajiem koloristiem.

Žans Delvils bija mistiski noslēpumainu gleznu autors, t.s. filosofiskā simbolisma pārstāvis, rakstnieks, Skrjabina mūzikas un vācu teosofijas cienītājs.

Moriss Deniss bija viens no redzamākajiem franču simbolisma pārstāvjiem, Materlinka darbu ilustrētājs, simbolisma teorētisko grāmatu autors, "Nabis" grupas manifesta sastādītājs.

Felikss Valatons bija rakstnieks un gleznotājs.

Iemesli mākslinieku un literātu brālības izjukšanai bija dažādi.

Manuprāt, viens no psiholoģiski izšķirošākajiem iemesliem izskaidrojams ar antimimētiskās pieejas (modernisma principiālākās sākotnes) dažādajām iespējām mākslā un literatūrā.

Mākslā antimimētiskā pieeja, radot savu jaunu patstāvīgu realitāti, ja tā drīkstam teikt, ir vieglāk realizējama.

Mākslai visideālāk izdodas nodoties abstrakcijām un atrauties no "zemes".

Literatūrai tas ir grūtāk, jo to pie "zemes" velk valoda – ar savu iekšējo loģiku un valodiskās komunikācijas likumībām.

Džoisa veiksmes jaunas valodiskās realitātes radīšanā labi zināmas.

Literātu centieni ignorēt valodiskās likumības palika tikai manifestu (futūristu, sirreālistu) līmenī.

Kā atceramies, manifestos visdzēlīgāk izsmietas valodiskās komunikācijas konstrukcijas. Skaidrs, ka dzēlīgo izsmieklu stimulēja bezspēcības apziņa valodiskās komunikācijas likumību priekšā.

Antimimētiskā pieeja jaunrades praksē visaugstāko lidojumu sasniedz mākslā.

Tā rezultātā literatūra un māksla sāk runāt katra savā valodā.

Vizuālās komunikācijas ikonogrāfiskais tips kļūst arvien abstraktāks, ko savukārt nav iespējams apgalvot par leksiskās komunikācijas literāri poētisko tipu.

Turklāt literatūra ir atkarīga no funkcionalitātes, kas vienmēr nosaka abstraktuma pakāpi.

Funkcionalitātes pārvarēšanā jūgendstils ir lielisks piemērs.

Jūgendstils no vienas puses savas stilistikas arsenālu neatrāva no formas funkcionalitātes, taču no otras puses nepalaida garām katru iespēju maksimalizēt stilistikas abstraktumu, rezultātā panākot unikālu konstruktīvisma un simbolistiska abstraktuma sintēzi.

Atgriešanās uz vēsturiskās patiesības ceļa saasināja jautājumu par simbolisma definīciju. Faktiski samērā izteikts terminoloģiskais haoss konstatējams jau XIX un XX gadsimta mijā.

Tā, piemēram, slaveno angļu almanahu "The Yellow Book" kritika dēvēja gan par impresionistisku un simbolistisku izdevumu, gan par dekadentisku un reālistisku izdevumu.

Terminoloģiskā nenoteiktība atsaucās arī uz atsevišķu mākslinieku daiļrades interpretāciju.

Piemēram, Edvarda Munka gleznas dēvēja par simbolistiskiem, ekspresionistiskiem, neoromantiskiem, dekadentiskiem darbiem.

Protams, terminoloģisko haosu lielā mērā veicināja pašas kultūras parādības un kultūras procesa īpatnības. Teiksim, minētajā angļu almanahā patiešām līdzās sastopama visdažādākās ievirzes literatūra un māksla.

Kas bija simbolisms?

Simbolisms acīmredzot bija pasaules uztveres veids, mentalitātes forma, drīzāk kulturoloģiska nevis estētiska kategorija, noteiktu elementu sistēma, paradigma kultūras vēsturē.

Tā ir paradigma, kad priekšplānā ir nevis jautājums kā rakstīt un gleznot, bet gan kā lūkoties uz apkārtējo pasauli.

Tātad tā ir paradigma, kuras centrā ir izziņas un interpretācijas aspekts.

Katrā ziņā simbolisms ir daudz kas cits un daudz kas vairāk nekā simbolizācija un simbolisko tēlu izmantošana, kas mākslinieciskajā jaunradē sastopama vienmēr.

No šīs mentalitātes formas raksturīgākajām iezīmēm priekšroku var dot 1) sintēzes, sistēmiskuma, globalitātes alkām, 2) antimimētiskai attieksmei pret mākslu (kaut gan tas ir tikai pats aizsākums autonomas mākslinieciskās realitātes radīšanai), 3) gnozeoloģiski ezotēriskajām ambīcijām, kas balstās uz sapņa, mistiskām, maģiskām formulām un beigu beigās atklāti deklarētā ezotēriskuma dēļ arī provocē antipātijas, kuru varā visradikālākie bija krievu akmeisti.

Ar simbolistu elitārismu un ezotērisko divdomību neapmierināts bija arī tāds simbolisma pārstāvis kā Rainis.

Arī simbolistiem bija iebildumi priekšgājējiem.

Gleznotāji, piemēram, pārmeta impresionistiem par materiālistisku refleksiju kulta veicināšanu. Impresionistiem realitāte bija kļuvusi par svarīgāko glezniecisko materiālu un mākslinieciskās ideoloģijas tendenci.

Turpretī simbolistiem ideoloģiskās tendences sākums un pamatbāze ir konteksts.

Lai izprastu konkrētu daiļdarba tēlu jēgu, jābūt noteiktai informētībai. Jābūt, tā teikt, emocionāli irracionālai gatavībai atrast kopīgu valodu, tiekoties ar literārām, mitoloģiskām, kultūrvēsturiskām alūzijām mistificētā atmosfērā.

Ne velti izstādes "Simbolisms Eiropā" organizētāji 1975. – 1976. gadā par hronoloģisko sākuma laiku izvēlējās 1848. gadu, kad dibināta prerafa-

elītu brālība Anglijā.

Prerafaelītu gleznās vēsturiskām, literārām, mitoloģiskām alūzijām ir milzīga nozīme.

Taču viņu gleznās visneparastākā ir atmosfēra – pasvītroti nosacīta un noslēpumaina.

Ne velti tā laika angļu kritika bieži lietoja ne visai glaimojošu epitetu – bizarre (dīvains, ekscentrisks, savāds).

Ar šo vārdu kritiķi mēģināja skaidrot gleznu simbolisko kontekstu.

Jūgendstila novērtējumā aktuāla problēma vienmēr ir bijusi, precizējot attiecības ar simbolismu.

Dominē priekšstats, ka jūgendstils pirmkārt un galvenokārt ir dekoratīvās mākslas stils. Tas balstoties uz zināmu ornamentālu sistēmu un nepretendē uz mākslinieciski idejisku vispārinājumu. Jūgends – tā esot tikai īpatni ritmizētu līniju valoda un nekas vairāk.

Jaunrades prakse liecina, ka šis priekšstats par jūgendstilu nav pilnīgi aplams, bet ir virspusējs un ārpus redzesloka atstāj nozīmīgu mākslinieciskās kultūras mantojuma daļu.

Patiesībā XIX un XX gs. mijas mākslas (glezniecības, grafikas) vērtībās konstatējama simbolisma un jūgendstila simbioze.

Turklāt jēdziens "simbioze" var izrādīties vispiemērotākais simbolisma un jūgendstila kopdzīves apliecināšanai.

Jūgendstila ornamentālistikas abstraktais dinamiskums un t.s. bioloģiskais romantisms lieliski papildina simbolistisko darbu noslēpumaini mistiskās vīzijas. Savukārt šo vīziju klātbūtne vēl vairāk izceļ jūgendstila līniju valdzinošo maģiskumu.

Nedrīkstam aizmirst, ka ezotēriskums piemīt ne tikai simbolismam.

Tas izpaužas arī jūgendstilā. Noslēpumainība, izprotošas un uzticamas savas auditorijas apzināta atlase slēpjas aritmijas un asimetrijas principā, ko tik plaši iecienījis jūgendstils.

Zināma noslēpumainība, vilinoša intimitāte ir jūgendstilam tipiskajos pāvu, kimono, tauriņu, kaķu, čūsku, vēdekļu, dadža ziedu motīvos.

Latviešu mākslā jūgendstila un simbolisma simbioze atspoguļojas Jūlija Madernieka, Jana Rozentāla grafikā un glezniecībā.

Eiropas mākslā šajā ziņā priekšroku var dot Gustava Klimta portretiem, Obrija Berdsleja grafikai (īpaši ilustrācijas O. Vailda "Salomejai"), Pjēra Bonnarda gleznotajiem aktiem un tāpat pārējo "Nabis" grupas dalībnieku darbiem ar jūgendstila līklīniju kompozīcijām, Ferdinanda Hodlera

gleznām.

Jūgendstila un simbolisma simbioze sekmēja varenus radošos impulsus, nostiprinot ornamenta māksliniecisko autoritāti.

Ilgus gadsimtus eiropeiskās kultūras tradīcijā ornamentu neatzina par pilnvērtīgu mākslu.

XIX gs. otrajā pusē notika lūzums – ornamentu sāka strauji atzīt par augstu mākslu. Jūgendstila un simbolisma līdzās pastāvēšana šo priekšstatu sabiedriskajā apziņā varbūt nostiprināja uz visiem laikiem.

PĀVA VĒDEKĻA APBURTIE

Odilons Redons neatzina gleznu nosaukums. Viņš uzskatīja, ka gleznai ir vērts dod nosaukumu tikai tad, ja tādējādi ir iespējams skatītājam "sajaukt galvu". Bet lai skatītājam "sajauktu galvu", gleznai jāizvēlas neskaidrs ar attēloto sižetu pilnīgi nesaistīts nosaukums, kas sniegtu negaidīti jaunu informāciju un izraisītu neizpratni un apjukumu.

*

Gustava Moro izpratnē mīts ir zaudētās patiesības meklēšana.

Varbūt tādēļ viņš t.s. orfismu izvēlējās kā simbolisma radošo faktoru: Orfejs kā mākslas un dzejas radītājs, Orfejs kā mitoloģijas tēvs, Orfejs kā morāles tēvs, Orfejs kā filosofijas tēvs.

*

Tām māksliniecisckajām norisēm, ar ko ir slavens XX gadsimts, aizsākums meklējams XVIII gadsimtā, kad gleznotāja problēma kļuva nevis tas, ko gleznot, bet gan kā skatīties uz pasauli.

1885. gadā Gogēns sāka pārskatīt impresionistu "sistēmu", tiecoties izmantot lielāku krāsu un formu brīvību.

Serrā, pretojoties impresionismam, izvēlējās "zinātnisku" ceļu, sakārtojot un organizējot glezniecisko materiālu.

Pretestība pret Salonu Francijā un Karalisko akadēmiju Anglijā pārauga mistiski romantiskā mākslā, ko sāka saukt par "Art Nouveau".

Anglijā jugenstila aizsākumus var saskatīt Rossetti darbībā. Viņa sekotājs bija Viljamss Morris un Berns-Džons. Viņi iedziļinājās japāņu mākslā.

Sastopams viedoklis, ka mākslā pats svarīgākais tika radīts līdz 1920. gadam.

*

Jūgendstila ornamentālistika nebaidās noklāt visu plakni bez "baltiem" laukumiem. Plaknes iespaidu panāk ar atsevišķu laukumu ritmu – ornamentālajām grupām.

Jūgendstils netiecas pēc simetriskuma, kaut gan arī speciāli nevairās no tās.

"Pāva vēdekļi", piemēram, lielā mērā ir simetriskas kompozīcijas.

Lielā mērā, bet ne ideāli simetriskas.

*

Angļu "Arts and Crafts" kustība radās, lai stimulētu individuālo pieeju,

lai par identiskiem lielumiem pasludinātu dekoratīvo mākslu un tēlotājas mākslu, lai vērstos pret industrializāciju un masu kultūru.

*

Henrihs van de Velde žurnālā "Pan" lietoja mākslas sintēzes jēdzienu.

Kristofers Dressers studēja botāniku un ilustrēja botānikas grāmatas.

Jūgendstilu XX gadsimtā raksturos: abstraktais dinamiskums un bioloģiskais romantisms, jo pievērsās antropomorfajai un zoomorfajai stilistikai.

*

Dante Gabriels Rossetti: piemērs, kā mākslinieka daiļrade varēja izmainīties XIX gadsimtā no klasiski reālistiskajiem portretiem 40. gados līdz melanholijai un sapņu vīzijām "vienas sievietes glezniecībā" 70. – 80. gados.

*

XX gadsimtā jūgenda renesanse sākās 70. – 80. gados.

1986. gadā Parizē Ž. Pompidū vārdā nosauktajā kultūras centrā notika milzīga izstāde par apskaužami bagātu un daudzpusīgu pilsētu un laikmetu "Vīne 1880–1938": Klimts, Šile, Kupka, Josefs Hofmans, Kolo Mosers, Oskars Kokoška, Viktors Adlers, Augusts Bebels, Kārlis Kautskis, Ernsts Mahs, K. G. Jungs, Z. Freids, O. Veiningers, Gustavs Mālers, R. Muzils, H. Brohs, Vīnes krēsli, Munka gleznotais Nīčes portrets utt.

Norvēģu tekstīlmākslinieci Frīdu Hansenu un juveliermākslinieku Gustavu Gaudernaku biežāk sāka atcerēties 70. gados.

Ināras Novadnieces pirmā monogrāfija par Jūliju Madernieku iznāca 1982. gadā.

*

Simbolismu var uzskatīt par pasaules uztveres veidu un kultūras mentalitātes formu.

Jūgendstilu var uzskatīt par šīs mentalitātes formas narcistisko pavērsienu, – tas ir prieks par savu talantu un profesionalitāti, prieks par artistiskumu, prieks par radošās iztēles varenību.

Jūgenda pasaulē gandrīz nemaz nav literāru alūziju un kulturoloģisku retrospekciju.

Jūgends gāja bojā sava ezotēriskuma dēļ. Protams, arī narcistiskā maksimālisma un pārcenšanās dēļ.

Simbolisma centrā bija emocionāli ezotēriski vispārinājumi. Jūgenda centrā bija dekoratīvi ezotēriski vispārinājumi.

*

Sievietes tēmas atspoguļojumā dominēja divi varianti.

Mākslinieku viena daļa sievietē idealizēti akcentēja nesamaitātību, šķīstību, reliģisko sentimentalitāti.

Mākslinieku otra daļa priekšplānā izgaismoja sievietes samaitātību un spēju ievilkt arī vīrieti dzeršanā un pagrimumā.

Vieni pievērsās lauku sievietēm, otri – pilsētniecēm.

Gogēns sievietes ideālu meklēja Klusā okeāna salās.

Sievietes tēmas transformācija konstatējama ļoti skaidri, sākot no Rossetti melanholiskajām jaunkundzēm līdz Gustava Moro velna un nāves apsēstajām skaistulēm.

Tēmas atsevišķi atzari: sātaniskais skaistums, mitoloģiskā aura – Salomeja, Helēna, Dalida, Galateja, Pasifise, Leda, Danaja.

Aspazijas pseidonīma izvēle acīmredzot arī pieder šai tipoloģiskajai rindai.

Muha, Klimta sievietes atšķiras no Berdsleja sievietēm, no kurām savukārt atšķiras pesimisma pārņemtās Munka sievietes.

F. Ropa sievietes ir reālistiskākas un bez dažādām vīzijām. Turpretī Francis von Stuks pievērsās sievietēm-vampīriem.

Ideālistiski romantiskā gaisotnē sievietes tēmai pievērsās Puvis de Šavāns: kailas jaunavas brīvā dabā un pilsdrupās.

*

Engrs un Delakruā glezniecībā iedibināja divas jaunas pieejas.

Engrs pievērsās tam, ko mākslas zinātne vēlāk nosauca par publisko erotismu un ko akceptēja Eiropas jaunā buržuāzija.

Delakruā parādīja, ka ar "acīm" var redzēt un pateikt daudz vairāk nekā ar prātu. "Acis" var būt neatkarīgas no prāta gaismas un krāsu spēles. Delakruā pievērsa uzmanību tam, ka gaisma var izmanīt formu.

Gogēns mēģināja dzīvot "kā mākslā": nebaidījās skandāla, mietpilsoņu naida, apzināti atsacījās dzīvot "kā visi".

*

XIX gadsimta otrajā pusē uzplauka interese par austrumiem galvenokārt tāpēc, ka "pozitīvisma diktatūras" rezultātā uzplauka tieksme pēc mistiskā, irracionālā, okultā, ko visu var dot austrumu filosofija un māksla.

*

Gogēns radīja jaunu stilu, ko pats nosauca par sintētismu.

*

"Arts and Crafts" kustība deva ornamentu un dizainu, ko Mekintošs apvienoja vienā organiskā stilistiskā kompleksā.

Londonā un Glazgovā Mekintošu nesaprata. Vīnē tūlīt saprata.

*

Simbolistiskā interpretācija lielu vietu ieņem pat tāda jūgendstila klasiķa mākslā kā Henrijs van de Velde.

Viņš respektēja simbolisma glezniecības tendenci netiekties par katru cenu atrast jaunas tēmas un radoši neapgūtu materiālu, bet gan visu uzmanību koncentrēt, lai līdzās esošo ikdienišķo materiālu pārklātu ar transcendentālu gaisotni un iekšējās izjūtas ekspresivitāti.

Van de Velde stilistiski eksperimentēja dabas ainavās. Tajā skaitā pārbaudīja savu teoriju par līnijas ekspresivitāti.

Teorija balstās uz interesantu principu: vienas līnijas spēks attīstās paralēli ar attiecīgo dabas elementu spēku.

Turpretī divu un vairāku līniju spēks izpaužās pretdarbībā, atklājot to pašu spēku sadursmi, kāda ir dabā. Līnija saņem enerģiju savam spēkam no tās līnijas, kura tiecas to izdzēst.

Protams, Henriha van de Veldes simbolistiskās kaislības ietekmēja draudzība ar beļģu simbolistiem dzejniekiem.

Piemēram, Maksu Eslkampu, kura dzejas grāmatai ("Dominical", 1892) gatavotais jūgendiskais vāks spilgti sasaucas ar minēto teoriju: līniju cīņu, kad viena pret otru nostādītās līnijas izstaro enerģiju.

*

XIX gadsimta beigās un XX gadsimta sākumā bija pilsētas, kas pret modernismu izturējās izprotoši un ieinteresēti.

Bija arī tādas pilsētas, kas izturējās vēsi un noraidoši.

Tolaik viena no Eiropas "gaišākajām" pilsētām bija Vīne.

Vīne bija slavena ar saviem teātriem un mūzikas dzīvi.

Vīne bija slavena ar savām meitenēm (maderl), seksualitātes un erotikas pētniekiem zinātnē un mākslā: Ričardu Kraftu-Ebingu, Veiningeru, Freidu, Šīli, Klimtu, Arturu Šnicleru.

Vīnē dzīvojošais filosofs Martins Bubers pievērsa uzmanību tam, ka literatūrā daudzi raksta par nāvi.

Filosofi Ernsts Mahs un Ludvigs Vitgenšteins pievērsās valodas problēmām.

Vīnē vienā laikā, bet dažādās kafejnīcās, savas "teorijas" izstrādāja Hitlers, Staļins, Ļevs Trockis.

Vīnē visi centās būt daudzpusīgi.

Freids rakstīja par Leonardo da Vinči.

Komponists Arnolds Šēnbergs mācījās gleznot.

Kokoška rakstīja labas ekspresionistiskas lugas.

Vitgenšteins projektēja māju savai māsai.

Egons Šīle rakstīja dzeju un aforismus.

*

Neticība dzīvi iekārtot pēc mākslas likumiem radās vēlāk. Jūgendstils ar Viljamu Morisu priekšgalā vēl nezaudēja cerības pasauli veidot saskaņā ar mākslas likumiem.

Neticība stimulēja groteskas izplatību. Mākslinieki arvien vairāk un vairāk saprata savu ideālu nerealitāti un tādēļ sāka pašironiski smiet par visu.

Pašironija pieauga, kad aptvēra masu kultūras rašanos.

Masu kultūra bija pilnīgi jauns galvu reibinošs fenomens.

Grotesku pārtvēra mietpilsonis un sāka to piemērot savām interesēm.

Tā sākās XX gadsimtā "lielā sacensība" starp radītāju un patērētāju.

*

Jūgendstila izziņas funkcijas ir minimālas, un šī krāšņā stila gnozeoloģiskais potenciāls ir niecīgs.

To izskaidro ar jūgendstilā vērojamo nogurumu.

Jūgendstilā atbalsojās XIX gadsimta romantisma pieredze ar skaisto glābt pasauli. Jūgendstils sevī nesa atmiņas par romantisma neveiksmi.

Starp citu, šīs atmiņas par romantisma neveiksmi ļoti dzīvas vienmēr bija arī Rainī. Domājot par sava laikmeta problēmām un nākotnes perspektīvām, Rainis vienmēr atsaucās uz romantismu, un tas viņu mazliet "atsaldēja" un padarīja mērenāku futuroloģiskajās prognozēs.

Izteikts viedoklis, ka jūgendstilā nogurums izpaužas nevis deklarācijās, bet gan līniju ritmā. Līniju kompozīcijas orientē uz lēnu un nesteidzīgu uztveri, artistiskuma pakāpenisku izbaudīšanu.

Jūgendstila mākslinieki nepētīja dabu un neraudzījās uz dabu evristiski. Viņi sniedza jau gatavu rezultātu, kā arī nodevās vides izdaiļošanai un estētiskai izmainīšanai, bet nevis izzināšanai.

*

Jauna stila rašanos ietekmē daudzi faktori.

Mēdz uzskatīt, ka jūgendstila rašanos veicināja gan sociālo pretrunu saasināšanās, gan rūpnieciskais un tehniskais progress, gan filosofijas, mākslas, literatūras attīstības specifika.

XIX gs. otrajā pusē sāka negatīvi izturēties pret urbanizāciju.

Nostiprinājās uzskats, ka tehnikas progress draud ienest cilvēka dzīvē standartizētas lietas, kurās vairs neatspoguļosies cilvēka roku darbs un amatnieka individuālais rokraksts.

Taču bija konstatējama arī pretēja tendence: sajūsma par tehnikas pavērto ceļu dizainam.

XIX gs. radās tehnikas estētiskās pašvērtības ideja, kas kulmināciju sasniedza XX gadsimtā.

*

Filosofiskie priekšnoteikumi jūgendstilam meklējami "dzīves filosofijā" un tajā augsne, kas sagatavoja šīs filosofijas ēru.

"Dzīves filosofijas" centrā ir intuīcija. Cilvēka dzīvē izšķirošā loma ir viņa spējai intuitīvi piemēroties videi, sabiedrībai, pagātnei.

Arī jūgendstilā valda stihiskā, intuitīvā, spontānā kults.

Par intuitīvisma klātbūtni jūgendstilā liecina vētras, bakhanāliju, mitoloģisko būtņu, simbolu motīvi.

Jūgenda ornamentālo un arhitektūrisko risinājumu pamatā ne reti ir dabas motīvi, kuri savukārt spontāni apliecina "dzīves" klātbūtni.

*

Ticība XIX gadsimtā strauji ieguva formālu raksturu. Tāpēc reliģiskās ticības problemātika XIX un XX gs. mijā kļuva ļoti aktuāla.

Tolaik viena no galvenajām tendencēm – reliģijas statusa atjaunošanas tendence, kas izpaudās pagānisma un kristiānisma apvienošanā, sajūsmā par budismu, teosofiju un antroposofiju.

Reliģiskā sintēze izpaudās Dionisa un Apolona, Krusta un Rozes, Golgātas un Akropoles savienojumos u. tml.

Maksis Klingers 1897. gadā uzgleznoja darbu "Kristus Olimpā". Gleznā Kristus sēž Zeva priekšā. Zevs savukārt sēž tronī.

*

Jūgendstila laikmeta "garastāvoklis" veicināja tādu romantisma periodam tipisku parādību atjaunošanos kā melanholija, ironija, pesimisms (laba toņa pazīme), dendisms, bohēma, kā arī korsetes, monokļa, cilindru lietošanu.

No otras puses dominēja pilnīgi pretējas izpausmes: cilvēka atklātuma un "atvērtības" kults. Radās peldkostīmi, nūdisms, sākās pasaules izstāžu un tautu nacionālo bagātību demonstrācijas bums.

Arhitektūrā tolaik samērā labi sadzīvoja kolektīvisms (sabiedriskās celtnes) un individuālisms (ģimenes savrupmājas ideāls).

*

Bērdsleja daiļrades raksturojumā mēdz atsaukties uz latīņu vārdiem "hors concours" (ārpus konkurences).

Tas nozīmē, ka viņa māksla neiekļaujas nevienā mākslinieciskajā virzienā, skolā, tradīcijā. Bērdsleja māksla ir unikāla kultūras vēsturē.

Protams, unikāls ir katrs mākslinieks un viņa daiļrade. Tikai par unikalitāti ne vienmēr gribas runāt.

Saskarsmē ar Bērdsleja mākslu par unikalitāti vispirms gribas runāt.

Bērdslejs pieder tiem laimīgajiem māksliniekiem, kuri paši formē savu periodu mākslas hronoloģiskajā plūsmā. Tagad angļu mākslas vēsturē runā par Bērdsleja periodu. Un tas nekas, ka viņš jauns mira un paguva radoši strādāt tikai nedaudzus gadus.

Bērdslejam bija daudz sekotāju, kurus parasti dēvē par viņa stila imitētājiem.

Viņi nekad nesasniedza Bērdsleja kvalitāti: skaidro un auksto līniju, kompozicionālo sabalansētību, detaļu ekonomiju, melnās un baltās masas meistarīgo salikumu, viņa dziļo inteliģenci, izvēloties īstas un patiesas vērtības. Viktorijas laika interjērs, sengrieķu drāmas un teātris, XVIII gadsimta poēmas, XVII gadsimta satīra, – tas viss, par ko viņš interesējās, tūlīt ieguva bērdslejisku izteiksmi, ko nevar sajaukt ar kādu citu skatījumu.

Bērdslejs nebaidījās pievērsties kultūras dažāda rakstura parādībām, jo bija par sevi drošs un nebaidījās pazaudēt sevi.

Jaunajam māksliniekam lielu gandarījumu sagādāja lūgums ilustrēt Oskara Vailda darbu "Salome".

Grāmata iznāca 1894. gadā.

Mākslas vēsturnieki joprojām turpina apgalvot, ka pirms tam neviena grāmata nav bijusi ilustrēta ar tik iracionālām, negodbijīgām un pārdrošām ilustrācijām. Nekad melno un balto laukumu salikums neesot bijis veidots tik ekstrēmā veidā. Ilustrācijās ir gan izsmalcinātība, gan erotiskums.

*

XX gadsimta mākslu uzskata par drūmu mākslu, jo tajā dominēja atsvešinātība.

Kas izraisīja atsvešinātību?

Atsvešinātību lielā mērā sekmēja kultūras dotā iespēja runāt par cilvēkam personiski būtiskām tēmām – stāstīt par savām izjūtām, pārdzīvojumiem, refleksijām.

Pats kultūras princips, kultūras tips, subjektīvi atvērtas kultūras tips, veicināja atsvešinātības iespējamību un klātbūtni.

Mākslinieka personiskā pieredze, nelaimīga kā, piemēram, Munkam un Krēgam, kļuva par mākslas tēmu, mākslas saturu, mākslinieciskās domas dzinējspēku.

Postmodernismā atšķirībā no jūgendstila laikmeta subjektīvā atvērtība sasniegusi zināmus griestus.

Postmodernismā šī atvērtība ir kļuvusi pašmērķīga un zaudējusi subjektivitātes patieso siltumu, dvēselisko gara siltumu, kas noteikti piemīt modernismam, kuru subjektīvi atvērtās kultūras grandiozās perspektīvas vēl tā neapskurbināja kā tas noticis postmodernismā.

Munka un Krēga darbos emocionāla slodze ir spilvenam, uz kura atrodas slima bērna vai veca cilvēka bēdās sadrūmusī seja.

Citi raksturīgi elementi: mirēja gulta un pie tās bēdās stāvoši vai sēdoši cilvēki. Gandrīz visi no viņiem ar savām bēdu pilnajām acīm raugās uz mums.

Ar gadiem Munka gleznās ienāca kustība, un krāsas kļuva gaišākas bez kontrastiem salikumiem. Maz lietota sarkanā krāsa – sāpju kliedziena krāsa.

Taču ar gadiem Munks nekļuva optimistiskāks, un atsvešinātība nekad neizzuda no viņa darbiem.

Ar Munka "Kliedzienu" (1893) sākas jūgendstila vēsture.

Glezna radās tajā pašā laikā, kad Viktors Horta Briselē būvēja Tasela namu.

1896. gadā Munka gleznu izstāde notika galerijā, kuru Parīzē uzcēla Henrijs van de Velde un kura saucās "Art Nouvean".

Jūgendstila vēsturē Munks ieņem īpašu lomu. Viņš ieņem tādu lomu, kādu pienākas ieņemt jaunas kustības aizsācējam jebkurā cilvēciskās darbības sfērā.

Taču bez Edvarda Munka gleznu reprodukcijām neiznāk neviens albūms arī par simbolismu tēlotājas mākslā.

*

Speciālā albūmā ir apkopoti Munka pašportreti. Viņš mīlēja sevi gleznot.

Pirmajos jaunībā gleznotajos darbos dominē pašpārliecinātība un dinamiskums.

Ar gadiem pozu ekspresivitāte mazinās (ap 1906. – 1909. g.). Taču ap 10. – 20. g. atkal pieauga ar agrāko spēku.

1933. – 1934. gadā Munks sevi uzgleznoja kailu, sēžot uz grīdas.

Savukārt 1940. – 1942. g. darināts pašportrets ar dusmīgu seju sarkanā krāsā.

*

1862. gadā Japāna piedalījās Pasaules izstādē Londonā.

Tajā pašā gadā Edvards Godvins iekārtoja savu māju "japāņu stilā".

1863. gadā Vistlers izstādīja japāņu mākslas ietekmē radītos darbus.

Arī Rossetti teica, ka Vistlers bija pirmais, kas pievērsa uzmanību japāņu mākslai.

Tajos pašos gados sākās interese arī par Indijas un Ķīnas mākslu.

1892. gadā Londonā dibināja Japāņu biedrību.

No 1893. gada materiālus par austrumu mākslu regulāri sāka publicēt "The Studio".

*

Interesanta ir japāņu mākslas ietekmes stilistiskā analīze. Tā parāda, kādi japāņu mākslas sižetiskie elementi ieinteresēja eiropiešus.

Uzskaitījums ir plašs un daudzpusīgs.

Kimono (K. Monē, Tulūzs-Lotreks, G. Klimts), koki un putni (Van Gogs, F. Vallotons), irisu ziedi, rudens augļi un rudens lapas, peonijas, tauriņi, kaķi un tīģeri (Bērdslejs, Vallotons, E. Manē), ūdensputni, jūras viļņi, tilts, klintis jūras krastā (K. Monē), aizsegi guļamistabā u.c. (O. Redons, Natālija Gončarova, Marks Šagāls, Pauls Klē), vēdeklis (O. Kokoška) utt.

*

1895. gadā Leipcigā iespieda žurnāla "Pan" pirmo (aprīļa/maija) numuru.

Žurnāls kā mākslas darbs pats par sevi: liels formāts, katra lappuse noformēta kā atsevišķs daiļdarbs, tekstiem īpašas burtu garnitūras, tekstus ieskauj vinjetes ar lauvas un ērgļa galvu vai ziedu jūgendiskām stilizācijām.

Pirmais numurs sākas ar fragmentu no Nīčes "Tā runāja Zaratustra", Novalisa dzejoli, Mallarmē sonetu un noslēdzas ar bibliogrāfisko informāciju.

Tā grupēta divās daļās – "Alte kunst" un "Moderne kunst".

Uz vāka norādīti žurnāla abonētāji, piemēram, rakstnieks Arne Gāborgs.

Neviena no Baltijas, Krievijas. Daudzi no Berlīnes, Diseldorfas, Minhenes, daži no Helsinkiem.

*

Simbolisma, jūgendstila gaisotne Vīnē, Parīzē, Pēterburgā, Maskavā labi zināma.

Taču ne mazāk spilgta tā varēja būt arī citās pilsētās. Piemēram, tādās pilsētās kā Oslo, Trondheima.

Tiesa, Oslo bohēmisko grupu ar Munku un Krēgu provinciāli mietpilsoniskās aprindas ātri "izēda" no savas pilsētas, un talantīgākie cilvēki aizbrauca no dzimtenes.

Ļoti izteikta simbolismam (un novatorismam vispār) labvēlīga atmosfēra valdīja Barselonā, kur, salīdzinot ar citām pilsētām, mietpilsoņiem bija mazāki panākumi "jaunās mākslas" iznīdēšanā.

XIX gadsimta beigās Barselonā gleznotājs un dramaturgs Guals Keralts Adria lielā mērā bija "neformālais" mākslas dzīves organizētājs. Viņš savus tautiešus spēja iepazīstināt ar R. Vāgnera mūziku, Materlinka, Ibsena, Pirandello, D'Annuncio lugām.

*

No Hortas slavenās mājas parasti ilustrē kāpņu laukuma fragmentu – sienas gleznojuma un kāpņu margas ornamentu.

Bet ļoti skaista un tipiski jūgendiska ir arī grīda ar "astoņkāja" ornamentu, kā arī durvju vitrāžas ar ziedu vijumiem.

*

Līdz XX gadsimta 90. gadiem Rietumos izdotajās grāmatās nav sastopama nekāda informācija par jūgendstila attīstību "sociālisma zemēs". Tāpēc, piemēram, Eiropai joprojām nav viegli "pierādīt" Rīgas unikālo vietu jūgendstila arhitektūrā.

Jūgendstils kļuvis par "dzelzs priekškara" humanitārās totālās izolācijas uzskatāmu piemēru.

*

20. – 30. gados Henrijs van de Velde lieliski prata iedzīvoties tajā konstruktīvisma garā (stilā), kas pēc I Pasaules kara valdīja visur un arī Latvijas arhitektūrā.

*

Bibliogrāfiskās ziņas nevar neatspoguļot garīgās noslieksmes.

XX gadsimta beigās Austrijas literatūrvēsturnieki pievērsās tēmai par Klimta un Hofmanstāla "apburošiem dārziem".

Kārlis Vebs 1990. gadā publicēja rakstu par Egona Šīles un Georga Trākla saistību ar Rembo un Rembo ietekmi uz abiem.

Lozannas greznais žurnāls "L'Oeil" XX gs. 90. gadu sākumā publicēja smalki ilustrētu rakstu sēriju par jūgendstilu.

Valters Benjamins nekad nepārtrauca interesēties par Bodlēra saistību ar modernismu.

Debora Silvermana, iztirzājot jūgenda idejisko ģenēzi Francijā, nevarēja apiet brāļus Gonkūrus.

*

Bibliogrāfijā nevar neatspoguļoties modīgā tematika.

XX gadsimta nogalē pētnieki bieži rakstīja par sapņa funkcijām simbolismā, dekadences koncepciju mākslinieciskajā domā, t. s bezķermeņa galvu kā galveno tēmu Eiropas mākslā 1885. – 1905. g., nostalģiju (dabas interpretācijas aspektā), Knopfa Fernanda simbolistiskās mākslas ikonogrāfiju, Salomejas mītu mākslā un literatūrā, Džeimsu Ensoru, Odilonu Redonu, Ferdinandu Hodleru, Morisu Denisu, Munku, Klingeru, Gogēnu, Franku Kupku.

*

Šīle mācījās no Klimta.

Tikai Šīle ir dziļāks, sāpīgāks, radikālāks: kaili pašportreti, erotisms, onānisms.

Klimts ir lirisks erotismā, Šīle – dēmonisks.

1912. gadā policija konfiscēja kādus 100 Šīles zīmējumus. Tos atzina par pornogrāfiskiem.

Abi iepazinās "Nihīlisma kafejnīcā".

Pirmais nomira Klimts, un Šīle gleznoja nomirušo meistaru.

Skatot Šīles darbus, nevar neatcerēties Padegu.

TREŠĀ NODAĻA

PELĒCĪBAS MULTIPLIKATORI

INTRIGU UN SENTIMENTĀLĀ MAZOHISMA APLOKĀ JEB OTRĀ LATVISKUMA ENCIKLOPĒDIJA

Zinātniskā biogrāfija ar šo romānu netiek aizstāta vai noliegta. Es gribēju šajā grāmatā tuvoties māksliniecisckajai patiesībai par pagātni, kas vienmēr ir vēsturiskā romānista mērķis.

Jurijs Tiņanovs

Jābeidz ātrāk; jāmeklē Ekermans, lai glābtu vēl paliekas, jo cik ilgi tad tecēs avots.

Rainis

Lai arī cik karsti nebūtu šie mūsu sviedri priekš savas tautas apgaismošanas, tad tomēr ir vēl attīstītas publikas trūkums ik dienas sāpīgi sajūtams.

Pietuka Krustiņš

Pirmā latviskuma enciklopēdija, protams, ir "Mērnieku laiki". Otrā latviskuma enciklopēdija tagad, protams, ir Roalda Dobrovenska montāža "Rainis un viņa brāļi".

Abas enciklopēdijas vieno tēma – latviskums.

Konstatējamas arī principiālas atšķirības.

"Mērnieku laiki" par pirmo latviskuma enciklopēdiju kļuva it kā stihiski bez abu brāļu speciālas piepūles. Romānu par enciklopēdisku simbolu pārvērta pats etnoss, pateicoties savai pseidointelektuālajai un antiintelektuālajai vēsturei. Turpretī 1999. gadā publicētā R. D. montāža par otro

latviskuma enciklopēdiju kļuva apzināti, autoram mērķtiecīgi atlasot un montējot tipiskākos materiālus. Tā ir abu latviskuma enciklopēdiju pirmā principiālā atšķirība.

Pirmo enciklopēdiju sacerēja divi jaunlatvieši. Otro samontēja viens krievbalts (Ad exemplum vācbalts, vācbalti) jeb, kā šodien dažas ultramodernistes viņu slavē, Latvijas sabiedrības integrācijas paraugideāls. Tā ir abu latviskuma enciklopēdiju otrā principiālā atšķirība.

Trešā principiālā atšķirība ir sekojošā.

R. D. piecus centimetrus biezā grāmata faktiski ir caurspīdīgāka par Ķenča degunu. 654 lappusēs viss spīd cauri bez gaismas turēšanas otrā pusē. Tā, lūk, ir abu latviskuma enciklopēdiju trešā principiālā atšķirība.

Kā zināms, Ķenča degunam gaisma spīdēja cauri tikai tad, ja otrā pusē turēja gaismu. R. D. montāžas uztverei nekāda gaisma nav vajadzīga. Patiesībā montāžas saturs ir zināms no galvas, jo XX gadsimtā malts un grafomāniski pārmalts daudzas reizes, izraisot alerģiju pret malējiem un pārmalto vielu. Bet visnepatīkamākais – atbaidot no Raiņa un latviešu literatūras vispār.

Labi pazīstami ir montētāja literārie paņēmieni. R. D. literāri tehnoloģiskais arsenāls ir arhaisks un jau sen snauduļo poētikas perifērijā. Tā, piemēram, sapņa imitācija un autora tieša iejaukšanās vēstījumā (lasītāja viszinīga komandēšana) ir tik lielā mērā nodrāzti paņēmieni, ka šodien tos acīmredzot var izmantot tikai visnelabojamākais diletants. Vispār grūti pat nosaukt, kurš literāri daudzmaz izglītots autors XX gadsimta nogalē gribēs tos izmantot.

Tiesa, vienā ziņā R. D. var iepriecināt lasītkāro latviešu sirdis. XX gadsimta beigās latvietis jau sen bija atradināts no tik biezām grāmatām. Pēc A. Upīša, V. Lāča, A. Sakses epopeju kulta 40. – 50. gados nevienam vietējam prozaiķim nav bijusi pacietība tik ilgi nosēdēt pie rakstāmgalda.

Tolaik epopeju slavināšanu veicināja dažādi faktori: literārie un neliterārie. Piemēram, padomju darbaļaudis apbrīnoja epopeju grandiozos izmērus. Arī kritika toreiz vispirms akcentēja romānu vērienu un plašumu, un pēc tam tikai ideoloģisko efektu.

Nav izslēgts, ka vēsture atkārtojas. Bieza grāmata nepacietīgajā latviešu "intelijencē" var iedvest bijību arī bez izlasīšanas. Turklāt jebkurš latvietis to var droši slavēt bez klasiskās nenovīdības, jo atkrīt tradicionālā dvēseli veldzējošā skaudība, – par laimi biezo grāmatu sarakstījis cittautietis. Neaizmirsīsim mūsu pilsoniskās sabiedrības starpslānī izplatīto pasakaini krāšņo domas konstrukciju: "Neesmu lasījis, bet uzskatu tāpat kā..."

Montāžas izdošana, saprotams, tika organizēta kā svarīgs notikums ne tikai R. D. dzīvē, bet visā "latviešu kultūras un valodas vidē". Par to liecina momentā piešķirtās prēmijas, slavas raksti, korī trallinātā atzinība, kritiskas analīzes ignorēšana.

Sastopoties ar pierasto slavināšanas māniju, neviens latviski tālredzīgs cilvēks, saprotams, neņemsies montāžu izlasīt un kur nu vēl nepieciešamības gadījumā kaut ko iebilst, apstrīdēt, noraidīt u. tml. Tāpēc visi kā viens "Mērnieku laiku" apburošajā leksikā turpina skandēt, ka autors ir "gudrs uz visām pusēm" un viņa montāžai ir "nozīme kultūrhistorīgā ziņā".

Mūsdienās ir naivi brīnīties par tādu vienprātību. Jau pirmajā latvisku-ma enciklopēdijā par "visu cienīgu publiku" fiksēts: "Kad jau traki sāk iet, tad iet no vietas!"

Sava prāta bērnu pats autors dēvē par kolāžu un montāžu. Gods kam gods, viņš nenoliedz, ka tikai vienu trešdaļu ir pats sarakstījis un pārējās divas trešdaļas ir norakstījis no citiem jeb, kā teiktu mūždien neaizstājamais dārgais latviešu domātājs Pietuka Krustiņš, norakstījis "iz tapinātas vielas".

Grāmatas anotācijā R. D. montāža dēvēta ne tikai par "biogrāfisko romānu", bet arī par "unikālu pētījumu". Tātad gan par literāro, gan par zinātnisko darbu.

Anotāciju, visticamākais, sastādīja izdevniecības "Karogs" darbinieces. Nekompetencei neklātos pievērst uzmanību, ja šajā "unikālībā" nebūtu iejaukts arī "slaveni pazīstamais" montāžas autors.

Montāžā atklājās, ka arī pats R. D. dedzīgi pretendē reizē uz romānista un zinātnieka pjedestāla virsotni. Turklāt ne tikai pretendē, bet pasludina par nekur nederīgu visu citu līdz šim paveikto. Viņa diplomātiskā pateicība priekšvārdā "loti daudziem" drīzāk ir viena no autora pretrunām, ar ko ir tik bagāta montāža.

R. D. skaidri un gaiši pārmet viņiem neiedziļināšanos, neizpratni, virspusību un citus grēkus. Tā, piemēram, viņš bez mazākā kauna un visā nopietnībā apgalvo, ka pirms viņa neviens literatūrzinātnieks nav pievērsis uzmanību Raiņa sapņiem un nav mēģinājis tos iztulkot.

Viņaprāt literatūrzinātnieki, respektīvi, "analītiķi, salicēji pa plauktiņiem, anatomi" ne tikai neprot tulkot sapņus, bet vispār neesot spējīgi tikt galā ar Raiņa mantojumu un tajā "aizzīmogotajiem noslēpumiem".

Starp citu, R. D. pasāža par "aizzīmogotajiem noslēpumiem" arī ir "unikāls" blefs. Izrādās, "aizzīmogotie noslēpumi", par kuriem ilgi un dikti eksaltēti noslēpumaini (R. D. iecienītākā emocionālās "aizgrābšanas"

maniere) čukst autors, faktiski ir no citu grāmatām sagrābstīti un sen apnikuši sentimentāli stereotipi par Raiņa garīgajām "traģēdijām", "katastrofām", "krīzēm" "pašnāvībām" u. tml., kas drīzāk iederas sarunā par garīgo nelīdzsvarotību, bet nevis par radošās personības komplicētību.

Literatūrzinātnes un tajā skaitā t.s. rainistu necieņā R. D. (un viņa montāžas tiražētāji, un slavinātāji) faktiski turpina senu tradīciju. Viņam (viņiem) šajā ziņā nepienākas prioritāte.

Vīzdegunīga, nihilistiska izturēšanās pret literatūras pētniekiem senajā latviešu profesionālajā kultūrā ir pastāvējusi vienmēr. Mainījusies vienīgi ir šīs tradīcijas intensitāte. Tā bijusi atkarīga no sekojošas likumsakarības: jo pelēcīgāka literatūra, jo augstprātīgāka nevērība pret literatūrzinātni, kura ir vainīga literātu talanta trūkumā un mākslinieciskajā impotencē.

Šī tradīcija uzplauka arī Raiņa laikā, un viņš par to atstājis daudzus precīzus un aktuālus novērojumus. Montāžā tie neatspoguļojas. Montāžai ir citi uzdevumi. Montāža izdota nihilisma ziedulaikos. Montāža pati ir nihilisma produkts. Nihilisma dominēšana faktiski ir montāžas sacerēšanas un izdošanas pamatnosacījums.

Esmu pārliecināts, teiksim, 70. gados tāda vieglprātība nebūtu iespējama, un jebkura izdevniecība manuskriptu būtu noteikti iedevusi kādam izlasīt. Bez šaubām, ja vien tas būtu bijis nepieciešams. 70. gadu apstākļos R. D. vispār nebūtu uzdrošinājies montēt un kur nu vēl kādam rādīt savu montāžu. Par to nav ne mazāko šaubu.

90. gados mūsu literārajā kultūrā bija cita situācija.

Cita atmosfēra ir vispār mūsu kultūrā. Pašlaik latviešu kultūrā atkal valda visas iepriekšējās dzīves akla noliegšana un izsmiešana. Kultūru ir pārņēmis trula nacionālisma apmāts negatīvisms un konformistiska pieglaimošanās trulā nacionālisma apmātajam negatīvismam. Arī montāža un ap to virmojošais ļauni priecīgais "izrēķināšanās" zemteksts ir šī negatīvisma un pieglaimošanās spilgts piemērs. Arī par to nav ne mazāko šaubu.

Tā, piemēram, jau 80. gados, kad iestājās viena no visdziļākajām krīzēm latviešu literatūrā, daži čakli redaktori/rakstītpratēji pa visu padomju Latviju lielījās, ka beidzot kritiķiem ir aizbāzta mute.

Tā bija taisnība. Kritika tolaik patiešām strauji apklusa. Tikai tam bija cits iemesls. Latvijā kritika praktiski izbeidza pastāvēt tāpēc, ka gandrīz nemaz vairs nebija par ko rakstīt.

Latvijā literatūras un kritikas deficīts saglabājies arī tagad. Un mākslas deficīta laikā vienmēr un visur iestājās surogātu ziedulaiki.

Interesanti, ka līdz šim pret rainistiem tāpat kā pret literatūrzinātni

visnevērīgāk izturējās balto stārķu ligzdās dzimušie mēnessērdzīgie dzejotāji un viņu pusmēnessērdzīgās pielūdzējas, kuru attieksmi pārņēmis un turpina R. D. Dzejnieciņi dzejotāji arī gribēja kaut ko savu un smalki dziļdomīgu atstāt aiz sevis par Raini. Tāpēc tautai vajadzēja paskaidrot, ka tikai viņi ir spējīgi Raini pa īstam izprast un smalki "interpretierēt".

Nav noliedzams, R. D. montāža ir "unikāls pētījums". Katrs teksts ir unikāla parādība pati par sevi, un tas pilnā mērā attiecas arī uz montāžu.

Un arī pašā montāžā patiešām ir unikālas lietas. Unikālas ir Raiņa un viņa radu biogrāfiskās paralēles ar Ļeņinu un viņa radiem. Šīs mežonīgās paralēles vijas cauri visai montāžai. Saskaņā ar autora ieceri paralēles, pirmkārt, ir viens no centrālajiem sižetiskajiem motīviem. Otrkārt un galvenokārt, tās ir būtiski vienotas ar Raiņa personības un mākslas novērtējumu vispār. R. D. skubina Raiņa un Jaunās strāvas vērtējumā neaizmirst Ļeņinu.

Ko var piebilst par R. D. mēra izjūtu? Iespējams, tikai to, ka profesionālais sapņu tulkotājs savu mērķi diemžēl nav sasniedzis. Ar to viņam un viņa aptrallinātājiem ir jāsamierinās. Tādā garā var iet vēl tālāk, un "unikālisma" perspektīvas saglabājās. Raiņa dzīvi un darbu vēl var salīdzināt ar Hitlera un Staļina dzīvi un darbu, var vilkt paralēles starp Aspazijas un Evas Braunas likteni. Hroniskā obskurantisma apdvestu murgojumu par Raini noteikti vēl var noformēt demontāžās un dekonstrukcijās, jo gan jau arī līdz mums nonāks postmodernisma triki un termini. Par Raini un Latvijas vēsturi var sarunāt vēl lielākas aplamības. Arī šajā jomā nav pieliekams punkts. Atcerēsimies, jau Ķencis prata vilku no meža "izmelot tādu pašu dzīvu un veselu ārā".

Izdevniecības "Karogs", pieliterāro un pseidointelektuālo aprindu jūsma par "unikāli" izdevušos Raiņa biogrāfiju un visas latviešu vēstures "fundamentālo caurlūkošanu" nepārprotami liecina par kroplās pārliecības samērā plašo izplatību un stabilitāti. Tas var šausināt.

Šausināt var arī šausmīgā neinformētība. Ļeņins jau gandrīz divdesmit gadus arī sarkani tonētajā Austrumeiropā tāpat kā pārējā pasaulē ir visa rafinēti baismīgā un asiņainā etalons un šajā ziņā veido savdabīgu XX gadsimta vēstures un kultūras konceptu.

Turklāt Ļeņins nebūt nav ikdienišķi elementārs etalons. Gluži pretēji – ar Ļeņinu salīdzina tikai ārkārtējos gadījumos. Ne kuru katru masu slepkavību ideologu un totalitārā režīma maniaku salīdzina ar Ļeņinu.

Ko esam ieguvuši ar montāžu? Esam noteikti pārspējuši Pietuka Krustiņu. Arī viņam ar morāli nebija viss kārtībā. Pietuka Krustiņš ieteica goda

mielastā čangaliešiem dot sliktākus ēdienus nekā slātaviešiem. Pietuka Krustiņā atradīsim arī citas kaites. Taču viņš nebija ciniķis.

R. D. šodien palīdzējis nonākt līdz tādai cinisma pakāpei, kad vienu no savas tautas izcilākajām personībām salīdzinām ar tāda līmeņa masu slepkavību ideologu un vadītāju kā Ļeņins un uz šī salīdzinājuma montējam ne tikai Raiņa biogrāfiju, bet visas tautas vēsturi.

Bez šaubām, mums ir jārēķinās ar "spēles noteikumiem". Un noteikumi diktē, lai R. D. montāžā mēs saskatītu un apbrīnotu divus portretus: "biogrāfiskā romāna" autora jeb beletrista portretu un "unikālā pētījuma" autora jeb akadēmiķa portretu (Latvija tagad ir iztapīgi pārvērsta par akadēmiķu zemi, un arī R. D. noteikti tiks uzņemts un varbūt jau ir uzņemts akadēmiķu pansionātā).

Abu portretu izveidei pietiek ar dažiem teikumiem.

Beletrista portretā faktiski pietiek ar vienu norādi. Proti, R. D. pieder pie tās beletristu šķirnes, kura zina citu cilvēku domas. R. D. zina, ko domāja Aspazija un Rainis. Mēs zinām, ka R. D. prot tulkot arī sapņus. Bet tas vairs nav tik svarīgi. Viņa reputācijā visu izšķir citu cilvēku domu pārzināšana.

XX gadsimtā vēsturiskajai un biogrāfiskajai prozai bija vitāla loma. XX gadsimtu vispār dēvē par vēsturisko un biogrāfisko romānu laikmetu. Šajos žanros daudzās zemēs (piemēram, Francijā, PSRS, Anglijā, Austrijā, Vācijā, vairākās Latīņamerikas valstīs) tika gūti novatoriski panākumi, kas izpaudās stilistiskajos un poētiskajos atklājumos.

Šajā sakarā pieminēja arī Latvijas vārdu, jo Rēzeknē dzimis un uzaudzis viens no ievērojamākajiem biogrāfisko romānu autoriem – Jurijs Tiņanovs. Viņa dzimtenē literatūrzinātnieki no daudzām valstīm analizē vēsturisko un biogrāfisko prozu regulāri kopš 1982. gada, kad notika pirmie "Tiņanova lasījumi". Mūsmājās, saprotams, tas gandrīz nevienam neinteresē.

Un tāpēc arī šī paradoksālā sakritība. Laikā, kad Latvijā koncentrējās J. Tiņanova un citu biogrāfisko romānu "māksliniecisk ās patiesības" spēks, "Rīgā, 1987. – 1997. gadā" (tā iemūžināts 654. lpp.) tika montēts "biogrāfiskais romāns" tādā garā, it kā nekad nebūtu strādājis J. Tiņanovs, nebūtu viņa grāmatas par Puškinu, Gribojedovu, Kihelbekeru, vispār XX gadsimts nebūtu vēsturiskās un biogrāfiskās prozas laikmets. Rēzeknes pasākumos piedalījās N. Eidelmans, M. Čudakova, V. Kaverins, V. Novikovs, J. Davidovs, J. Lotmans un citi R. D. "kolēģi" – neaizmirstamu vēsturisko un biogrāfisko romānu autori. Viņu grāmatas ātri izpirka arī padomju Rīgā. R. D. tāpat kā anekdotē čukču rakstnieks laikam prot tikai rakstīt...

Vēsturisko un biogrāfisko daiļdarbu mākslinieciskajā vērtējumā pastāv noteikti kritēriji. Ciena daiļdarbus, kuru autori nekad neatspoguļo tēlu domas. Aspazijas un Raiņa domas varēja zināt tikai viņi paši – Aspazija un Rainis.

Mūsu slavenais beletrists R. D. tā neuzskata. Arī viņš zina, ko domāja abi dzejnieki.

Patiesībā R. D. zina visu. Viņš var dialogos "restaurēt" Raiņa halucinācijas. R. D. zina arī to, ka Raiņa "saišu saraušana ar kristiešu Dievu notika tajās dienās, kad Viņš bija pametis Jāni vienatnē ar vīrietības mošanās noslēpumu". R. D., iespējams, nezina vienīgi to, kāda ir viņa montāžas patiesā vērtība.

Akadēmiķa portretam pietiks ar norādi, ka R. D. interesē vienīgi tipiski latviskās intrigas ap Raini. Viņu pilnīgi neinteresē filosofiskās, vēsturiskās, kulturoloģiskās, socioloģiskās, estētiskās, literatūrzinātniskās norises. Montāžā nav nekā no tās "internacionālās domu pasaules" (Aspazija), kādā visu mūžu dzīvoja Rainis. Montāžā ir tikai uzvārdi un nosaukumi. Montāžā nav idejas, koncepcijas, garīgo meklējumu process.

R. D. neinteresē Raiņa intelektuālā biogrāfija – Rainis kā domātājs un mākslinieks. Raiņa dzejoļu krājumus un lugas viņš nosauc un tūlīt kā padomju mācību grāmatā lakoniski raksturo "idejiski tematisko saturu, sižetu, kompozīciju, pozitīvos un negatīvos tēlus", lai pēc iespējas ātrāk atdotos savai īstajai stihijai – kārtējās intrigas detalizācijai.

Jurijs Tiņanovs uzskatīja, ka beletristika neatšķiras no vēsturiskā pētījuma ar autora "izdomājumiem" un viņa fantāzijas potenciālu. "Fantazēšana" nav biogrāfiskā romāna priekšrocība un spēks. Beletristika atšķiras no zinātniskajiem pētījumiem ar vēl lielāku cilvēka izpratni un iedziļināšanos viņa dzīvē, satraukumu un kaismi par šo dzīvi. Ja biogrāfiskā romāna autors grib radīt mākslas darbu, tad viņam ir jārada sava literārā varoņa raksturs. Jo spēcīgāks būs raksturs, jo romāns būs mākslinieciski izteiksmīgāks un mākslinieciski patiesāks. Tāda bija Jurija Tiņanova pārliecība. Kā zināms, tieši ar rakstura dziļumu un vērienu izceļas viņa paša slavenie romāni par krievu dzejniekiem.

Jurija Tiņanova pieejā īpaša slodze ir jēdzienam "mākslinieciskā patiesība".

Mākslinieciskā patiesība ir tas pats, kas zinātniskā patiesība. Proti, katrai no abām patiesībām ir sava vieta literārajā un vēsturiskajā apziņā. Mākslinieciskā patiesība kļūs patiesa tikai tad, ja tajā iemiesosies vēsturiskuma izjūta un vēsturisko likumsakarību analīze.

R. D. montāžā ģeniāla dzejnieka un domātāja vietā atrodam intrigantu. Lasot montāžu, intrigas kļūst it kā par latviešu vēsturiskās apziņas dzinējspēku un pamatsastāvdaļu.

Man ir aizdomas, ka R. D. tomēr tik tālu nav aizdomājies. Viņš negribēja parādīt un pierādīt, ka intrigas ir latviešu vēsturiskās apziņas dzinējspēks un pamatsastāvdaļa. Es tam neticu tāpēc, ka R. D. vispār tik dziļas un nopietnas lietas neinteresē un nav pa spēkam. Manuprāt, viņš ir spējīgs runāt tikai par intrigām un sentimentālām izpausmēm, un tāpēc tā patīk vienai latviešu daļai. Tas, ka intrigas ir latviešu vēsturiskās apziņas dzinējspēks un pamatsastāvdaļa, R. D. ir iznācis netīšām.

Tā vien liekas, ka R. D. vājākā puse ir tā, kas visvairāk ir nepieciešama Raiņa laikmeta, dzejnieka māksliniecisk ās un intelektuālās pasaules izpratnei un beletristiskam vai zinātniskam atveidojumam. Nepietiek vienīgi ar skolnieciski elementāru informāciju par notikumiem vēsturē, zinātnē, mākslā, padomju laika augstskolas dialektiskā un vēsturiskā materiālisma studenta priekšstatiem par sociālismu, sociāldemokrātiju, ideālismu, materiālismu, proletariātu, nacionālismu, nacionālo kultūru, valodu utt. Montāžā, piemēram, nav nekā no Raiņa Kopotu rakstu zinātniskā izdevuma 14. un 15. sējuma. Nav tāpēc, ka tajos nav intrigas, bet ir tikai Rainis domātājs visā savā intelektuālajā varenībā.

R. D. ir apkopojis visas klasiskās intrigas ap Raini, pārvēršot savu montāžu par intrigu antoloģiju.

Klasikā ietilpst sieviešu (Raiņa mātes un māsu, Aspazijas un abu dzejnieku paziņu) "cīņa" par Raini – "viņa vai es...", mīts par Doras un Aspazijas sacensību, lai saglabātu garīgo ietekmi uz Raini, supernaivais mīts par to, ka bez Aspazijas mums nebūtu dzejnieka Raiņa. Intrigu klasikā tāpat ietilpst tādas tēmas kā Raiņa attiecības ar māsām, māsu attiecības ar Aspaziju, Aspazija un Jansons, Aspazija un Nina, Aspazija un Biruta Skujeniece, Rainis un Olga Kliģere un šīs tēmas modifikācija – Rainis un Mēnesmeitiņa. Un, protams, montāžā aizgrābjoši izrunāta Latvijas vēsturē un kultūrā vissvarīgākā parādība un tāpat XX gadsimta beigās joprojām morāli vitālā Jansona "nodevības lieta".

Intrigu montāžas pacilāti radošajā darbā R. D. beigās tomēr pietrūkusi izturība, jo 20. gadu intrigām viņš skopi pārskrējis pāri. Daudz niansētāk varēja apjūsmot intrigas ap valsts prezidenta vēlēšanām, izglītības ministra un teātra direktora krēslu, Nobela prēmijas piešķiršanas "projektu", kā šodien kārtīgs latvietis eiropeiski izteiktos. Montāžas autors varēja plašāk pastāstīt par nacionālistu uzbrukumiem presē un viņu patoloģisko naidu

Saeimā pret Raini.

Tā vien liekas, ka sarunā par Latviju 20. gados montāžas autors ir no kaut kā baidījies un pat atsacījies tulkot sapņus, tīksmināties ap "aizzīmogotajiem noslēpumiem". Tā vien liekas, ka viņš tiecās kādam izdabāt un tekstu montēja atbilstoši zināmu lasītāju tendencei noklusēt jebkādas intrigas Latvijas Republikas varenajā latviskuma vēsturē. Tā, piemēram, montāžā neatbalsojas Raiņa joprojām pārsteidzoši aktuālās runas Saeimā par valdošās kliķes cinisko un trulo attieksmi pret izglītību, kultūru, nacionālo un sociālo politiku.

Rainis daudzkārt sūdzējās, ka viņa dzīvē pārāk bieži "intrigas nomainījušas darbu". Tādās reizēs viņš glābiņu parasti meklēja dienasgrāmatā, kurai sīki visu izsūdzēja un tādējādi dienasgrāmatu pārvērta par intrigu hroniku. Dažos viņa dzīves periodos par intrigām ir vairāk uzzināms nekā par literāri radošām vai teorētiskām pārdomām.

Intrigu amplitūda bija dažāda, sākot no sīkumaini sadzīviskām līdz partejiski politiskām.

Par politiskajām intrigām Rainis bieži izteicās vēstulēs. Un, protams, viņa vēstuļu saturs kārtīgu latviešu rokās (piemēram, Jankava) atkal kļuva par jaunu intrigu iemeslu.

Daudzas intrigas (prēmiju piešķiršana, aktieru lomu dalīšana, ambiciozi strīdi partijā u.c.) atspoguļojās latviešu presē. Rainis saņēma paziņu un "lasītāju" uzmundrinājumus. Uzmundrinājuma vēstules ne reti vēl vairāk sakaitināja, un Rainis sacerēja garas atbildes. Ne visas atbildes viņš uzskatīja par vajadzīgu nosūtīt, taču visas atbildes uzskatīja par vajadzīgu saglabāt vēsturei, kurai it kā vajadzēja dzejnieku vislabāk saprast un visās intrigās pilnā mērā attaisnot. Šajā ziņā pagaidām Raiņa sapnis nav piepildījies. "Vēsture" vēl nav viņu centusies attaisnot un līdz šim ir tikai pārsvarā tīksminājusies par intrigām.

Rainis par savu gribasspēku "darbam" nemēdza izteikties. Tā esamība viņam laikam bija pati par sevi saprotama izpausme. Viņš žēlojās par intrigantu nodarītajām sāpēm un atņemto enerģiju. Rainis nevarēja paredzēt, ka šīs žēlabas (un intrigas) "vēsture" pārvērtīs par galveno viņa garīgajā satvarā.

Pazīstami ir Jurija Lotmana vārdi par Puškinu – "cilvēks bez bērnības". Puškins nemīlēja atcerēties savu bērnību. Viņa autobiogrāfiskās refleksijas sākās ar Liceja posmu. Savai bērnībai Puškins neveltīja dzejoļus.

Raiņa piezīmēs un daiļdarbos ir sastopama bērnības tēma. Tomēr konstatējama zināma līdzība ar Puškinu – "cilvēku bez bērnības". Lasot piezīmes

un dzejoļus, ne visai gribas ticēt, ka tekstos atspoguļojas reālitāte un ka Rainis vispār vēlas daudz runāt par savu bērnību. Jo Rainis kļuva vecāks, jo sentimentālākās krāsās viņš "atcerējās" bērnības notikumus.

Rainim vispār nepiemīt sentimentālisms, un viņš nemīl sentimentalitāti. Postjaunlatviešu sentimentālo pseidotautiskumu viņš tādā mērā izsmēja, ka R. D. par to savā montāžā baidījies atgādināt, lai lieku reizi nekaitinātu mūsdienu tautismā apsēstās dvēseles. Latvieši nekad nav mīlējuši Raiņa "Pusideālistu", ko daudzējādā ziņā arī var uzskatīt par latviskuma enciklopēdiju.

Ar gadiem attieksmē pret savu bērnību Rainis kļuva sentimentāls. Bērnības materiālam bija lietišķi konstruktīva loma autobiogrāfisko romānu plānos 90. gadu beigās un arī Kastaņolā. Romānu uzmetumos uz savu bērnību Rainis raudzījās kā uz noteiktu etapu cilvēka idejiskajā ģenēzē. Savas izjūtas bērnībā viņš modelēja kā dotā laikmeta cilvēku idejiskās attīstības tipisku materiālu.

Rainis nevienu romānu neuzrakstīja. Viņš sacerēja dzejoļus par bērnības tēmu. Dzejoļos, kā tas poēzijā pienākas, pirmajā vietā ir literāri poētiskā ekvilibristika, bet nevis faktoloģiskā precizitāte. Rainis bērnības tēmai izvēlējās skaistu un visiem emocionāli tuvu simbolisko vadmotīvu – Sauli. Tāpat izvēlējās romantiski sentimentālu leksiku un stilistiskās figūras. Piebilstams, ka līdzīgi rīkojies arī R. D., montāžu poētiski vilinoši, bet faktoloģiski pilnīgi nepamatoti nosaucot "Rainis un viņa brāļi".

Daiļliteratūrā vienmēr eksistējusi bērnības tēma. Ne reti šīs tēmas galvenā realizācijas forma bijusi bērnības vairāk vai mazāk romantiska un sentimentāla idealizācija. Šī forma arī Rainim 20. gados šķita vissimpātiskākā.

20. gadu vidū, kad sacerēts bērnības epus "Saules gadi", Rainis patiesībā nevis pievērsās bērnības tēmai, bet izpildīja žurnālu izdevēju noteiktu pasūtījumu – sagatavot autobiogrāfisko darbu par bērnību.

Lai kā viņš vēlējās radīt "ne dzeju, bet patiesību", galu galā rezultātā radās tikai dzeja un "biogrāfija pantos", bet nevis "patiesība". Rainis, kā viņš pats teica, autobiogrāfiskajā epā daudz ko "izdomāja un piedomāja klāt". Jau pirms R. D. "biogrāfiju pantos" XX gadsimtā daudzi izmantoja kā faktu bāzi par Raiņa bērnību. No tā nav pratis izvairīties arī "unikālās" montāžas autors.

Rainim vienmēr bija simpātiska romantisma tradīcija attieksmē pret radošo personību. Kā zināms, romantisma laikmetā pastāvēja radošās personības mitoloģija jeb mitoloģiskā shēma, saskaņā ar kuru Rainis "vēstu-

rei" piespēlēja dažādus biogrāfiskos materiālus. Minētā mitoloģiskā shēma paredzēja, ka, piemēram, dzejnieks nepārtraukti izjūt vientulību, vilšanos, vienaldzību pret dzīvi un tās baudām. Viņam nav sveša priekšlaicīga "gara novecošana", draugu nodevība un apmelojumi, dzimtenes-cietuma pamešana un došanās nezināmā svešumā. Raiņa piespēlētos materiālus XX gadsimtā daudzi izmantojuši, un mūsu beletrists R. D., kuram beletristika nav profesija, bet gan diagnoze, nav pirmais šajā jomā.

Rainis, protams, nebija pats labsirdīgākais cilvēks latviešu literatūrā. Labestība, saudzīgums, iejūtība arī prasa noteiktu cilvēcisko talantu. Rainim pilnā mērā tāds talants nepiemita. Viņš bija samērā godkārīgs, paštaisns, patmīlīgs. To, piemēram, apliecina viņa dienasgrāmatas. Dzīvē to redzēja daudzi viņa līdzgaitnieki, taču prata novērtēt tikai gudrākie – Aspazija, P. Stučka, J. Jansons, F. Cielēns, Z. Mauriņa, P. Dauge, A. Deglavs, M. Valters. Gudrākie pret minētajām dzejnieka īpašībām prata kritiski izturēties un nekad tās neuzskatīja par galvenajām iezīmēm Raiņa personībā. Gudrākie centās objektīvi respektēt intrigas un intrigās ievilinātā cilvēka reakciju.

Gudrākie nepārtraukti Raini aicināja tik dziļi nepārdzīvot citu nekaunību un negodīgumu. P. Čaadājevs mācīja jauno Puškinu ignorēt skaudību un intrigas, kas vienmēr nostājas liela mākslinieka ceļā. Rainis pats to saprata, un arī viņam bija savi Čaadājevi.

Raiņa biogrāfiju šodien diemžēl grūti iedomāties bez sentimentālas eksaltācijas. Pie tā Rainis pats lielā mērā ir vainīgs. Tāpēc nav jābrīnās, ka R. D. materiāla atlases un komentāra loģiku nosacīja ne tikai intrigas, bet tāpat Raiņa paša sava jutekliskuma akcentēšana un poetizācija, kas daudzkārt sasniedza kulmināciju īpatnā sentimentālā mazohismā – apzināti sakāpinātā un pārspīlētā pašnosodījumā. Tas tika īpaši provocēts, un to pavadīja paštīksmināšanās par savām "mokām".

Esmu pārliecināts, daudzkārt šim sentimentālajam mazohismam bija tikai literārā funkcija, proti, Rainis vingrinājās apziņas plūsmas tehnikā un mācījās literāri formulēt uzbudinājumu un slimīgu rosīgumu. No šī viedokļa, piemēram, vērtējami daudzi ieraksti jaunības dienasgrāmatā.

Raiņa sentimentālā mazohisma "metode", saprotams, vilina daudzus latviešus vairāk nekā dzejnieka intelektuālā bagātība, Raiņa uzskati dzejas un drāmas teorijā, par ko, piemēram, montāža klusē.

Beletristam R. D. neko it kā nedrīkstam pārmest. Viņš rakstīja noteiktam lasītāju kontingentam un tā sajūsmināšanai. Un pirmām kārtām viņš Raiņa biogrāfiju montēja priekš latviešu, bet nevis priekš krievu lasītājiem.

R. D. drīkstam pārmest sekojošo. Viņš ne tikai nav pratis saskatīt Raiņa "metodes" jēgu un īsto vietu dzejnieka personībā, bet vispār to pārspīlē un ar dedzīgu entuziasmu tiecas izdarīt "globālus" secinājumus. R. D. nemitīgi izsakās par kaut kādām mistiskām "traģēdijām" un "katastrofām", kuras iesākās jau pirms Raiņa piedzimšanas. R. D. nemitīgi aicina uzskatīt, ka Rainis patiesībā bija cilvēks ar "pirms dzimšanas ievainotu dvēseli" un "zināšanas par visiem savas tautas gadsimtiem bija dzīvas viņa asinīs". R. D. norāda, ka tikai tādi beletristi kā viņš var Raiņa gēnu atmiņu "izdabūt no tiem bezdibeņiem, izvilkt un salikt pa sastāvdaļām, atburt, izņemt no tās pirmatnējos esamības pieskārienus".

Lasot montāžu, pakāpeniski kļūst saprotams, kāpēc R. D. bija vajadzīgas mežonīgās paralēles ar Ļeņinu.

Pirmkārt, protams, lai "atmaskotu" Raiņa un Jaunās strāvas vainu sociālisma "ievazāšanā" nevainīgo latviešu prātos un dvēselēs. R. D. izkalpīgi pārskata latviešu vēsturi, kurā viss gaišākais esot bijis vienots ar nacionālismu, viss melnākais – ar sociālismu.

Otrkārt, lai Raiņa bērnību un visu pārējo dzīvi pārvērstu par mitoloģisku fetišu – sentimentālu stereotipu. R. D. bieži citē padomju laika memuārus par Ļeņinu. Memuāros lielā vispasaules revolūcijas vadoņa bērnību (visu dzīvi) sentimentāli idealizēja un poetizēja.

Rainis daudz pievērsās mazas tautas un tajā skaitā latviešu tautas mentalitātei jeb tam kultūras konceptam, ko mūsdienās dēvē par etnisko identitāti. Kā parasti, viņa pārdomas balstījās uz plašu vēsturisko kontekstu un vēsturiski salīdzinošo materiālu. Piemēram, no pārdomām par Latvijas, latviešu pagātni un etnisko identitāti sastāv abi biezie 14. un 15. sējumi. Minētās pārdomas Rainis vienmēr uzskatīja par savas biogrāfijas sastāvdaļu.

Par savas biogrāfijas neatņemamu sastāvdaļu Rainis uzskatīja arī pārdomas par spējīgu un talantīgu cilvēku likteni mazā tautā. Šajās pārdomās, bez šaubām, viņš pamatā balstījās uz savu pieredzi.

Rainis rakstīja, ka mazo tautu fatāla stihija ir vienādi domājošo vienotība un filistru konsolidācija. Šīs vienotības un konsolidācijas galvenā sūtība viņaprāt esot talantu un "ģēniju" iznīdēšana jau iedīglī un ceļa sākumā. Mazās tautas nemīlot talantīgus cilvēkus, kas izceļas pārējo "masā".

Viena no Raiņa iemīļotākajām filosofiskajām tēmām bija indivīda un sabiedrības attiecības. Viņš pats izbaudīja šo attiecību populārāko formu – konfliktu. Raiņa konflikts ar sabiedrību ir pastāvējis vienmēr ne tikai viņa paša autorefleksijās, bet arī daudzu latviešu priekšstatos.

Nākas vēlreiz atkārtot, R. D. montāžā par tik pārgudrām lietām nav

runāts. Montāžā nav runāts par centrālajiem jautājumiem Raiņa biografijā. Montāžas autoru neinteresē Raiņa pārdomas par mazām tautām un to perspektīvām cilvēces nākotnē, indivīda un sabiedrības attiecībām, talantīgo cilvēku likteni latviešu sabiedrībā utt.

R. D. acīmredzot "Viņš" nav lēmis "strādāt ar galvu un spalvu" kā bija lēmis strādāt Pietuka Krustiņam, "vadot savu tautu caur attīstības tuksnesi uz izglītības saules kalniem".

R. D. laikam ir lemts strādāt tikai ar "spalvu". Mūsmājās šodien arī tas nav maz. Tas ir labi, ka nav "strādāts ar galvu". Faktiski tas ir pat ļoti ļoti labi, jo tūlīt visi sāk saukt par rakstnieku un integrācijas paraugideālu. Tūlīt var saņemt ordeni, kļūt par doktoru, akadēmiķi un, ja laimēsies, vecumdienās saņemt pat kārtīgu pensiju minimālai iztikai, ko sociālisma "ievazātāji" Rainis un pārējie jaunstrāvnieki nemaz nesolīja savās sociālā taisnīguma utopijās dārgajai tautai.

Ja būtu "strādāts ar galvu un spalvu", montāžas liktenis noteikti būtu savādāks, un mums nebūtu izdevība saskaņā ar lielisko vietējo tradīciju noslēgumā vienoties senpazīstamai kopdziesmai:

"Tādas meitas es mīlēju,
juhai di, juhai da,
Kurām vaigi sarkanbalti,
juhai di ai da!"

PAGĀTNE UN TAGADNE

Filosofija ir pārāka par pagātnes un nākotnes bēdām, taču tagadnes bēdas ir pārākas par filosofiju.

Fransua de Larošfuko

Vai pelēkās krāsas popularitāte tautasdziesmās un kultūrā, pelēkā krāsa kā garīgās dzīves objektīvākais epitets, ir nejauša sakritība un pārspīlēti izvēlēta kontaminācija?

Idejiskā pelēcība, antiintelektuālisms, viduvējības kults visbiežāk tiek raksturoti pelēkos toņos, kuri ir iecienīti tautasdziesmās.

Tautasdziesmās pelēkā krāsa ir kaut kas vidējs starp melno un balto krāsu. Tātad it kā koloristisks kompromiss, pretstatu saplūšanas iznākums.

Dieva dēli jūrā mēģina izkustināt pelēkus akmeņus. Māra no pelēka akmens darina vilnu. Dievs un Jumis guļ uz pelēka akmens. Māra jūsmo par pelēku kumeliņu. Dievam mugurā ir pelēks mētelis.

XX gs. 20. – 30. gados latviešu dzejā krāsu loma mazinās, salīdzinot ar simbolisma perioda koloristisko spožumu un kontrastainību (melns–balts, melns–sarkans u.c.), kā arī krāsu salikteņu popularitāti (sārtsarkans, sarkanzils, zilganiesārkans u. tml.).

Rainim pelēkā krāsa vienmēr ir garīgā sekluma, konservatīvisma un arhaiskuma epitets un ikdienišķas mērenības apzīmējums.

*

Tautasdziesmās grūti sastapt apzīmējumu "viens", jo dominē kolektīvisma un totālas vienveidības gars.

Tautasdziesmās grūti sastapt apzīmējumu "viens" kā atšķirības, savrupības, oriģinalitātes, unikāluma apzīmējumu.

Rainis: Tu esi viens no mūžības,
Un viens tu paliksi līdz galam,
Līdz tavas dzīves atliekas
Tiks ļautas pirmatnības salam (1. sēj., 96. lpp.).

*

Sastopami pētījumi par kultūras struktūras trim līmeņiem.

Pirmajā līmenī ietilpst evolucionējoši semiotiskais materiāls.

No vienas puses kultūras evolūcijā iesaistītais priekšmetiskais mate-

riāls (piemēram, cirvji, ieroči, transporta līdzekļi u. tml.). No otras puses jēdzieni, koncepti (piemēram, ticība, grēks, bailes u. tml.).

Pirmajā līmenī ir iekļauts arī evolucionējoši semiotiskais materiāls sabiedrības sociālajā organizācijā: daba, valsts, cilvēka personība, sociālās grupas, sabiedrība utt.

Otro līmeni veido sinhronais semiotiskais materiāls – paradigmas jeb stili.

Šajā līmenī runa ir par domāšanas vispārīgajām tendencēm, kuras mainās ļoti lēni un konstatējami periodi, kad zināmas idejas valda cilvēciskās darbības visās sfērās.

Trešajā līmenī koncentrējas universāli mentālie fenomeni kultūrā. Tas, pie kā nonāk cilvēki mākslā, literatūrā, zinātnē neatkarīgi viens no otra, bet satura ziņā ir ļoti līdzīgi.

*

Instalācija esot māksliniecisk akcija. Instalācija esot vēlēšanās dot vietu tam, kam nav un nevar būt sava vieta.

Instalācijas ideoloģija un terminoloģija ir divdomīga.

Instalācija esot akcija. Tātad "akcija", bet nevis māksla, darbošanās mākslā, nodarbošanās ar mākslu.

Instalācija esot "operācija" ar telpu. Turklāt "operācija" ne ar savu telpu.

Instalācijā galveno efektu izraisot telpas interpretācijas oriģinalitāte – negaidītība, šķietamā nepiemērotība.

Instalācija pētot rezerves, neaizņemtās telpas un to telpas daļu, kas nav aizņemta ar "ķermeņiem".

Instalācijā neesot dziļuma. Viss esot virspusē.

Taču instalācijā esot dziļuma imitācija, dziļuma apelācija, dziļuma "konteksts".

Instalācijas tāpēc cienot tās kultūras, kuras tradicionāli orientētas uz ārišķīgo, ideoloģisko, emocionālo, patriotisko, didaktisko, dekoratīvo, pseidointelektuālo.

Rīgas 700 gadu jubilejā dominēja jūgendstils.

Rīgas 800 gadu jubilejā dominēja instalācijas.

*

Mūsdienās ar postmodernisma izpausmēm nākas rēķināties katrai kultūrai.

Postmodernisma poētika, – intertekstualitāte, "metaliterāriskums", spēles apoloģētika, dialoģiskuma imitācija, eliptiska frāze, "dialogs ar haosu",

domas enerģija, galvenokārt ir pievērsta leksiskajai rotaļai – jēdzienu pašvērtībai.

Postmodernisma vispārīgās iezīmes: (1) ideālu veselumu sagrūšana (izglītība, zinātne, reliģija, humānisms, filosofija, sociālisms, feminisms u.c.); (2) nespēja izstrādāt totālu pasaules uzskatu (metateoriju); (3) atsacīšanās no metavēstures (universālas vēsturiskās koncepcijas, kāda bija evolucionisma koncepcija); (4) irracionālistisku garīgo kustību aktivitāte; (5) kultūras hierarhijas sabrukums (subkultūras, kultūras industrija, masu mediju loma).

*

Tautas vispārējās atpalicības dēļ mākslai un literatūrai nācās kļūt par dzīves skolotāju.

Tas ierobežoja mākslas un literatūras profesionālo un artistisko pilnveidošanos, mākslas un literatūras sūtības izpratni un praksi.

Artistiskuma vietā stājās didaktiskums.

Mākslai un literatūrai nepiemita tās pašvērtības tiesības un estētiskuma principa realizācija.

No mākslinieka un literāta vienmēr gaidīja patriotismu un pamācības.

Latviešu kultūrai nav raksturīgs aristokrātiskums un elitārisms.

Latviešu kultūras mentālais priekšmets un mērķis ir kolektīvisms: kolektīvā apziņa un intuīcija, normas un vērtības, griba un kritēriji, aizspriedumi un stereotipi.

Latvijā autora persona vienmēr ir izpelnījusies lielāku uzmanību nekā viņa darbi.

Tas attiecas gan uz Raini, gan uz Ņirbuli.

Ojāra Vācieša muzejā kāpostu skābēšana un ēšana ir svarīgāka par dzejnieka daiļradi.

Latvijā autora persona ir it kā garantija viņa darbu mākslinieciskajai vērtībai. Mākslinieciskuma garantijas avots nav daiļdarbi, bet persona.

*

Kultūrā nacionālisma uzplūdu periodos "nācijas ģenialitātes" argumentācija manāmi kļūst primitīvāka, vienpusīgāka un neatbilstošāka reālajam devumam: tautasdziesmas, pagānisma dievi un rituāli, arhaiski vēsturiskas tradīcijas (ziņģošanas caureja), verdzības un kolonizācijas fetišizācija.

*

Padomju laikā piederība radošajai inteliģencei nodrošināja politisko un sociālo angažētību.

Pirmskara Latvijā šī parādība nepaguva pa īstam nostiprināties, kaut gan tendence bija skaidri formulēta.

Savukārt PSRS turpināja Krievijas tradīciju attieksmē pre radošo inteliģenci.

Padomju Krievijā radās zināma intelektuālā aristokrātija: Ļihačovs, Losevs, Averincevs, V. V. Ivanovs, M. Gasparovs, Lotmans, Šklovskis, Ginsburga. Viņu vārdi vienmēr asociējās ar īstas zinātnes un mākslas autoritāti.

*

Zemāko slāņu ieplūšana visās valsts sfērās un kultūrā tāpat kā Krievijā pēc 1917. gada proletariāta revolūcijas nevar nepalikt bez noteiktām sekām.

Ne velti tāpēc sastopama sarkastiska konstatācija: Latvijā lumpenproletariāta revolūcija notika 1991. gadā, un tā esot dieva atriebība par "latvisko nenovīdību" pret Krieviju, ļauni priecājoties par tās katastrofu 1917. gadā.

Saka, ka Dievs mums atņēmis prātu un tikumību arī par ebreju iznīcināšanu.

*

Latviešu ziņģu karalis Saeimas deputāts R. Pauls mīlēja lepoties: "Kādā brīdī es kļuvu par vienu no simts muļķiem".

Savukārt latviešu tautas Tautas dzejnieks Imants Ziedonis pēc kopotu rakstu izdošanas priecājās: "Arī prāts ir atbrīvojies no daudz kā... cik es muļķis esmu bijis un cik es ģeniāls".

*

Latvijā pašlaik tiek darīts viss, lai radītu priekšstatu par augstāko sabiedrību.

Diemžēl to veido nevis intelektuālā elite, bet gan pusinteliģento jaunbagātnieku un sportistu afēristi un pašieceltie darboņi no viena līmeņa pelēkās masas.

Latvijas intelektuālā elite šodien nedzīvo un nestrādā Latvijā.

Šodienas Latvijas "elitei" iedomība un augstprātība ir lielāka par prātu un talantu, taču visam stāv pāri totālā morālā degradācija.

*

Tautas masu psiholoģijā XX gs. sākumā nostiprinājās priekšstats par iespēju "zemniekam" otrā dienā kļūt par "kungu", pārņemot kungu kultūru, dzīves veidu.

Šī priekšstata pamatā tātad ir nevis pašpilnveidošanās ceļš, bet gan citas dzīves lomas nospēlēšana.

Nikolajs Berdjajevs rakstīja par jaunu antropoloģisko tipu – no zaldātiem un zemniekiem "transformētajiem" boļševiku kadriem.

*

Hosē Ortega i Gasets: "Izredzētajiem ir zināms, ka viņi vienmēr ir mazākumā nekā pārējie, – tie, kuri viņus bradā jeb ar grēku uz pusēm pacieš, labākajā gadījumā pacieš, bet nemīlē un nesaprot".

Gara aristokrātus no "pārējiem" šķir plaisa, kas vienmēr ir bijusi un vienmēr saglabāsies.

Spāņu filosofs šajā sakarā turpina: "Vienmēr būs divas vērtību skalas – morālo, estētisko, sadzīvisko; viena – mazākumam, izredzētajiem, otra – vairākumam".

Vienmēr saglabāsies arī divi domāšanas veidi: viens domāšanas veids nedaudziem gudriem cilvēkiem, pilnīgi cits domāšanas veids – neizsakāmi lielam "pārējo" skaitam.

Izredzētajiem par to neklājas žēloties. Viņiem reizi par visām reizēm ir jāapzinās šī bezdibeņa pastāvēšana.

Izredzētos var pārņemt vājuma brīži un vēlme izjust pūļa izpratni.

"Parastajam" cilvēkam esot viena liela priekšrocība, salīdzinot ar izredzēto cilvēku.

"Parastais" cilvēks vienmēr ir vienisprātis ar pārējiem un jebkurš viņa vārds ir veidots pēc noteikta parauga. Viņš vienmēr domā un runā tieši to, ko runā citi.

Distance starp izredzētajiem un "pārējiem" var būt dažāda – īsāka un garāka.

Lasot filosofa izvēlēto piemēru, Hosē Ortegam i Gasetam negribas piekrist.

Viņš apgalvo, ka šī distance nekad un nekur neesot bijusi tik gara, cik gara tā esot Spānijā. Tam negribas piekrist.

Tāpat negribas piekrist viņa secinājumam, ka naids pret domas patstāvību un idejisko iniciatīvu esot tipiski spānisks paradums.

Īpaši negribas piekrist tāpēc, ka Ortega i Gasets šos vārdus veltījis mums: "Divtūkstošā gada zinātnes vīru zināšanai paziņoju, ka šodien, 1916. gadā, nevienā spāņu vārdā neietilpst tik daudz nicinājuma, cik jēdziena "domājošs cilvēks" epitetā".

*

Reliģiskais patoss latviešu tautā vienmēr ir bijusi margināla izpausme un atsevišķos vēsturiskajos periodos cieši saistīts ar zināmu modi.

Tā, piemēram, Rīgas noteiktās aprindās 1980. gadā modē bija jautājums "Kā tev vakar patika izrāde?"

1990. gadā modē bija jautājums "Kā tev vakar patika dievkalpojums?"

2001. gadā modē bija jautājums "Vai tu jau iestājies "Jaunajā paaudzē"?"

*

XX gs. sākumā Latvijā tāpat kā citur uz "vēsturisko skatuvi" uzināca masu cilvēks, kas sevi uzskatīja par galveno personu visās dzīves sfērās un sevi izziņoja par kultūras mantojuma galveno izrīkotāju.

Katrā kultūrā un tajā skaitā arī latviešu kultūrā bija cilvēku tipi, kuri reprezentēja masu cilvēka "studijas" apieties ar kultūru. Sākumā viņi neprata apieties ar kultūru, taču ar laiku izstrādāja savu "metodiku".

Latvijā tā notika vairākkārt.

Tā vienmēr notika periodā, kad uz "vēsturiskās skatuves" uznāca masu cilvēks.

Latvijā XX gs. pēdējo reizi tas sastopams 90. gadu sākumā.

Masu cilvēka "studiju" pirmais naivais rezultāts bija kultūras "brīvlaišana", deklaratīvi pasludinot "kultūras neatkarību" no valsts un arī valsts kases.

Tad sekoja sevis ieskaitīšana kultūrā ar mītu par "smalkajām aprindām" un atsevišķu kultūras objektu sakralizāciju – restorānu, operas, Rundāles pils, Melngalvju nama.

Par masu cilvēka "studiju" zināmu kulmināciju atzīstama dažādu formālu dokumentu izstrādāšana "valsts kultūrpolitikā".

*

Ilgā sociālā verdzība (krustneši, dzimtbūšana, totalitārie režīmi) un etniskās kultūras kolektīvistiskā orientācija neļāva nostiprināties personiskās brīvības sajūtai un individuālisma svētības izpratnei.

Savukārt vēsturiskajā telpā dominējošais un valdošais masu cilvēks kultūrā prasa un tikai akceptē masu pasākumus un masu izdarības.

Individuālisma noslieksmes vienmēr paguva noslāpēt iedīglī ar kolektīviskuma un patriotiskuma lozungiem.

*

Latviešu memuāristikā viens no izcilākajiem darbiem saucas "Tautas nodevēja atmiņas".

*

Samērā populāra ir tēze par demokratizācijas nelabvēlīgo ietekmi uz kultūru.

XX gs. viens no pirmajiem par it kā absurdo novērojumu rakstīja Nikolajs Berdjajevs.

Demokratizācija novājinot kultūru, padarot kultūru populāru, vispārpieejamu, utilitāru, komfortablu.

Demokratizācija vispār spējot novest līdz "civilizācijai". Tātad – kultūras norietam.

"Tas, kas dusmojas, kad ar vienlīdzīgajiem apietas nevienlīdzīgi, un pacieš, kad vienlīdzīgi izturas pret nevienlīdzīgajiem, nav demokrāts, bet gan plebejs", tā rakstīja Hosē Ortega i Gasets.

*

Parasti var konstatēt divus kultūras attīstības periodus: augšupejas periodu un pagrimuma periodu.

Nevajadzētu iedomāties, ka pagrimuma periodā viss ir ar mīnusa zīmi. Tā tas nav.

Zīmīgi, ka kulturologi par pagrimuma periodiem parasti izsakās dzīvāk, atraktīvāk, leksiski sulīgāk nekā par augšupejas periodiem.

Arī pagrimuma periodiem piemīt savs skaistums. Tajos var sastapt idejas, kuras nav sastopamas augšupejas periodos.

Pagrimuma periodos parasti rodas jauni un grandiozi idejiskie pieteikumi un oriģinālas koncepcijas, kuras diemžēl kultūrai nav spēka realizēt.

Latvijā tas attiecas uz multikulturālisma likteni mūsu zemē.

Pagrimumā slēpjas izsmalcinātība un komplicētība.

Pagrimuma laikā uzplaukst visdažādākā rakstura polarizācija, attīrot visu no ideoloģijas, retorikas, demagoģijas, sentimentālām emocijām, pseidointelektuālā glancējuma un tādējādi kultūru izgaismojot tās patiesajā kontrastainībā.

*

Mihails Gasparovs: "Kultūra ir viss, kas ir sabiedrībā – gan tas, ko cilvēks ēd, gan tas, ko cilvēks domā".

*

Kāds žurnālists jautāja Mihailam Gasparovam, vai kādreiz pienāks tādi laiki, kad literatūra pārstās kalpot ideoloģijai, pamācībām un kļūs tikai "māksliniecisk a".

Mihails Gasparovs atbildēja: "Tas ir atkarīgs nevis no rakstniekiem, bet gan no lasītājiem – vai viņi gribēs mācīties, t.i., apgūt gatavu ideoloģiju gatavā veidā".

*

Mēdz būt periodi, kad kultūra izplatās nevis dziļumā, bet plašumā. Kultūra kļūst seklāka.

Vienā no tādiem periodiem Hodasēvičs vēlējās organizēt ""Annas Kareņinas" lasītāju biedrību".

Latvijā "Raiņa lasītāju biedrība" varēja sekmīgi darboties gandrīz visu XX gs.

Iespējams, XXI gs. "mēdiju paaudze" Hodasēviča priekšlikumu nemaz nebūs spējīga saprast.

*

XX gs. beigās kultūras kategorija iegūst globālu raksturu. Sāk valdīt uzskats, ka kultūra sevī ietver gan etniskās, gan ģeogrāfiskās, gan konfesionālās kopības.

Mainās tātad kultūras konteksta apjoms.

Tas atsaucas uz kultūras pašapziņas tipu.

Kultūras pašapziņas tipu vēsturiski hronoloģiskā dinamika acīmredzot ir sekojošā: etnosa pašapziņa, nacionālās valsts pašapziņa, civilizācijas pašapziņa, planetārā pašapziņa.

*

Mūsdienu kulturoloģisks aforisms: XX gs. latviešu literatūra dalījās divās daļās – darbi, kurus nebija iespējams lasīt un darbi, kurus varēja nelasīt.

Cits aforisms: latviešu kultūra visticamākais atšķiras no citu mazo tautu kultūrām ar to, ka latviešu kultūrā ģeniālākās un talantīgākās personības netiek cienītas arī pēc viņu nāves.

Piemēri: Rainis, Klucis, Matvejs.

*

"Diena" 2000. gada 12. septembrī: "Kaut arī vairs nav nepieciešams kā padomju laikā ar dzejas starpniecību simboliski izteikt tautas ciešanas un vēlmes, Dzejas stunda kopā sauca krietnu ļaužu pulku".

*

Mūsdienu aforisms: Latvijā par akadēmiķiem ievēl tos, kuri jau ir ievēlēti kaut kur citur, kalpo nacionālismam un patiesībai, un regulāri publicējas "Dienā".

*

"Mēdiju paaudze", protams, runā un raksta savā valodā.

Arī savas darbības jēgu izskaidro savā valodā: "Rakstītā iznešanai publiskas pieejamības un iespējamas apspriešanas telpā motīvi mēdz būt dažādi un atšķirīgi".

"Mēdiju paaudzi" "vieno dziņa atrast lietojamu skaidrojumu un lietojamu lietojumu filosofijas pabalstītai domāšanai mūslaiku cilvēka noteikumu un priekšnoteikumu pasaulē".

Aktīvi darbojoties visās iespējamajās jomās, "mēdiju paaudzes" pārstāvis "pa starpām vēl mēģina domāt arī pats savu domu".

Patstāvīgi domāt viņam traucē tikai "visu laikmetu filosofu sacerējumu latviskoto versiju trūkums", kas "pašsaprotami ir viens no latviskās filosofēšanas nabadzības iemesliem".

*

Tautas intelektuālais un morālais potenciāls izrādījies tik liels, ka vēl gadu desmitiem aktuāla būs tēze: revolūciju izdomā filosofi, realizē ideālisti un varu sagrābj padibenes, kuru plūdiem nav redzams gals, izkropļojot pat konstitūciju ("Latvijas karogs ir sarkans ar baltu svītru"; "Ikvienam ir tiesības uz domas, apziņas un reliģiskās pārliecības brīvību").

Savādi gan: tie, kuriem domāšana un saprātīgas rīcības apziņa valsts labā nav stiprākā puse, 1998. gadā pēkšņi nolēma piešķirt domāšanas un apziņas tiesības saviem pavalstniekiem.

Nav ticams, ka uz mūsu planētas tādas tiesības ieguvuši vēl kādas valsts iedzīvotāji.

*

15. augustā Rīgā maz cilvēku un mašīnu.

Izskaidrojums vienkāršs: 15. augustā katrs kārtīgs latgalietis atceras Latgali un Aglonu.

*

XX gs. sākumā latviešiem bija literāti Aspazija, Rainis, Rūdolfs Blaumanis, Kārlis Skalbe, Jānis Akurāters, Jānis Poruks, Andrejs Upīts, Edvarts Virza, Viktors Eglītis, Anna Brigadere, Andrievs Niedra.

XXI gs. sākumā latviešiem ir literāti Monika Zīle, Guntis Berelis, Valdis Rūmnieks, Andris Akmentiņš, Pēteris Bankovskis, Māris Čaklais, Roalds Dobrovenskis, Māris Ruks.

*

Tajā garīgajā kompleksā, ko mēs nosacīti varam dēvēt par latvisko mentalitāti, noteikti ietilpst arī tāda izpausme kā dekoratīvais intelekts.

Dekoratīvā intelekta izplatība ir liela.

Mūsu cilvēks nespēj parādības aprakstīt skaidri un loģiskā secībā. Obligāti ir vajadzīgs kaut kāds dekoratīvs piemaisījums: intīmi fascinējoša piebilde, dekoratīvs domas iesaiņojums, ekstravaganti spožs kareklis.

Skaidri un loģiskā secībā atspoguļotas parādības mūsu cilvēkam ir garlaicīgas un nesvarīgas.

Parādības vērtību mūsu cilvēka uztverē nosaka dekoratīvais piemaisījums. Ja tu savai intelektuālajai darbībai neproti neko dekoratīvu piemaisīt, tad tu priekš mūsu cilvēka nekas neesi.

Mūsu cilvēks – tas ir dekoratīvā intelekta bruņinieks, un mūsu cilvēki ir viens liels un skaists dekoratīvā intelekta bruņinieku ordenis.

Tā, piemēram, mūsu filosofs nespēj un arī nedrīkst pateikt skaidri un saprotami, ka filosofija ir sabiedriskās apziņas forma.

Ja mūsu filosofs tā pateiks, tad viņu neviens nepublicēs "Dienā". Bet ja nepublicēs "Dienā", tad viņš nekad nekļūs akadēmiķis.

Attieksme pret viņu būs elementāra – viņu totāli noklusēs.

Lai tā nebūtu, kārtīgs mūsu dekoratīvā intelekta bruņinieku ordeņa filosofs tāpēc saka pilnā mērā atbilstoši dekoratīvā intelekta burvīgi dziļdomīgajam garam, ka "filosofija ir māksla mīlēt, tā ir erotiska", "filosofija sākotnēji ir bijusi māksla nomirt. Nāve pieprasa rūpes".

*

Latviešu tieksme nodarboties ar daiļliteratūru ir vispārzināms fakts.

Tāpat kā tieksme nodarboties ar literatūras izdošanu apstākļos, kad māksliniecisku talantīgo vietējo autoru skaits ir saskaitāms uz vienas rokas pirkstiem.

Tieksme rosīties ap literatūru nav mazinājusies arī mūsdienās, un tā nav sveša arī "mediju paaudzei".

Viņu rakstītprieku un patiku "palasīt kaut ko no latviešiem" sistemātiski psiholoģiski stimulē tāds "mediju paaudzes" orgāns kā "Diena" – latviešu eiropeiskās mūsdienu kultūras melnais dainu skapis.

"Mediju paaudzei", saprotams, ir savs viedoklis par daiļliteratūru: "Jā, jā, literātu kopas ar savām mājas lapām ir katrā pilsētā. Paula Bankovska lapa ir forša. Bet viņš ir tāds vienpatis. Var jau būt profesionāli augstvērtīgi darbi (piemēram, Ingai Ābelei), bet tie vairāk pieskaitāmi pie tradicionālās literatūras" ("Diena", 2001. g. 7. VII).

*

XX gs. latvieši par "tautas nodevēju" pasludināja divus cilvēkus. Vienu gadsimta sākumā. Otru gadsimta beigās.

XXI gs. latviešiem nācās rezumēt, ka abi "tautas nodevēji" faktiski bija Latvijas XX gs. vēsturē godīgākie valstsvīri, jo nebija korumpēti un pedofīli, nepiedalījās valsts izpārdošanā un nolaupīšanā.

*

XXI gs. sākumā tāpat kā XX gs. sākumā Latvijā dzīvo paaudze, kas nav bijusi bibliotēkā, muzejā, kinoteātrī, teātrī, redzējusi zinātnieku, rakstnieku, dzejnieku, gleznotāju.

*

Pirmā luga latviešu valodā tika nosaukta "Žūpu Bērtulis".

Ja pirmā luga latviešu valodā tiktu lokalizēta XX gs. beigās, tad, iespējams, tai tiktu dots nosaukums "Pedofīlu Bērtulis".

*

Padomju gados latviešu teātra zinātnē pastāvēja noteikta specializācija: viena dāma štancēja grāmatas tikai par aktieriem, viens kungs – tikai par aktrisēm.

Pastāvēja arī zināma norma – gadā divas grāmatas.

Šī kārtība tika stingri ievērota, un abi teātra zinātnieki regulāri salīdzināja iznākušo grāmatu skaitu, jo tas bija viņu darbības galvenais kritērijs gan priekš viņiem pašiem, gan priekš viņu priekšniecības.

Abi, protams, ir akadēmiķi.

*

Latvijas presē XX gs. 80. – 90. gados un XXI gadsimta sākumā ir sastopama kāda interesanta parādība.

Minētajā laikā Latvijas prese nepārtraukti ir informējusi, ka dzejnieks U. B. atdzejo to un to, taču nekad nav sniegusi informāciju, ka dzejnieks U. B. ir arī kaut ko atdzejojis līdz galam, t.i., kādu darbu pabeidzis.

Kāds cits dzejnieks tāpēc minētās informācijas asprātīgi salīdzina ar spiegu paņēmienu dot par sevi kādu ziņu citiem aģentiem.

*

XXI gadsimta sākumā Latvijas kultūrā radās jauna tradīcija – alusbalvas.

2001. gada jūnijā Zinātņu akadēmija un a/s "Aldaris" piešķīra specbalvu zinātnē par grāmatu "Alus tradīcijas Latvijā".

2001. gada jūlijā a/s "Cēsu alus" piešķīra balvu "Cēsnieks" Svētā Jāņa

baznīcas mācītājam par "darbu draudzē, pilsonisko nostāju un līdzdalību sabiedriskajā dzīvē".

"Cēsu alus" direktors uzsvēra, ka apbalvotais cilvēks "ir moderns mācītājs šā vārda vislabākajā nozīmē".

*

2001. gada vasarā laikraksts "Diena", pieņemams, vēlējās reanimēt kādu pēcpadomju tradīciju – latviešu valodas kultūras zemā līmeņa kritiku TV.

Vērsties pret valodas kultūras zemo līmeni sabiedrība jau sen bija nogurusi. Kādas lasītājas korespondence "Dienā" tāpēc bija mazs pārsteigums un reizē apbēdinājums, jo kārtējo reizi demonstrēja mūsu lingvistiskās kultūras "stabilitāti": "Beidzot LTV sadūšojusies un uzaicina valodas konsultantu. Varbūt izbeigsies tā "jājošana", sakot katra vārda galā "ja". Bēdīgi, ja neatšķir vārdu "ka" un "kad" lietošanu, nezina, kad jāsaka "vai", kad "jeb". Televīzijas "zvaigznei" Jakubānam Ventspilī ir labs draugs – Lembergs. Tad nu varētu uzdāvināt Jakubānam latviešu valodas mācību grāmatu jeb gramatiku, lai nevajadzētu runāt tirgus tantiņu valodā. Tas pats sakāms arī par Streipu".

*

2001. gada 20. jūlijā laikraksts "Diena" aplaimoja latviešu kultūru ar "Proletāriska kultūrmīļa grēksūdzi".

"Diena" nolēma bagātināt latviešu kultūras procesu ar kāda makdonaldiskā vidē uzauguša pederasta regulārām "slejām" laikraksta "kultūras lapā".

"Dienā" darbu sāka jauns "slejists", kā viņi paši sevi dēvē.

Tas nekas, ka viņš kroplā un arhaiskā veidā moca latviešu valodu.

Pederasts ir moderns cilvēks. Latvijā tādi veido šodienu, un tādiem pieder rītdiena.

Turklāt viņš par savu slimību un izlaidību ir publiski lepni atzinies.

"Dienas" mērķis no latviskās valsts un latviešu kultūras nākotnes viedokļa ir cēls un apsveicams.

Pederasts ar savām perversajām tieksmēm palīdzēs ieraudzīt latviešu kultūru jaunā patoloģiskā "kultūranalīzes" gaismā un homoseksuālismu nostiprināt kā latviešu mentalitātes sastāvdaļu ne tikai "Dienā".

Līdz šim "Diena" un citi perversi tautmīļi no pusizglītoto žurnālistu aprindām šajā jomā cieta pilnīgu sakāvi, ja, protams, etnosa kontingentā un kultūrā nopietni neieskaitām politiskās kliķes slavenos pedofīlus un viņu panākumus Latvijas reputācijas slīcināšanā.

"Dienai" ir pats par sevi saprotams, ka doto mērķu sasniegšana palīdzēs

Latvijai tuvoties ES un NATO standartiem, Rietumu cilvēka pamattiesību un pamatbrīvību ideāliem.

Savukārt latviešu kultūra apliecinās velmi pilnā mērā atdoties globālistiski makdonaldiskajai prasībai kļūt par "atvērtu kultūru".

"Dienai", protams, homoseksuālisms ir dabiska parādība. Laikraksta neveselā vadība tātad grib arī mums iestāstīt, ka homoseksuālisms nav slimība un homoseksuālistiem nav jāārstējās.

Iespējams, homoseksuālisma klātbūtne Latvijas un arī latviešu kultūrā bijusi arī agrāk.

"Dienas" nopelns ir tas, ka tā cenšas legalizēt un autoritatīvi institucionalizēt pederastu klātbūtni latviešu kultūrā.

Pederastam uzticēts veidot sabiedrisko domu par latviešu kultūru. Un slejists-pederasts to arī cītīgi dara, tūlīt mūs iepriecinot par geju un lesbietu konferenci Rīgas jubilejas dienās.

*

XXI gadsimta sākumā Latvijas sabiedrībā nostiprinājās pārliecība, ka Latvijas kultūras iestādēs algu saņemošajiem trimdā izskolotās aģentūras kultūras darbiniekiem "makdonaldā" ir brīvpusdienas līdz mūža beigām.

*

Latvijas kultūras bilance XX un XXI gadsimta mijā bija negaidīti spoža.

Tas galvenokārt tāpēc, ka Latvijas kultūra sevi apliecināja kā pārsteidzošu talantu zeme un zeme, kas katram dod maksimālas iespējas apliecināt savu pārsteidzošo talantu.

Apskaužami talantīgi cilvēki strādāja visās galvenajās kultūras sfērās, un nenaudkārie žurnālisti par viņu kompetenci un radošo potenciālu nepārtraukti stāstīja visai pasaulei.

Tā, piemēram, Latvijas kultūras stratēģiju administrē cilvēks, kurš visradošāk un viskompetentāk sevi apzinās tējas vārīšanās laikā.

Savukārt valsts daudznacionālās sabiedrības konsolidāciju (lasiet – integrāciju) administrē cilvēks, kurš visradošāk un viskompetentāk šajā saulē jūtas, cepot karpu.

Latvijas daudznacionālās valsts izglītības stratēģiju ilgus gadus administrēja cilvēks, kurš publiski iesacīja sterilizēt cittautiešu sievietes.

Latvijas Kultūras fondu administrē Pietuka Krustiņa tipa cilvēks, kurš izjūt alerģiju pret "krievisko" vārdu "kulturoloģija" un saskaņā ar kura izglītotību daiļliteratūra ir cēlusies no folkloras.

*

XXI gadsimta sākumā latviešu kultūrā bija "uzvarējusi" un visur dominēja "mēdiju paaudze", kurai vissaprotamākais žanrs bija buklets: bukletsmācību grāmata, buklets-enciklopēdija, buklets-zinātnisks darbs, bukletsromāns, buklets-dzejoļu krājums, buklets-kultūras pasākums u. tml.

*

XXI gadsimta sākumā sakarā ar "mēdiju paaudzes" inspirēto paaudžu konfliktu latviešu kultūrā centrālais "konstruktīvais princips" (J. Tiņanova jēdziens) kļuva noklusēšana.

Tas vispār ir labi zināms, ka pusinteliģents vienmēr cenšas noklusēt to, ko nesaprot, nezina, nepazīst.

Latviešu pusinteliģentu "mentalitāti" savā laikā izsmēja Rainis. Tāpēc viņu tā nemīl šodienas pusizglītotā "mēdiju paaudze" un šīs "mēdiju paaudzes" izskolotāji tā dēvētie valsts profesori un pēc publikācijām "Dienā" iedzimti konformistiskajā ZA pansionātā iesvētītie "akadēmiķi".

Tas tagad ir pilnīgi skaidrs: latviešu "mēdiju paaudze" noklusēšanu kā ideoloģiskās darbības līdzekli izmanto nesalīdzināmi plašāk nekā XX gadsimta sākumā to darīja boļševiki, vēloties noklusēt iepriekšējās kultūras mantojumu.

Boļševiki bija aizņemti tikai ar sociālisma celtniecību.

"Mēdiju paaudze" ir aizņemta tikai ar kultūras noklusēšanu, jo tāda ir "mēdiju paaudzes" eksistences galvenā jēga.

Latvijā "mēdiju paaudze" par laimi nav vienīgā paaudze, taču "mēdiju paaudzei" ir ļoti plašas iespējas praktiski pielietot noklusēšanas metodi.

Tagad visur ir tikai "studenti" – redakcijās, studijās, birojos, ministrijās, bankās, iestādēs, domēs un padomēs.

Latvijā "mēdiju paaudze", protams, ir tikai instruments to internacionālo mafiozi ezotērisko spēku rokās, kuri vēlas pie mums nostiprināt makdonaldiski "atvērto" kultūras paradigmu, apzināti degradējot jeb kuru nacionālo kultūru.

Latviešu tauta pirmo reizi piedzīvo tik visaptverošu paaudžu konfliktu.

*

"Mēdiju paaudzes" hegemoniju var salīdzināt ar masu sacelšanos.

Tātad fenomenu, kas tik plaši analizēts XX gadsimta kulturoloģijā.

Pie mums, nākas domāt, tā ir nevis masu sacelšanās, bet "bukletu kultūras" pusizglītoto sacelšanās zem masu kultūras karoga.

Latviešu kultūras vēsturē šai parādībai nav analoga, jo rietumnieciskā masu kultūra pie mums vēl nekad nav bijusi valdošā kultūra.

*

Kad "Valtera un Rapas" skaistajā grāmatnīcā nonāca pirmā grāmata par Latvijas kultūras vēsturi, tai vietu atrada viszemākajā plauktā gandrīz uz grīdas.

Grāmatnīcas centrā tautai silti ieteikto jaunumu galdā greznojās "Mīlestības mācība", "Kā lasīt auru", "Pelēkā aura", "Pavedināt līdz nāvei", "Piektā profesija".

*

Latviešu inteliģences intelektuālā un morālā stabilitāte pilnā mērā atklājās XX gadsimta beigās pēc PSRS sabrukuma, kad relatīvi patstāvīgi vajadzēja saimniekot savā zemē un administratīvās kapacitātes trūkumu nespēja noslēpt nacionālistiskā bravūra.

Naudas kults, korupcija, zagšana, puskultūras dievināšana, veselajam saprātam neatbilstoša rīcība un lēmumi, – tie ir tikai daži apzīmējumi minētās "stabilitātes" raksturošanai.

*

2001. gada sākumā kāds pētījums liecināja, ka no Liepājas Pedagoģijas akadēmijas studentiem tikai 12 procenti izmanto bibliotēku.

*

Ja cilvēks kaut ko nesaprot, viņš to parasti noliedz vai arī pasludina par ģenialitātes izpausmi.

Raini vienmēr kaitināja tas, ka visi viņu slavē, bet neviens nelasa. Viņš par to bieži rakstīja dienasgrāmatā un vēstulēs, žēlojoties par latviskā vidusmēra kultu un pelēkajiem tautiešiem, alerģiju pret gudriem cilvēkiem, paškritikas totālo deficītu.

Nākas dzirdēt, ka mums vissvētākā govs esot viduvējība, kuru nevienam nav tiesības aizskart un "nepatiesi" kritizēt.

*

Himēras tēls sastāv no trīs elementu kombinācijas: ērgļa galvas, lauvas ķermeņa, čūskas astes.

Himēriskuma faktori: aborigēnu pasaules izjūta, migrantu pasaules izjūta.

Abu faktoru kontakta zonā var veidoties jauna tipa pasaules izjūta –

himēriska pasaules izjūta.

Vitālākais priekšnoteikums himēriskuma attīstībā un vietējo tradīciju sagraušanā ir migrācija.

*

Iedziļināties latviešu tautas, domājams, vislielākajā vēsturiskajā paradoksā mudina Pēteris Zeile: "Līdz ar tagadējo Latgali un latgaļu reiz apdzīvoto Vidzemi, veidojās nākamās Latvijas pamats, kodols, kas devis tautai, zemei, valstij tās nosaukumu un nacionālā karoga krāsas. Līdz 16. gs. beigām tikai tagadējās Latgales un Vidzemes iedzīvotājus sauca par latviešiem, latvjiem (pārējo novadu iedzīvotāji bija kurši, zemgaļi, sēļi, lībieši). [..] 16. gs. beigās latgaļi joprojām tiek saukti par latviešiem, un viņu apdzīvotais areāls – pēc Rusova – aptver areālu no Ludzas apvidiem austrumos līdz Dolei un Rīgai – rietumos. Pārējos baltu cilšu iedzīvotājus Rusovs sauc par kurzemniekiem un sēļiem. [..] Lai rastu apzīmējumu savam katoliciskajam, no pārējās Latvijas ilgstoši nošķirtajam novadam, Francis Kemps 20. gs. sākumā ieviesa jēdzienu "Latgale" un "latgalietis", uzskatīdams tos par vecās latviešu tautas un zemes alternatīviem nosaukumiem. Šiem jēdzieniem bija latvisks pamats, skanējums, un tie tika pretstatīti poļu ieviestajam un krievu lietotajam Inflantijas un inflantiešu jēdzienam. Diemžēl, Latgales, latgalieša nosaukums vēlāk nereti ieguva tālumniecisku, provinciālu, zemes malas un gala skanējumu un nozīmi. Pamatetnoss vērtās subetnosā".

Pēdējo teikumu "Pamatetnoss vērtās subetnosā" nākas pasvītrot ar trijām svītrām, jo šajos vārdos slēpjas minētā paradoksa būtība – pamatetnoss pārvērtās subetnosā!

XX gs. šis bezjēdzīgais un aplamais process ieguva neatgriezenisku raksturu, proti, latgalieši vairs nemaz nevēlas atkal būt latvieši.

Latvieši par "latgaliešiem" tātad faktiski tika pārvērsti ideoloģisko apsvērumu dēļ. Kā parasti, zināma loma noteikti bija atsevišķu cilvēku ambīcijām.

"Pēterburgas Avīzes" par savu auditoriju uzskatīja arī "Vitebskas latviešus", kuri pēcāk (XX gs. pirmajos gados) uz Rīgas Latviešu biedrības Zinību komisijas sēdēm atbrauca ar "Baltijas latviešu" atstumta "gala" mazvērtības kompleksu un pretenzijām.

Interesanti, kādi apstākļi mudināja F. Kempu mākslīgi radīt subetnosu?

Vai viņš vispār apzinājās savas terminoloģiskās novitātes etnopsiholoģiskās, etnosociālās, kulturoloģiskās sekas?

Viens ir skaidrs: vismaz pašam F. Kempam Latgales un latgaliešu

mākslīgā seperātisma ideja bija tīkama un arī izdevīga. Par to uzskatāmi liecina viņa darbība Saeimā, baltkrievus nosaucot par pārkrievotiem latgaliešiem un cenšoties likvidēt baltkrievu skolas, kas arī samērā ātri izdevās pēc mežonīgā tiesas procesa 1925. gada aprīlī Daugavpilī.

10. – 20. gados F. Kempa u.c. iedibinātā odiozā Latgales un latgaliešu seperātisma problemātika tika apzināti pieklusināta tikai 30. gadu beigās un padomju laikā.

Minētās problemātikas uzplaukums (visatļautība) pēc PSRS sabrukuma XX gadsimta beigās neko principiāli jaunu neatklāja.

Jaunums varbūt bija vienīgi tas, ka daļa latgaliešu Latgalē dzīvojošos latviešus atbilstoši Latvijā modernajai terminoloģijai nosauca par okupantiem.

Iespējams, mūsdienās ne tikai t.s. latgalieši, bet arī daudzi pārējie latvieši nezina, ka vārds "latgalieši" ir mākslīgi radīts, un "latgalieši" patiesībā ir visīstākie latvieši.

Latgaliešu odiozais seperātisms atstājis un joprojām atstāj ļoti dziļu ietekmi uz Latvijas attīstību visdažādākajos aspektos.

Piemēram, uz etniskās identitātes problēmu.

Labi ir zināms, ka Austrumlatvijā daudzi cilvēki etnisko piederību (ierakstu pasē) maina reizē ar kārtējās varas maiņu.

Padomju laikā strauji palielinājās krievu skaits, Latvijas Republikā – prestižā etnosa latviešu skaits.

Droši var uzskatīt, ka šī amorālā tradīcija sāka uzplaukt tikai XX gadsimtā. Tas, pirmkārt.

Otrkārt, tikpat droši var uzskatīt, ka šo amorālo tradīciju veicināja latgaliešu "aizstāvēšanas" obskurantiski aloģiskā argumentācija – baltkrievi ir pārkrievojušies latgalieši.

Un baltkrievi patiešām paklausīgi "atgriezās" latgaliešos!

Latvijā 1920. gadā bija 75 000, 1925. gadā – 38 000, 1935. gadā – 26 800 baltkrievu.

Latvijā XX gs. 20. gadu sākumā bija baltkrievu 40 pamatskolas un 2 ģimnāzijas. 1939. /1940. mācību gadā Latvijā bija palikusi tikai viena baltkrievu pamatskola.

Etniskās identitātes prestiža deficīts Austrumlatvijā joprojām ir raksturīga parādība.

*

XX gs. pagāja proletariāta un postproletariāta varas garā: šķiriskums, tautiskums, partejiskums, valstiskums, amatierisms, pašdarbība, antiinte-

lektuālisms, sociālistiskais un tautiskais reālisms, antimodernisms, blēži, olu zagļi, mēnessērdzīgie un pusmēnessērdzīgie, politiķu elite, milicijas un policijas elite, smalkās aprindas, akadēmiķi ar grādu un bez grāda, tautas kalpi, pedofīli, korupcija, gada un piecgades plāni, projekti un megaprojekti utt. u. tml.

*

Tagad uzstāties drīkst katrs. Un arī katrs grib uzstāties.

Publiskās runas daudzveidība ir acīmredzama.

Tagad publiskā runa ir kļuvusi nesalīdzināmi individualizētāka nekā padomju laikā, kad publisko runu individualizētību traucēja latviešu literārās valodas normu kopība visiem runātājiem.

Tagad katrs runātājs lieto savu valodu un vienotas literārās valodas normas ir zaudējušas savu unificējošo lomu.

Literārās valodas normas ir svešas ne tikai Augstajā namā, ierēdņu ministru ministrijās, bet arī tādā padomju laikā lingvistiski svētā vietā kā Latvijas TV.

Un, protams, it kā arī svētā, bet diemžēl tipiskā jaunlaiku iestādē latviešu valodas apguves valsts programmas vadības vienības vadības multiplikātoru vienības vadības vienībā.

TAUTISKIE TRAIPI

“Teorētiski latviešiem bija iespējams ar ieročiem rokās godīgi cīnīties par savu neatkarību. Tas būtu radījis asiņainas sadursmes. Prātīgāks likās cits ceļš – mēģināt ar legālām metodēm iekļauties tajā laikā valdošajās varas struktūrās, taču, lai tas izdotos, bija vajadzīgas vēlētāju balsis, bet tajā laikā taču balsoja visi Latvijas iedzīvotāji. Mēs apzināti teicām, ka mūsu mērķis ir tā sauktais nulles variants! Jā, tie bija apzināti meli” (Betlēmes arheologs, 1994).

*

“700 000 cilvēku kopienas nacionālā pašapziņa ir sagrauta; tie ir padomju cilvēki, kuriem ir lielas problēmas ar garīgām vērtībām un stabilitātes struktūru. Tieši šī iemesla dēļ šis slānis veido arī potenciālo bezdarbnieku armiju, gan arī deklasēto slāni. Un tieši attieksmē pret šo deklasēto slāni ir jābūt ļoti striktai valsts politikai – un tas nozīmē, pirmkārt, to, ka ir jāpārtrauc šī slāņa reproducēšanās nākotnē” (valsts izglītības stratēģe, 1994).

*

“Tavu dzimteni pārpludinājuši svešo Krievzemes klaidoņu bari un grib te palikt uz mūžīgiem laikiem. Tavās rokās ir tas: vai viņi te paliks, vai manīsies drīzāk prom. Izmantodami mūsu valdības nevarību, neapsargātās robežas, Latvijā sarodas aizvien vairāk krievu okupantu ģimeņu, kriminālnoziedznieku un krievu mafijas. Viņi jau ikdienā pārmāc mūs un ir ļauna naida pilni. Esi vērīgs un interesējies, kas tev apmetas kaimiņos. Kas tie tādi? No kurienes? Kāpēc viņi ir šeit? Ar ko tie nodarbojas? Kā viņus sauc? Savāc visas šīs ziņas – vēlāk tās būs vajadzīgas, kad Latvijā būs īsta tautas valdība” (no proklamācijas “Esi sveicinota, Latgola!”).

*

“Tik tiešām tā saucamā zilo brālība Latvijā ir labi organizēta un labi iekonspirēta jau kopš padomju laikiem, kad homoseksuālisms bija sodāma parādība. Viņi slēpj savas noslieces, cits citu atbalsta un bīda augstos valsts amatos vēl šodien. Daudzi no viņiem ir biseksuāli, nebrāķē ne sievietes, ne vīriešus kā Sodomā” (sociāldemokrāts, 2000).

*

“Relatīvi runājot, latvieši ir jauna literārās kultūras nācija. Latvijā nebija tādas antisemītisma tradīcijas kā Vācijā un Francijā. Dokumentējami antisemītiski incidenti nesniedzas agrāk par 1919. gadu. [..] Tomēr vēsturisks

fakts ir arī tas, ka Arāja komanda, kas sastāvēja galvenokārt no latviešiem, bija unikāla vienība, kam nebija līdzinieka okupētajā Eiropā" (A. Ezergailis, 1999).

*

"Etnisko minoritāšu valodas un kultūras saglabāšanu Latvijas valsts, protams, var stimulēt, bet tas nekad nebūs galvenais uzdevums. Šo uzdevumu attiecīgo minoritāšu tēvzemes paveiks daudz labāk. Izņēmums ir vienīgi lībieši jeb līvi, kuru senču dzimtene ir Latvija. Tāpēc arī valsts budžeta līdzekļu izlietojumam jābūt samērojamam, vienmēr paturot prātā iepriekš minēto. [..] Ārlietu ministrijas ierosinātais pēkšņais valdības lēmums no līdzekļiem neparedzētiem gadījumiem (!) piešķirt Ls 28 643 Puškina jubilejai vismaz man nāca kā zibens no skaidrām debesīm. [..] Vai ministra kungam nešķiet, ka jebkurš lēmums, kas izraisa negatīvu reakciju lielā pamatnācijas iedzīvotāju daļā, nevis sekmē sabiedrības integrācijas procesus, kā laikam bija iecerēts, bet gan tos bremzē? Turklāt tagad ne vien daudziem ir neizpratne par šo pasākumu, bet daudziem krieviem ir neizpratne par latviešu kultūras darbinieku reakciju. Vai to pieredzējis politiķis nevarēja prognozēt? (kultūras, izglītības un zinātnes komisārs, "Diena", 1999. g. 25. V).

*

XX gs. 90. gados no Latvijas aizbrauca labākie.

Ne visi aizbrauca "brīvprātīgi".

Ne visi pēc tam par savas aizbraukšanas iemesliem uzrakstīja grāmatu.

Ādolfs Šapiro uzrakstīja grāmatu "Kā aizvērās priekškars", ko 1999. gadā izdeva Maskavā.

"Diena" 1999. gada 20. augustā publicēja septiņu cilvēku viedokli par šo grāmatu. Tos noteikti ir vērts citēt bez saīsinājumiem.

Pirmais viedoklis: "Melnbalta grāmata. A. Šapiro aprakstījis savu darba mūžu, kurš sācies un tik traģiski, radošā ziņā priekšlaicīgi noslēdzies Rīgā. Gudri un sirsnīgi A. Freiberga, M. Miezītes, S. Gudzuka, igauņa M. Mikivera portretējumi. Bet, pārspīlējot latviešu nacionālo aprobežotību, Šapiro pats aklā naidā un aizvainojumā bieži kļūst aprobežots, politiski tendenciozs. Cilvēciski atbaidošs".

Otrais viedoklis: "Manuprāt, šī grāmata apliecina tieši to, ko režisors A. Šapiro vienmēr centies atklāt izrādēs – katrā cilvēkā ir viss, gan gaisma, gan tumsa. Un no viņa vien atkarīgs, kādiem spēkiem viņš dod vaļu un pakļaujas. Blakus izjustiem izpratnes un cieņas pilniem portretējumiem

(A. Freibergs, M. Miezīte, igauņu, krievu aktieri) ir arī tendenciozi vienpusīga, nievājoši augstprātīga attieksme pret tautu, kuras vidū viņš ilgus gadus (28) dzīvojis un strādājis. Nav iepazinis un sapratis. Vai arī aizvainojums neļauj vēl būt objektīvam".

Trešais viedoklis: "Grāmata (sevišķi iestudējumu tapšanas ķīmisko procesu analīze) uzrakstīta ar talantīga cilvēka roku un būtu savu 5 ābolu vērta, ja neiejauktos kāds ar "tīro mākslu" nesaistīts apstāklis. Autoru, šķiet, iedvesmojusi pārliecība, ka Maskavas krievu lasītāju un līdzjutēju acīs daudz lielāks gods (vai – mazāks pazemojums?) ir parādīties kā latviešu nacionālistu patvaļas, nevis kultūras ierēdņu aprobežotības upurim. Bet vai neizlīdzināmi smags pāridarījums (kāds neapšaubāmi ir Jaunatnes teātra slēgšana, noniecinot A. Šapiro 30 gadu darbu) kļūst vieglāk panesams, ja uz to režisors pats atbild ar puspatiesībām, meliem un falsifikācijām?"

Ceturtais viedoklis: "Šī grāmata ir zemiska. Jo sava mazā labumiņa vārdā (iztapšana Maskavas ierēdniecības šovinistiskajām aprindām) autors apmelo Latviju, kas viņam deva darbu, maizi un mīlestību 30 gadus. Jaunatnes teātra slēgšanā režisors vaino nevis savu intereses trūkumu par teātra nākotni un savas augstprātības inspirēto personisko konfliktu ar otru, tikpat lielu augstprātību, kas piederēja toreizējam kultūras ministram R. Paulam, bet gan savu audzēkņu mazdūšību, aktieru pārvēršanos par zvēriem, inteliģences bailīgumu. Bet pāri visam – Latvijas atmodu, kas, viņaprāt, dzemdējusi tikai un vienīgi... antisemītismu, fašismu un nacionālo histēriju".

Piektais viedoklis: "Šapiro iepriekšējā grāmata "Starp-brīdis" Latvijā iznāca 1989. gadā un bija gudrs ceļvedis, "kā cīnīties ar kultūrbirokrātijas stulbumu". Aplūkojamā iznākusi Maskavā, režisora tagadējās mājās. Pārsteidz analoģijas – režisors tagad savā apziņā "likvidē" Latviju tikpat kategoriskā paštaisnībā, kā savulaik kultūrierēdņi viņa teātri šeit. Aizvainota cilvēka zemiskuma un naida pilnie vārdi par Latvijā trakojošajiem nacionālistiem (kas viņu spieda aizbraukt) nokauj mākslinieka Šapiro balsi, ļaujot šodienas Krievijas kontekstā izdarīt gluži satriecošu atklājumu: vismaz ceturtā daļa grāmatas teksta pieder "Mein Kamf" ideoloģisko nostādņu kvēlam piekritējam. Ir neiespējami cienīt cilvēku, kurš ņirgājas par tavu tautu".

Sestais viedoklis: "Gudra, erudīta režisora un interesanta cilvēka grāmata, ko aptumšo zaudējuma rūgtums. Ļoti subjektīva liecība par Jaunatnes teātra spožumu un postu, bet tās ir autora tiesības, jo acīmredzot Šapiro beidzot

to vajadzēja "norakstīt nost"".

Septītais viedoklis: "Grāmata ļoti pretrunīga – ir fantastiskas atmiņas par bērnību, dažādu lugu (it īpaši Čehova) interesantas interpretācijas. Kolīdz autors sāk runāt par Jaunatnes teātra likvidāciju, laukā šļācas ne vien rūgtums (kas būtu saprotams), bet žults, apvainojumi antisemītismā (!) un absolūts paštaisnums, ne reizi neminot arī par savu līdzvainu. Ar radošajām idejām pilnās lappuses ir gandrīz sāpīgā kontrastā žultainajām".

*

Taktika pazīstama: ja gribi apliecināt savu nozīmību, noliedz un noklusē citu veikto.

Taktika pazīstama ne tikai mežonīgajos austrumos, bet arī morāli cēlajos rietumos. Nav jābrīnās tāpēc, ka 90. gadu vidū ar visu citu padarītā un darītā noliegšanu savu svēto misiju uzsāka Latviešu valodas apguves valsts programmas vadības vienības vadības vadība.

Tolaik un joprojām priekš cittautiešiem vislabākos latviešu valodas mācību līdzekļus izdeva apgāds "SI", izmantojot viskompetentāko speciālistu darbu ar Dr. Arvilu Šalmi priekšgalā.

Minētā apgāda darbu vajadzēja noliegt jau tāpēc vien, ka to veica cilvēki, kuri prata latviešu literāro valodu.

Latviešu valodas valsts programma bija uzticēta realizēt cilvēkiem, kuriem latviešu literārā valoda bija un ir vispirms pašiem jāapgūst, kas pirmajos gados arī tika intensīvi darīts regulāros ārzemju komandējumos.

Bet tas nebūtu tik svarīgi. Stāsta, arī Gliks neesot pratis latviešu un Bībeles valodu un to braucis mācīties uz ārzemēm.

Domāju, latviešu filologiem aizvainojošs ir tas nekaunīgi ciniskais veids, kādā tika noliegti apgāda "SI" izdevumi un formulēts atteikums tos iekļaut valsts programmā.

1997. gada 15. maijā vadības vienības vadības vadītāja nosūtīja sekojošu vēstuli "SI" direktoram pazīstamajam dramaturgam un tulkotājam Sergejam Hristovskim: "Jūsu firmā izdotais mācību līdzekļu komplekts "Dialogs" vizuāli ir ļoti pievilcīgs, tā faktiski ir vienīgā vizuāli skaistā mācību grāmata, bet tā neatbilst Latviešu valodas apguves valsts programmas koncepcijai".

Franči iesaka visu izskaidrot ar sievietes klātbūtni.

Latvijā "kultūra" gandrīz vienmēr ir bijusi ne tikai sieviešu dzimtes vārds. Gan padomju, gan pēcpadomju laikā mūsu kultūru bīdija un bīda galvenokārt tikai enerģiskās kultūras darbinieces.

Nenoliegsim, laiki tomēr ir mainījušies. Tagad Latvijā viss ir jāizskaidro

ar naudas klātbūtni. Mūsu kultūru tagad bīda nauda. Pārsvarā mīļo Rietumu nauda.

Arī minētā valsts programma vispirms un galvenokārt ir nauda.

Faktiski tikai un vienīgi nauda.

Cita nekā prātīga nav. Ir tikai saraksti par savstarpēji sadalīto un iztērēto naudu.

MŪSDIENU PIETUKA KRUSTIŅI BEZ KOMENTĀRA

Tagadējie laikrakstu stāvokļi skubina mani iet ar saviem nopietnībā izstrādātiem gara ražojumiem starpā pie sekmīgās grambu līdzināšanas uz lielā tautas lielceļa un pie dziļu vagu dzīšanas lielajā, bet vēl diezgan neapkoptā tautas dvēselē.

Pietuka Krustiņš

2000. gada vasarā izsludināja latviešu oriģināllitetatūras konkursu "Preses nama grāmata".

Konkursa mērķis "atbalstīt un veicināt latviešu literatūras attīstību".

Konkursā drīkstot piedalīties "jebkurš autors ar grāmatā nepublicētu darbu, kas uzrakstīts latviešu valodā".

Konkursā netiek vērtētas "lugas, bilžu grāmatas ar minimālu tekstu, mācību grāmatas, zinātniski un populārzinātniski darbi, enciklopēdisku izdevumu autordarbs, tulkojumi".

Manuskriptus vērtēs "4 nominācijās: dzeja, proza, dokumentālā proza (memuāri, dzīvesstāsti, publicistika, esejas, dienasgrāmatas u.c.) ".

"Konkurss ir atklāts, autoru vārdi (pseidonīmi) žūrijai un sabiedrībai zināmi. Autors var iesniegt darbus vairākās nominācijās un arī atkārtoti nākamajā gadā, ja ļoti spēcīgas konkurences dēļ nav guvis panākumus pirmoreiz".

Konkursu organizē a/s Preses nams, Latvijas Rakstnieku savienība un Latvijas Kultūras fonds.

"Tencinājums" un "lielais tencinājums" konkursam "re, kā" filosofijas dziļdomībā tika apliecināts pietukkrustiņādē izcilā vietā – avīzē "Literatūra un Māksla Latvijā" (2000. g. 6. VII).

Laikrakstā ievietotā korespondence noteikti patiktu Pietuka Krustiņam.

Vispirms esot notikusi konkursam veltīta preses konference "netradicionāli mājīgi un silti", atbilstoši "svinīgumam".

Konkursa "noteikumi ir vilinoši un vienlaikus arī pievilcīgi svaigi, azartu rosinoši".

Konkursa "loģiskais pamats" esot tipogrāfijā pirms nedēļas "atklātā Austrumeiropā modernākā grāmatu cieto vāku iesiešanas līnija". Izdevu-

mi par "līniju" jāatpelna. Bet to tieši nedrīkst teikt, tāpēc konkurss ir "jauna investīcija grāmatniecībā un nu jau – grāmatu radīšanas procesā".

Turklāt "reorganizētais "Preses nama" grāmatu apgāds savu darbību veiks, analizējot gan izdodamās literatūras mākslinieciskо kvalitāti, gan arī grāmatu tirgus un lasītāju vajadzības".

Pie tam "žūrija ir interesanti raiba, krāsaina, profesionāli kompetenta un moži ieinteresēta".

Rakstnieku savienības mērķis esot skaidrs: jaunu grāmatu izdošana un "pieklājīgu" honorāru saņemšana. Kaut ko citu no konkursa neesot jāgaida.

Kultūras fonda pārstāvis baidās no grafomāniem, bet tur jau neko nevarot darīt, jo "rakstnieku šā vārda cildenajā nozīmē jau nemaz neesot tik daudz". Grafomāni esot visās valstīs, un "šī parādība pieder pie literārā klimata un ir katras valsts kultūras procesa un katras valsts vispār sastāvdaļa".

Žūrijas komisijas loceklei akadēmiķei filologu dekānei nepatīk dalījums grafomānos un cildenajos: "Mēs visi esam reizē plukatas un karaļi – kā un no kuras puses skatāmies. Galvenais ir tas, ka ik konkurss dod atkal jaunas iespējas izpausties talantīgiem, taču nepazīstamiem cilvēkiem. Savulaik par neglābjamu grafomānu atzītais Jānis Steiks tagad liekams blakus Hļebņikovam".

"Dzejdaru patriarhs (tā viņu kronēja..) savukārt bija pret to, ka konkurss ir atklāts, ka jau sākumā zināmi un tiek publicēti pretendentu vārdi – neesot nekādas vajadzības vairot neveiksminieku armiju, atklātībai jādara zināmi vien uzvarētāji. Jo kultūra jau nav sports".

"Dzejdaru patriarham" oponēja dzejniece un žurnāliste: "Viņasprāt, gluži otrādi – ar atklātumu visi autori tiek nostādīti vienādās pozīcijās, jo, vērtējot slēgtos konkursus, meistara roka vienalga ir jūtama un viņa stils – vienalga ir pazīstams".

Vislielākais prieks tomēr visiem esot par to, ka konkursam viens autors drīkstot iesniegt darbus vairākās "nominācijās" – savus dzejoļus un savus romānus, savus dzīvesstāstus un savas dienasgrāmatas u. tml.

Apsveicami tas, ka prēmijas visās "nominācijās" būšot vienādas.

Vēl viens latviešu literatūras patriarhs no žūrijas tencina, "ka tieši konkurss ar savu atlasi un kritērijiem dos solīdas grāmatas uz esošā raibā grāmatu biruma fona. Īstenībā jau starta pozīcija ir neapskaužama – nācija ir attālinājusies no literatūras, un literatūra – no nācijas, jo grāmatu tirāžas ir mazas, līdz ar to neviena nekļūst par notikumu nācijai".

Bet vispār "nav iespējams uzrakstīt to ieinteresēto, to svētku atmosfēru,

kāda valdīja pie jaunā konkursa šūpuļa, un sīkā dzirksteļošana, smaidu un smieklu pavadīta, norādīja vien uz to, ka konkurss gaidāms netradicionāli spirgts un dzīvs".

Tiesa, laika neesot daudz un "atliek autoriem žirgti ķerties pie darba, kaut arī šī reize izskatās pēc jau tagad gatavu darbu iesniegšanas reizes, īpaši talantīgie var pagūt uzraut arī vēl ko no jauna".

*

No 2000. gada oktobra Latvijā latvieši un nelatvieši sāka ēst "brokastu sendviču maizi". Par to pirmā iepriecināja savu nāciju "Diena".

*

"Mēs nekļūdījāmies, izvēloties veidot Dienu kā rietumnieciska formāta atdarinājumu, arī tādēļ, ka attīstība Austrumeiropā kopumā jau nav bijis nekas īpaši cits kā sekmīgāka vai mazāk sekmīga un ātra spēja pārņemt un ieviest Rietumu institūcijas un attiecības starp tām. Ja paraugos atpakaļ, Dienas svarīgākā tēma vismaz pirmo sešu gadu laikā ir bijusi skaidrot un ietekmēt izvēli starp brīvo tirgu, atvērtu ekonomiku un izolētu, valstiski regulētu saimniekošanu un ar to loģiski saistīto rietumu vai austrumu integrācijas izvēli politikā. Un to, ka izvēle ir pašsaprotama, pasaka tikai vēsture" ("Diena", 2000. g. 24. XI).

*

"Apziņa ir tā joma, kurā mēs visprasmīgāk spētu darboties – tā Radošo savienību padomes pilnsapulcē sacīja no Mākslinieku savienības. Un arī joma, ar kuru visvairāk un visvieglāk manipulēt. Bet mūsu lielākā nelaime ir tā, ka, ja arī mūsu apziņas augļi spēj saāķēties horizontālā līmenī, tad tie neprot satikties vertikālē, tur augšā, kur mitinās gan debesu, gan citāda veida zvaigznes" ("Literatūra un Māksla Latvijā", 2000. g. 14. XII).

*

"Literatūra un Māksla Latvijā" 2000. gada 30. novembrī tautai pavēstīja: "Noslēgumam tuvojas Raimonda Gerkena un žurnāla "Karogs" romānu konkurss. Pirms desmit gadiem, gribētos teikt, latviešu prozai galēji izmisīgā situācijā "Karoga" jaunā uzņēmīgā redaktore atrada veiksmīgu uzņēmēju un kopējā ieinteresētībā par latviešu prozas likteni sākās akcija, kas nu jau ilgst 10 gadus".

Konkursa 10 gados izdotie darbi "pieder pie labākā, kas latviešu prozā šais gados radīts".

Šogad "iesniegti 17 romāni. Izlasīt visu šo kaudzi, kura sasniedz turpat

vai cilvēka augumu, nenācās viegli, bet žūrija ar to veiksmīgi tikusi galā, vienojoties, ka tālākam vērtējumam tiek atlasīti 9 darbi. Es tos nosaukšu – godam un intrigai. Varu vien piebilst, ka starp eventuālajiem prēmijas darbiem ir vairāki ļoti interesanti romāni par vēstures tēmām. Droši vien tā ir laikmeta zīme".

*

2000. gada beigās dzejniece A. L. publicēja dzejoļu kopu ar virsrakstu "Klusēšana ir sirds valodas sākums un gals".

Redaktors un literatūras pētnieks, neokristiānisma mācītājs un jaunlaiku Latvijā jaunas partijas jauns priekšsēdis 2001. gada 13. janvārī, uzrunājot savu partiju: "Tā ir iešana uz ešafotu, jo mani sitīs par to vien, ka esmu melnsvārcis. Tāpēc ļoti ceru uz komandas darbu, jo es māku ļoti labi runāt – ko jūs man pateiksiet, to es citiem pratīšu iestāstīt" ("Neatkarīgā Rīta Avīze").

*

XX gs. beigās Latvijā izdeva grāmatu ar nosaukumu "Dziedātājtauta".

Tās ievadā lasāms: "Populārais poētisms "dziedātājtauta" laika gaitā ir izvērties par savdabīgu etnonīmu – latviešu pašdefinīcijas stereotipu, kas sastopams ideoloģiskajā diskursā visos latviešu nacionālās apziņas aktivitātes periodos: jaunlatviešu laikā, pirmās brīvvalsts gados, dziesmotās revolūcijas notikumos, tāpat arī 20. gadsimta 90. gados, Latvijai "atgriežoties" Eiropā un pasaulē. Tādējādi šai stereotipā koncentrētā veidā nogulsnējusies vairāk nekā gadsimtu ilga un vairākās interpretācijas līnijās sazarojusies diskursīvā prakse, kas tautu un tautasdziesmu tradīciju skatījusi savstarpējas atkarības plāksnē. Katrā minētajā periodā laikmeta vēsturiskie, ideoloģiskie, politiskie un kultūras apstākļi noteikuši atšķirīgu tautas un tās folkloras mantojuma savstarpējās saiknes skaidrojuma pamatievirzi. Jaunlatviešu laikā tautasdziesmas kalpoja par pierādījumu tam, ka latviešiem ir sava vēsturiska kultūra, kas liecina, ka tie kā tauta var cerēt uz uzplaukumu nākotnē. Neatkarīgās valsts gados šī folkloras tradīcija tika izmantota, lai definētu "latviskumu", kam vajadzēja kļūt par jaunajai politiskajai vienībai – nacionālajai valstij – atbilstošās kultūras vienības – nacionālās kultūras – galveno iezīmi. Savukārt 20. gadsimta 90. gados atsauce uz tautasdziesmām ir retorisks aizsarglīdzeklis pret nacionālās identitātes zaudēšanu, kultūras kosmopolitizēšanu un masu kultūras iebrukumu, ko paredz, Latvijai pārvarot padomju perioda nošķirtību no Eiropas un pasaules kultūras kopsakara".

*

"Diena" 1995. gada 15. martā: "Latvijas valstij svarīgi atjaunot starpkaru periodā iegūto starptautisko autoritāti attieksmē pret mazākumtautām. Pašreiz notiekošais liecina, ka veiksmīgi virzāmies uz šo mērķi. Var atgādināt, ka lielākā daļa minoritāšu skolu izmaksā relatīvi dārgāk nekā latviešu. [..] Viens no risinājumiem būtu veidot cittautiešu skolas, kurās mācības notiek latviešu valodā vai pusi priekšmetu pasniedz latviski".

*

"Diena" 2000. gada 31. jūlijā: "Ja jau piketētāji piketā klaji parāda mīnu, kaut arī maketu, tad skaidrs, kāds tam ir zemteksts – ārdīt Latvijas valsti, pretoties visiem tiem likumiem, kas "apdraud" viņu dzīvošanu pēc savām iegribām. Vai tiešām nav tāda likuma, kas ierobežotu šādu nelojalitāti pret valsti, kurā viņi dzīvo? Tādi piketētāji kā tā govs, kas mīda pļavu, jāiegrožo".

*

"Diena" 1999. gada 26. oktobrī publicēja TB/LNNK valdes locekļa rakstu ar virsrakstu "Integrācijai jābalstās uz latviskajām vērtībām" un apakšvirsrakstu "Politiskās integrācijas jomā projekts Sabiedrības integrācija Latvijā neveic savu pamatuzdevumu".

Rakstā teikts: "Nevar piekrist arī vienam no nosauktajiem sabiedrības integrācijas mērķiem izglītībā, valodas un kultūras politikā: "Veidot stabilu multikulturālu, multilingvālu sabiedrību [..]". Latvija nav ASV, ko reizēm tēlaini mēdz saukt par valodu un kultūru "kausējamo katlu". Tēvzemei un brīvībai/LNNK mērķis ir Latvija kā nacionāla, demokrātiska valsts un sabiedrība, kas saliedēta ap latviskajām vērtībām, vienlaikus saglabājot mazākumtautību kultūrautonomiju. Latvijas situācijā multikulturālas, multilingvālas sabiedrības veidošana būtu taisnākais ceļš uz to pašu divkopienu sabiedrību ar tās sekām – politisko spriedzi un etniskajiem konfliktiem. [..] Apvienība neapšauba sabiedrības vienotības nepieciešamību, taču tai ir jābūt balstītai uz latviskajām vērtībām".

*

"Diena" 2000. gada 11. janvārī savus lasītājus iepazīstināja ar Tautas partijas Saeimas deputāta rakstu ar sekojošu virsrakstu "Atmetīsim ilūzijas un rīkosimies: ko šodien sējam, to rīt pļausim".

Virsrakstu precizē apakšvirsraksts "Latvijas izglītības sistēma rada priekšnoteikumus integrētas sabiedrības tapšanai".

Rakstā teikts: "Kā rāda socioloģiskās aptaujas, vidējā gadagājuma cilvēku vidū pārliecība, ka viņi pieder Latvijas sabiedrībai un jūtas atbildīgi par valsti, lēnām, bet konsekventi pieaug. Protams, piederība valstij uzliek pienākumus, un tas nebūt nenozīmē konfrontāciju. Piemēram, valsts ir tiesīga prasīt, lai minoritātes prastu valsts valodu. [..] Tas, ka šajā mācību gadā tik latviskā vietā kā Valmieras rajona Mazsalacā izveidoja klasi ar krievu mācību valodu, kurā mācās pieci bērni, ir prātam neaptverami".

*

No jaungada apsveikuma: "Jaungada naktī mēs atliekam pulksteni atpakaļ uz nulles. Mēs atgriežamies pasaules pirmsākumā, kad kosmoss piedzimst no haosa, kad top gaisma no tumsas. Mēs laika pulksteni apgriežam otrādi un atsākam laiku atkal no nulles. Mēs laiku iznīcinām, mēs mēslainē aizmetam vēsturi, mēs sadedzinām savu pagātni un visu, kas tur mums kļuvis lieks. [..] Mūsu zemē mēs jūtam, ka cīnās tumsas un gaismas spēki. Šajā naktī sauksim Pērkonu palīgā, savu seno senču dievu, lai visus jodus un mošķus tas aizdzen prom no mūsu zemes, lai ietriec tos dziļi pazemē projām pie pekles spēkiem. [..] Smilšu pulkstenis ir sācis pilināt jaunā laikmeta smilktis. Jaunais laikmets stāv mums priekšā kā balta neaprakstīta lapa, jaunas dienas stāv mums priekšā" ("Diena", 2000. g. 3. I).

*

"Diena" 1999. gada 11. oktobrī iedaļā "No otras puses" publicēja interviju.

Tajā tika uzdots jautājums: "Žurnālisti pēdējā laikā un vienmēr droši vien ir prasījuši, vai jūs kaut ko rakstāt arī".

Atbilde skanēja: "Jā, es rakstu trioletas, nupat veidoju grāmatu "Kur manas mājas" – ar ģeogrāfiskiem dzejoļiem. Top arī dienasgrāmata "No patikšanas uz patikšanu". Nedrīkst dzīvot, nenofiksējot kaut ko patīkamu katrā dienā. Tev jānokompensējas: viens mirklis atsver visu draņķīgo dzīvi".

Pēc tam sekoja jautājums: "Ko esat fiksējis, piemēram, šodien vai vakar?"

Atbilde: "Vakar man likās ļoti skaisti, ka mūsu pieņemšanā parādījās mazs amizieris – datordisketītes. Ierakstot savus personas datus, caur programmu, kur visi Latvijas pilsoņi iereģistrēti Lielvārdes jostas šifrā, izrāvu ārā, kurš fragmentiņš esmu es. Tur bija tāds skaists musturis. Tas man vēl tagad stāv acu priekšā. Šeit jau es faktiski reklamēju – T. gatavojas konkursam, lai veidotu logo Latvijas iedzīvotāju skaitīšanai. Vakar tur bija "Lido" meitenes, un mēs mēģinājām dabūt ārā, kādi izskatās "Lido" pavāri ornamentā Lielvārdes jostā. Arī es gribētu vēl kaut ko izgudrot. "Latvijas

institūta" stratēģiskajā padomē parunāšu ar dievturiem, vai mēs nevaram sarunāt veļu padomi, lai dažus no viņiem deleģētu mūsu padomē. Lai mēs tiekam iedibināti, kā tagad saka, pilnīgi arhetipāli".

*

2000. gada 4. decembrī Latvijā bija lasāms sludinājums: "Valsts un starptautiski akreditēta augstskola aicina piedalīties starptautiska projekta "Ilgtspējīga sabiedrība un valsts attīstība un izglītība" ietvaros organizētā seminārā ar šādu programmu: dzīvības bibliskais skaidrojums; reproduktīvā veselība ekomodernisma kontekstā; kā panākt dvēseles, miesas un gara saskaņu? dzīvotprieks un nāve. Klausītāji saņems sertifikātu" ("Diena").

*

"Apjausma par globālās pasaules esamību un tās vēsturi kā viendabīgu procesu mīt mūsdienu cilvēka apziņā arī kā lokālu biogrāfisko projektu kopums, kurā katrs atsevišķais indivīds apvelta savu biogrāfisko likteni ar absolūtu unikalitāti. Katrs ir spējīgs konkurēt ar kultūras grand-narrative un dzīvi interpretē kā materiālu, no kura veidot pašam savu mākslas darbu. Pastāvīgajā centībā to pilnveidot ir zudusi sapratne par subjekta virtuālās pasaules robežām, neļaujot vairs īsti izšķirt, kur tā beidzas un kur sākas ārpasaule. Biogrāfiskais projekts vairs netiek sazemēts ar pārējiem ārpasaules procesiem, iezīmējot savā globalitātē līdz šim nebijušu egocentrismu. Centienos izkopt savu personību, profesionālās iemaņas vai ārējo tēlu katrs vadās pēc paša izstrādātas karjeras programmas, kuras pamatuzdevums ir nepieļaut kļūdas izšķirošos savas dzīves momentos. Savukārt globāla rakstura kļūdas, sākot ar ekoloģisko krīzi un beidzot ar kodolkatastrofas draudiem, pārsvarā gadījumu tiek uzveltas mistificētām sociālas, ekonomiskas vai politiskas dabas korporācijām, kurās atsevišķie indivīdi darbojas pēc brīvprātīgas vienošanās uz relatīvi īslaicīgu projektu bāzes" ("Studija", 2000, 3).

*

"Konservatīvi eklektiskās nacionālā stila iezīmes tiek tieši turpinātas sociālistiskā reālisma kompilatīvajā doktrīnā. Mainās akcenti – latviešu māksla tiek uztverta kā Rietumu mākslas agrāka fāze, kas pamatā ietver nākotnē paredzamu uzplaukumu, bet sociālistiskā māksla lielā mērā tiek skatīta kā jau sasniegta mākslas vēstures kulminācija. Kolektīva nacionālā stila ideja šodien ir pirmkārt vēsturiska ideja, kuras neaktualitāte var norādīt uz sava ideoloģiskā pretstata – individuālisma – konkrēti lokālo aktualitāti. Varbūt tomēr arī zināma alerģija pret nacionālās īpatnības ideju ir

sava veida īpatnība, kuras mērķis un jēga ir uzturēt Rietumos jau nodeldēto personiski motivēta skatījuma nozīmību? Varbūt sava veida individuālisma kults ir vienīgi jauns dažādu ieviržu koeksistences piemērs, aktualizējot radošas brīvības absolūto autoritāti vienlaikus ar izteiksmes līdzekļu un darbu emocionālā satura postmodernistisko daudzveidību? Atražojot bioloģisko metaforu, varētu teikt, ka latviešu māksla vēl nav sasniegusi to pakāpi, kad "vienīgā atlikusi novāciju iespēja ir kļūt reakcionārai". Tā daļēji vēl atrodas Rietumu mākslas modernistiskajā jaunības posmā. Arī tā, bez šaubām, ir noteikta shēma. Taču shēma ir vienīgā iespēja saredzēt kopsakarības, ja to izmanto apzināti" ("Studija", 1998, 3/4).

*

"Dienā" par 2. vispārējo latviešu mākslas izstādi: ".. pārdomas kavējas arī pie daudzkārt, pat asos pārmetumos izskanējušās atziņas, ka viņa savās ekspozīcijās pasludinājusi latviešu mākslu par mirušu. Viņa meklē sev pamatojumu vēlmē parādīt, ka "māksla, vara, politika – tās trīs lietas vienmēr ir bijušas izstādēs. Katra vara grib mākslu pārvaldīt. Arī pašā mākslā izveidojas zināms epicentrs, kas grib paturēt lielāku ietekmi. Mana kaislība bija nojaukt šīs "administratīvās robežās". Viņa atzīst arī zināmu ironizēšanu par latviskumu un tautiskumu, par mūžīgo "mietu spraušanu savā identitātē". Un: "Miroņu tēma, protams, bija. To varbūt pasniedza mazliet infantīli, bet es ar to rēķinājos. Tas tomēr atspoguļo to kustību, kas 90. gados ir notikusi" (1998. g. 9. IX).

*

1997. gadā 13. februārī laikrakstā "Literatūra. Māksla. Mēs" bija ievietots raksts ar virsrakstu "Dāmas un kungi smilškastē jeb īss ieskats latviešu būšanā".

Rakstā rezumēts: "Šajā sapulcē parādījās tipiskā latviešu mentalitāte. Var jau izvēlēties un sasēdināt nez kādu komisiju, vienalga, tur parādīsies tā pati latviešu būšana. Neviens jau nav tāda Zoja Kosmodemjanska, kas sitīs pie krūtīm, bļaustīsies un kaut ko aizstāvēs. Tas, protams, ir briesmīgi, bet pagaidām latviešiem diskusiju kultūra kā tāda vispār neeksistē".

*

"Kāposti gan svaigā, gan skābētā, gan sautētā, gan ceptā un vārītā veidā gadsimtiem, vismaz līdz kartupeļu ievešanai no Amerikas, bijis zemnieku pamatēdiens. Kolhozu laikos, kad vēl tika uzskaitītas dažādu dārzeņu platības, kāpostu stādījumi Latvijā aizņēmuši 40% aramzemes. Tagad varētu

būt mazāk. Kāposta dēsts viņpavasar tirgū maksāja dārgāk par rudenī nopērkamu galviņu. Tādēļ ekonomiski izdevīgi pašreizējos klimatiskajos, ekonomiskajos un politiskajos apstākļos kāpostus audzēt būtu tikai tad, ja pats diedzētu stādus. Tam gan ir viena priekšrocība. Iespējams pārliecināties par kādas, manuprāt, ļoti neparastas un tēlainas mīklas "Blusa zosi izperēja" (ar atminējumu "kāposts") trāpīgumu un labāk izprast, piemēram, Ojāra Vācieša dzeju" ("Literatūra. Māksla. Mēs", 1997. g. 13. II).

*

No korespondences ar virsrakstu "Diez vai humanitārās fakultātes nesīs peļņu": "Diez vai Filoloģijas fakultāte un citas humanitārās fakultātes pat pie visfantastiskākā dekāna kādreiz Universitātei nesīs peļņu, tomēr, ja LU vadība atbalstīs mūs šajā brīdī, kad fakultātē ienāk ne tikai jauni talantīgi pedagogi, bet arī pieredzējuši zinātnieki, esmu pārliecināta, ka mēs trīs līdz piecos gados izveidosim starptautisku prestižu nacionālo zinību fakultāti un bez specifiski zinātniskiem pētījumiem būsim uzrakstījuši vismaz pāris grāmatu, ko būs interesanti lasīt ne tikai pārējiem, bet arī fiziķiem" ("Diena", 2000. g. 7. VI).

*

Ministru prezidenta atklāta vēstule izglītības un zinātnes ministram 1997. gada februārī: "Uzskatu par lietderīgu izsludināt atklātu konkursu uz Nacionālā humanitārā zinātņu centra "Letonika" koncepciju un nolikumu. Tā kā runa ir par Latvijas nacionālo humanitāro zinātni kā par vienu no nacionālās kultūras identitātes pamatiem, vēlams, ka konkursā būtu iespējams piedalīties ikvienam kompetentam humanitāro zinātņu pārstāvim vai zinātnieku darba grupai, kas, iespējams, nav saistīta ar reorganizējamajiem ZA institūtiem. Konkursa rezultātā varētu parādīties nākamā centra "Letonika" potenciālie vadītāji".

*

"Neatkarīgā Rīta Avīze" 1997. gada 1. februārī: "Ojāra Vācieša muzejs ir radījis jaunu tradīciju, ko varētu dēvēt par "kāpostēšanas" jeb "kāpostu ēšanas" talku. Godinādami dzejnieka mīlestību pret kāpostu ēdieniem, viņa talanta cienītāji jau ceturto gadu vēlā rudenī sanāk muzejā uz šo dārzeņu skābēšanu, bet nākamā gada sākumā – uz to ēšanu. Kāposti bija balti, stingri, ne pārāk skābi, ne saldi, ne pārsālīti. Savukārt to sautējums pats kusa ēst un runāt sanākušo dzejnieku, teātra, kino darbinieku, muzejnieku, politiķu, uzņēmēju mutēs, līdz izkusa pavisam un pārvērtās

dziesmās, kuru pamatintonācijas diktēja latgaliešu frakcija. [..] Mecenātisms īstenojas visdažādākajās formās. Ojāra Vācieša piemiņas saglabāšana, tāpat kā viņa muzejs, kā muzeja iedzīvinātās tradīcijas, nepieciešamas mums visiem. Tādēļ kāpostēšanas gaitā tika apspriests nopietns priekšlikums jau tuvākajā laikā dibināt Ojāra Vācieša fondu. Dzejnieks, kura piemiņa pēc nāves dzīvo un dzīro tik jaukos, cilvēciskos veidos, jau sen to pelnījis".

*

Miervaldis Birze bija viens no nedaudzajiem, kurš uzdrošinājās rakstīt par neopietukkrustiņiem un viņu "līdz ākstībai un smieklīgumam nevajadzīgu anglicismu ieviešanu".

Mūsdienās latviešus var iedalīt divās grupās.

Vienā grupā tos, kuri katra vārda galā saka "jā" un otrā grupā tos, kuri tā nedara.

Pirmā grupa ir vislielākā.

Ja, piemēram, skatāmies un klausāmies Latvijas TV, tad var secināt, ka pirmajā grupā ietilpst gandrīz visi latvieši un pakalpīgākie latviskās "integrācijas produkti".

Tā vien liekas, ka Latvijas TV "strādā" tikai ar "jājinātājiem", un "nejājinātāji" televīzijas žurnālistus vispār neinteresē kā cilvēku suga.

"Jā" pārcentīgos lietotājus par "jājinātājiem" Latvijā pirmais nosauca Miervaldis Birze. Viņš "Dienā" 1999. gada 3. aprīlī publicēja rakstu ar virsrakstu "No zininašanas caur lūkināšanu līdz jājināšanai".

Rakstā iezīmēta latviešu lingvistiskā evolūcija XX gadsimtā, sākot no vārda "zin'" modes pirms II Pasaules kara un "lūk" modes pēc II Pasaules kara un beidzot ar mūsdienu "jā" sērgu.

Miervaldis Birze minētajā rakstā ierosina: "Nobeidzot jāatzīst, ka anglicismu ieviešanā vēl daudz darāmā. Tā man liekas, ka publiskās vietās un oficiālās sarakstēs vajadzētu ieviest pareizākas uzrunas. Ierēdņus līdz parlamentārā sekretāra līmenim, no augšas skaitot, vajadzētu uzrunāt ar titulu "ser", zemākos, departamentu direktorus vai, piemēram, banku valdniekus ar apgrozību mazāku par miljonu gadā, ar uzrunu "mister".

*

"Literatūra un Māksla Latvijā" 2000. gada 14. decembrī publicēja kādas sievietes runu: "Nepasaules brālība pasaulē".

Tajā lasāms: "Varbūt tikai tagad, tikai šajā brīdī es personīgi sāku nojaust, ko nozīmē stāstīt savu pieredzi valodā, ko nozīmē netaisīt literatūru, bet būt īstam nemākslotam. Laiks, kas blakus valodai ir otra literatūras

dvēsele, rāda, ka līdzību valoda bija tikai tolaik vienīgā iespējamā jauno prozas valoda. Īstenība mūsu acu priekšā sašķīda tūkstoš drumslās, katrs kaut ko pacēla, radīdams savu līdzību. Pie pirmās grāmatas nudien nav nekādu problēmu tikt, ja vien tā uzrakstīta. Jaunas balsis būs īsti sadzirdamas tikai tad, kad sāks iznākt grāmatas. Grāmatas ir tie labākie un noturīgākie manifesti. Kad katrs ir pats sava ceļa gājējs, tad arī paaudze vairs neliekas vienīgā esības forma. Pilnīgi pietiek ar brālību, kas vieno visas latviešu rakstnieku paaudzes neatkarīgi no dzimuma, dzīves vietas, finansiālās situācijas, piederības sabiedriskām organizācijām, veselības stāvokļa, izglītības līmeņa, profesionalitātes, popularitātes, stila izjūtas, intelekta pakāpes, seksuālās orientācijas, atkarības no alkohola vai narkotikām. Šī vienīgā, vienojošā brālība ir latviešu valoda. Tajā esmu gatava atrasties pat ar jaunu dzejnieci, kura traģiski aizejot jaunam dzejniekam teica – viņš nebija no mūsu brālības".

*

"Man prieks, ka latviešu valodā gadu no gada top aizvien jauni rakstudarbi, iznāk grāmatas, notiek dzejas un prozas lasījumi. Latvijas rakstnieki raksta par mūsu zemi un tautu, jo, taisnību sakot, par neko citu latviešu rakstnieks rakstīt nespēj – viss viens, vai tas būtu dēku romāns par svešām zemēm vai tikai retam saprotamas rotaļas ar valodu, esmu pārliecināts, ka aizbēgt no sevis paša un savas vietas nav iespējams, lai gan rakstīšanu (tāpat kā teātra spēlēšanu, muzicēšanu u.c.) ir grūti nodēvēt par brīvā laika kavēkli, vairākums latviešu rakstnieku raksta vaļasbrīžos – pārējo laiku aizvadot reklāmas aģentūrās, redakcijās, pie veikalu letēm, pat velkot dzīvi kā klaidoņi. Rakstīšanā galu atrod daudzi droši vien talantīgi amatnieki, tirgotāji, šuvējas, sabiedrisko attiecību speciālisti, taksometru šoferi un celtnieki" ("Diena", 2000. g. 11. XII).

*

"Domes finansējuma daļu plānots izlietot projekta "Mūsdienu utopija" īstenošanai. Šis projekts iekļauts Rīgas 800 gadu svinību programmā un ir konceptuāli un profesionāli pārliecinošākais nākamā gada laikmetīgās mākslas projekts Latvijā. Kā projekta kurators uzaicināts plaši pazīstams mākslas eksperts no Vācijas. Izstādē aicinātas piedalīties arī vairākas pasaules mākslas zvaigznes no Lielbritānijas, Kanādas, Austrijas, Vācijas, ASV un Francijas. Projekta dalībnieku vidū būs arī vairāki Latvijas mākslinieki" ("Diena", 2000. g. 19. XII).

*

"Mīļās Latvijas ceļa biedrenes un biedri? Jūs piederat stiprai, caur uguni, ūdeni un vara taurēm gājušai partijai. Ir adventes laiks. Atcerēsimies zvaigznes virs mums, kas deg daudz un daudz ilgāk par mūsu īslaicīgo knosīšanos uz Zemes! Es domāju, ir laiks arī mūsu ideologu prātiem pasmelties pie tā. Kā teiktu Nīče – no mūžības avota viņpus ikdienas labajiem un ļaunajiem sīkumiem. Mēs savā ideoloģijā nedrīkstam vadīties no tā, kas mēs neesam – tad mēs baidāmies būt par daudz sociālistiski, tad – par daudz kristīgi – konservatīvi. Tāds iespaids, ka mēs vadāmies no Marka Aurēlija senā izteiciena – labākais veids, kā sevi aizstāvēt, ir nepielīdzināties. Formāli tas ir neapstrīdami tikai tad, ja ir zināms tas cietais kodols, ap kuru aug viss partijas auglis. Un viņa cietums būs atkarīgs no tā, kur mēs smelsim tā šķiedras – no ikdienas ķibeļu virpuļa vai no skatīšanās zvaigznēs savas misijas meklējumā. Es piedāvātu tādu variantu, kāda varētu būt liberāļa misija. Proti – Dievs radīja cilvēkus laimīgus un brīvus, vēsture jauca un sajauca to, bet mēs varētu palikt uzticīgi pirmajam Dieva nodomam – cilvēks dzimst brīvs un laimīgs. Varbūt veselu konkrētu politisku darbību soļi var izaugt no šī kodola, un es aicinu mobilizēties mūsu teorētiskos prātus. Beigās nedaudz provocēšu jūs: Bībelē Mateja evaņģēlijā ir vārdi: "Jūs esat kā mazi bērni, kas tirgus laukumā sūdzas – mēs jums stabulējām, bet jūs nedejojāt, mēs jums dziedājām, bet jūs neraudājāt". Tajā brīdī, kad tā varēs teikt par mūsu partiju – tā būs mirusi. Vara nāk un iet, bet spēlēšana, dziedāšana, dancošana un dejošana paliek. Jebkura partija ir tik stipra, cik tās ietekme uz sabiedrisko apziņu" ("Diena", 2000. g. 12. XII).

*

"Gada robeža jau īstenībā nav nekāda robeža – kamēr esam dzīvi, tikmēr arī dzīvojam uz priekšu, un nav ko liekuļot, sakot, ka līdz šim nebūtu mācējuši, bet nu gan – tā sacīt, viss būs "pa jaunam", nekļūdīgi un skaisti vien. Labāk neko nesolīsim, bet darīsim – kā nu varēsim un pratīsim, labu gribēdami, savu iespēju spārnoti, savu iespēju iegrožoti. Apzināmies, ka šajos pusotros gados ne visiem kultūras cilvēkiem esam izdarījuši pa prātam. Tāpat būs arī turpmāk. Vienīgā kultūras avīze valstī arī turpmāk būs dažādu viedokļu atspoguļošanas vieta, un mēs arī turpmāk negrasāmies norobežoties no saviem autoriem ar aizbildināšanos par redakcijas un rakstītāju viedokļa nesakrišanu. Vienāddomāšanas laiks taču, paldies Dievam, tā kā būtu beidzies? Vienādas domas nav iespējamas arī pašā redakcijā – cik cilvēku, tik galvu, tas rēķins ir pavisam vienkāršs, jo īpaši, ja

runa ir, teiksim, par dažādām gaumes izpausmēm. Protams, ir stabilāka mērvienība – kritēriji, taču arī šīs etalonparādības definīcijas šobrīd ļogās pa gaumes un interešu pūstiem vējiem. Avīze ir vieta, kur publicēties – pie tā arī pieturēsimies. Turklāt ieroči te visiem vienādi, kas varētu būt ļoti godīgi dažāda veida batālijās" ("Literatūra un Māksla Latvijā", 2000. g. 21. XII).

*

"Universitātes Avīze" 2001. gada 6. februārī: "LU sūtība (misija). Latvijas Universitāte ir garants Latvijas attīstībai. LU apvieno daudzveidīgu pētniecību, studijas un radošu uzņēmību, lai sniegtu Eiropā (pasaulē) atzītu augstāko izglītību, koptu latviešu valodu un kultūru, stiprinātu dažādu kultūru sakaru tradīcijas".

*

"Diena ir moderns nacionālais laikraksts, kas ietekmē sabiedrības attīstību, pārstāvot un aizsargājot demokrātiskās vērtības, kā arī piedāvājot kvalitatīvus dzīves modeļus. Diena ir politiski neatkarīga un peļņu nesoša, kas savā darbībā balstās uz augstiem žurnālistikas un biznesa ētikas principiem. Veidojot un izplatot daudzpusīgas un kvalitatīvas ziņas un viedokļus, izklaidējošu un pielietojamu informāciju, Diena ir nepieciešams forums sabiedriski un ekonomiski aktīviem lasītājiem" ("Academia + Media", 2001. g. 4. IV).

*

2001. gada 29. maijā "Diena" publicēja plašu materiālu ar virsrakstu "Spilgti latviska rakstniece svin jubileju".

Tekstā bija teikts: "Vizmas godīgi sarūpētais literārais devums līdzinās zemkopja darbam. Šai līdzībai visvairāk atbilst dzejnieces valoda. Tā ir patiešām kopta un veidota pastāvīgās filoloģiskās studijās, atrodot vārdus gan vecās vārdnīcās, gan ļaužu mutēs. Lielā mērā šo kopšanu sekmējuši atdzejojumi un prozas tulkojumi. Kaut arī tie veikti, lai nopelnītu dienišķo maizi, taču profesionālā ētika mudinājusi Vizmu strādāt pie šiem darbiem ar vislielāko atdevi un rūpību. Formas rimtais līdzsvars ar dramatisko, pat traģisko saturu dod lielu gandarījuma sajūtu. Tas ir pa spēkam tikai izcilam autoram. [..] Patīk valoda, jo zinu, ka man tik eleganti neuzrakstīt, kaut spiestu ar varu. Viss viens, vai lasot pēdējo Billi, vai šķūnī atrastā nodriskātā padomjlaiku žurnālā drukātu stāstu. Viņas rakstīto obligāti ieteicams palasīt ikvienam, kas jaunības stulbumā metas rakstīt pats. Vecākais gadagājums var lasīt tāpat vien. Šajā valodā tvertā pasaule gan man pilnīgi

sveša. Lietas, vietas un kustības uzvējo šo to pazīstamu, tomēr es zinu (vai varbūt ceru), ka mēdz būt citādi, iespējams, labāk. Tā, protams, tikai tāda minēšana, jo nekad neesmu rakstnieci sastapis, bet man šķiet, ka tā ir atšķirīga humora izjūta".

*

No intervijas: "Esmu ļoti sabiedriska būtne un kā Dvīnis – jo īpaši. Man patīk būt starp cilvēkiem, kontaktēties ar viņiem. Bet es to daru citādāk. Es to nedaru, apmeklējot sabiedriskas ēdināšanas iestādes visos žanros, sākot ar ēdnīcām un beidzot ar mūzikas klubiem. Es ar cilvēkiem kontaktējos ar savu mūziku. Ar savu darbu. Ja es nebūtu sabiedriska būtne, tad arī šo mūziku nevienam nerādītu. Katram cilvēkam ir savs sabiedriskums. Esmu izaudzis tāds. Jā, es brīnišķīgi varu dzīvot šajā pasaulē netusēdamies. Man tusēšanās vielmaiņai nav nepieciešama" ("Diena", 2001. g. 26. V).

*

No raksta "Dienā" 2001. gada 11. jūnijā: "Multikulturālisms – tā ir sabiedrība, kurā nav tikai viena kultūra, bet atšķirīgi tās locekļi pieder pie dažādām kultūrām. Tajā pašā laikā redzams, ka šāda veida definīcija per se ietver sevī ideju par to, ka multikulturāla sabiedrība ir pilsoniska sabiedrība. Nav nozīmes runāt par multikulturālismu, ja tas nepastāv vienā sabiedrībā, jo tad tas nav multikulturālisms, bet gan vienkārši atšķirīgu sabiedrību kopums. Integrācija. Ar integrāciju jāsaprot process, kurā tuvinās atšķirīgas daļas, atmetot pretrunīgo un šķirošo par labu kopīgajam un vienojošajam. Integrācija nav asimilācija. Integrācija nav identitātes zaudēšana, kā to uzsver integrācijas pretinieki. Integrācija ir identitātes papildināšana un līdzsvarošana, ņemot vērā arī līdzcilvēku velmi apzināt un parādīt savas būtības krāšņo kaleidoskopu".

NEAKTUĀLĀ ZINĀTNE

> .. režīms neaplūkoja un nevarēja aplūkot vēsturi kā zinātni, režīms aplūkoja vēsturi kā režīma ideoloģijas ļoti būtisku sastāvdaļu, kuras mērķis, atbilstoši režīma vēlmei iegūt vismaz daļēji mobilizējoša prototalitāra režīma raksturu, bija masu mobilizācija – no tā arī tādas vēstures funkcijas kā ticības, jūsmas, "prieka un paklausības", "autoritārisma slāpju" izraisīšana un apmierināšana; mobilizējošās un reliģijas funkcijas vēsture nespēja veikt citādi kā masu vēsture, tas ir – nezinātne.
>
> *Aivars Stranga*

1992. gadā krājuma "Referātu un materiālu tēzes diskusijai" (tas iznāca pirms VI Tiņanova lasījumiem) priekšvārdā redkolēģija pārliecināti apgalvo: "Tiņanova lasījumi un krājumi turpina darbu radikāli jaunos apstākļos, balstoties uz veco no pārmaiņām neatkarīgo principu: zinātne nepazīst robežas".

Šis darbs ir veltīts "apstākļiem" pirms un pēc radikālajām pārmaiņām, kā arī tēzes "zinātne nepazīst robežas" interpretācijai.

Nākas atzīt, ka "Tiņanova krājumu" redkolēģijas priekšvārdi paši par sevi pelna zināmu uzmanību. Ja pārlasām 24 cm augsto krājumu kaudzīti, tad atklājas interesanta aina.

Izrādās, tikai no krājumu priekšvārdiem var uzzināt par to, ka kādreiz ir pastāvējusi sociālistiskā iekārta, Padomju Savienība, Latvijas Padomju Sociālistiskā republika, kā arī 1991. gadā notikušas radikālas pārmaiņas.

Krājumos publicētajos darbos politiskie notikumi neatspoguļojas.

Arī pēc 1991. gada krājumu tekstā nekas nemainās. Saglabājās iepriekšējā tematika, terminoloģija, metodoloģiskā pieeja.

Visos 18 gados, kamēr notiek Tiņanova lasījumi un iznāk ar tiem saistītās grāmatas, zinātniskās intereses dominē ne tikai rakstos, bet arī lasījumu dalībnieku polēmikā (sākās Maskavas vilcienā) un Jurija Tiņanova 100. dzimšanas dienai veltītajā aptaujā.

Tiņanova lasījumi unikāli demonstrē to, ka zinātne nepazīst ne tikai valstu robežas, bet arī sociāli ekonomisko formāciju robežas.

Tiņanova lasījumos zinātne un zinātniskās intereses vienmēr ir bijušas svarīgākas par visu pārējo.

Tiņanova lasījumu dalībnieki tādējādi turpina sava patrona tradīcijas ne tikai teorētiski metodoloģiskajā ziņā, bet arī morālās attieksmes ziņā.

Kā zināms, J. Tiņanovam un viņa domubiedriem bija pilnīgi nepieņemami morāli kompromisi un konformisms, kaut kādu blakus apsvērumu dēļ atsakoties no zinātniskās objektivitātes. Ja tas tā nebūtu bijis, šodien formālās skolas reputācija būtu savādāka, un Tiņanova lasījumi varbūt pat nenotiktu.

Minētajā jubilejas aptaujā pirmais jautājums bija par to, kā vērtējama formālās skolas nozīme mūsdienu literatūrzinātnē.

M. Gasparovs: "Vispārpieņemtajā veidā: no tās izauga strukturālisms, bet strukturālisms mūsdienu literatūrzinātnē ir vienīgā pilnvērtīgā zinātniskā metode".

J. Dušečkina: "Bez formālās skolas mūsdienu literatūrzinātni nav iespējams vispār iedomāties".

V. Novikovs: "Krievu formālā skola – pasaules literatūrzinātniskās domas galvenais sasniegums aizvadītajos kristiāniskās kultūras divos gadu tūkstošos. Šajā periodā "Opojazam" nevar līdzināties nekas un neviens; ārpus šī perioda – tikai Aristoteļa "Poētika"".

A. Čudakovs: "Ārkārtīgi augstu. Formālā skola pirmo reizi konsekventi uzlūkoja literatūru kā tekstu sistēmu, kas kļūst neatkarīga no to autoriem, bet šo tekstu evolūcija kļūst patstāvīga kustība ar savām iekšējām likumsakarībām, kuras var samērā precīzi aprakstīt".

Visus 18 gadus Tiņanova lasījumos latvieši tikpat kā nemaz nepiedalījās, kas acīmredzot Jūlianam Oksmanam liktu atcerēties savu iemīļoto frāzi: "Mūsējo ir maz un arī to nav".

Faktiski visus 18 gadus bija tikai viens latvietis.

Šis fakts, protams, maigi sakot, ir dīvains, taču tam ir loģisks izskaidrojums.

Manuprāt, latviešu attieksme pret Tiņanovu un krievu formālo skolu vienmēr ir bijusi tāda pati kā pašlaik ASV.

Omri Ronens ir novērojis, ka ASV Tiņanovs un krievu formālā skola ir "neatslāpstoša radoša augsne un iedvesmojošs piemērs labākajiem no filoloģiskās jaunatnes".

Līdzīgi kā Mičiganā, Kalifornijas universitātēs arī Rīgā, Daugavpilī labākie

jaunie filologi (un Rīgas jaunie filosofi 80. gados) dzīvi interesējas par intelektuālajiem procesiem Krievijā XX gadsimta sākumā. Viņu pašizglītības sfērā nonāca un nonāk arī Tiņanovs un krievu formālā skola. Cita lieta, vai tā viņu zinātniskajā darbībā kļūst galvenā.

Latvijā atšķirībā no ASV varbūt ne tik lielā mērā apnika poststrukturālisms (kā tas amerikāņu aprindās noticis saskaņā ar Omri Ronena novērojumiem), bet gan 60. gados izdotās mācību grāmatas latviešu un krievu valodā ar bēdīgi slaveno nosaukumu "Ievads literatūrzinātnē".

Vispār latviešu literatūrzinātnei nekādā gadījumā nevar pārmest aprobežotību un vārīšanos savā sulā. Gluži pretēji. Latviešu literatūrzinātne savā leksikā vienmēr operatīvi ieviesa modernu terminoloģiju.

Ja nāktos sacerēt latviešu literatūrzinātnes vēsturi pēc II Pasaules kara, tad par periodizācijas principu visērtāk ir izvēlēties kāda noteikta moderna termina "laikmetu".

Latviešu literatūrzinātnē, piemēram, bija modeļa un modelēšanas laikmets, struktūras un strukturālisma laikmets, hronotopa laikmets, dialoga un dialoģiskuma laikmets, sistēmas un sistēmiskuma laikmets, teksta laikmets, postmodernisma un dekonstrukcijas laikmets.

Latviešu literatūrzinātnē modē bija arī atsevišķi zinātnieki: Bahtins, Lotmans, Derida.

Jurijs Tiņanovs un kāds no viņa zinātnē ieviestajiem terminiem Latvijā nekad nav bijis modē līdzīgi kā, piemēram, jau minētā Bahtina ar vieglu roku proponētais apzīmējums "hronotops", kura terminoloģiskās perspektīvas tāda ranga filologs kā Mihails Gasparovs nosaucis par "telpas un laika kontinuumu atbilstoši formai "rakt grāvi no žoga līdz pusdienlaikam"".

Latviešu literatūrzinātniskās aprindas maz vilināja formālās skolas zinātniskie atklājumi un teorētiskais potenciāls.

Kā jau tika minēts, latviešu literatūras pētnieki gandrīz nemaz neizmantoja unikālo iespēju kopā ar literatūrzinātnes "pasaules izlasi" piedalīties Tiņanova lasījumos Rēzeknē (trīs reizes lasījumi notika Daugavpilī).

Nākas teikt, ka arī Latvijā dzīvojošās krievu inteliģences viena daļa nelabprāt gribēs piekrist atzinīgajiem izteikumiem par Tiņanova lomu pasaules zinātnē. Rīgā un Daugavpilī dzīvojošie krievu filologi vairākkārt ir latviešu filologam atsacījušies palīdzēt organizēt Tiņanova lasījumus.

Tā, piemēram, gadsimtu mijas un jaunās tūkstošgades vulgārajā simbolizācijā ar baltslāvu subetnosam tipisko jaunlaiku asimilācijā un lokālpat-

riotismā rūdīto degsmi iesaistījās arī krievu valodā izdotie Latvijas laikraksti.

Visgrandiozāko vērienu sasniedza bulvārizdevums "Subota", kas organizēja lasītāju konkursu "Latvija. XX gadsimta rezultāti".

Konkursa žūrijas "ģenerāļu" rindās bija Zinātņu akadēmijas prezidents, bijušais Latvijas vēstnieks Krievijā, parlamenta deputāti, kā arī trīs Tiņanova lasījumu dalībnieki.

Par Tiņanovu "Subotas" žurnālisti neaizmirsa. Taču par Latvijas XX gadsimta vizītkarti Rēzeknē dzimušā un visā pasaulē slavenā Tiņanova personība nekļuva.

Par Latvijas slavenāko dēlu tika pasludināts Raimonds Pauls kopā ar tādām citām Latvijas lielākajām vērtībām zem šīs saules kā šprotes, balzāms (produktiem, kuri nav manīti Tiņanova lasījumos).

Tiņanova uzvārdu neminēja arī konkursa nominācijā "Gadsimta zinātnieks".

Tiņanovu kopā ar citiem 13 uzvārdiem nosauca nominācijā "Gadsimta ebrejs".

Tiņanova uzvārdu papildināja anotācija: "Mūsdienu literatūrzinātnes un kinozinātnes kulta personība, vēsturisko romānu "Kihļa", "Vazirmuhtara nāve" u.c. autors".

Vietējās literatūrzinātnes attieksmi pret Tiņanovu un krievu formālo skolu pamatā nosaka latviešu kultūras attīstības specifika un kultūras procesā konstatējamās intereses un tendences.

Tikai latviešu kultūras specifikas kontekstā iespējams gūt priekšstatu par to lokālo vidi, kurā notika un arī turpmāk notiks Tiņanova lasījumi.

Formālā skola iemācīja lūkoties uz tekstu kā fenomenu ar savām iekšējām likumībām un epistemoloģisko vērtību.

Formālās skolas pārstāvji uzskatīja, ka autora personība, laikmets, daiļdarba sociālās un psiholoģiskās idejas vēl nesniedz pilnvērtīgu atbildi uz jautājumu, kāpēc attiecīgais daiļdarbs ir literatūras fakts.

Formālās skolas darbībā dominēja zinātniskuma patoss. Tieši zinātniskums vienmēr bija galvenais mērķis to cilvēku darbībā, kuri formālo skolu uzlūkoja par zinātnes fundamentu.

Zinātniskums vienmēr dominēja arī Tiņanova lasījumos.

Tiņanovs, krievu formālā skola, Tiņanova lasījumu dalībnieki vienmēr kalpoja zinātnei, bet nevis kādai politiskajai vai ideoloģiskajai doktrīnai.

Tiņanovs, krievu formālā skola, Tiņanova lasījumu dalībnieki vienmēr tiecās saglabāt garīgumu un garīgo neatkarību zinātnes labā.

Lasījumu mērķi nekad netika slēpti.

Tie bija 1) sociālās un zinātniskās marginalizācijas pārvarēšana priekš tiem zinātniekiem, kuriem padomju režīms atļāva strādāt vienīgi teātros un bibliotēkās, muzejos un arhīvos, 2) iespēja brīvi apmainīties ar idejām un metodoloģiskajām nostādnēm, 3) kļūt par domājošu līdzpilsoņu raritatīvu satikšanās vietu.

Interesanti atcerēties III Tiņanova lasījumus 1986. gadā, kad "attīstītā sociālisma ilgstošas pilnveidošanas" funkcionāri pieprasīja lasījumiem "iet tautā", tādējādi praktiski nostājoties uz zinātnes popularizācijas un ideoloģizācijas ceļa.

Toreiz tika atrasta lieliska izeja, lai lasījumu organizatori, M. Čudakova un pārējie neapkaunotu sevi.

Lai zinātnieki varētu netraucēti strādāt Rēzeknes Kultūras nama zālē, no Maskavas tika atvesta speciāla "propagandistu komanda", kura tikās ar skolēniem un darbaļaudīm.

Latviešu kultūrā vienmēr dominējis kaut kas tāds, kas vispār ir pilnīgi svešs formālajai skolai un tās adeptiem.

Latviešu kultūra vienmēr tiecās panākt savas tautas garīgo izaugsmi un veicināt izglītotības līmeņa pieaugumu.

Latviešu kultūrā pirmajā vietā vienmēr bijuši noteikti ideoloģiskie apsvērumi – apgaismības ideoloģija.

Latviešu literatūrzinātne uz tekstu vienmēr raudzījusies no apgaismības ideoloģijas, sociālisma un nacionālisma viedokļa.

Mākslas darbs kā patstāvīga vērtība ar savu iekšējo dzīvi maz interesēja ne tikai latviešu literatūrzinātni, bet arī mākslas zinātni.

Ļoti niecīga latviešu daļa šodien kaut ko zina, piemēram, par Voldemāra Matveja darbību XX gadsimta 10. gados. Viņa interešu centrā bija mākslas darbs kā patstāvīgs fenomens ar savām imanentajām funkcionālajām likumsakarībām.

Matvejs demonstratīvi atsacījās kalpot kaut kādai ideoloģijai un tajā skaitā latviešu kultūrā primārajai apgaismības un nacionālisma ideoloģijai.

Latviešu lielākajai daļai tāda pozīcija nekad nebija simpātiska. Par to neinteresējās un to nosodīja ne tikai padomju laikā, bet arī pirms un pēctā.

Kā jau tika minēts, formālās skolas pārstāvji uzskatīja, ka autora personība, laikmets, daiļdarbā konstatējamās filosofiskās un sociālās idejas vēl nesniedz atbildi uz jautājumu, kāpēc dotais darbs ir "literatūras fakts".

Latviešu kultūrā priekšroka vienmēr dota autora personībai, viņa biogrāfijai un deklarētajām sociālajām idejām.

Empiriski ideoloģizēti komentāri par mākslu un literatūru latviešiem ir tuvāki nekā strukturālās analīzes dziļuma akcentējums.

Latviešu humanitārajām zinātnēm vienmēr lietderīgāka šķita informācija par 24 centimetriem nekā par intelektuālajām parādībām.

Tas zinātniskās domas lēciens, ko veica formālā skola, latviešu kultūrai vēl nav aktuāls un var būt zināmas perspektīvas mērķis.

Latviešu kultūras vēsturē, kas sākās ar transkulturālo inversiju, kad vācbaltu literāti apzināti piemērojās latviešu garīgajam līmenim, radīja latviešu literāro valodu, pārtulkoja latviešu valodā Bībeli, sacerēja literāros darbus, var izvirzīt tikai dažus periodus, kad pret apgaismības ideoloģiju bija vērstas kultūras modernizācijas tendences. Taču vēl nekad šīm tendencēm nav izdevies gūt uzvaru. Tās noslāpēja nacionālisms vai sociālisms.

Piemēram, kultūras modernizācijas aizsākumu XX gadsimta sākumā noslāpēja vispirms sociālisms, bet pēc tam (30. gados) nacionālisms, kā rezultātā kultūrā nostiprinājās etnocentrisms.

Pastāv divu tipu kultūras: didaktiskā tipa un artistiskā tipa kultūras.

Latviešu kultūra ir didaktiskā tipa kultūra.

Kā zināms, didaktiskās kultūras centrā ir pamācīšana un aizbildnieciskums, gara utilitārisms un kolektīvisma griba.

Pašlaik Latvijā atkal ir uzkundzējies nacionālisms, bez kura latviešu kultūra vispār nav iedomājama.

XIX gadsimtā tas bija kultūras nacionālisms, ko XX gadsimtā nomainīja politiskais nacionālisms, savām interesēm pakļaujot arī zinātnes attīstību.

XX gadsimta nogalē Tiņanova lasījumi notika progresējošā nacionālisma apstākļos.

Latvijā faktiski jau XX gs. 30. gados, kā sludināja Vadonis, "drīkstēja būt tikai viena vēsture", kas "jāpētī nacionālisma un patiesības garā".

Arī tagad zinātnei ir jāattīstās nevis zinātnes un zinātniskuma vārdā, bet gan Latvijas valsts interešu vārdā un turklāt, lai Latvija varētu iestāties ES un NATO.

Tamlīdzīgas prasības, starp citu, ir lasāmas 1999. gadā publicētajā Latvijas universitātes akadēmiskajā mācību programmā krievu filoloģijā.

Zīmīgi, ka programma nav izstrādāta sadarbībā ar Krievijas universitātēm, bet gan ar Liepājas un Daugavpils augstskolām.

Programmai esot jānodrošina iespēja kļūt par akadēmiski izglītotu filologu "saskaņā ar Latvijas interesēm".

Latvijas intereses ir zināmas no XX gadsimta 20. – 30. gadiem.

Tiesa, tolaik nebija lozungu par ES un NATO, taču attieksme pret krievu valodu un kultūru bija tikpat nepārprotama ("putekļi mūsu zemē") kā šodien.

Ne velti Andrejs Upīts 1926. gadā žēlojās: "Tāpēc, ka mums riebjas tagadējais proletāriskais režīms Krievijā, mēs spļaujam arī uz tām valodas, mākslas un kultūras bagātībām, no kurām tik dāsni smeļ tas pats mūsu dievinātais rietumnieciskais eiropeiskums. Patiešām, tas ir stulbuma rekords mūsu provinciālā politikānisma dienās".

Savukārt šodien ne mazāk aktuāli 1930. gadā rakstīja Jānis Plaudis: "Mūsu skolu politika ir vērsta uz to, lai aizsargātu jauno paaudzi no krievu kultūras. Mūsdienu jaunietis pat pēc ģimnāzijas neprot krievu valodu. Krievu valodas nezināšanas dēļ mēs ar laiku zaudēsim krievu poēzijas patiesās vērtības".

Mūsdienu Latvijā princips "zinātne nepazīst robežas" darbojas tikai rietumu virzienā.

Lai krievu zinātnieki varētu piedalīties Tiņanova lasījumos, pasākuma organizātoriem Latvijas valsts iestādēm ir jāiesniedz desmit un vairāk dokumenti, valsts kasē jāiemaksā prāva naudas summa, nemaz nerunājot par to, ka Latvijā nevienam šis zinātniskais pasākums nav vajadzīgs vispār.

CETURTĀ NODAĻA

MITOLOĢISKĀS KAISLĪBAS

Mēdz būt laikmeti, kad pat apgaismība kļuvusi tikai nedaudzu rūpes un viņu darbība līdzinās ezotēriskām ērmībām.

Rases ziņā vistīrākās kultūras – endogāmās un kanibālistiskās.

Mihails Gasparovs

KULTŪRAS SAKARU MĪTI

Līdzināties visiem nozīmē būt sliktākam nekā katrs.

Mihails Gasparovs

Protams, tā ir vispārzināma patiesība: attieksme pret citām kultūrām ir viens no etniskuma kritērijiem.

Jo atvērtāks ir etnoss, jo tas ir vitālāks un stabilāks, jo tam ir lielāka vispārējā cieņa un autoritāte.

Mēdz uzskatīt, ka Eiropā dominē atvērtības kults, un tas vairāk vai mazāk ietekmē katra Eiropā sastopamā etnosa kultūru.

*

Neviena kultūra neattīstās totālā izolācijā. Jebkura kultūra izjūt citu kultūru ietekmi. Jebkura kultūra spējīga ietekmēt citas kultūras.

Strukturālisti teiktu: kultūru ietekmēm mēdz būt divas variācijas – diahroniskā un sinhronā.

Pirmajā gadījumā starp kultūrām pastāv vēsturiskā pēctecība. Otrajā gadījumā runa ir par vienā vēsturiskajā periodā pastāvošo kultūru savstarpējām ietekmēm.

Katrā kultūrā ir elementi, kuri paliek nemainīgi saskarsmē ar ārējām ietekmēm. Tos var dēvēt par kultūras indiferentajiem elementiem.

Pie tādiem indiferentajiem elementiem pieder etnosa jeb tautas pašapziņa, kas saglabājas pat tad, ja objektīvi ir mainījusies etnosa valoda, kultūra, reliģija.

Latviešu etnosa pašapziņa saistās ar senajām baltu ciltīm, no kurām tradicionāli atceras kuršus, sēļus, zemgaļus, latgaļus un no kurām XVII gs. konsolidējās latviešu tauta ar savu valodu un kultūru.

Seno baltu cilšu pašapziņa tādējādi it kā turpinās latviešu tautā.

Kurši, sēļi, zemgaļi, latgaļi bija relatīvi patstāvīgi etnosi ar savu valodu un kultūru.

Latviešu etnoss izjūt kontinuitāti, proti, etniskās kontinuitātes apziņu ar senajām baltu ciltīm.

Analoģiskas izpausmes novērojamas arī citos etnosos.

Vācieši saskata radniecību ar senajiem ģermāņiem. Krievi – ar senslāviem. Baltkrievi – ar senslāvu ciltīm gregovičiem, krivičiem, radomičiem un seno baltu cilti jātvingiem.

*

Starp etnisko egoismu un vispārcilvēcisko patriotismu eksistē zināma dialektika.

Pirmkārt un galvenokārt etniskā egoisma kritika un ierobežošana nebūt nenozīmē nacionālās identitātes konfiskāciju.

Tā, piemēram, valda uzskats, ka krievu klasiskā literatūra savu reputāciju ieguva pateicoties kosmopolītismam – spējai krievu nacionālo kultūru sasaistīt ar pārējām kultūrām, krievu tautas problemātiku ar vispārcilvēcisko problemātiku.

*

Tā esot himēriska etnosa īpašība: mānija pārveidot, ignorēt, iznīcināt to kultūru, kas nepatīk.

*

Mīta socioideoloģiskā interpretācija vēsturiski sākās tad, kad mīts kļuva par patiesību tiem, kuri to gribēja uzskatīt par patiesību.

Šim procesam epigrāfu sacerēja Migels de Unamuno: "Patiesība ir tā, kam tic no visas sirds un ar visu dvēseli".

Mītam ir enerģētiskā funkcija, jo tas aktivizē sociālo enerģiju.

Mīts rada kolektīvus, nivelējot indivīdu uztveri un rīcību.

Mīts formē kolektīvo identitāti, telpas identitāti.

Mīts kā sabiedrības metasociālās analīzes kategorija. Mīts kā galēji suģestējoša zīme.

Mitoloģiskās konstrukcijas var palīdzēt imitēt kultūras sakarus un kultūru dialogu.

Acīmredzot bez mīta vispār nav iespējama kultūras sakaru inscinēšana tādā mērā, lai kultūras sakari kļūtu par vēlamu patiesību.

Nākas lasīt par liberāli demokrātisko mītu – vispārcilvēciskajām vērtībām. Tas esot tipiski eiropeisks mīts.

*

Kad Pēterpilī rusofīli sāka ģērbties tautastērpā, daudzi pilsētnieki viņus uzskatīja par persiem.

*

Kultūru mijiedarbībai ir vairākas t.s. kvantitatīvās pakāpes: 1) etniskā pakāpe (lokāliem etnosiem), 2) nacionālā pakāpe (valstīm), 3) civilizāciju pakāpe, kam hipotētiski prognozē svarīgu lomu XXI gadsimtā.

Kultūru mijiedarbībā ļoti būtiska nozīme ir t.s. mijiedarbības struktūrai: 1) saturiskajai ievirzei un 2) mijiedarbības konkrētajām formām.

*

Ļevs Gumiļovs pirms nāves savā pēdējā grāmatā brīdināja: "Mēs nekādi negribam atzīt acīmredzamo: etnisko attiecību pamats atrodas ārpus apziņas sfēras, – tas rodams emocijās: simpātijās – antipātijās, mīlestībā – naidā".

*

Arheologu atrastais un sistematizētais lietišķās mākslas mantojums un tā atbalss mūsdienās spilgti liecina no vienas puses par baltu cilšu sakariem ar citām kultūrām, bet no otras puses par nemainīgiem priekšstatiem – noteiktiem konceptiem etnosa mentālajā pasaulē.

Tipiski tas izpaužas tādos konceptos kā villaine, sakta, aproce, spirālgredzens u.c.

Tie ir priekšmeti, kuriem ir sava lietošanas funkcija un vērtība. Taču tajā pašā laikā arī noteikta kulturoloģiski simboliskā jēga, jo asociējas ar latviešu nacionālo identitāti, tautas ģenētisko izcelsmi un atmiņu, latviešu nacionālo kultūru vispār.

*

No aizvadīto divu gadsimtu lielākajām un nozīmīgākajām intelektuālajām kustībām (darvinisms, marksisms, freidisms, pozitīvisms, strukturālisms, modernisms, postmodernisms, avangardisms, poststrukturālisms) latviešiem garīgi vistuvākais un vispieņemamākais bija marksisms.

*

Precīzākie epiteti vietējām garīgajām tendencēm, potenciālam, kapacitātei aizvadītajos divos gadsimtos: lokālisms, tautiskums, nacionālisms, marksisms.

*

Rolans Barts ironizēja: "PSRS – kaut kas vidējs starp Zemi un Marsu".

Padomju valstī sapņoja par vienotas komunistiskās kultūras radīšanu, pārvarot nacionālo ierobežotību un noslēgtību.

Padomju valstī valdīja uzskats, ka, piemēram, nacionālo literatūru sakariem ir milzīga nozīme sabiedrības dzīvē.

Tāds uzskats nacionālisma apstākļos nav iespējams. Nacionālisms vienmēr ir orientēts uz sevi un savējiem.

Padomju valstī nacionālo literatūru sakariem vajadzēja veicināt visu progresīvo spēku apvienošanos cīņā par mieru, demokrātiju un sociālisma uzvaru pasaulē.

Apstākļos, kad mitoloģizē lozungus par iestāšanos ES un NATO, literārie sakari ir vēlami tikai vienā virzienā.

Tādos apstākļos diezgan dīvaini var skanēt vārdi PSKP programmā: "Sociālistisko nāciju attīstības vēsturiskā pieredze liecina, ka nacionālās formas nesastingst, bet gan mainās, pilnveidojās un savstarpēji tuvinās, atbrīvojoties no visa novecojušā un pretrunīgā dzīves jaunajiem apstākļiem".

*

Kā zināms, padomju marksisms bija universāla interpretācijas shēma. Ar tās palīdzību izskaidroja un normējoši regulēja arī to sfēru, ko padomju marksisma laikā dēvēja par kultūras sakariem.

Reizē ar padomju iekārtas sabrukumu "nomira" arī padomju kultūra un kultūras sakari.

Jebkuras kultūras bojāeja izraisa noteiktas sekas.

Pirmkārt, pierastās pasaules ainas zaudējums noved pie masu dezorientācijas, identitātes zaudēšanas gan individuālajā, gan atsevišķu grupu un visas sabiedrības līmenī. Pasaule cilvēkam kļūst nesaprotama, nepazīstama, necaurspīdīga. Arī cilvēks pats priekš sevis kļūst nesaprotams, nepazīstams un bez orientācijas.

Otrkārt, tūlīt sākas kultūras jaunu modeļu meklējumi, kas atkal spētu dot noteiktu identifikāciju un orientāciju.

Latvijā priekšroka tika dota 1) tautas kultūrai masu pasākumu formā, 2) Rietumu masu kultūrai, 3) postmodernisma māksliniecisckajām akcijām.

Dotā izvēle automātiski stimulēja arī kultūras sakaru tipoloģiju, kas principā saskan ar minētajiem trim kultūras jaunajiem modeļiem.

Tā, piemēram, vietējie postmodernisma māksliniecisko akciju instalētāji tāpēc citās kultūrās akceptē tikai to, kas neattīstās "no normālas domāšanas diskursa, kas laikmetīgajā mākslā uzskatāma par marginālu parādību" ("Studija", 1999, 7).

*

Etnosiem un indivīdiem piemīt teritoriālā neiroze: nogurums no ilgas dzīves vienā vietā.

Domājams, var būt arī intelektuālā neiroze: nogurums no ilgas dzīves normālas domāšanas režīmā.

*

Rietumu masu kultūras elementi: t.s. Rietumu neopagānisms (modes industrija, cilvēka ķermeņa kults-"bodicentrisms", seksa un erotikas ritualizācija), cilvēka darbības šizofrenizācija (spēļu automāti), spēle un nejaušība kā kultūras norises dominantes.

*

Tipisks piemērs mūsdienu Latvijas kultūras sakaru lokālajām īpatnībām ir interese par fenomenoloģiju – filosofēšanas jauno stilu XX gs. sākumā.

Fenomenoloģija ir aprakstoša, deskriptīva izpausme, aprakstot dzīvi tādu, kāda tā ir sastopama.

Fenomenoloģija ir mentālo aktu deskripcija.

Lokālā īpatnība izpaužas tādējādi, ka interesējas tikai par fenomenoloģijas tehnoloģiju, jēdzieniem, atsevišķiem formulējumiem, fenomenologu biogrāfiskajiem faktiem, bet nevis attiecīgajā filosofēšanas stilā rada oriģinālus tekstus.

Fenomenoloģiskas deskripcijas vietā dominē komentārs par fenomenoloģijas vēsturi.

*

Kultūras sakaru perspektīvas ir atkarīgas no visdažādākajiem faktoriem.

Daudz ir atkarīgs no dotās kultūras pašapziņas līmeņa.

Ja tas ir zems un deformēts, kultūra nespēj pati noteikt savas patiesās vērtības, un to pārņem slimas būtnes instinkti.

Kultūrai sāk pietrūkt iekšējās patstāvības. Sāk dominēt nervoza demagoģija, mitoloģiskas konstrukcijas, uzpūtīga pašpārliecinātība.

*

Intelektuālā paradigma ir tikpat mainīga parādība kā daudzas citas kultūras parādības.

Intelektuālajā paradigmā kultūras atvērtības instinktus var nomainīt kultūras noslēgtības instinkti.

Protams, var notikt arī pretējais, kad hermētiskās noslieces sāk izskaust dialoģiskuma patoss.

Ja idejiskums, garīgais, intelektuālais progress pakļauts etniskajām, sociālajām, politiskajām ambīcijām, nacionālisms ir svarīgāks par zinātniskumu, tad prasība vēsturi atspoguļot "nacionālisma un patiesības gaismā" nav aktuāla tikai 1937. gada Latvijā un neattiecas tikai uz vienas atsevišķas zinātnes nozares likteni, bet ietekmē visu kultūru un tās tipoloģisko iedabu.

*

Katra tauta tiecas retrospektīvi unificēt savu kultūru, pārvēršot to viendabīgā un homogēnā veidojumā.

Latviešu kultūras retrospekcijās priekšroka parasti tiek dota etniskās (tautas) kultūras mantojumam – folklorai, pagānismam, bet nevis profesionālās kultūras sasniegumiem.

*

Starp sabiedrisko gribu un sabiedriskās attīstības objektīvajiem apstākļiem var pastāvēt pretrunas.

Latviešu kulturoloģiskās (sabiedriskās) gribas izvēle it kā būtu skaidra – Rietumu kultūra.

Taču sabiedriskās attīstības objektīvie apstākļi un kultūras mantojuma objektīvie apstākļi var nesaskanēt ar minēto izvēli.

Latviešu kultūrā daudzas parādības organiski ir vienotas ar Austrumiem – krievu kultūru. Nerespektējot šo vienotību, latviešu kultūras vēsture tiek izkropļota.

*

Kultūras sakaru problemātika nevar žēloties par daudzpusības trūkumu.

Uz kultūras sakaru problemātiku var palūkoties no visdažādākajiem aspektiem.

Tajā skaitā arī no sabiedrības integrācijas viedokļa.

Diplomāti, spiegi, biznesmeņi, misionāri, ES ierēdņi pie mums dzīvo relatīvi ilgi.

Pēckara iebraucēji un 90. gadu migranti apmetušies uz visiem laikiem, kā tas viņiem šķiet.

Visus no viņiem pārņem zināmas jūtas saskarsmē ar vietējo kultūru.

Viņu adaptācija vietējā vidē nav viendabīgs process. Adaptācijai vajadzīgs dažāds laiks.

Šī laika ilgums ir atkarīgs no dažādiem apstākļiem. Tajā skaitā no starpkulturālās adaptācijas, proti, ne tikai no ienācēju adaptācijas, bet arī no vietējo adaptēšanas potenciāla.

Vācbalti uzskatīja, ka senlatvieši un latvieši viegli pakļaujas asimilācijai un bez grūtībām iekļaujas citā vidē – slāvu, ģermāņu.

Vācbalti savus novērojumus varēja bagātīgi ilustrēt ar piemēriem.

Līdz šim nav vēsturiska precedenta tam, cik organiski dziļi latvieši spējīgi savā vidē iekļaut citus un kas var notikt ar latviešiem pašiem,

pavēlot "integrēties" uz savas valodas un kultūras bāzes apmēram tik pat lielai cilvēku masai, cik liels Latvijā ir latviešu etnoss.

Daļēji precedenti rodami, analizējot starpkulturālo adaptāciju un akulturāciju citās zemēs.

Latvijas teritorijā sastopamā ģermanizācija, polonizācija, rusifikācija, sovjetizācija var liecināt galvenokārt tikai par latviešu kultūras pašaizsardzības spējām.

Starpkulturālā adaptācija un akulturācija vienmēr ir ne tikai noteikts process, bet arī noteikts rezultāts.

Tātad liecina par noteiktām izmaiņām kultūrā (kultūrās).

Piemēram, vācu kultūra saskarsmē ar baltu cilšu un latviešu kultūru kļuva par vācbaltu kultūru.

*

Antropologi jau XIX gs. bija pārliecināti par kultūru mijiedarbības rezultātiem.

Tika konstatēta likumsakarība: t.s. mazāk attīstītās kultūras pārņem vairāk attīstītās kultūras materiālu.

Akulturācijai kā procesam var būt divas formas.

Pirmkārt, nepiespiesti brīva kultūru mijiedarbība bez militārā, politiskā spiediena.

Otrkārt, kultūru mijiedarbība politiskā, militārā spiediena ietekmē, kad politiski, militāri dominējošā kultūra faktiski realizē asimilācijas politiku.

*

Sastopams viedoklis, ka "integrācijas" programmas realizācija nevar apdraudēt latviešu nacionālās kultūras identitāti: "Valstiski orientēta kultūra un minoritāšu kultūra nav konkurējošas, ja pēdējā neizvēršas tādā apmērā, ka sāk nomākt oficiālo kultūru. Šī problēma pašlaik nav aktuāla tā iemesla dēļ, ka minoritāšu kultūras spriegums ir ievērojami zemāks nekā latviešu dzīves piesātinājums ar nacionālās kultūras vērtībām" (E. Vēbers).

*

Kultūru mijiedarbība ir fundamentāls pasākums, skarot kultūras struktūras visdziļākos slāņus.

Kultūru mijiedarbība nav īslaicīgs, operatīvs akts. Kultūru mijiedarbības rezultātus parasti var konstatēt tikai pēc gadu desmitiem.

Kultūru mijiedarbības impulsu ietekmē mainās kvalitāte, darbības veidi, vērtību orientācija, kultūras aktivitāšu formas u. tml.

*

Latvijā atkal ir aktuāli transkulturālās inversijas lozungi.

Kā zināms, ar jēdzienu "transkulturālā inversija" apzīmē tos vēsturiskos precedentus, kad t.s. vairāk attīstītā kultūra apzināti pāriet t.s. mazāk attīstītās kultūras pozīcijās un piemērojas tās garīgi estētiskajam un lingvistiskajam līmenim.

Vācbaltu darbība latviešu literārās valodas un daiļliteratūras radīšanā un nostiprināšanā ir transkulturālās inversijas demonstratīvs paraugs.

Mūsdienu Latvijā transkulturālā inversija tiek mākslīgi (neapzināti) provocēta sabiedrības integrācijas programmas koncepcijā.

Latvijā plānojot, piemēram, krievu, ebreju, poļu, vācu kultūru nākotni latviešu "kultūras un latviešu valodas vidē" patiesībā nav nekas cits kā aicinājums krievu, ebreju, poļu, vācu kultūras pārstāvjiem brīvprātīgi izvēlēties transkulturālās inversijas kompromisu.

*

Ne visi mūsdienu Latvijā baidās no transkulturālās inversijas sekām.

Latviešu kultūras evolūcijas galvenie etapi: 1) transkulturālās inversijas gadsimti, 2) kultūras modernizācijas desmitgades XIX–XX gs. mijā, 3) kultūras etnocentrisma prioritātes laiks XX–XXI gs., 4) kultūras sakaru imitācijas un 5) eristikas periodi.

*

Pārejas laikmetu, kuru perfekti var izprast un interpretēt ar eristikas kategorijas palīdzību, dziļi izjuta Merabs Mamardašvili: "Pie mums ir notikusi antropoloģiskā katastrofa. Mūsu garīgās mežonības sākotne ir civilizācijas pavedienu pārrāvumā, esamības civilizācijas pamatu zaudējumā. Sabiedrība ir nelaimē, un process var izrādīties neglābjams. Tas manī iedveš šausmas. Aiz tā stāv kaut kāds vispārējs likums".

*

Pārejas laikmeta haoss nevar neatsaukties arī uz tik etniski intīmu un ambiciozu sfēru kā kultūras sakari.

Tādā zemē kā Latvija eristisko strīdu tematika ir raiba: Rietumu–Austrumu orientācija, "migrantu" un "krievu" mantojums, latviskums–eiropeiskums, nacionālisms–multikulturālisms utt.

XX gs. beigās Latvijas eristikas klasikā var iekļaut nacionāli aprobežotāko ierēdņu un t.s. politiķu naidīgo un apkaunojošo attieksmi pret A. Puškina jubilejas svinēšanu, atsevišķiem vēstures pieminekļiem Rīgā.

Savukārt "cilvēki ar ārskatu" un "ģenētisko patriotismu" Latvijas kultūras

sakarus mēģināja veidot, balstoties uz tādu popularizācijas pseidotematiku kā "Latvija – stārķu zeme", "Latviešu ēdieni", "Rīgas priede" u. tml.

Tipiski eristiskā garā iestājeksāmenos savas zināšanas par kultūras sakariem un etniskajām attiecībām 1999. g. demonstrēja reflektanti politoloģijas studijām: "Linču tiesu dibināšana Latvijā ar likumu aizliegta", "Latvija neatkarību zaudēja Pētera I vai Ivana Bargā laikā", "Pēc Latvijas okupācijas tika sūtīti nenosakāmas rases cilvēki", "Nesen Baltijas valstu attiecības sašķobīja arī cūkas", "Ja Latviju neuzņems ES vai NATO, var sākties 3. pasaules karš", "Galvenais uzdevums ir rūpēties, lai katram pilsonim būtu jumts zem galvas".

*

Eristika – māksla strīdēties ar negodīgiem un neloģiskiem līdzekļiem – pati par sevi ir dīvaina parādība, ja to izmanto evristiski universālā kulturoloģiskā kontekstā.

Un mūsdienu kulturoloģija bez eristikas nav iedomājama.

Bez eristikas grūti izprast tādus kardināli svarīgus kultūras vēstures posmus kā pārejas laikmetus.

Eristika stimulē haosu un dezorganizāciju, iznīcina kultūras regulācijas un pašregulācijas nepieciešamību.

Taču tajā pašā laikā pārejas laikmetos eristika tiek uzskatīta par konstruktīvu spēku.

Tas tāpēc, ka eristika neizjūt pietāti pret kanoniskām nostādnēm un antinomijām.

Eristika bravūrīgi funkcionē, neiedziļinoties lietas būtībā un aksiomātiski triviālās niansēs.

Eristika darbojas ar kultūras materiālu it kā totāli un globāli, enerģiski pārvērtējot vērtības un normas, stereotipus un klišejas, konceptus un mītus.

Kultūras attīstības nosacīti stabilos laikmetos tādas antinomijas kā, piemēram, patiesība un meli, godīgums un ļaunums, taisnīgums un netaisnīgums, skaistais un neglītais ir stingri un viennozīmīgi definētas, hierarhizētas un nav strīdu un diskusiju priekšmets.

Pārejas laikmetā turpretī sākās kultūras galveno konceptu pretrunīga interpretācija, kas ātri noved pie kultūras semantikas degradācijas.

Pārejas laikmetos eristika kļūst par kultūras optimālāko regulatīvo mehānismu. Turklāt nodrošina nevis kultūras sabrukumu, bet gan kultūras izdzīvošanu tai nelabvēlīgos apstākļos.

Tas nekas, ka eristika ir gatava iznīcināt visus kritērijus morālajā, izziņas, estētiskajā, politiski ideoloģiskajā jomā.

Eristika ir bezsistēmiska un eklektiska izpausme.

Taču tas nekaitē pārkodēt kultūras valodu, pasniedzot melus kā patiesību, ļaunumu kā labestību, asimilāciju kā integrāciju, obligāto pāreju uz latviešu mācībvalodu kā bilingvālo izglītību u. tml.

*

Eristika uzplaukst tad, kad mainās kultūras paradigma un priekšstati par morāli, zinātniskumu, mākslinieciskumu, ideoloģiskumu.

Eristika visērtāk jūtās tad, kad vienlaicīgi tiek lietota kultūras "vecā" un "jaunā" valoda, sabiedriskajā apziņā maldās plurālisms, polifoniskums, polisēmiskums. Eristika tad sāk dominēt sabiedriskajā komunikācijā.

Tikai eristiskā apjukuma gados ir iespējami tādi apzīmējumi kā "oficiālā kultūra", "valstiski orientētā kultūra".

*

Nav šaubu, tipiski eristiskā loģikā un retorikā savā laikā bija veidoti LTF dokumenti: "Neatkarīgā Latvija būs valsts, kura uzskatīs, ka tās galvenais valstiskais pienākums ir pret saviem iedzīvotājiem. Mēs nedomājam neatkarīgā valstī izcelt latviešus no citu tautu pārstāvjiem. Likums visiem būs viens. Visiem būs vienādas tiesības. Tāpat nebūs atšķirīgas taisnības – taisnība būs viena".

*

Pārejas laikmeta eristiskās atmosfēras saglabāšanās, iespējams, ir atkarīga arī no etnopsiholoģiskajām iezīmēm.

Imants Lancmanis: "Latviešu sliktākās īpašības ir konstruktīvas domāšanas trūkums un nespēja saprast, kas ir galvenais ("Literatūra un Māksla Latvijā", 2000, 22. VI).

*

Pirmā grāmata par Latvijas kultūras vēsturi tika iespiesta Tulā. Un ne par latviešu aizdoto naudu.

Latviešu vadītie fondi atsacījās palīdzēt izdot pirmo grāmatu par Latvijas kultūras vēsturi.

Pirmo grāmatu par Latvijas kultūras vēsturi kreditēja krievi.

Kad grāmata nonāca Latvijā, pret to visvienaldzīgāk izturējās latviešu inteliģence.

Priekš cittautiešiem, Latvijā dzīvojošajiem ebrejiem, krieviem, baltkrieviem, poļiem, grāmatas izdošana bija ļoti nozīmīgs notikums. Viņi ar sajūsmu par grāmatu rakstīja krievu valodā izdotajos laikrakstos.

Rīgas latviešu laikraksti grāmatas iznākšanu vispār noklusēja.

Apjukums dominēja grāmatveikalos. Brašās tautietes pārdevējas nezināja, kur novietot grāmatu par Latvijas kultūras vēsturi. Visbiežāk tā bija sastopama kopā ar "feng shai", "fen šui", "auru", "jogu", "lielo fitnesa grāmatu".

*

"Latviskā mentalitāte" – ambivalents jēdziens, jo daudziem izraisa pretējas jūtas.

Savukārt kultūras sakarus var ietekmēt latviešu kultūras antinomiskums: pagānisms – avangards.

*

Arī Latvijas "mēdijos" manāma tieksme dižoties ar globālisma jēdzienu, kas ir populārs t.s. liberāli progresīvajās aprindās un ko pie mums sev piemērī jaunie studenti avīžnieki, visticamākais, kāda studenta skolotāja ietekmē.

Slimās galvaspilsētas pusinteliģence, kura tradicionāli nav spējīga kaut ko tālāk saskatīt aiz izžuvušās Rīdzenes krastiem, sapņo par globālistiku un amerikāņiem piederošās Latvijas vietu pasaules globālistikā.

*

Modernisma ēras sākumā, kad veidojās valstis nācijas, viss bija pakļauts lokālajām interesēm.

Tagad globālisms nihilistiski izturas pret šīm valstīm nācijām un to kultūru.

Tas ir saprotami. Vitāli spēcīga un iekšēji vienota valsts un tās kultūra ir daudz spējīgāka pretoties jaunajai internacionālajai demagoģijai nekā tāda valsts un kultūra, kuras sabiedrība ir garīgi sašķelta un nevienota, bet kultūra voluntāri deformēta.

Modernisma ērā varēja droši runāt par nacionālo eliti kā nācijas labāko intelektuālo un morālo spēku kvintesenci, apliecinot nācijas augstākās tieksmes un nākotnes ideālus.

Globālisma aizsākumi liecina, ka valdīt grib noslēgta kliķe ar savu korporatīvo morāli. Šī kliķe sevi sludina par nacionālo eliti.

*

Pasaules globalizācija ir reāls un objektīvs process. Tas ir neizbēgams process.

Pasaules globalizācija atsaucas, protams, arī uz to fenomenu, ko mēs tradicionāli dēvējam par kultūru sakariem.

Cita lieta, kādu pasaules globalizāciju vēlamies: 1) plurālistisku ar partnerattiecībām jeb 2) mafiozi šovinistisku ar internacionālo kliķu ezotērisko morāli.

*

Globālisma slavētāju argumentācijā ir arī kulturoloģiskas tēzes.

Piemēram, par Rietumu mentalitātes radikālajām atšķirībām no visām pārējām mentalitātēm. Rietumu civilizācija tāpēc it kā nodrošinot progresu visiem uz planētas, un tikai Rietumu kultūras "nesēji" varot kaut ko sasniegt.

*

Stabils ir viedoklis, ka "atvērtas sabiedrības" jēdziens makdonaldiešu misionāru un aģentu leksikā nav nekas cits, kā netalantīgi izdomāts apzīmējums savas dubultās morāles un dubulto standartu maskēšanai.

It kā cēlais un humānais aicinājums nacionālajām valstīm "atvērt savu sabiedrību" faktiski ir vēlēšanās ekspluatēt nacionālo valstu kultūras potenciālu.

Kāpēc amerikāņu "atvērtās sabiedrības" fonds atbalsta tikai acīmredzami vājus un pat savā ziņā debilus "projektus"?

Kāpēc daudzi fondi vēlas, lai noteikti būtu sadarbības partneri no Rietumiem?

Globālisma izpausmes, kuras gribas dēvēt par imperiālisma jaunu formu, visnesaudzīgāk atsaucās uz tādām valstīm kā Latvija, kura nav spējīga aizsargāt savu kultūru un savus nacionālos resursus no globālajiem finansu spekulantiem.

*

Arī postmodernisma teorētiķi runā par kultūru plurālismu.

Taču, salīdzinot ar modernisma analītiķiem, postmodernisma attieksme pret kultūru daudzveidību ir savādāka.

Saskaņā ar Z. Baumana terminoloģiju modernistus var dēvēt par svētceļotājiem, bet postmodernistus – par tūristiem.

Svētceļotāji vēlas būt kopā ar vispārējām kultūras vērtībām.

Tūristus interesē tikai kultūru eksotika. Tūristus vilina stilizācijas un formas oriģinalitāte, bet nevis kultūras parādību idejiskā vienotība, pēc kā tiecas svētceļotāji.

INTEGRĀCIJAS VĀRDNĪCA

Sabiedrība – pakalpojumu pasūtītājs un lietderības kontrolētājs. Tāpēc īstai mīlestībai, skaistajam un patiesajam nav vietas sabiedrības tirgū.

Hose Ortega i Gasets

Sociālā identitāte veidojas tad, kad ir kopīgas ekonomiskās, politiskās intereses, kā arī kopīga vēsture, valoda.

Sociālās identitātes garīgā bāze var būt ideoloģiskais nacionālims, ko pārņem cilvēki, vēloties dzīvot attiecīgajā valstī.

Ideoloģiskā kopība nodrošina iecietību pret dažādām kultūrām.

Ideoloģiskajā nacionālismā pirmajā vietā ir jābūt brīvības un vienlīdzības principiem.

*

Etniski homogēnu sabiedrību ar vienu valodu, kultūru, reliģiju Eiropa pazīst apmēram 200 gadus, taču mūsdienās etniski homogenas valstis Eiropā praktiski vairs nav sastopamas. Vienīgi – Islande.

Mūsdienās valstis drīzāk atšķiras nevis reālās etniskās daudzveidības ziņā, bet gan pēc tā, cik institucionāli lielu uzmanību velta šai daudzveidībai: cenšas to ignorēt vai atbalsta un veicina multikulturālisma idejas.

*

Multinacionālās sabiedrības radušās dažādā veidā.

No vēsturiskās rašanās viedokļa konstatējami trīs tipi: 1) multinacionālā sabiedrība jau no paša sākuma veidojusies migrācijas rezultātā, 2) dažādas etniskās grupas noteiktā teritorijā līdzās dzīvo relatīvi ilgi, 3) multinacionālās sabiedrības, kurās migrācijas rezultātā vēsturiski dominējošā etniskā grupa pagaidām saglabā skaitlisko pārsvaru.

*

Jebkura integrācija faktiski neizslēdz asimilācijas perspektīvas.

Integrācija/asimilācija ir atkarīga no attiecīgās vides gribas un psiholoģiskās gatavības uzņemt "citus".

*

Latvijā 2000. gadā viens no socioloģiskajiem pētījumiem atklāja, ka no

aptaujātajiem iedzīvotājiem 28 procenti ir izjutuši diskrimināciju, ņemot vērā viņu etnisko piederību.

Savukārt 24 procenti diskriminēti, ņemot vērā viņu valodu prasmi.

Kādus secinājumus spējīga izdarīt latviešu mēnessērdzīgā pusinteliģence?

Protams, esot pēdējais laiks izanalizēt diskriminācijas apkarošanas iespējas.

Taču, protams, tas nav jādara tāpēc, lai Latvijā izskaustu diskrimināciju, bet gan, lūk, tikai tāpēc, ka ļaus Latvijai pilnvērtīgāk runāt ar citām Eiropas valstīm un institūcijām.

*

1923. gadā atsevišķu latgaliešu Saeimas deputātu (F. Kempa) naidu pret baltkrieviem Rainis dēvēja par "zooloģisko patriotismu".

*

Izglītības ministrs Atis Ķēniņš mīlēja sekojošu "integrācijas" normu: "Pirmajā klasē ieies vācietis, piekto klasi beigs latvietis" (1932. g.).

*

Integrācijas jēdziens apliecina attiecīgā fenomena iekšējā veseluma stāvokli.

Tātad – noteiktu rezultātu.

Taču ar integrācijas jēdzienu var apzīmēt arī procesu, kura galvenā iezīme ir iekšējās saskaņotības stimulēšana.

Integrācijai var būt dažādas gradācijas: intensitātes pakāpes, integrācijas efektivitātes un funkcionalitātes līmeņi.

Integrācijai noteikti var būt dažādi tipi.

Viens tips monoetniskai sabiedrībai. Cits tips polietniskai sabiedrībai.

Latvijā integrācijas koncepcijas "romāns" liecina, ka tipoloģiskā diferenciācija tiek ignorēta un valda tikai viens tips – monoetniskās sabiedrības integrācijas kritēriji.

Tas, protams, neatbilst sabiedrības etniskajai struktūrai un atsevišķu etnisko grupu interesēm, kas acīmredzot dotu priekšroku citam integrācijas tipam – polietniskās sabiedrības integrācijas kritērijiem.

Latvijā nav skaidrības par "koncepcijas" koncepciju.

Ja arī kādai sabiedrības daļai ir ilūzijas par Latviju un Latvijas monoetnisko nākotni, tad tās patiešām ir tikai ilūzijas, jo nesaskan ar reālo īstenību, kā arī latviešu tautas nākotnes nosacījumiem.

Pirmkārt, pašizolācijai (monoetniskajām ambīcijām) nav perspektīvas.

Otrkārt, perspektīvas nav arī kulturoloģiskajām superambīcijām, jo latviešu kultūra nav tik varena, lai sevi uzspiestu citām kultūrām.

*

Integrācija ir dinamisks process, kas nekad nebeigsies.

To nosaka nepārtrauktās diferenciācijas klātbūtne, proti, sabiedrības etniskā sastāva nepārtrauktā mainība.

Mēs varam formulēt tikai savu attieksmi pret integrāciju.

Tātad to, ko mēs vēlamies un to, ko mēs varam izdarīt, lai sasniegtu to, ko mēs vēlamies.

Un mēs vēlamies, lai latviešu kultūra neatrautos no šī dinamiskā procesa, nenonāktu ne pašizolācijā, ne izolācijā.

Mēs vēlamies izmantot citu kultūru bagātības un vēlamies ar citiem dalīties savās bagātībās.

Mēs vēlamies ne apspiest, ne iznīcināt citas kultūras.

Gluži pretēji: mēs vēlamies tās saglabāt un palīdzēt tām attīstīties tāpat, kā tās palīdzēs attīstīties arī mūsu kultūrai.

*

Latvieši nevēlas redzēt to, kas ir visapkārt. Tādu noslieksmi nācās konstatēt jau XX gs. 20. gados, kad valsts tāpat kā gadsimta beigās, iekrita latviešu nesagatavotajās rokās vienā dienā.

*

Integrācijas "romāns" izvērtās par kārtējo bezjēdzību: sakonstruēts ar novēlošanos, taču visnepatīkamākais – atklāj amorāli divkosīgu pozīciju.

Tajā laikā, kad apsprieda "romānu", tika pieņemti likumi, kuros dominē skaidri izteikta asimilācijas politika. Ne velti tāpēc nācās dzirdēt, ka pēc bēdīgi slavenā "nulles varianta" viltīgās apsolīšanas "integrācijas kampaņa" esot latviešu otra lielākā divkosīgā krāpšanās 90. gados.

Notikumu gaitas divkosību apstiprināja vietējais Sorosa fonds: vienā dienā apbalvojot "romāna" autorus, bet tūlīt nākošajā dienā uzsākot publisku pārmetumu "sēriju" par integrācijas buksēšanu.

Taču vietējais Sorosa fonds faktiski turpināja savu tradīciju, jo pirms tam bija ar "etniskās saskaņas balvu" apbalvojis izveicīgu sievieti, kura mēģināja piekrāpt valsts valodas atestācijas komisiju. "Etniskās saskaņas" labad latviešu valodu neprotošās krievietes vietā atestāciju ar svešu pasi centās kārtot latviete.

*

Latvijā katru gadu "integrācijai" tiek iztērēti miljoniem latu.

Tā, piemēram, Sorosa fonda mūsējo nodaļa 1999. g. programmai "Pilsoniskā sabiedrība un integrācija" izlietoja 2 184 210 dolārus.

Latvijā fonds darbojas no 1992. gada. Pareizinot aizvadīto gadu skaitu ar minēto summu, iegūsim prāvu skaitli.

Taču faktiski tas nebūt nav viss, kas Latvijā tiek tērēts "integrācijai".

Ar "integrāciju" vairāk vai mazāk ir saistītas citas Sorosa fonda programmas (piemēram, izglītības; 1999. g. – 1 694 716 dolāri).

Naudu skaistajai un cēlajai "integrācijai" labprāt dod arī citi fondi, starptautiskās organizācijas, ārvalstu vēstniecības utt.

Kopā sanāk milzīga summa, kas praktiski tiek "norunāta" semināros un semināru "kafijas pauzēs", savējo starpā sadalīta "analīzēm", "mājaslapām", "serveriem", "aktivitāšu centra pieslēgumam internetam" u. tml.

"Integrācijas" nauda Sorosa fondā tiek atjautīgi izlietota: "politikas analīzei", "internetam", "Baltijas-Amerikas partnerattiecībām", "nevalstisko organizāciju atbalstam", "Austrumi Austrumiem".

Starp "sorosiešiem" makdonaldiski oriģināls ir naudas sadalīšanas galvenais žanriskais arguments – "praktisks pētījums", "fona pētījuma izstrāde".

Piemēram, praktisks pētījums "Sabiedrības integrācija: atsvešinātības pārvarēšana" (15 628 $), praktisks pētījums "Latvijas valodas politikas ekonomisko aspektu analīze" (7 044 $), praktisks pētījums "Mājokļu politika mazturīgajiem iedzīvotājiem: sociālā māja vai pabalsts esošā mājokļa izdevumu segšanai" (8 172 $), praktisks pētījums "Demokrātiska un integrēta reģionu attīstība" (35 000 $), praktisks pētījums "Latvijas sabiedrības integrācijas politikas analīze" (9 784 $), praktisks pētījums "Partiju finansēšana un korupcijas ierobežošana Latvijā: alternatīvu risinājumu analīze" (8 494 $).

Mūsdienīgi tipisks un mērķtiecīgs ir "integrācijas" naudas iztērētāju uzskaitījums: Latvijas asociācija "Par drošu seksu" (3298 Ls), Rīgas Folkloras klubs (mājaslapas izveide latgaliešu un ventiņu valodā – 4252 Ls), s/o "Noass" (servera "Mode Latvijā" izveide – 3235 Ls), studija "1=1" (Latvijas astronomijas lappuses ar multimediju elementiem izvietošana internetā – 6137 Ls) utt. u. tml.

Amerikā lasīt un rakstīt iemācīto "sorosiešu" gaumei grāmatu izdošanā arī piemīt noteikta stabilitāte: "Seksualitātes vēsture" (9637 Ls), "Mūsdienu feministiskās teorijas teksti" (3410 Ls), "Kā sevi pasniegt ikdienā" (3721 Ls) u. tml., tāpēc atteikšanās piedalīties "Latvijas kultūras vēstures" izdošanā bija loģiska un pašsaprotama. Un tas nekas, ka tā ir pirmā grāmata par savas tautas kultūras vēsturi. Autors nav makdonaldietis.

*

Ko nozīmē asimilācija?

Atbilde uz šo jautājumu lielā mērā ir zināma.

Pirmkārt, identitātes maiņu.

Tas nozīmē latviešu valodas pārņemšanu ne tikai uz ielas, bet arī mājās.

Tas nozīmē latviešu uzvedības un paražu stereotipu pārņemšanu, latviešu kultūras normu un vērtību pārņemšanu.

Tas nozīmē distancēšanos no "savējiem", jauktas laulības, latvisko vārdu izvēli bērniem.

Tas nozīmē arī tā dēvēto pārmērīgo kompensāciju – pateicību par iespēju asimilēties.

Pārmērīgā kompensācija izpaužas tā, ka asimilācijas rezultātā cilvēks kļūst vēl lielāks latvietis nekā latvietis.

Kā zināms, asimilācija ir iespējama tikai tad, ja vide, t.i. latviešu vide, ir gatava pieņemt citus.

Domājams, katram latvietim šājā ziņā būs savs noteikts viedoklis, un šo viedokļu summa, saprotams, izšķirs jebkura integrācijas "romāna" likteni.

*

Ko nozīmē integrācija?

Integrācija nozīmē savas valodas un kultūras saglabāšanu no vienas puses un attiecīgās vides pamatvalodas un kultūras prasmi un akceptēšanu no otras puses.

Integrācija nozīmē dzīvi polikulturālā vidē.

Integrācija nozīmē savstarpēju cieņu, tolerantu attieksmi pret citām valodām un kultūrām.

Integrācija nozīmē līdztiesību.

Integrācija nozīmē multinacionālas sabiedrības pastāvēšanu.

Multinacionālā sabiedrībā ir precīzi jānosaka vairākumu-mazākuma attiecības un loma.

Tādā sabiedrībā valstiskā identitāte ir sociāli svarīgāka par etnisko identitāti. Vispārējās valstiski pilsoniskās intereses dominē pār etnisko grupu interesēm. Tas praktiski nozīmē, ka nevienā dzīves sfērā nevar valdīt etniskais princips.

Tādējādi integrācijas process faktiski ir divpusējs: cittautieši apgūst valodu un ieplūst valsts kultūrā, latvieši akceptē daudznacionālas sabiedrības klātbūtni un neliek šķēršļus cittautiešu etniskās identitātes pastāvēšanai.

Griba un vitāls spēks ir vajadzīgs nosacīti abām pusēm.

*

Kas veicina integrāciju?

Uzmanību nākas pievērst psiholoģiskajiem faktoriem.

Pirmkārt, ir jābūt psiholoģiskajai gatavībai Latvijā palikt dzīvot un šeit iekārtot dzīvi arī saviem bērniem.

Otrkārt, jābūt ir noteiktai pārliecībai par multikulturālisma principu un tolerances stabilitāti sabiedrībā.

Ja sabiedrībā valda etnocentriskā domāšana un rīcība, tad integrācijai nebūs nekādas sekmes.

*

Kas traucē integrāciju?

Pirmkārt, aprobežoti stūrgalvīgā nevēlēšanās atzīt multinacionālās sabiedrības esamību.

Tā vietā tiek mākslīgi un voluntāri kultivēts nacionālistiski orientēts etnocentrisms (totāla "latišizācija").

Otrkārt, latviešu izteiktais seperātisms (tājā skaitā seperātisma kulturoloģiskais aspekts: atsacīšanās mācīties krievu valodu, interesēties par krievu zinātni, mākslu, literatūru).

Treškārt, latviešu kultūras un valsts zemais prestižs.

Ceturtkārt, valsts etnopolitikas pretrunīgums, nekonsekvence, etnocentriskums, voluntārisms.

Absurdi ir tas, ka faktiski integrācijai psiholoģiski vairāk gatavi ir cittautieši nekā "tituļnācija".

*

Integrācija ir kolektīvs fenomens, salīdzinot ar dziļi individuāli izteikto asimilāciju.

*

Integrācijā var izšķirt emocionālo periodu un racionāli pragmātisko periodu.

*

Integrācija/asimilācija praktiski izpaužas četros variantos: 1) veidojas attiecīgo etnisko grupu geto (getoizācija), 2) asimilējās atkarībā no katra indivīda t.s. adaptatīvās elastības, 3) multikulturālisma starpposms, kad etniskās grupas pastāv miermīlīgi līdzās, sniedzot viena otrai zināmu labumu, 4) daļēja asimilācija, kad pārņem citas kultūras elementus tikai darbā, bet mājās saglabā savu kultūru, valodu, normas u. tml.

Etnoloģiskie novērojumi liecina, ka ceturtais variants ir visizplatītākais mūsdienu pasaulē.

*

Pēc 1917. gada gandrīz trīs paaudzes dzīvoja tehnoloģiski un sociāli strukturāli stabilā un konservatīvā kultūras vidē.

Marksistiski-ļeņiniskās ideoloģijas "transcendentālisms" (stāv pāri laikam un telpai) pats sevi pārvērta par kultūru, jo kļuva par tēlu jebkurai īstenības formai.

Kultūra vispār bija lielā mērā sociālās integrācijas garants. Pēc PSRS sabrukuma sociālā integrācija izjuka un tai bija jāsāk veidoties no jauna. Domājams, atkal izšķirošā loma būs kultūrai un kultūras identifikācijai.

*

Integrācija ir psiholoģisks process. Tātad uz šo procesu iedarbojas divi galvenie faktori.

Pirmkārt, organizatoriskais un tieši deklarētais faktors valsts programmu, koncepciju, institūciju dokumentu formā.

Otrkārt, nedeklarētais un netiešais faktors, kad valsts rīcība un dokumenti it kā tieši neattiecas uz integrāciju (valsts augstāko amatpersonu izvirzīšana no nepārprotami šovinistiskām politiskajām aprindām, valsts attieksme pret II Pasaules karu, SS leģionāriem, ebreju šāvējiem utt.).

*

Integrācija ir process, kurā visi elementi ir līdztiesīgi un nezaudē savu patstāvību.

*

Nav šaubu, ka Latvijā integrācijas procesā vislielākā problēma ir un būs latvieši.

Integrācija ir atkarīga no tajā iesaistīto etnisko grupu intelektuālā līmeņa (tolerances pirmavots) un kultūras līmeņa vispār.

*

Integrācija balstās uz kopīgu vērtību sistēmu.

Tātad uz kultūru. Kultūra reizē ir integrācijas pamatbāze un integrācijas mērķis.

*

Latvijas kultūras ideāls ir līdztiesīgu kultūru koalīcija.

Taču tajā pašā laikā ir skaidrs, ka kultūras ir dažādas savas vēsturiskās pieredzes ziņā, prestiža ziņā.

Katrai kultūrai ir savi specifiski pašaizsardzības mehānismi un adaptācijas spējas.

Integrācijā tādējādi nākas respektēt kultūru tipoloģisko saderību.

*

Mēdz būt kultūras – donori, kas spējīgas bagātināt citas kultūras.

Mēdz būt arī kultūras – recipienti, kas pārtiek no citu kultūru bagātībām.

Latvijas etnopolitikā nākas respektēt šo kulturoloģisko specifiku.

Respektīvi, vērīgi ir jāpārdomā tas, vai latviešu kultūra spējīga būt kultūra-donors tādām Latvijā plaši pārstāvētām kultūrām kā, piemēram, krievu, ebreju, poļu kultūra.

*

Latviešu kultūrā, ņemot vērā profesionālās kultūras potenciālu, dominē etniskā kultūra – pagānisms, etnogrāfiskums, folkloristiskums.

Latvijā tādēļ aktuāla ir tā dēvētā kultūras arhetipiskā sabalansētība. Proti, latviešu, krievu, ebreju, poļu, baltkrievu etnisko kultūru mantojuma koeksistence.

Līdz šim valsts ir atbalstījusi tikai "oficiālās kultūras" atzaru – latviešu etnisko kultūru.

*

Integrācija ir saistīta ar identifikācijas stratēģiju un taktiku.

Identifikācija sevī ietver gan objektīvistiskos komponentus (valoda, ticība, apģērbs, ēdieni u.c.), gan subjektīvistiskos komponentus (izjūtas "mans", "mūsu" pretstatā "cits", "citi", "svešie").

Identifikācijai ir trīs gradācijas: individuālā, sociālā un kolektīvā.

Savukārt kolektīvās identifikācijas praksē var nodalīties divas grupas: 1) simbiotiskā grupa (izstrādā savu nišu sabiedrībā, nezaudē identitāti pateicoties īpatnai etniskajai stratēģijai, piem., ebreji), 2) asimilējošā grupa (piem., līvi).

*

Sociālās pašapziņas vēsturiskie tipi: ģints, cilts, tautības, valsts, civilizācijas, planetārais.

Mūsdienās aktualizējās starpcivilizāciju domāšana.

*

Etniskās identitātes pamatā nav ģenētiskā izcelsme, bet gan kultūra – vērtības, normas, tradīcijas, valoda utt.

Nācija ir nevis asinsradniecisks un ģenētiski vienots lielums, bet gan kultūras kopums.

*

Indivīda kultūras identifikācija sākas ar priekšmetiski reālu rīcību – lingvistisko kompetenci, dzīves stila kodu apguvi, kultūras simbolu analīzi u. tml.

Pēc tam seko emocionāli morālās attieksmes veidošanās.

*

Demokrātija novājina kultūru, dara to populāru, vispārpieejamu, komfortablu.

*

Ļeva Gumiļova etnosa attīstības hronoloģija aptver 1500 gadus. Tik ilgs mēdzot būt etnosa mūžs.

Etnoss tāpat kā cilvēks nedzīvo mūžīgi.

Etnosa mūža beigas ievada obskurācijas periods. Tas sākās apmēram 300 gadus pirms etnosa "transformācijas".

Obskurācijas periodā dominē gļēvi un pasīvi cilvēki, kuri domā tikai par sevi.

Pasionāru – aktīvu un pašaizliedzīgu – cilvēku skaits obskurācijas periodā kļūst arvien mazāks.

*

Kultūras adaptācija vienādā mērā skar gan atsevišķus cilvēkus, gan sociālās grupas un to spēju piemēroties jaunajiem sociāli vēsturiskajiem dzīves apstākļiem.

Kultūras adaptācija vienādā mērā skar gan ieceļotājus, gan vietējos iedzīvotājus, kuriem tāpat nākās piemēroties jaunajiem etniskajiem apstākļiem.

Adaptācija nav vienīgais mehānisms šajā "piemērošanās" procesā. Tikpat līdzvērtīgs mehānisms ir cilvēkiem piemītošā tieksme izzināt jauno, savas darbības racionalizācijas un pragmatizācijas tieksme.

Tātad jebkuras etnopolitikas rezultāti ir atkarīgi arī no tā, cik lielā mērā racionāla un pragmātiska būs attieksme pret sabiedrības integrāciju, cik operatīvi un mērķtiecīgi tiks akcentēti sabiedrības integrācijas racionālie un pragmātiskie aspekti.

No Baltijas etnosiem ar savu pragmātiskumu visslavenākie laikam ir igauņi.

*

Kulturoloģiskajā izziņā (tās priekšmets ir arī tāda mūsdienīga parādība kā integrācija) liela nozīme ir aksioloģijas pieredzei, jo kultūra uzskatāma par visu vērtību kopumu.

Ne velti konstruktīvas etnopolitikas mērķis ir panākt, lai visai sabiedrībai būtu kopīgas vērtības.

Priekšstatu par vērtību kopumu savukārt var sniegt kultūra.

Kultūra ir fenomens, kas visoptimālāk apliecina un raksturo vērtību kopumu.

Tajā pašā laikā kultūra ir arī regulatīvi normatīva sfēra cilvēciskajā esamībā. Vērtības kopā ar normām, ideāliem, paraugiem ietilpst kultūrā kā regulatīvi normatīva sfēra.

Kultūras telpas viens no svarīgākajiem komponentiem ir vērtību sistēma. Vērtības cementē kopīgo satvaru visām kultūras funkcijām.

Integrācijai tāpēc ir jābalstās uz universālu kultūras kodeksu, kas būtu pieņemams visām etniskajām grupām, atsevišķiem indivīdiem, aksioloģiski konsolidējot visu sabiedrību.

*

Mūsdienu Latvijā integrācijas jēdziens kļuvis ambivalents jēdziens, izraisot pretējas izjūtas: simpātijas-antipātijas, atzinību-noliegumu.

*

Integrācijas primitīvi vulgārās kampaņas uzskatāms rezultāts ir "častuški-integruški".

"Častuškas", protams, ir sens un plaši pazīstams tautas daiļrades žanrs.

Šī žanra tematiskais paveids "integruški" acīmredzot ir pazīstams tikai Latvijā un radies XX gs. beigās.

Par žanra popularitāti liecina Latvijas laikrakstos izsludinātie konkursi, kuros ar patiesu entuziasmu piedalās daudzi iedzīvotāji.

Lūk, daži latviskoti piemēri:

Manai draudzenei dibens
Apaļš kā sakta.
Visi mēs esam pret
Ribentropa-Molotova paktu.

No meža izbrauc
Titulētā nācija.
Meitas, slieniet dibenus gaisā –
Būs integrācija!

*

Agnosticiskais plurālims, – tā A. Lunačarskis dēvēja nevēlēšanos iekļauties vienotajā padomju kultūrā un nepakļaušanos "vienotajai kultūras plūsmai".

Agnostisciskā plurālisma ideologi prasīja respektēt kultūru daudzveidību un autonomiju.

*

Katrā kultūrā novērojamas antinomiskas izpausmes, kuru pretrunīgums var ietekmēt kultūras vitalitāti.

Latviešu kultūrā tādas antinomiskas izpausmes ir pretrunīgās attiecības starp tradicionālismu un modernismu, pagānismu un kristiānismu, etnisko un nacionālo kultūru, kad profesionālās kultūras izpratne un novērtējums tiek aizstāts ar tautas kultūras mantojuma pārlieku glorifikāciju un "valstiskošanu".

Antinomiska izpausme latviešu kultūrā var kļūt arī dinamiskuma trūkums jeb, citādāk sakot, kultūras binaritāte – pretruna starp kultūras dinamiskumu un saviem iekšējiem konfliktiem.

*

Kultūras dinamiskumu ietekmē tipiski mūsdienīga parādība, ko dēvē par kultūras industralizāciju.

Kultūras industralizāciju veicina zinātniski tehniskais progress: informācijas tehnoloģiju, audiovizuālās tehnikas, satelītu TV utt. straujā attīstība un "iespiešanās" kultūrā.

*

Apzīmējums "etniskā integrācija" asociējas ar terminu "etniskā asimilācija", kā rezultātā tiek zaudēta valoda, tradīcijas, pašapziņa un pilnā mērā tiek pārņemta cita etnosa valoda, kultūra utt.

Turklāt doto asociatīvo saikni stimulē tas, ka jau pati integrācija sevī slēpj asimilācijas perspektīvas: asimilācijas objektīvs pamats ir internacionalizācijas un integrācijas vispārējie procesi.

*

Kultūras disfunkcija parasti sākas tad, kad dažādu pārmaiņu tempi ir straujāki nekā kultūras dinamika – spēja operatīvi piemēroties jaunajiem sociālajiem, intelektuālajiem, vēsturiski politiskajiem apstākļiem.

Integrācijas procesā, kurā kultūra ir galvenais konsolidējošais "departaments", kultūras disfunkcijas un kultūras dinamikas pakārtotība ir īpaši aktuāla.

*

Reizē ar kultūras paradigmas maiņu var mainīties arī nācijas garīgie referenti – personības, kuras simbolizē visas attiecīgās kultūras būtību, kā arī ir izcilu cilvēku izaugsmes sava veida etalons.

Latviešu kultūrā XX gs. beigās attieksme pret Raini ilustratīvi apstiprina šīs kulturoloģiskās tēzes pareizību.

Latviešu kultūra XX gs. beigās tiecās izraudzīties jaunus nācijas garīgos referentus, kuras pagaidām līdz galīgajai izvēlei iesaka aizstāt ar "smalkajām aprindām" un dažādām "elitēm".

Raiņa dzīves laikā nelietoja tādus vārdus kā "sabiedrības integrācija", kaut gan tolaik problēma bija tikpat akūta kā XX gs. beigu Latvijā.

*

Identitātes "meklēšana", vainīgo meklēšana, histēriska žēlošanās par nacionālās pašapziņas trūkumu vienmēr liecina par garīgo krīzi sabiedrībā.

Tas attiecas arī uz nacionālisma uzplaukumu garīgās krīzes apstākļos.

*

Ne tikai atsevišķu indivīdu, bet visa etnosa pasaules uztveres centrā ir jābūt pašizziņai.

Pašizziņa ir galvenais tolerances faktors un neaizstājams integrācijas instruments.

Pašizziņa stimulē izpratni un iecietību pret citiem un citādo.

Šovinisma, nacionālās neiecietības pamatā ir mazvērtības komplekss un pašaizsardzības komplekss – agresija pret citiem un citādo, kas tiek pasludināts par svešo un traucējošo.

*

Kulturoloģiskās domas vēsturē vienmēr var sastapt jautājumu par kultūru kvalitatīvo hierarhiju un egalitārismu jeb kultūru līdzvērtību.

Multikulturālismā galvenais ir tiesiskais aspekts – kultūru tiesiskā vienlīdzība.

*

Saprotams, multikulturālisms ir viena no kultūras innovācijām ne tikai mūsdienu Latvijā, bet visā Austrumeiropā.

Innovācijas kultūrā nostiprinās pakāpeniski.

Vispirms notiek innovāciju atlase un filtrēšana.

Tam seko innovāciju modifikācija, kas praktiski pārvēršas par izvēlētās innovācijas lokalizāciju.

Procesa noslēgumā konstatējama innovācijas integrācija, kad innovāciju vairs neuzskata par kaut ko jaunu un tā kļūst par kultūras dabisku elementu.

Latvijas etniskā vēsture no akmens laikmeta līdz XX gs. faktiski liecina, ka uz mums minētais neattiecas.

Latvijā multikulturālismam nav izredzes kļūt par innovāciju. Multikulturālisms patiesībā vienmēr ir bijis Latvijas kultūras dabisks elements.

*

Integrācijas procesa organizēšana ir vienota ne tikai ar dziļu, tā teikt, cilvēcisko atbildību, politisko un valstisko atbildību.

Integrācijas procesa organizēšana pirmkārt un galvenokārt ir vienota ar dziļu profesionālo kompetenci – kulturoloģisko, socioloģisko, psiholoģisko, pedagoģisko.

Nekompetentas integrācijas procesa organizēšanas rezultāts var atklāties gan tūlīt, gan pēc gadu desmitiem.

Latvijā tūlīt atklājās, ka ir komfortas un diskomfortas, prestižas un neprestižas etniskās identitātes.

Pēc gadu desmitiem savukārt var atklāties obskurantiskās "bilingvālās izglītības" sekas.

*

Parasti apgalvo, ka politika ir cīņa par varu.

Tā ir taisnība.

Taču tā ir tikai daļēja taisnība.

"Normālā" valstī politika ir ne tikai cīņa par varu, bet arī nemitīgas rūpes par savas zemes labklājību.

Politika nav tikai politisko spēku konfrontācija.

Politika ir arī integrācija un konsolidācija, integrācijas un konsolidācijas tehnoloģiju un mehānismu izstrādāšana un realizācija.

*

Integrācijas procesā ir jāvalda nevis prioritātes, bet gan paritātes attiecībām.

*

Latviešu tuvredzīgākās aprindas var atsaldēt S. Križanovska gudrība: "Īstajai Krievijai nav tādas kultūras un morālo spēku rezerves, lai asimilētu visas nomales. Tas novājinātu krievu nacionālo kodolu".

Šai tēzei mūsdienās piebalso arī A. Salžeņicins: "Nav mums spēka priekš

impērijas! – un arī nevajag, lai tā noveļas no mūsu pleciem: tā noplicina un izsūc mūs, un paātrina mūsu bojāeju. Tagad ir nepieciešams stingri izvēlēties: vai nu impērija, kas mūs pašus dzen nāvē, vai arī mūsu tautas garīga un miesīga glābšana".

*

Latvijas sabiedriskajā domā pašlaik vislielākais deficīts ir dažādi kulturoloģiskie un etnopsiholoģiskie pētījumi.

Var rasties iespaids, ka tos apzināti neveicina un neorganizē, jo zinātnisko pētījumu rezultātā atklāsies tituļnācijas mēnessērdzīgā nacionālisma proponētās etnopolitikas aplamības, bet galvenais – kaitīgums latviešu etnosa turpmākajam liktenim, pie kā, piemēram, var novest asimilācijas politika.

Latvijā pietrūkst vietējā etnoloģiskā un kulturoloģiskā materiāla saistība ar sabiedrības sociokulturālās tranformācijas procesu Eiropā un citos kontinentos kaut vai, teiksim, kultūras adaptācijas un kultūrģenēzes aspektā.

Jaunu kultūras sistēmu un konfigurāciju rašanās kultūrģenēzes procesā ir viens no centrālajiem momentiem kultūras sociālajā un vēsturiskajā dinamikā.

Tāpat nākas novērtēt kultūras pašatjaunošanās faktorus, kuri reāli eksistē jebkurā kultūrā un jebkurā tās pastāvēšanas periodā.

Latviešu kultūrā šo faktoru analīzei var būt tālejoša loma laikā, kad dominē arhaiskās pagātnes un etnokultūras arhetipu kults.

*

Īpašs aspekts integrācijas "kampaņā" ir integrācijas morālās perspektīvas.

Ja kāda kultūra sāk funkcionēt kā represīvā kultūra tā vietā, lai censtos būt reprezentatīvā kultūra, tad integrācijas morālās perspektīvas ir minimālas.

*

Uzmanību nākas pievērst kultūras procesuālajam aspektam.

Kultūra nav statiska un nemainīga parādība. To nepārprotami apliecināja XX gs. pieredze, tāpēc nedrīkst ignorēt procesuālo aspektu, respektīvi, faktorus, kas nodrošina kultūras elementu iekšējo saskaņotību.

Šiem faktoriem piemīt dinamisks raksturs.

Dinamiski notiek arī jaunu elementu inkorporācija kultūrā, ko noteikti paātrina integrācijas "plānveidīga" organizēšana.

Gan latviešu, gan citu etnosu kultūrā ienāks jauni elementi, un starp tiem ir jāveidojas optimālai sabalansētībai.

*

Inkulturācijas rezultātā cilvēks iegūst spēju dzīvot un orientēties apkārtējā etniskajā vidē, lietot kultūras priekšmetus, apmainīties ar fiziskā un garīgā darba rezultātiem, nodibināt sakarus ar citu etnosu pārstāvjiem u. tml.

Integrācija ir vienota ar inkulturāciju – sakaru nodibināšanu ar citiem etnosiem.

Tātad integrācijas politikas realizācijā ir jābalstās uz noteiktām inkulturācijas formām.

Inkulturācijas formu izvēlē pirmais jautājums var būt par apkārtējās vides interpretāciju, proti, etniskās situācijas izskaidrojumu: Latvijā ir monoetniska vai polietniska vide.

Kā zināms, viens no melošanas veidiem ir puspatiesības apliecināšana.

Latvijas mēnessērdzīgā un pusmēnessērdzīgā iedzīvotāju daļa pēdējā laikā iecienījusi puspatiesību – Latvija reizē esot gan daudznacionāla valsts, gan nacionāla valsts.

*

Pasaules globalizācijas tendences kāpina interesi par kultūru savdabību – etnokulturālo problemātiku.

Kultūra ir tāds cilvēciskās darbības veids, kas ir pārmantojams, taču nav ģenētiski nostiprināts (nav bioloģiski izstrādāts).

Etnokultūra ir etnosam piemītošs veids kā apgūt un nostiprināt savas pastāvēšanas nosacījumus. Šiem pastāvēšanas nosacījumiem ir jānodrošina etnosa saglabāšanās un darbība dzīves laikā.

Katrs etnoss izstrādā savus pastāvēšanas nosacījumus, kas koncentrējas un atspoguļojas etnokulturālajās savdabībās un par kurām sāk pastiprināti interesēties pasaules globalizācijas laikmetā.

*

Indivīda psiholoģiskajā aizsardzībā atbalsojas etniskā piederība kā garants vai drauds indivīda eksistencei.

Mūsdienās modē ir epitets "komfortabla" eksistence.

*

Indivīda etniskā sensibilitāte ir vienota ar attiecīgā etnosa sensibilitāti.

Latvijā ļoti jūtīgi izturas pret etnisko piederību latgalieši, baltkrievi, ebreji.

Latvieši vispār ar grūtībām atbrīvojas no "arāju etnosa" nepilnvērtības kompleksa.

*

Latvijas "integrācijas" fanātiem vēl ir lielas perspektīvas.

Piemēram, pieprasīt, lai cittautieši valkātu latvisku apģērbu.

Tādai prasībai jau ir precedents: Rīgā XIX gs. ebrejiem bija jānēsā vācisks apģērbs.

*

Latvijā XX gadsimta 90. gados Rietumu naudas iztērēšanā ātri tika panākts zināms sadalījums.

"Cilvēktiesību naudu" tērēja galvenokārt tie, kuri prata svešvalodas.

Savukārt "integrācijas naudu" tērēja latgalieši, kuri prata dialektus.

Viņiem pa vidu maisījās latviešu valodu pusprotošie t.s. ārzemju latvieši.

Minētais sadalījums nemainījās arī XXI gadsimta sākumā.

*

Indivīda psiholoģiskās aizsardzības garants ir etnokultūra.

Etnokultūras aizsardzības mehānismus var iedalīt divās grupās: 1) specifiskie (konkrētu draudu novēršanai) un 2) nespecifiskie, kas savukārt klasificējami trijās apakšgrupās.

Nespecifisks etnokultūras aizsardzības mehānisms (2/1) ir pati etnokultūra kā sākotnēja pasaules ainas sistematizācija un etniskā zemapziņa.

Tālāk seko (2/2) tā dēvētās etnokultūras centrālās zonas.

Latviešu kultūrā, piemēram, tāda centrālā zonā kā aizsardzības mehānisms ir valoda. Krievu kultūrā līdzīgas funkcijas esot literatūrai.

Trešajā apakšgrupā (3/3) ietilpst ārējo spēku neuztveršana. Saduroties ar ārējiem draudiem, etnoss vispirms tiecas šos draudus interpretēt no savas kultūras viedokļa.

Ja to nevar izdarīt un ārējie draudi ir pārāk atšķirīgi, etnosa "tradicionāli klasiskā" apziņa sāk izjukt. Iestājās apjukums un sajukums. Etnoss maina pats sevi, jo nespēj izmainīt ārējos draudus. Sākas pašidentifikācijas krīze.

Dotās teorētiskās konstrukcijas pašmāju piemērs ir totālā asimilācija, ko Latvijas teritorijā piedzīvoja tāda etnokultūra kā lībiešu kultūra.

*

Integrācija lielā mērā ir atkarīga no komplimentārisma.

Piemēram, valodas izvēles kā komplimenta.

Valodas izvēle un lietošana vispār balstās uz komplimentāro principu. Valodu izvēlas tas, kuram kaut ko no kāda vajag. Pārdevējam vajag iegūt

naudu no pircēja. Kaimiņam vajag aizņemties zirgu u. tml.

Sociālistiskās ekonomikas gados pārdevējam nevajadzēja iegūt naudu no pircēja. Gluži pretēji, pircējs par katru cenu vēlējās nopirkt preci, kas citā veikalā varēja nebūt un vispār pēc dažām minūtēm nebūt nekur vēl ilgu laiku.

Pirmspadomju Latvijā pārdevēji prata četras piecas valodas.

Padomju laikā varēja zināt tikai vienu valodu.

Jo sabiedrība daudzvalodīgāka, jo aktuālāks ir komplimentārais princips.

*

Starpetniskās komunikācijas faktori ir sekojošie: vēsturiskie, sociālie, kultūras, psiholoģiskie, politiskie, situatīvie.

*

Jo augstāks kultūras līmenis, jo labvēlīgāk tiek izjusta tikšanās ar citu kultūru.

Augsti attīstītai kultūrai piemīt selektīvs mehānisms, kas palīdz atlasīt tikai noderīgāko un arī nosaka ietekmes dziļumu savā kultūrā.

Latvijā ir demonstrēta vēlēšanās "integrēt latviskā vidē" augsti attīstītas kultūras – krievu, ebreju, poļu u.c.

Arī minētajām augsti attīstītajām kultūrām piemīt selektīvs mehānisms, ko nāktos respektēt.

*

Asimilācijas procesā vājākais, mazāk attīstītais nekad nav uzvarētājs.

Nekad vēl nav bijis tā, ka maza kultūra asimilētu lielu kultūru. Vienmēr ir noticis pretējais.

*

Asimilācija realizējas tiešā un netiešā ceļā.

Asimilācija realizējas arī formālās vienlīdzības apstākļos, kad visiem ir it kā vienādas tiesības, tomēr etniskā piederība mainās.

Sastopama ir dabiskā asimilācija un voluntārā (vardarbīgā) asimilācija, kad valdošais virsslānis grib mākslīgi palielināt asimilācijas tempu, ierobežojot etnisko minoritāšu valodas un kultūras lietošanu.

Latvijā konstatējama gan dabiskā, gan voluntārā asimilācija.

"Bilingvālās izglītības" aklā kņada var liecināt, ka lielāka intensitāte piemīt dabiskās asimilācijas brīvprātībai.

Viens no dabiskās asimilācijas un voluntārās asimilācijas avotiem var

būt intelektuālā letarģija un haoss, kādā nonākusi sabiedrība kultūras paradigmas maiņas periodā.

Šī letarģija un haoss radījis grūti pārskatāmus stulbuma plūdus.

Tā, piemēram, ne "integrētāji", ne "integrējamie" nav spējīgi aptvert, ka bilingvālās izglītības realizācija nav iespējama bez attiecīgu kadru un mācību līdzekļu sagatavošanas.

Latvijā pirmais (un vienīgais) mācību līdzeklis divvalodu izglītībā tika izdots tikai 2000. gada decembrī.

Tātad krietnu laiku pēc izglītības likuma pieņemšanas un arī pēc tam, kad Daugavpils un citu skolu direktori jau bija braši noziņojuši, ka valdības uzdevums mācīties divvalodīgi jau esot izpildīts un nevienam neesot nekādu problēmu.

*

Integrācijai, kā zināms, mēdz būt vairāki paveidi.

Pirmkārt, konsolidējošais, kad starpetniskās attiecības nostiprina līdztiesība.

Otrkārt, simbiozais, kad starpetniskā mijiedarbība notiek starp atšķirīgiem un relatīvi patstāvīgiem lielumiem.

Treškārt, segregācijas, kad mijiedarbību aptumšo nelīdztiesība.

Trešais paveids sastopams, piemēram, mūsdienu Latvijā, kur konstatējama t.s. segregatīvā integrācija.

*

Pret integrāciju un tās programmas koncepciju Latvijā amatpersonas turpina izturēties tāpat kā savā laikā pret PSKP kongresa lēmumiem: ".. sabiedrības integrācija paredzēta valdības deklarācijā, un mēs to nemaz nedrīkstam nepildīt" ("Diena", 1999. g. 6. VIII).

*

Valsts prezidente: "Redziet, man tīri lingvistiski pietrūkst vārdu. Ja uzrunāju latviešus, man pārmet – kā, vai jūs krievus un citus neuzrunājat? Un es nonācu pie slēdziena, ka definīcijas ir jāmaina. Latvietis ir katrs, kas runā latviski, ir Latvijas pilsonis un jūtas tai piederīgs. Viņa tautība ir kaut kas cits – etnisks latvietis vai vēl kāds. Jāatzīstas, tas ir rietumu demokrātiju iespaids, kādā es šo pārdefinēšanu vēlētos ieviest. Demokrātiskā valstī, ja tu esi, teiksim, Francijas pavalstnieks, tu esi francūzis, vai tavi senči ir ebreji, spāņi, itāļi, marokāņi, alžīrieši vai senegālieši – to īstenībā pat nedrīkst ne uzsvērt, ne skatīties. Es vēlētos, lai mēs Latvijā nonāktu pie šāda mo-

deļa. Jo citādi varētu nonākt pie kaut kādas rasu tīrības. Jebkuram no mums, ja raktos pietiekami tālu senčos, droši vien atrastos kādas citas tautas asiņu piejaukums. Tādā ģeogrāfiskā vietā kā Latvija tas ir vairāk nekā ticams. Ne jau ar asiņu tīrību un ģenētisko sastāvu mēs identificēsimies kā latvieši. Mēs šobrīd identificējamies kā Latvijas iedzīvotāji, kā Latvijas valsts pilsoņi, kā ļaudis, kam rūp Latvijas liktenis, kas savu likteni saista ar šo zemi" ("Diena", 2000. g. 30. XII).

Citāts var apliecināt latviešu prātos dominējošo tendenci sevi uzlūkot un nošķirt no pārējiem rasistiski ģenētiskā aspektā. Citāta autorei nav pieņemama šī tendence, ar kuru tomēr nākas bieži sastapties.

Citāts iederas arī šīs grāmatas iedaļā "Mūsdienu pietukkrustiņi bez komentāra", jo drīzāk liecina par terminoloģisko haosu nekā sakārtotību.

Vienmēr stingra precizitāte nepieciešama jēdzienu "nācija" un "tauta" lietojumā, runājot par etniskiem un teritoriāli politiskajiem veidojumiem.

Lai rastos nācija kā sociāls fenomens, nebūt nav nepieciešams atsacīties no tautības kā etniska fenomena.

Savā laikā to pareizi saprata Rainis un citi, mēģinot izdomāt apzīmējumu Latvijas nācijai jeb pilsoniskajai sabiedrībai.

Raiņa jaunvārds "latvijieši" netika akceptēts.

Krievu valodā apzīmējums "latvijci" skan labi un nevienu neaizvaino.

Nācijas jēdziens ir semantiski metaforiska kategorija. Metafora "nācija" var lieliski kalpot ideoloģiskā nolūkā, konsolidējot attiecīgās valsts sabiedrību un nodrošinot kopīgo pilsonisko identitāti.

Nācijas jēdziena lietojums sabiedrības konsolidācijai ir intelektuāli emocionāls pasākums, bet nevis mēģinājums radīt priekšstatu par etnokulturāli homogēnu sabiedrību.

Attiecīgās valsts sabiedrība faktiski var būt rases, etniskajā, kultūras, reliģijas jomā ļoti raiba, taču tās masu apziņā mitoloģiski var funkcionēt visus apvienojošs nācijas jēdziens.

*

Jautājums par asimilāciju, integrāciju, marginalizāciju, izolāciju vispirms ir jautājums par brīvu izvēli – dziļi izteiktu personiski brīvu izvēli, bet nevis jautājums par sabiedrības kopienām, etniskajām grupām, sociālajiem slāņiem u. tml.

Tātad jautājums par indivīda, bet nevis kāda kolektīva gribu.

Visticamākais, pašlaik šo momentu nerespektē pietiekamā mērā.

Kāpēc nerespektē?

Atbildi, domājams, nāksies noskaidrot latviešu garīgajās tradīcijās, kurās vēsturiski vienmēr ir dominējuši kolektīvisma principi un savas apkārtnes uztvere no kolektīvisma, bet nevis no individuālisma viedokļa.

Nākas piekrist, ka postkomunistiskajās zemēs jautājums par kolektīvisma un individuālisma attiecībām ir aktuāls, jo saistīts ar demokrātiskuma perspektīvām.

Un, protams, tas ir arī jautājums par eiropeisko un austrumniecisko sākotni minētajā duālajā konstrukcijā (individuālisms-kolektīvisms).

Personiskās brīvības un indivīda neatkarības izpratne slīkst pirmatnējā kolektīvisma un pagānisma stihijā.

Ja nav personiskās brīvības, nav arī izvēles tiesības un personiskās atbildības.

Cilvēces attīstības pamats ir nevis kolektīvisma attīstībā, bet gan individuālisma attīstībā un aizsardzībā.

Savā laikā par to daudz izteicās Rainis dienasgrāmatās un piezīmēs. Viņš savukārt atsaucās uz J. Mečņikova darbiem.

NĀCIJAS UN NACIONĀLISMA DIAGNOSTIKA

Kad sociāldemokrāts Cielēns prasīja autonomiju demokrātiskā Krievijā, latviešu pilsonība bija mēma un neprasīja neko; kad Latvijas neatkarība jau bija izcīnīta, latviešu pilsonība – īpaši – Rīgas "nobilitāte", kļuva nacionālistiska – kad nacionālismam vairs nebija jēgas.

Aivars Stranga

Kāpēc mēs tā mīlam dabu? Tāpēc, ka daba mūs nekad nenosoda.

Frīdrihs Nīče

Mūsdienu intelektuāli atraktīvākajās oāzēs nākas dzirdēt vispārdrošākos vārdus. Lūk, daži no tiem.

Tādi apzīmējumi kā "nācija" un "nacionālisms" nav zinātniskas kategorijas, bet gan sholastiski formulējumi. Nācija vispār ir iztēlota kopība un semantiski metaforisks koncepts.

Nacionālisms jeb faktiski neonacionālisms tagad ir izteikti himēriska izpausme, jo nemeklē problēmu būtību sevī, bet gan nepārtraukti visās savās nelaimēs vaino citus.

Neonacionālisms tādējādi uzlūkojams par arhaiski savdabīgu nacionālisma "dekonstrukciju", jo visbiežāk ir demagoģiski ekspluatēts politisks "projekts" mafiozu mērķu sasniegšanai.

Tagad populāri ir divi neonacionālisma varianti: (1) hegemonais jeb dominējošais valsts vārdā realizētais nacionālisms un (2) attiecīgās etniskās minoritātes vārdā īstenotais periferiālais jeb aizsardzības nacionālisms.

Nacionālisms kalpo kā brīvības un neatkarības retrospektīvs koncepts bijušajās sociālisma zemēs.

Ar nacionālisma ideoloģiju cenšas maskēt neveiksmes postkomunistisko sabiedrību modernizācijā – nemākulīgās reformas, demokrātijas, varas un tiesiskuma trūkumu.

Nacionālismu kā retorisku aizsardzības formu var uzkurināt arī valsts prestiža trūkums, politisko kliķu nekompetence, intelektuālā impotence un morālā degradācija, tituļnācijas genofonda nabadzība utt. u. tml.

*

Par nacionālisma dzimteni uzskata Angliju un Franciju. Pēc tam nacionālisms izplatās citās Eiropas zemēs, un ātri kļūst populārs arī Āzijā.

Nacionālisma skaidrojumos parasti liela uzmanība tiek veltīta etnosa definīcijai.

Tradicionāli par etnosu dēvē stabilu vēsturiski izveidojušos ļaužu grupu, kas dzīvo noteiktā teritorijā, lieto vienu valodu, pieder vienai kultūrai un psiholoģiskajam satvaram.

Svarīgākais moments etnosa izveidē ir etniskās pašapziņas nostiprināšanās – kopības un vienotības rašanās.

Nācijas kritēriju "komplektā" tradicionāli ietilpst tādas pazīmes kā valoda, teritorija, tautsaimniecība, psiholoģiskais satvars.

Nacionālisma enerģētisko potenciālu saskata idejiskuma un dzīves savdabīgajā sintēzē, kad "nacionālās idejas" saturs ideāli saskan ar cilvēku dzīves garīgajām velmēm.

*

Nācijas tradicionālās definīcijas arvien vairāk neatbilst jaunajiem mūsdienu etnosociālajiem apstākļiem, politiskās vienotības un neatkarības procesiem, plurālismu akceptējošajām filosofiskajām koncepcijām.

Etniski homogēnas valsts mākslīga radīšana, kad vara un kontrole ir viena etnosa rokās, neatbilst ne pilsoniskas sabiedrības, ne plurālistiskas demokrātijas būtībai.

*

Etnosa dinamiski raksturīgākā pazīme ir piederība vienam noteiktam uzvedības stereotipam.

Valoda ir ļoti svarīgs komponents, bet ne izšķirošais.

Izšķirošā nozīme nav arī izcelsmei.

Valodu var iemācīties. Anna Ahmatova līdz sešu gadu vecumam neprata krievu valodu. Viņai mācīja franču valodu.

Staļina nācijas definīcijā pirmajā vietā ir valoda un tikai pēc tam teritoriālā, ekonomiskā, kultūras, psiholoģiskā kopība.

Mūsdienās priekšplānā izvirza pašapziņu: vēlēšanos sevi pieskaitīt "savējiem", salīdzinot ar "svešajiem".

Valodu var nezināt visi "savējie". Latgalieši, dzīvojot Rīgā, aizmirsuši latgaliešu valodu, taču Latgalē viņi ir "savējie".

*

Himēriskie etnosi ir mākslīgi vai ar spēku sajaukti etnosi.

Himēriskie etnosi ir vēsturiski neviendabīgi etnosi.

Veselam etnosam nav bailes no kontaktiem ar citiem etnosiem.

Himēriskie etnosi un slimie etnosi atsedz sevī masu psiholoģisko sindromu – pārveidot to kultūru un dabu, kas nepatīk.

Par himērisku veidojumu zinātne uzskata t.s. padomju tautu.

*

Dmitrijs Ļihačovs: "Nācija, kas neciena inteliģentumu, ir nolemta bojāejai. Nācijas augstākās vērtības izpaužās kultūras izlolotajās morālajās īpašībās: darba kultūrā, humanitārajā kultūrā u.c. ".

*

Akadēmiķis Karamzins: "Mūsu dzīvei un valstu dzīvei ir jāsadarbojas cilvēka gara milzīgo spēku atraisīšanai; šeit visam ir jābūt priekš gara, visam ir jābūt priekš prāta un jūtām".

Latvijā akadēmiķa vārdi varētu nepatikt, jo Latvijā visam ir jābūt priekš latviskuma, ES un NATO.

*

Ernests Renans: "Cilvēces mērķis ir radīt izcilus cilvēkus".

*

Valsti var uzskatīt arī par cilvēku kolektīvās organizācijas formu.

Katra valsts formē savu tēlu, kas apliecinātu un leģitimētu tās varu.

Katra valsts tiecas apvienot piederības jūtas valstij ne tikai tiesiskajā jomā (pilsonības institūts), bet arī emocionāli psiholoģiskajā jomā (savas valsts mīlēšana un cienīšana).

*

Priekšstats par nacionālajām valstīm ar vienu dominējošo un valdošo etnosu ir radies Eiropā un aksiomātisku nokrāsu ieguvis XIX gs. un XX gs. pirmajā pusē (viena nācija – viena teritorija – viena valsts).

Pēc II Pasaules kara globālās planetārās migrācijas rezultātā priekšstats par nacionālo valsti strauji kļuva anahronisks un bezjēdzīgs, jo vairs neatbilst reālajai etniskajai situācijai gandrīz nevienā Eiropas valstī.

Tas atsaucas uz valstiskuma veidošanas doktrīnu: nacionālisma vietā aktuāls kļūst multikulturālisms kā sociāli tiesiskā koncepcija.

*

Postkomunistiskajās zemēs nacionālismu un tā "nacionālās valsts" sludināšanu var veicināt attiecīgās varas leģitimitātes problēma.

Nācija nav valstiskās suverenitātes formāls pamats, bet gan reālu personu kopums, no kā ir atkarīga varas leģitimitāte.

"Nacionālās valsts" sludināšana faktiski ir leģitimitātes jautājuma aizstāšana ar identitātes jautājumu.

Nācija no vienas puses ir abstrakti politisks tiesisks konstrukts, bet no otras puses ir konkrēts kultūrvēsturisks veidojums.

Valda uzskats, ka demokrātiskuma stabilitāte ir lielā mērā atkarīga no nācijas minētās divpusības izskaidrojuma.

Nacionālisms akcentē otro pusi – kultūrvēsturiskumu. Nācija tiek skaidrota etniskās kultūras kopības aspektā.

Tātad runa ir nevis par suverenitāti, bet gan par identitāti.

Tātad nerunā par nācijas jeb reālu personu kopuma suverenitāti un izvēles tiesībām, bet gan voluntāri leģitimē varu, atsaucoties uz nacionālistisko mītu par nāciju kā monoetnisku veidojumu.

Ja varas jautājumu izšķirtu nācija jeb reālu personu kopums, tad to "nacionālās valsts" sludinātāji varētu zaudēt.

*

Rietumu pasaulē nācija ir polietniska, sociokulturāla un politiska kopība.

Rietumu pasaulē valsts pilsoņiem ir dubultidentitāte: 1) etniskā identitāte un 2) valstiskā identitāte.

Etniskā identitāte raksturo kultūras piederību, bet valstiskā identitāte – piederību noteiktai valstij.

Rietumu pasaulē tādējādi konstatējama valstiskuma deetnizācija. Tas paver ceļu pilsoniskai sabiedrībai un palīdz saglabāt un tiesiski nodrošināt reālo etnisko mozaiku.

*

Mēnessērdzīgajai un pusmēnessērdzīgajai latviešu inteliģencei būs grūti pierast, ka nācija nav asinsradniecīgu cilvēku kopība, bet gan kopība, kuru apvieno kultūra.

Pārāk daudziem nacionālisms ir "vienīgais avotiņš, no kura burbuļo skaidrs latvisks ūdentiņš" (Kaudzītes Matīss).

*

XXI gadsimtā no jauna nevajadzēja izdomāt terminoloģiju. Tā jau bija izstrādāta un "mēdījos" izmēdīta XX gadsimta 30. gados.

Lūk, šīs terminoloģijas tipiskākās "pērles": "Lai uzgavilē latviskais un lai izzūd svešais", "latviska vadonība", "nacionālais taisnīgums", "putekļi mūsu zemē", "nesolīdie rebinieki".

*

Rietumeiropas tradīcija nācijas izpratnē veicinājusi historismu: jebkura etnosa "augstākā" forma ir nācija, un jebkura nācija veido valsti. Respektīvi, etnoss jeb nācija – tā ir valsts.

Nācija (etnoss) tātad vienmēr asociējas ar valsti, jo nācijas jēdziens sasaucas ar valstiskumu un pašnoteikšanos.

Jā kāds etnoss nav izveidojis savu valsti, tad tas ietilpst nevis "nāciju" grupā, bet gan kaut kādā mazvērtīgākā "pusnāciju" grupā.

Minētā historisma ideoloģija šodien būtiski ietekmē neonacionālisma un etnopolitikas diskursu vispār, jo savādāki (pretēji) uzskati tūlīt tiek kritizēti kā deviances soļi, novirzoties no pieņemtajām normām.

Pieņemtās normas diktē etnosu un nāciju traktēt kā mūžu mūžos nešķiramus sinonīmus. Tas nekas, ka sinonīmiskā absurda gaisotnē kādas lielas valsts pamatlikumā ierakstīti tādi kuriozi vārdi kā ".. mēs, daudznacionāla tauta..".

Bieži pieņemtās normas diktē sinonīmiski izturēties arī pret jēdzieniem "valsts" un "nācija".

Apvienoto Nāciju organizācijas dibinātāji praktiski vēlējās organizatoriski konsolidēt nevis nācijas (etnosus), bet valstis.

Tajā skaitā arī tās valstis, kuru valodā jēdziens "nācija" vispār neeksistē.

*

Konstruktīva saruna par nāciju iespējama tikai valstiskās kopības aspektā, ar nācijas jēdzienu apzīmējot attiecīgās valsts iedzīvotājus.

Semantiski metaforiskais un emocionāli vilinošais nācijas jēdziens valstij ideoloģiski spēj palīdzēt konsolidēt iedzīvotājus, radīt priekšstatu par vispārējo pilsonisko identitāti.

Nācijas jēdziens valstij ir vajadzīgs kā emocionāli psiholoģisks instruments.

Ideoloģiski izmantojot nācijas jēdzienu salikumā "nacionāla valsts", var "palielīties" vienīgi ar attiecīgās valsts politiski intelektuālo līmeni, bet nevis etnisko homogēniskumu un piederību monoetniskā veidojuma tipam.

Tā, piemēram, tādi apzīmējumi kā "Kanādas nācija" un "Kvēbekas nācija" (kopš 1999. g. valsts prezidenta vēlēšanām šie apzīmējumi vietējiem politiķiem var palīdzēt izprast "Latvijas nāciju") ir emocionāli psiholoģiski veidojumi, kuriem nav nekāda sakara ar monoetniskumu.

*

Valstis un to iedzīvotāji dažādi izturas pret etnisko un kultūras daudzveidību. Šajā ziņā var pastāvēt zināmas tradīcijas un kultūras iezīmes.

Pirmskara Latvijā etniskā un kultūras daudzveidība nebija daudz mazāka nekā pēckara Latvijā. Taču tā tika mazāk akcentēta, harmoniskāk un tolerantāk uztverta, kādēļ varēja nostiprināties izjūtas par homogēnu valsti – "nacionālu valsti".

XX gs. beigās Latvijā etniskās un kultūras daudzveidībai tiek pievērsta emocionāli daudz sakāpinātāka uzmanība nekā 20. – 30. gados.

Mēdz atcerēties, ka tamlīdzīga sakāpinātība latviešiem neesot vispār raksturīga.

*

Valstis drīkst grupēt pēc tā, cik ideoloģiski mērķtiecīgi un veiksmīgi tajās tiek izmantots nācijas un nacionālas valsts jēdziens.

Atsevišķā grupā var klasificēt valstis, kuras konsekventi un stingri tiecas sevi dēvēt par nacionālu valsti un visus iedzīvotājus uzskatīt par vienas noteiktas nācijas pārstāvjiem.

Citā grupā iederas valstis, kuras nebaidās sevi dēvēt par daudznacionālu valsti.

Veiksmīgums metaforiskajā valstiskuma terminoloģijā ir atkarīgs no dotās valsts labklājības un sociālā komforta līmeņa. Jo cilvēki dzīvo labāk, jo ātrāk viņi atļauj sevi pieskaitīt kādai "nācijai".

Piemēram, humoristiski izsakās par norvēģu naftas atradņu kolosālajiem ienākumiem un 1996. g. ziemas olimpiskajām spēlēm kā "norvēģu nācijas" veidošanās izšķirošajiem faktoriem šajā etniski raibajā Skandināvijas valstī.

*

Attieksmē pret nacionālismu un nāciju izpaužas vairāki paradoksi.

Nacionālismu un nāciju vēsturiski uzskata par jauno laiku parādību, taču jebkuras nācijas pārstāvji savu izcelsmi saskata akmens laikmetā.

Jebkurā nacionālismā un nācijā ir sastopams ne tikai mīts par seno izcelsmi, bet arī mīts par zināmu "zelta laikmetu" dotās nācijas pagātnē.

Jebkurā nacionālismā konstatējams ideoloģisks patoss – nācija drīz atkal piedzīvos "zelta laikmetu".

Mūsdienu latviešu nacionālismā dominē divi "zelta laikmeti" – laiks pirms vācu krustnešu iebrukuma un XX gs. 30. gadi pēc K. Ulmaņa apvērsuma.

Kā zināms, vācu krustnešu iebrukuma laikā latviešu etnoss neeksistēja.

*

Nacionālisma rašanos izskaidro dažādi.

Daži zinātnieki uzskata, ka izšķirošā nozīme bija industrializācijas uzplaukumam un ar to vienotajai atsevišķu sabiedrības sociālo slāņu konsolidācijai (piemēram, buržuāzijas, proletariāta).

Citi zinātnieki nacionālisma rašanos saskata masu komunikācijas līdzekļu popularitātē.

Īpaši tas attiecas uz preses lomas palielināšanos. Preses izdevumi sāka ideoloģiski ietekmēt lielas ļaužu masas, cilvēkus mentāli, emocionāli, idejiski apvienojot un sekmējot masu apziņas viendabību, cilvēku interešu kopību.

Latviešu nacionālisma ģenēzē tāds preses izdevums bija "Pēterburgas Avīzes".

*

Eiropas nacionālisma vēsturē un praksē izdalās divi varianti, kurus var nosacīti dēvēt par centra un perifērijas nacionālismu.

Tā saucamais centra nacionālisms radās kā aktuāls politisks līdzeklis un balstījās uz cilvēka individuālās brīvības koncepciju. Nāciju izprata kā pilsoņu apvienošanos un brīvu cilvēku gribas rezultātu, noslēdzot kopīgu sociāli politisku līgumu racionāla un konkrēta mērķa sasniegšanai – valsts dibināšanai.

T.s. centra nacionālisms palīdzēja izveidot Eiropas lielākās valstis, pārvarot feodālo sadrumstalotību un monarhismu.

Tā saucamais perifērijas nacionālisms sastopams tajās valstīs, kurās nacionālisms vēršās pret pastāvošo valsts iekārtu.

Piemēram, latviešu nacionālisms savā laikā vērsās pret Krievijas carisko iekārtu.

T.s. centra nacionālisms ir izteikti politisks fenomens aktuālu mērķu realizācijai un tāpēc savā ideoloģiskajā argumentācijā izmanto dotā perioda materiālu bez speciālas iedziļināšanās etnosa pagātnē un kultūras mantojumā.

T.s. perifērijas nacionālima ideoloģiskā taktika ir savādāka, jo galvenokārt savā doktrīnā izmanto pagātnes materiālu – etnosa vēsturi, kultūras tradīcijas, reliģiskos ticējumus u. tml.

*

Latviešiem nacionālās brīvības ideja pirmkārt un galvenokārt asociējas

ar masu atbrīvošanu, bet nevis personības patstāvības tiesību nostiprināšanu.

Priekšplānā vienmēr bijis kolektīvistisko instingtu cauraustais pagānisms, bet nevis kristietība, kuras centrā ir indivīds.

*

Pagānisma lomu oriģināli izprata Edvarts Virza: "Sešpadsmitā gadusimtenī izvestā reliģiskā pārgrozība deva vislielāko sitienu latviešu vienībai. Šī ticība atrāvās no zemes, atmetot tēvijas jēdzienu. Še Dievs vairs nesaistījās ne ar kādu vietu mūsu zemē; viņš bija pacelts gaisa augstumos, viņš bija bez nācijas. Un, ja latvieši palikās latvieši, tad tikai tāpēc, ka viņu vecā stāja turpināja darboties senču kulta veidā un viņu īstā vienība un reliģiozitāte nāca ne no kancelēm, bet no kapiem. Un vienīgi tad, kad vācu zinātniekiem un mācītājiem izdevās latviešus tik tālu dabūt, ka viņi savu senatni un savus senčus sāka turēt par neko, noticēdami pasakai, ka īstā civilizācija sākas tikai līdz ar viņiem, latviešu vecā stāja izjuka. Tikai uz tās drupām varēja izaugt marksisms un parlamentārisms, kas turpināja darbu, ko bij iesākuši vācu mācītāji, cirst nost latviešu vienības un varenuma ozolu. Bet no šīs latviešu zemes, no kuras nāca ielenktā latviešu Alkasara aizstāvētāji, nāca arī viņu atbrīvotājs".

Atbrīvotājs, protams, bija Kārlis Ulmanis.

Edvarts Virza to neslēpa. Pat vairāk. Viņš apzināti spodrināja "Ulmaņa mītu", kurā tātad iederējās arī latviešu pagānisms un latviešu pagānisms kā latviešu sociālpolitisks ideāls un mērķis.

Atliek piebilst, ka minētie uzskati publicēti XX gs. 30. gadu beigās.

*

Etnoloģijā un kulturoloģijā valda viedoklis, ka etnosa uzvedības stereotipi ir dinamiska parādība; varbūt visdinamiskākā no kultūras komponentiem.

Tādā gadījumā latviešu kultūrai nav lielas izredzes, ka to atzīs par dinamisku kultūru.

Tā, piemēram, tajā sabiedrības daļā, ko dēvē par vidusslāni jeb inteliģenci, aizvadītajos 150 gados priekšstati (leksika un konceptuālās tēzes) par nacionālismu nav daudz mainījušies.

Krievu inteliģencē nekad nav pastāvējis jautājums par krievu inteliģenta tautību. Latviešu inteliģencē tas vienmēr ir bijis pirmais jautājums.

*

Mēdz uzskatīt, ka Krievijā valstiskais un reliģiskais despotisms vienmēr

ir bijis individualitātes lielākais apspiedējs.

Latvijā pašlaik individualitātes un patstāvīgu uzskatu apspiedējs ir nacionālisms ar izteikti mietpilsonisku orientāciju.

Pašlaik jebkura ķēkša "Dienā" var norādīt speciālistam par it kā nepietiekamu "latviskās lietas" aizstāvēšanu.

Pie tam patiesība un taisnība netiek meklēta sevī, bet citos.

Latvietis patiesību un taisnību tradicionāli meklē otrā latvietī, latgalietis – "pārnovadniekā".

*

Latviešu kultūra nekad nav īpaši tiekusies pēc savas autoritātes nostiprināšanas, balstoties uz pašcieņu un pašlepnumu, bet gan aicinot palīgā, meklējot aizsardzību un komplimentus ārpasaulē.

Jaunlatvieši – slavofīlos, jaunstrāvnieki – marksisma starptautiskajās autoritātēs, strēlnieki – Smoļnijā, pirmie sekretāri – Kremlī, "smalkās aprindas" un "mēdiju paaudze" – ES un NATO.

*

Primitīvā retorika par iestāšanos ES un NATO ir pārņēmusi ne tikai pusizglītotos politiķus, ierēdņus, žurnālistus, bet arī zinātniekus – vēstures, socioloģijas, filosofijas t.s. valsts profesorus.

Zinātnieku aklums un vienpusīgums rada satraukumu un faktiski kliedē jebkādas cerības dzirdēt nopietnu sarunu par mūsu valsts nākotni.

No zinātniekiem varēja gaidīt ne tikai primitīvās retorikas kritiku, bet arī alternatīvus priekšlikumus par Latvijas valsts nostiprināšanu.

Viens otrs latviešu vēsturnieks pat spējīgs aizrunāties līdz tādai pakāpei, ka NATO pasludina par demokrātijas garantu. Proti, iestāšanās NATO palīdzēs pie mums nostiprināt rietumniecisko demokrātiju!?

*

Mūsu dzīvē joprojām pārāk liela loma ir pagāniski simboliskajām apziņas konstrukcijām, kuras regulē cilvēku uztveri un rīcību postindustriālā sabiedrībā.

Kad baznīcas izteica neapmierinātību ar notikumu gaitu valstī, Valsts prezidents tūlīt bez apdomāšanās visas tautas vārdā piedraudēja atteikties no kristietības tradicionālo konfesiju pakalpojumiem.

Liela loma joprojām ir simboliskām sistēmām.

Par vienu no tādām simboliskām sistēmām ir kļuvusi nacionālās neatkarības ideja, ap kuru grupējas vesela rinda vairāk vai mazāk konstantu

simbolisku parādību.

Piemēram, nacionālā nihilisma mīts (labs ir tikai tas, kas derīgs "latvietībai"), kas ir izteikti pretējs citās zemēs iecienītajam liberāli demokrātiskajam mītam par vispārcilvēciskajām vērtībām.

*

Degradācija tāpat kā citas parādības var izpausties dažādos veidos un radīt visdažādākās sekas.

Zinātne uzskata, ka etnosam visbīstamākā ir ģenētiskā degradācija.

*

Latvijā pašlaik vesternizācijas tendence ir īpaši aktuāla.

Priekš Latvijas un latviešiem tas faktiski nav nekas jauns un problemātisks. Latvijā Rietumu–Austrumu tematika sporādiski uzplaukusi bieži sakarā ar atrašanos Krievijas perifērijā.

Katras kultūras problemātika slēpjas tās vēsturē, kur meklējama idejiski potenciālā bāze dažādu tēmu aktualizācijai laiku pa laikam.

Priekš Latvijas un latviešiem mūsdienu vesternizācijas tendences kontekstā arī aktualizējas vairākas problēmas.

Viena no tām ir individuālisma un kolektīvisma principu izpratne tautas apziņā un šī principa atspoguļošanās kultūrā ("kolektīvam" tīkamās un saprotamās viduvējības apoloģētika).

*

Robeža starp Austrumiem un Rietumiem nav ģeogrāfisks fenomens, bet gan drīzāk vēsturiski nosacīta un filosofiski skaidrota kādas telpas interpretācija.

Kādreiz Eiropas tēlā ietilpa tikai dažas valstiņas Vidusjūras krastos, un pārējā teritorija tika uzskatīta par barbarisku zemi.

Romas impērija paplašināja Eiropas ģeogrāfisko tēlu. Robeža stiepās gar Reinas upi.

Svētās Romas impērija vēl vairāk paplašināja robežas galvenokārt Austrumu virzienā.

Mūsdienās tāpat eksistē zināms nosacīts Eiropas ģeogrāfiskais tēls, kura politiskajā, militārajā, kulturoloģiskajā pretrunīgajā interpretācijā ir ierauta arī Latvija.

*

Patiesībā nekas nav mainījies.

Faktiski "perestroika" un PSRS bojāeja nebija vajadzīga.

Priekš cilvēka pats galvenais – garīgā brīvība – nav iegūta.

Atkal redzam liekulību. Vienu runā virtuvē, pavisam ko citu skaļi saka "ofisā".

Veco elku vietā ir jauni elki – ES un NATO.

Sociālistiskās ideoloģijas vietā mums ir makdonaldisms un nacionālisms.

Tā dēvētā radošā inteliģence un zinātnieki atkal ir spiesti rūpīgi izvēlēties katru vārdu un baidīties nenovirzīties no "pareizā kursa".

LAIMĪGAIS MULTIKULTURĀLISMS

Kultūra, kura nespēj padarīt mūs laimīgus, ir nepilnīga un neīsta kultūra.

Hose Ortega i Gasets

Es neesmu tik gudrs, lai būtu pesimists.

Mūsdienu aforisms

ANO 1995. gadu pasludināja par Tolerances gadu, 16. novembri – par Starptautisko tolerances dienu.

Tas bija objektīvi nosacīts lēmums.

Mūsdienu pasaulē pieaug neiecietība pret cilvēku un kultūru atšķirībām, cenšoties atšķirības noliegt un apspiest, ignorēt un izsmiet, retušēt un noklusēt.

Mūsdienās neiecietība kļuvusi par kolektīvās, institucionālās un valsts pozīcijas sastāvdaļu.

Neiecietība tādējādi ir nostājusies pret daudzveidības faktoru, kas bagātina cilvēces attīstību.

Neiecietība tādējādi ir pārvērtusies par globālu šķērsli, pret ko atdūrusies mūsdienu sabiedrība.

*

Tolerance jeb iecietība nav viens un tas pats, kas pacietība.

Pacietība ir nepieciešama, piemēram, izjūtot sāpes, pārestību, apmelošanu, noklusēšanu, nomelnošanu, skaudību, necieņu utt.

Iecietība ir nepieciešama, ar cieņu atzīstot citu līdztiesību un atsakoties no hegemonijas.

Iecietība nav iespējama bez tādām īpašībām kā pasaules uztveres atvērtība, uzskatu patstāvība un brīvība.

Iecietība nav iespējama bez priekšstata par cilvēku un apkārtējās vides daudzveidību.

Turklāt šī daudzveidība ir ne tikai jāakceptē, bet arī jāatzīst tās pastāvēšanas tiesības.

Praktiski tas nozīmē daudzveidības mīlēšanu un plurālisma bagātības propagandēšanu.

*

Iecietība nav universāli stabila izpausme.

Var mainīties iecietības saturs un robežas.

Var mainīties arī iecietības adeptu skaits attiecīgajā sabiedrībā un vēsturiski sociālajos apstākļos.

Iecietības "kvalitāti un kvantitāti" lielā mērā nosaka tādi faktori kā kultūras un morāli tikumiskās tradīcijas, izglītības saturs u. tml.

Iecietība ir cilvēka apzināti veidota īpašība un kolektīva apzināti definēta pozīcija, ņemot vērā dotās sabiedrības komplicētību un eksistences nosacījumus.

Iecietība tādējādi apliecina gan atsevišķu cilvēku, gan kolektīvu briedumu.

Tas attiecas arī uz valsts institūcijām un valsti kopumā. Kā zināms, šajā līmenī mūsdienās neiecietība sasniedz arvien kritiskāku robežu.

*

Tolerantam cilvēkam ir jāprot iecietīgi izturēties arī pret netolerantu attieksmi un rīcību.

Neiecietība pret dažādību, plurālismu, multikulturālismu var būt daudz plašāk izplatīta un manifestējoši skaļāka nekā iecietība pret dažādību, plurālismu, multikulturālismu.

Iecietība ir tipiski inteliģenta cilvēka pazīme – delikāta, kautrīga, smalkjūtīga.

*

Tādā valstī kā Latvija, domājams, visaktuālākā problēma ir iecietības līmenis politiskajā sfērā nevis individuāli psiholoģiskajā un kolektīvajā sfērā.

Iecietība ir, tā teikt, brīvprātīga parādība. To nevar panākt pavēles veidā.

Iecietība ir audzināšanas, mērķtiecīgas pedagoģikas un izglītības rezultāts.

Taču iecietību neveicina un automātiski negarantē noteikta intelektuālā kapacitāte.

Gluži pretēji: neiecietības izsmalcinātākās formas rada intelektuāļi. Arī starp intelektuāļiem ir izplatīts autoritārisma sindroms, dogmātiska un aprobežota pieeja.

*

Latvijas "sašķeltajā civilizācijā", aptverot dažādas kultūras un iedzīvotāju grupas ar atšķirīgu kultūras identifikāciju, tolerances problemātika vienmēr bijusi aktuāla un daudzveidīga.

Arī mūsdienās – tituļnācijas etniskā narcisma ziedulaikos.

*

Multikulturālisms ir jaunas sociokulturālās identitātes veicinātājs, kad visas kultūras ir līdztiesīgas.

Multikulturālisma darbības lauks ir sociālā un politiskā mobilizācija, kā arī kulturoloģiskā transformācija.

Savā praktiskajā darbībā multikulturālisms lielu uzmanību pievērš izglītībai – izglītības satura reformai. Par to liecina multikulturālisma attīstība Rietumu pasaulē.

Latvijas Republikā XX gs. beigās ministrijā gandrīz desmit gadus izglītības stratēģiju "vadīja" cilvēks, kurš publiski ieteica sterilizēt cittautiešu sievietes, lai viņām nedzimtu bērni un tie netraucētu dzīvot latviešu bērniem.

Savukārt Saeimā diskutēja par ķīmisko kastrāciju, lai cīnītos pret pedofiliju.

Tiesa, Latvijā par pedofīliem nosaukti ne tikai latviešu izcelsmes ministri, deputāti, skaistuļi un citi tipi.

Ķīmiskā kastrācija tādējādi uzskatāma par etniski universālu līdzekli.

Multikulturālisms ir vērsts pret dominējošo kultūru, tiecoties panākt tās "piezemošanos" pārējo nedominējošo kultūru vidū.

*

XX gs. beigās Latvijas jaunieši bieži tika aicināti dažādu konkursu veidā meklēt un atklāt latvieša svētumus, noskaidrojot latvieša identitāti un latvieša attieksmi pret citiem un "nelatvisko pasauli".

Parasti atklājās, ka latvieša lielākais svētums ir zeme, darbs, ģimene un Dievs.

XX gs. beigās jaunais latvietis vēlējās kļūt par zemnieku, skolotāju, dzejnieku, datorspeciālistu.

Vislielāko svētlaimi jaunajam latvietim spētu sagādāt loterijā laimēts miljons latu.

Galvenās latvieša īpašības esot skaudīgums, neuzņēmība, mantrausība un strādīgums.

Jaunais latvietis noraidoši izturas pret tiem, kuri runā krieviski un kuru

rokās esot ekonomiskā un finansiālā vara.

*

Ne reti augstu tiek vērtēta kultūras atvērtība.

Hose Ortega i Gasets jūsmoja par grieķu kultūras atvērtību. Viņaprāt, kamēr saglabājās grieķu kultūras atvērtība, tikmēr vispār saglabājās grieķu kultūras spēks.

*

Heine atzina, ka katrs gadsimts, iegūstot jaunas idejas, iegūst arī jaunu redzi, jaunas acis.

Multikulturālisms šajā ziņā ir vērtīgs piemērs. Cilvēkiem vajadzēs ar jaunām acīm palūkoties uz dzīvi sabiedrībā, ieraugot daudznacionālo vidi.

*

Multikulturālismā kultūras jēdziens galvenokārt ir kolektīvās sociālās identitātes apvienotājs, lai nostiprinātu kultūru tiesisko vienlīdzību un izskaustu dominējošās kultūras hegemoniju.

Multikulturālisms aicina attiecīgajā valstī atzīt visu kultūru vienlīdzību, kā arī ierosina neidentificēt valsts politisko struktūru un sociālos institūtus ar vienas kultūras normām, vērtībām, tradīcijām utt.

Tādā vēsturiski daudznacionālā valstī kā Latvija kultūras kodeksam nākas balstīties uz devīzi "Vienotība daudzveidībā".

*

Multikulturālisms var kalpot kā etnopolitikas metodoloģiskā bāze, kas sasaucas ar pasaules uztveres un izpratnes mūsdienu līmeni.

Valodas jomā tas skar tādus aspektus kā valoda kā komunikācijas un nacionālās identitātes formēšanās instruments multilingvistiskā sabiedrībā.

Kultūrā priekšplānā izvirzās tolerances, plurālisma audzināšanas un informētības problemātika par citām kultūrām.

Reliģijā uzmanības centrā izvirzās konfesionālās koeksistences un tolerances momenti.

Sociālajā jomā aktualizējas cilvēktiesību principi, polietniskās sabiedrības tiesiskais nodrošinājums.

Katra cilvēka personīgajā līmenī iespējama izvēle, priekšroku dodot asimilācijai, integrācijai, marginilizācijai vai seperatīvismam.

*

Postkomunistiskajās zemēs multikulturālisma koncepcija var efektīvi nodrošināt etniskās identitātes atdzimšanu un nostiprināšanos pēc etniski

impotentā "padomju cilvēka" radīšanas.

Latvijā XXI gadsimta sākumā politiskās varas aprindās multikulturālisma jēdziens vēl nebija pārvarējis terminoloģisko barjeru un jēdzienu politiskajā leksikā gandrīz nemaz nelietoja. Bija bailes lietot šo terminu, lai kādu nesaniknotu.

Katrā ziņā multikulturālisma jēdziens latviešu dzirdei šķita daudz kaitīgāks un nepatīkamāks nekā tādi jēdzieni kā pedofilija, homoseksuālisms, pederastija, korupcija.

No multikulturālisma latviešu vārīgās sirdis un galvas speciāli sargāja.

Tā, piemēram, 2001. gada augustā tā kārtējo reizi rīkojās Kultūras ministrijas Kultūrpolitikas departamenta vadītāja pirms Rīgā organizētā Eiropas valstu kultūras augstāko administratoru semināra "Multikulturālisms un tā ietekme uz kultūras daudzveidības saglabāšanu globalizācijas apstākļos".

Departamenta vadītāja tikai viņai pašai saprotamā loģikā un valodā pārbīlī mierināja žurnālistus, ka "diskusijas nosaukumu nevajadzētu pārprast, jo tā nebūs saruna par etniskiem jautājumiem, bet gan par tradicionālās un postsociālistiskās Eiropas kultūras un izpratnes par to saskarsmi" (2001. g. 16. VIII).

Tādā piesardzīgā un aloģiskā formā savus lasītājus mierināja "Diena" – mūsu melnais dainu skapis.

Citi preses izdevumi bija drošāki un saprātīgāki. Faktiski seminārā kultūras ministri esot uzsvēruši, ka multikulturālisms ir gan Eiropas, gan tās atsevišķo valstu nākotne.

*

Kultūras tipoloģiskā ievirze nosaka izglītības raksturu attiecīgajā valstī.

Multikulturālā sabiedrībā loģiski izglītība atšķiras, salīdzinot ar monoetnisku un monokulturālu sabiedrību.

Kā zināms, izglītības raksturs nav nemainīga parādība, bet mainās atkarībā no vēsturiskajiem un kultūras nosacījumiem un prasībām.

Izglītībai klasiska prasība ir sniegt zināšanas par dabas un sabiedrības likumiem. Pielietojot iegūtās zināšanas, cilvēks spēj orientēties un kontrolēt visdažādākos procesus un virzīt tos saskaņā ar savām interesēm.

Daudznacionālā sabiedrībā jāmāca izprast savu kultūru un līdzās pastāvošās citas kultūras. Šajā ziņā izglītības specifika slēpjas tajā momentā, ka uzmanība pievērsta sev un saviem vistuvākajiem kaimiņiem.

Daudznacionālā sabiedrībā ir savi ideāli, kuriem jāatspoguļojas izglītībā.

Acīmredzot daudznacionālās sabiedrības pirmais un galvenais ideāls ir

katras kultūras pastāvēšanas tiesības un iespējas.

Pēc tam seko tāds ideāls kā kultūru koeksistence un integrācija dotajā sabiedrībā.

*

Multikulturālismu var dēvēt arī par zināmu starpcivilizāciju pašapziņas formu, kurā ietverts mūsdienu pasaules uztveres un interpretācijas noteikts potenciāls un perspektīvas visdažādākajām prognozēm, hipotēzēm u. tml.

Katrā ziņā multikulturālisma koncepcijas rašanās un popularitāte liecina par radikālām izmaiņām mūsdienu sabiedrībā un sabiedriskajā apziņā.

Izpratne un attieksme pret multikulturālismu var uzskatāmi raksturot attiecīgās valsts sabiedriskās domas dinamiskumu, vitalitāti, atraktivitāti, elastīgumu, paškritiskumu.

Pseidonacionālistiskās un apokaliptiskās prognozes par ārējiem draudiem tautai, pirmo vispārējo dziesmu svētku runasvīru retorika un vienpusīgā argumentācija, uzpūtīga pašpārliecinātība agresīvajā komunikācijas manierē ar mazākumu, nacionālā nihilisma uzplaukums (labs ir tikai tas, kas ir latvisks), doktrīna cittautiešus par katru cenu "integrēt" latviskajos kanonos, kas cittautiešu kultūrai faktiski nozīmē transkulturālo inversiju (primitīvu piemērošanos kādai kultūrai), un citas parādības nevar liecināt par pozitīvas sociālās mobilizācijas aizsākumu.

Pozitīva sociālā mobilizācija nav iespējama bez savstarpējas uzticības.

It kā skaisti skan apgalvojums (Sorosa fonda Latvijas nodaļas "projektā"): ".. mēs gribam celt atvērtu, demokrātisku sabiedrību, nodrošināt Latvijas visiem iedzīvotājiem līdzvērtīgas pašrealizācijas un aktīvas dalības iespējas ekonomikā, politikā, kultūrā, sadzīvē".

Taču, ja pēc šiem skaistajiem vārdiem seko "mēs gribam radīt tādu izglītības sistēmu, kas veicinātu etnisko integrāciju uz latviešu valodas un kultūras bāzes", tad uzticēšanos nav iespējams gaidīt. Latvijā katram ir skaidrs, ka tamlīdzīgas "izglītības sistēmas" rezultātā ne tikai zaudē izglītību dzimtajā valodā, bet zaudē arī noteiktu izglītības kvalitāti.

*

Ģeopolitiskā kārtība, kas izveidojās pēc II Pasaules kara, ir izjukusi, taču jaunās problēmas tiek apspriestas pa lielākajai daļai vecās paradigmas terminos.

*

Pasaules procesu globalizācija pastiprinās. Nacionālās valsts jēdziens

kļūst par anahronismu.

*

Cilvēka pasaule, – tā ir viņa kultūras pasaule.

*

Multikulturālisma rašanos sekmēja dažādi faktori. Tajā skaitā arī epistomoloģiskais plurālisms.

Eiropocentrismā dominē tēze, ka Eiropa ir cilvēces kultūras dzimtene.

Pret to iebilst kultūras relatīvisma piekritēji. Viņi apgalvo, ka būtiska loma ir arī kultūrai citos kontinentos.

Kultūras relatīvisms tādējādi stimulēja epistomoloģisko relatīvismu, kas savukārt izvērtās epistomoloģiskajā plurālismā, proti, tēzē, ka cilvēces zināšanas ir visu kultūru nopelns.

*

Plurālisms kā izglītības satura galvenais princips un izglītības mērķis.

Plurālisma apziņas audzināšana, bet nevis tikai, piemēram, A. Puškina dzejoļu iekļaušana latviešu skolu programmā.

*

Multikulturālisma koncepciju izglītībā mūsdienu pasaulē nodrošina tāds izglītības virziens kā interkulturālā izglītība.

Interkulturālajai izglītībai ir savi noteikti kritēriji.

Tā, piemēram, interkulturālā izglītība palīdz sabalansēt izglītības mērķus – ekonomiskās, sociālās, kultūras, pedagoģiskās funkcijas.

Tiek respektētas skolēnu zināšanu visas sfēras – valodas, kultūras zināšanas un dažādas individuālās spējas.

Interkulturālajā izglītībā mācību plāni un programmas atbilst daudznacionālās sabiedrības prasībām.

Plāni un programmas nav ar etnocentrisku orientāciju, bet atspoguļo konkrētās multinacionālās sabiedrības realitāti un objektīvās prasības izglītībā.

*

Saprotams, izglītības (un tajā skaitā arī interkulturālās izglītības) likteni mūsdienās arvien vairāk ietekmē izglītības filosofija postmodernisma apstākļos.

Postmodernisma ambīcijas ir labi zināmas. Postmodernisms pretendē uz metodoloģiskā diktatora varu mākslā, literatūrā, filosofijā, zinātnē u.c.

Zināms arī tas, ka postmodernismā galvenais instruments ir citāts.

Tātad cita teksta izmantošana. Lai izmantotu citu tekstu, tie ir jāpazīst.

Sastopams tipiski postmodernistisks uzskats, ka mēs dzīvojam laikmetā, kad visi vārdi jau ir pasacīti. Tāpēc postmodernismā viss sacītais tiekot uzlūkots par jau reiz sacīto – respektīvi, citātu. Kultūra stāsta par sevi nevis savā valodā, bet citu valodā.

*

Civilizācijas teorijā aktuāla ir tematika par citas civilizācijas problēmu: cita civilizācija kā spogulis savas civilizācijas iepazīšanai un labākai pašizziņai.

*

Multikulturālisma pretmets ir nacionālistiska kultūras atšķirību fetišizācija, kad kultūras jēdziens kļūst par intelektuālā un politiskā seperātisma instrumentu.

*

Multikulturālismam tāpat kā jebkurai etnopolitiskai koncepcijai ir bīstami ignorēt kultūras izpratnes pamatnosacījumus.

Kultūra ir kolektīvs jēdziens. Tātad sabiedriska, t.i. sociāla parādība.

Kultūrai ir (1) komunikatīva un (2) simboliska iedaba.

Priekšmetam (maizei) ir lietošanas vērtība (maizi apēd) un simboliska nozīme (maize apzīmē dzīvību).

Kultūras sfēra vienmēr ir simbolisma sfēra.

Kultūra ir kolektīva ģenētiskā atmiņa.

Kultūra nav iespējama bez atmiņas, jo kultūra vienmēr ir saistīta ar pagātni.

Katru kultūru raksturo tās attieksme pret ārējo vidi, pārējo pasauli, citām kultūrām.

Katru kultūru raksturo tas, kā tā eksistē, saglabājot pati sevi.

Katru kultūru raksturo arī tajā sastopamās pretrunas un absurdās izpausmes.

*

Latvijas kultūras vēsture summējas arī no tādām lokālām subkultūrām kā zemnieks luterānis ar savu kultūru, zemnieks vecticībnieks ar savu kultūru, zemnieks pareizticīgais ar savu kultūru, zemnieks katolis ar savu kultūru.

*

Latvija ir lielu iespēju zeme.

Tajā laikā, kad Latvijas institūta, Sorosa un Kultūrkapitāla fonda latvieši atsacījās atbalstīt "Latvijas kultūras vēstures" izdošanu un vēl nebija iznākusi "Latvijas pedofīlijas vēsture", bet J. Rozes grāmatveikalu vitrīnās jau lepni gozējās "Latviešu seksualitātes vēsture", cilvēkam, kurš bija ieteicis sterilizēt cittautiešu sievietes, piedāvāja kļūt par izglītības ministra padomnieku integrācijas jautājumos.

Latvija ir ne tikai lielu iespēju zeme, bet arī unikāla zeme.

"Arāja komanda", izrādās, bija vienīgā "komanda" ebreju iznīcināšanai.

Latvijā bijusi vienīgā tiesa pret cilvēku, kurš cīnījās pret nacistiem.

Latvija 16. martā ir vienīgā zeme, kur nacistu formās tērpti cilvēki organizēti soļo pa pilsētu.

*

Kultūrā viegli var izšķirt trīs slāņus – etnisko jeb tautas kultūru, nacionālo jeb profesionālo kultūru un masu kultūru.

Multikulturālisma koncepcija visvieglāk "tiks galā" ar profesionālo un masu kultūru, jo tajās ir milzums transnacionālu un transetnisku elementu.

*

Latvijā tradicionālisma un modernisma kolīzijas ir acīmredzamas.

Jaunās paaudzes pārstāvji mācās valodas, politoloģiju, jūsmo par multikulturālismu, sapņo kļūt par "pasaules pilsoņiem".

Vecākās paaudzes pārstāvji meklē identitāti, dzied ziņģes un svin pagānu svētkus.

Jaunajai paaudzei kultūra ir planetāra izpausme – cilvēces un tās likteņa vienotāja.

Vecajai paaudzei kultūra ir etniski lokāla parādība ar noteiktām valstiskām robežām.

Jaunajā paaudzē vecās paaudzes etnisko egoismu nomaina vispārcilvēciskais patriotisms.

*

Latviešu kultūra veidojusies cīņā pret kolonizatoru varu un cīņā par varu. Cīņā pret vāciešiem, krieviem un cīņā par valstisko neatkarību.

Vai latviešu kultūra spēj aizstāvēt savu varu un iet kopā ar varu, kad tā ir kļuvusi "savējā"?

Latvijā XX gs. beigās vara ciniski novērsās no kultūras, un arī kultūra nespēja ietekmēt varu.

Taču Latvijā kultūra vēl nav atteikusies kalpot varai, kā tas, piemēram,

bija Krievijā XIX gs. pirmajā pusē, kad vesela paaudze atteicās sadarboties ar varu – kļūt par ierēdņiem vai virsniekiem.

Latvijā pašlaik jaunā valdošā slāņa izpratne nesniedzas tālāk par demonstratīvu atteikšanos kontrolēt kultūru un dot līdzekļus kultūrai, tādējādi strauji veicinot konjunktūrismu – puskultūras vērtību radīšanu ātrai pārdošanai. Jaunajā paaudzē tāpēc var nostiprināties pārliecība, ka kultūrā visvērtīgākais ir tas, ko var tūlīt pārdot.

Latvijā priekšplānā izvirzījusies masu kultūra: detektīvi, erotika, okultisms, sadzīviskas rekomendācijas, dažādi "meklējumi": zaļo kustība, jaunas morāles meklējumi, ezotēriskums, pedagoģiskie eksperimenti, jauna ķermeniskuma meklējumi (joga, meditācija, dieta, muzikālās kustības).

Masu kultūra pieradina domāt, ka kultūra nav nekas īpašs un rakstīt var katrs.

Sāk dominēt priekšstats, ka kultūrā viss ir pērkams, ikdienā lietojams, un nauda ir arī kultūrā galvenā vērtība.

Ikdienā masu kultūra varai ir ērta, jo neapdraud tās valdīšanas komfortu.

Taču masu kultūra nav uzticama kritiskos brīžos, jo tā var momentā pārdoties citai varai.

Sastopamas hipotēzes par kultūras pastāvēšanas ilgumu. Osvalds Špenglers domā, ka kultūras mūžs ir apmēram 1000 gadu. Pēc tam kultūra pārvēršas civilizācijā – bezdvēseliskā intelektā jeb masu kultūrā.

*

Latvijas MK vadītājs 2000. g. 26. jūlijā vaļsirdīgi atzina, ka Latvijas politiķiem nekad neesot bijis laika uzklausīt zinātniekus un balstīties uz pētījumu rezultātiem.

To vietā valdība izmanto Rietumu ekspertu prasības un valsts ierēdņu zināšanas.

Latvijas valdībai neesot intelektuālo resursu visu valsts problēmu analīzei.

Taču vispār Latvijas valdības neesot bieži kļūdījušās, jo vienmēr zināšanas esot aizstājis entuziasms.

*

Par Latvijas sapņu tēlu uzbūrēju kompetenci un švaukstību liecina ne tikai valoda, kādu viņi spējīgi izvēlēties ("Latvija: no vīzijas uz darbību. Valsts ilgtspējīgas attīstības koncepcija"), bet arī amerikānisko augstskolu caurstaigājušo ekonomistu, sociologu un īsta latvieša gēnu koda sastādītāja un klonētāja vārstījumā teiktais par kultūru: "Kultūra un valoda tradici-

onāli ir bijusi nacionālās identitātes nesēja, īpaši mazai nācijai. Kultūras nozīmi tautas attīstībā, arī tautsaimniecības attīstības veicināšanā, nedrīkst novērtēt par zemu. Globalizācijas ietekme uz nacionālo kultūru neļauj atstāt kultūras attīstības tendences neregulējamā pašplūsmā, tādēļ jāsekmē plaša kultūras pieejamība un visu valsts iedzīvotāju līdzdalības iespēja kultūras dzīvē. Valsts atbalsts jāsniedz augstām kultūras vērtībām un jānodrošina Latvijas kultūras pārmantojamība nākamajām paaudzēm" ("Diena", 2000. g. 14. XII).

Lai nu kas, bet par pārmantojamību mums ir vismazāk jārūpējās. Pietuka Krustiņi un Švauksti laikam nekad netrūks.

*

Klods Levī-Stross kultūras iedala "karstajās" un "aukstajās" kultūrās.

"Karstajā" kultūrā nemīl atkārtoties, kultūra ir koncentrēta neparastā atklāšanai un nekad savā virzībā neapstājas un nestāv uz vietas.

"Aukstā" kultūra rada un nostiprina pastāvīgu un patstāvīgu vērtību Olimpu.

*

Latviešu tauta ir tauta, kurā ideoloģiski demagoģiskās "valstiskās intereses" ir augstākas par cilvēka individuālo izcilību un kompetenci.

*

Latviešu kulturoloģiskā doma tās augstākajos lidojumos faktiski nekad nav bijusi noslēgta un ierāvusies sevī, nekad nav bijusi provinciāli vīzdegunīga un pašapmierināta.

Par to spilgti liecina Raiņa, Z. Mauriņas, K. Raudives, A. Johansona, A. Švābes, T. Celma, P. Jureviča pieeja un pasaules redzējuma amplitūda.

*

Dzirdams viedoklis, ka Latvijā sabiedrības integrācija esot atkarīga no divu kopienu – "dziedātājtautas" un "domātājtautu" – spējas vienoties kopīgai dziesmai.

*

Ļoti iespējams, Latvijā kādreiz notikumi attīstīsies tāpat kā Zviedrijā.

Pēc II Pasaules kara Zviedrijā dominēja priekšstats, ka imigrantiem jāintegrējās saskaņā ar zviedru sociālajām normām. Proti, jāpārņem zviedru dzīves normas, jārunā zviedriski, jāuzvedās kā zviedriem.

60. gados šajā asimilācijas modelī radās pretrunas, un sabiedrībā sākās diskusijas.

Tagad valda uzskats, ka starp zviedriem un imigrantiem jābūt līdztiesībai un sabiedrībā ir jāvalda saskaņai un solidaritātei. Imigrantiem ir jādod pilnīga brīvība izvēlēties kultūru.

*

Multikulturālisms ir humanitāro zināšanu integrāla izpausme – metateorija.

Multikulturālisms nav nivelēšana, etniska pielīdzināšana.

Multikulturālisms ir pielīdzināšana tiesību ziņā.

Makss Vēbers bija pārliecināts, ka Eiropā kapitālisma rašanos ietekmēja tikai viens faktors – īpaša psiholoģiskā atmosfēra un ētisko normu specifika.

Arī multikulturālisma koncepcijas realizācijā visu var izšķirt ētisko normu specifika un psiholoģiskā attieksme vienai tautai pret otru tautu.

*

Multikulturālismu nevienam nevar uzspiest ar varu.

Kultūrā mērķis nekad neattaisno līdzekļu izvēli.

Kultūrā var izvēlēties tikai tos līdzekļus, kuri atbilst noteiktām normām un ir attiecīgajā kultūrā sankcionēti – ar likumiem, reliģiju, tradīcijām, paražām, valdošo morāli u. tml.

Katrai kultūrai ir sava vēsturiskās attīstības loģika. Katrā attīstības stadijā ir implicīti ietverti priekšnosacījumi nākamajai stadijai.

Latvijā multikulturālisma perspektīvas implicīti atspoguļojas ne tikai šodienas kultūrā, bet visā latviešu kultūras t.s. nacionālajā arhitektonikā.

Latvijā multikulturālisma perspektīvas implicīti atspoguļojas ne tikai latviešu kultūrā, bet arī šeit dzīvojošo citu etnosu kultūrā.

*

Latvijā multikulturālisma koncepcijas atzīšana un ieviešana nav tikai etnopolitiska problēma.

Tā ir arī kulturoloģiska un psiholoģiska problēma, jo saistīta ar latviešu mazvērtības kompleksu un mūžsenajām bailēm no intelektuālās konkurences.

*

Latvijā un citās daudznacionālās zemēs multikulturālisma likteni diemžēl lielā mērā izšķir t.s. globālie ekspluatatori, kuriem nav izdevīgas valstis ar etnopolitiski konsolidētu sabiedrību.

Labi zināms ir tas, ka pirms katra etnopolitiski svarīga likuma

pieņemšanas Latvijas parlamenta frakciju vadītāji tika izsaukti uz ASV.

Globalizācijas "sludinātāji" faktiski ir ieinteresēti veicināt lokālo etnoseperatīvismu un etnocentrismu, kas grauj attiecīgās valsts iekšpolitisko stabilitāti un spēju pretoties "starptautisko organizāciju" spiedienam.

Multikulturālisma principu realizācija var strauji stimulēt garīgi spēcīgas kultūras rašanos, jo dažādu kultūru līdztiesīga koeksistence ātri izvēršas par ļoti auglīgu evristisko placdarmu utt.

Ja mums mēģina iestāstīt, ka "NATO vēlas Latvijā redzēt latvisku sabiedrību", tad patiesībā mums ir jāsaprot, ka NATO vēlas Latvijā redzēt evristiski impotentu, gļēvu un paklausīgu sabiedrību ar makdonaldisko masu kultūru.

PIEKTĀ NODAĻA

KULTŪRAS TALANTS

Visu mīlētas grāmatas ir smirdošas grāmatas.

Fridrihs Ničе

METAFIZISKĀS KULTUROLOĢIJAS VIRSOTNĒS

Patiesība ir tā, kam tic no visas sirds un ar visu dvēseli.

Migels de Unamuno

Zentas Mauriņas liktenī vienmēr daudz izšķīra emigrācija uz Vāciju 1944. gadā un noliedzošā attieksme pret Padomju Savienību, ko viņa nekad neslēpa un tāpat kā, piemēram, Vladimirs Nabokovs nekad šajā ziņā neizmainīja savu viedokli.

Ilgus gadus Zentu Mauriņu – vairāku Eiropas universitāšu goda doktori un starptautisko prēmiju laureāti – labāk pazina ārzemēs nekā dzimtenē.

Latvijā praktiski viņu nekad neaizmirsa. Vienīgi ilgus gadus nepieejami un sveši bija Mauriņas pēckara darbi, jo lasīja pirmskara grāmatas, kā arī presē publicētos viņas pretpadomju izteikumu nosodījumus...

XX gadsimta beigās latviešu lasītājs tikās, saprotams, ne ar pirmskara Zentu Mauriņu. Viņas garīgajai pasaulei bija nācis klāt emigrantiem raksturīgais nostalģiskais skepticisms, no kā nespēja izvairīties arī citi tā dēvētie lielie emigranti – Džoiss, Nabokovs, Ibsens, Rainis. Viņi ilgojās pēc dzimtenes. Taču tajā pašā laikā arī dusmojās uz dzimteni, jo nevarēja dzimtenē atgriezties tādā veidā, kādā vēlējās.

Protams, Zenta Mauriņa savu likteni neveidoja viena pati. Būtiska nozīme bija tiem aizspriedumiem pret emigrantu mākslu un literatūru, kurus tagad mēģinām izskaust.

Nesavlaicīgās atgriešanās dēļ daudz zaudēja Zenta Mauriņa, jo viņai tāpat kā citām radošām personībām grūti bija iztikt bez organiskām saitēm ar savu tautu.

Daudz zaudēja arī Latvijas lasītājs, jo bija atrauts no iespējas tikties ar talantīga autora literatūru, gudru un brīvu domas virzību.

Zenta Mauriņa uzskatāma par vienu no latviešu ievērojamākajām kultūras kritiķēm un vienu no visdziļākajām un visnesaudzīgākajām

buržuāziskās mākslas un literatūras, kā arī buržuāziskā dzīves veida interpretētājām.

Viņa tāpat kā XX gadsimta izcilie domātāji Ortega-i-Gasets, Migels de Unamuno, Osvalds Špenglers, Arnolds Toinbijs tālredzīgi uztvēra un formulēja buržuāziskās sabiedrības garīgās dzīves tipiskākās tendences.

Viņas darbos sastopami intelektuāli un mākslinieciski spoži novērojumi par XX gadsimta dzeju, prozu, mūziku, glezniecību, kinomākslu, zinātni.

Ne vienmēr obligāti grāmatu lasīt no sākuma. Bībeli, "Faustu", "Jevģeniju Oņeginu" var lasīt no jebkuras brīvi izvēlētas lappuses, gūstot garīgo gandarījumu no katras epizodes.

Līdzīgi var lasīt arī Zentas Mauriņas grāmatas.

Tās parasti sastāv no nelielām etīdēm, esejām, intelektuāli mākslinieciskām meditācijām.

Autores intonācija ir nemainīga ikvienā etīdē, esejā, meditācijā. Autores intonācija vienmēr ir dziļi ieinteresēta un emocionāli saspringta.

Zenta Mauriņa nekad nav garlaicīga.

Arī citos cilvēkos un sabiedrībā vispār viņa necieta garlaicību: "Mūsu gadsimta pirmajā pusē dārdēja abu pasaules karu troksnis, un tagad, divdesmitā gadsimta otrā pusē, uzmanīgs klausītājs samana zemeslodes žāvāšanos".

Zenta Mauriņa aizrāda, ka Bībelē cilvēks nepazīstot garlaicību. Nepazīstot to, ko angļi apzīmē ar vārdu "spleen".

Mauriņa apgalvo, ka arī latvju dainās neesot sastopams jēdziens "garlaicība".

Zenta Mauriņa bija ļoti stipra sieviete.

Mūža vidū par vienu no spilgtākajām bērnības izjūtām viņa rakstīja: "No visiem lāstiem nekustīguma lāsts man likās vissmagākais". Poliomielītu neizdevās uzvarēt un nekustīguma gūstā nācās nodzīvot visu mūžu.

Visvairāk savā dzīvē Zenta Mauriņa baidījās no kāpnēm un sliekšņiem. Viņa vienmēr sapņoja par māju, kurai nebūtu pakāpienu, šauru durvju un citu šķēršļu viņas ratiņiem.

Fotoattēlos Zenta Mauriņa visbiežāk sastopama nopietna un sevī iegrimusi.

Laimīgi smaidoša vienīgi 1936. gada uzņēmumos Florencē, uz kurieni devās kāzu ceļojumā ar Konstantīnu Raudivi.

Zentas Mauriņas dzīves centrā ļoti agri nostājās grāmata.

Faktiski grāmata kļuva par vitālāko dzīves nepieciešamību ratiņos sēdošajai gudrajai un radošajai sievietei.

Zenta Mauriņa lielā mērā nodzīvoja J. Buņina stāsta "Grāmata" varonim līdzīgu mūžu "kaut kādā neeksistējošā pasaulē, starp izdomātiem un nekad nedzīvojušiem cilvēkiem, uztraucoties par viņu likteni, priekiem un bēdām kā par saviem pārdzīvojumiem, līdz kapam saistot sevi ar Ābramu un Izāku, ar pelasgiem un etruskiem, ar Sokrātu un Jūliju Cēzaru, Hamletu un Danti, Gretheni un Čacki, Sobakeviču un Ofēliju, Pečorinu un Natašu Rostovu".

Tāds dzīves veids būtiski ietekmēja Mauriņas literārās darbības metodi, precīzāk: stingras metodes trūkumu.

Zentas Mauriņas darbi pa lielākajai daļai ir izlasītā impresionistisks komentārs, kad esejas, etīdes vai apceres centrā ir attiecīgajos dzīves apstākļos pieejamais teksts un tā interpretācija, vadoties no dotā momenta izjūtām un interesēm.

Zenta Mauriņa lasīja ļoti daudz un tādēļ izteikusies par daudzu rakstnieku un filosofu publikācijām, ne vienmēr cenšoties iegūto materiālu organizēt kādas plašākas tēmas izvērsumam.

Domājams, Zenta Mauriņa būtu ļoti labi sapratusi "Faustā" lasāmo rindu "Tu esi līdzīgs tam, kuru saproti".

Zenta Mauriņa 50. gadu sākumā rakstīja: "Es pati jaunībā savus darbus galvenā kārtā veltīju izciliem gariem, jo man likās, tikai viņu pavēnī man iespējams elpot".

Viņa bieži mēdza apgalvot, ka mīlot tikai tādus cilvēkus, kuri pazīstot ciešanas.

1961. gada 3. aprīlī dienasgrāmatā Zenta Mauriņa atzīmēja: "Viss, ko es lasu, ir tikai sevis meklēšana".

Savukārt memuāros "Zemes dziesma" teikts: "Viena no manām kaislībām ir atrast paralēles cilvēku likteņos, kurus viņu zemes gaitās šķīris laiks, telpa un kultūra".

Ģimnāzijas laikā Zenta Mauriņa jūsmoja par Čehovu un Leonīdu Andrejevu, kura attēls vēlāk rotāja viņas Rīgas istabu.

Par Čehovu Zenta Mauriņa rakstīja: "Viņa vēstules, viņa stāstus vienmēr var lasīt, jo tie apvieno trīs dārgākās prozas īpašības: skaidrību, humoru un cilvēku pazīšanu".

Lielu vietu Mauriņas garīgajā pasaulē ieņēma Dante, Dostojevskis, Albers Kamī, par kuriem viņa sarakstījusi grāmatas vai esejas.

Par Dantes vēsturisko likteni Zenta Mauriņa sacījusi: "Katrai kulturālai tautai ir savi pētījumi par "Dievišķo komēdiju", bet pašu dziesmu arvien

mazāk lasa. Sāk piepildīties Voltera vārdi: Dante ir tas, ko visi slavē un reti kāds lasa".

Starp citu, Voltera novērojums bija iepaticies arī Osipam Mandelštamam, kurš to atkārto savos monologos par Danti.

Albera Kamī "Mēris" Zentai Mauriņai asociējās ar emigranta traģiku: "Pēc grāmatas izlasīšanas man likās, ka Kamī dzejnieka gaišredzībā ir tēlojis mūsu likteni: nolādēto, padzīto, nebrīvo cilvēku likteni, kas izrauti no iemīļotā dzīves ritma, piespiesti dzīvot nenormālos apstākļos".

Mauriņa salīdzina divus eksistenciālisma literatūras pārstāvjus: "Sartra eksitenciālisms ir kails materiālisms, bet Kamī eksistenciālisms ir sirds reālisms".

Zenta Mauriņa cienīja Pablo Nerudas dzeju, kaut gan nesaprata viņa simpātijas pret Padomju Savienību.

Mauriņa jūsmoja par Maksa Friša, Hermaņa Heses, Ingeborgas Bahmanes prozu.

Viņa bieži mēdza citēt Homēru, Sofoklu, Plotinu, Gēti, Kantu, Nīči, Šopenhaueru, Paskalu, Unamuno, Ortegu-i-Gasetu, Annuncio.

Viņai nepatika Nabokova "Lolita".

Mauriņa lakoniski raksturoja Hemingveja darbu "Nāve pēcpusdienā": "Zinātnisks traktāts par vēršu cīņām. Nesalauztas vitalitātes brutāla izteiksme".

Zenta Mauriņa labprāt mīlēja lasīt vēstules un dienasgrāmatas. Viņa lasīja Prusta, Aleksandra Bloka, Stefana Cveiga vēstules. Plašu apceri veltīja Gētes vēstuļu poētikai.

Zenta Mauriņa savās grāmatās izteikusies par Andrē Žida, Bloka, Emersona, Kamī, Hamsuna, Ļeva Tolstoja, Selmas Lāgerlēvas dienasgrāmatām.

Pati savas dienasgrāmatas (tās publicēja 70. gados) Zenta Mauriņa sauca par "naktsdomām", jo acīmredzot aizvadītās dienas notikumi tika fiksēti un komentēti naktsstundās.

Pretrunīgāka bija Zentas Mauriņas attieksme pret latviešu literatūru, īpaši pret mūsdienu dzeju un prozu.

Zenta Mauriņa par latviešu literatūru rakstījusi daudz. Viņas uzmanības lokā bija Rainis, Poruks, Bārda, Brigadere, Akurāters, Kārlis Skalbe.

Viņa sekoja arī emigrantu literatūrai, savās apcerēs minot Zinaidu Lazdu, Kārli Zāli, Andreju Eglīti.

Zenta Mauriņa klusējusi vienīgi par padomju Latvijas rakstniekiem. Viņas daudzajās grāmatās neesmu sastapis ne Andreju Upīti un Vili Lāci, ne Mirdzu Ķempi un Jāni Sudrabkalnu, ne Albertu Belu un Visvaldi Lāmu,

ne Mirdzu Bendrupi un Vizmu Belševicu.

Nekādā ziņā tas nav izskaidrojams ar informācijas trūkumu.

Zenta Mauriņa, piemēram, bija lietas kursā, ko par viņu raksta padomju Latvijas laikrakstos un žurnālos.

Mauriņa labi pārzināja krievu literatūru. Viņa lasīja Annas Ahmatovas dzeju, nosaucot Ahmatovu un Puškinu par "nemirstīgiem dzejniekiem".

Zenta Mauriņa vērtējoši izsacījusies par "melanholisko liriķi" Bulatu Okudžavu.

Viņa rakstīja par Jevtušenko "sikspārņa dabu": ".. ir brīži, kad viņš paklausīgi izpilda partijas pavēles, pat ir ar mieru partiju apdziedāt, bet tad viņā runā nenomācama dzejnieka balss, Neredzamā madona, kas neiekļaujas boļševiku prasībās".

Zenta Mauriņa solidarizējās ar ārzemju zinātnieku protestu pret Lisenko antizinātnisko darbību.

Viņa nosodīja staļinisma postošo ietekmi uz padomju sabiedrības psiholoģiju.

Zenta Mauriņa komentējusi arī pretpadomju literatūru.

Viņa lepojās, ka bijusi Eiropā pirmā Solžeņicina propagandētāja.

Zenta Mauriņa draudzējās ar Vladimiru Tarsi, abonēja krievu emigrantu žurnālus, savos darbos minējusi emigrantu Maksimovu, Ļubarski, 1959. gadā Minhenē fotografējusies ar Fjodoru Stepunu.

Zentas Mauriņas literāri filosofiskajās refleksijās galvenā ir kultūras kategorija.

Viņas literārās darbības galvenā sfēra ir kulturoloģija.

Mauriņas filosofiskie uzskati cieši vienoti ar mūsdienu filosofijas t.s. antropoloģiski eksistenciālistisko atzaru, pie kura pieder "dzīves filosofija", fenomenoloģija, personālisms, dažas teoloģiskās doktrīnas.

Šī filosofiskā atzara un arī Mauriņas galvenais mērķis ir cilvēka esamības specifikas noskaidrojums.

Priekšplānā ir jautājums, kas ir cilvēks un ko tas jaunu ienes pasaulē.

Atbildi uz šo jautājumu tiecas noskaidrot, vērtējot visdažādāko laikmetu sociāli vēsturisko pieredzi.

Zenta Mauriņa galvenokārt ir balstījusies uz literatūru, kā arī diezgan daudz atsaukusies uz filosofisko mantojumu.

Mauriņas darbos īpaša attieksme konstatējama pret XX gadsimtu.

Aizvadītā gadsimta traktējumā spilgti izpaužas sociāls un kulturāls nihilisms. XX gadsimts tiek izvirzīts kā zināms antipods, piemēram, stabilajam un optimistiskajam XIX gadsimtam.

Mauriņas pārliecībā XX gadsimtā indivīda garīgās autonomijas un pašvērtības saglabāšana esot kļuvusi par galveno stratēģisko vadlīniju.

Zentas Mauriņas grāmatās lielā mērā izpaužas XX gadsimtam tipiskais tā dēvētais idejiskais eklektisms. Viņas filosofiskajos uzskatos dominē fragmentārisms, bez sistematizēta izkārtojuma sevī uzsūcot daudzu filosofisko skolu mācības.

Manuprāt Zentu Mauriņu parasti interesēja ne tik daudz kādas skolas konceptuālā sistēma. Mauriņu vairāk valdzināja attiecīgās skolas filosofiskā kultūra nekā idejiskā doktrīna.

Tā, piemēram, Zentai Mauriņai patika vācu filosofiskās domas īpašā disciplinētība, metafiziskā iedaba.

Viņai garīgi tuva bija eksistenciālisma pārstāvju vēlēšanās emocionāli tēlaini runāt par visdziļākajiem cilvēka esamības jautājumiem.

Zentai Mauriņai nepatika abstrakts akadēmiskums, demonstratīvs novatorisms.

Zentas Mauriņas filosofiskajai pozīcijai daudz kopēja ar "dzīves filosofijas" pamattēzēm.

Viņa, piemēram, pārņēmusi "dzīves filosofijas" atziņu, ka cilvēka prāts jāaplūko visas cilvēka dzīves kontekstā.

Racionālistiskā filosofija, kas Zentas Mauriņas domāšanas veidam ir sveša, prātu uzskata par fenomenu, kas eksistē un funkcionē pats pēc saviem likumiem. "Dzīves filosofija" no tādas pieejas vairījās un prātu saistīja ar cilvēka esamību kopumā.

"Dzīves filosofija" radās kā reakcija pret cilvēka atsvešinātību sabiedrībā.

Arī Zentas Mauriņas grāmatās pa lielākai daļai runāts par atsvešinātības postošajām sekām.

"Dzīves filosofija" netiecās atklāt parādību sociālās saknes.

Arī Mauriņa bieži apiet sociālos faktorus, tūlīt pievēršoties cilvēka dzīves sākotnējai spontanitātei, kas eksistējusi pirms un neatkarīgi no sociālās esamības. Mauriņa dzīvi uztver kā irracionālu stihiju, kurai atliek vienīgi pakļauties.

Zentas Mauriņas grāmatas ne reti līdzīgas pesimistisku aforismu katalogiem, kad pesimisms sasniedzis tendenciozitātes pakāpi.

Viņa uz pasauli visbiežāk raudzījās ne ar priecīgu noskaņojumu, un optimistiska pasaules intepretācija viņas darbos sastopama reti.

Ja arī ir sastopama, tad optimistiskais un progresīvais identificēts ar cilvēka garīgo bagātību un garīgo progresu.

Tā ir "dzīves filosofijai" tipiska pieeja – pozitīvi tiek vērtēta tikai indivīda garīgā sfēra. Vēsturiskais skatījums kalpo tikai garīgo vērtību akcentējumam, un pasaulē progress ir iespējams tikai garīgajā ziņā.

Antropoloģiski eksistenciālistiskā orientācija konstatējama arī Zentas Mauriņas kulturoloģiskajās studijās. Viņa tāpat kā citi minētā filosofiskā virziena pārstāvji kultūrā galvenokārt saskata cilvēka personības pašrealizāciju.

Tā, piemēram, Zenta Mauriņa dzēlīgus vārdus ir veltījusi tām politiskajām iekārtām, kuru nivilējošā ideoloģija neveicina brīvu un nepiespiestu indivīda pašrealizāciju.

Viņa sarkastiski rakstījusi par masu kultūru un tās standartizēto, mitoloģizēto domāšanu.

Jau no 30. gadiem Zenta Mauriņa pievērsās tādām tēmām kā kultūra un vara, kultūra un brīvība, kultūra un traģēdija, kultūra un cilvēka garīgā darbība.

Viņa mēdza atsaukties uz Prometēju, ar to simbolizējot kultūras un traģēdijas aizsākumu. Prometēja cīņa pret Zevu esot kultūras cīņa pret varu. Savukārt kultūras sākums reizē esot arī traģēdijas sākums.

Zenta Mauriņa mēģinājusi izskaidrot kultūras būtību. Šajā ziņā viņas pieejā izvirzāmi vairāki momenti.

Viņa uzskata, ka kultūra var attīstīties tikai brīvā sabiedrībā. Tas, pirmkārt.

Otrkārt, kultūras augstākā forma ir cilvēka garīgā darbība.

Treškārt, kultūra nekad nav iespējama bez ciešanām, upuriem un pašuzupurēšanos, jo kultūras procesa pamatā vienmēr ir divu antagonisku spēku sadursme.

Zenta Mauriņa centusies formulēt kultūras stimulējošos faktorus.

Viņa paskaidro, ka kultūras pirmā "sakne" ir uzdrošināšanās, respektīvi, uzdrošināšanās iesaistīties cīņā par kultūru.

Otrā "sakne" esot "gaismas alkas", tieksme pēc skaistā un cēlā.

Trešā kultūras "sakne" esot līdzcietīga izturēšanās pret pārējo indivīdu garīgo darbību.

Ar īpašu degsmi Zenta Mauriņa vienmēr aplūkojusi kultūras un morāles attiecības. Šajā jomā viņas nostāja ir stabila: neviena kultūra nevar pastāvēt bez stipriem morālajiem pamatiem.

Kulturoloģiskajā aspektā iztirzājot brīvības un morāles jēdzienus, viņa atzīst, ka brīvs ir tikai tas, kurš bez spaidiem pakļaujas augstākai normatīvai likumībai.

Turklāt kultūras vēsturē milzīga nozīme visu laiku ir bijībai.

Esejā "Divas kultūras saknes" viņa paskaidro: "Bijība un ticība, ka cilvēkos un lietās iemīt dievišķs spēks un kārtība, kas visu saista un kam visiem jāpadodas".

Mauriņa atsaucas uz Raini: "Nesamini citus, un tu celsies pats".

Zentas Mauriņas iemīļotākais žanrs bija eseja.

Tātad viņa izvēlējās žanru, kas nav ne publicistisks raksts, ne dokumentāls apraksts vai zinātnisks traktāts, kaut gan sevī var apvienot gan viena, gan otra un trešā funkcijas.

Esejā izšķirošā ir autora pozīcija.

Ja rakstā vai traktātā autors lasītājus iepazīstina ar darbības rezultātiem, tad esejā viņš tiecas atklāt patiesību caur personiskās pieredzes prizmu, atklājot subjektīvi emocionālo pārdomu un izjūtu plūsmu.

Esejas kodolu neveido ideju sistēma, bet gan tēli, kas radušies pasaules subjektīvās interpretācijas rezultātā.

Esejā ne tik svarīga ir loģiskā secība un argumentācijas stingrība.

Esejā svarīgs ir jūtu patiesīgums, autora ticība tam, par ko viņš stāsta lasītājam.

Zenta Mauriņa vienmēr "no visas sirds un ar visu dvēseli" ticēja tam, par ko rakstīja un tādēļ viņas vārdi liekas patiesi.

LAIKMETU ĀRDĪTĀJI

Pārejas laikmetu tipoloģija K. Raudives darbos

Kultūras vēsturiskajā ritmā laiku pa laikam var ievērot īpatnus un savā būtībā radniecīgus elementus.

Viens no tādiem elementiem ir kultūras vēstures posms, kuru vispiemērotāk ir dēvēt par pārejas laikmetu.

Jau tādas autoritātes kā Hēgelis un Markss argumentēti izsacījās par vēstures spirālveidīgo gaitu, kurā atkārtojas noteiktas parādības. Viena no tādām parādībām ir pārejas laikmets.

Par pārejas laikmetu tipoloģiskajām īpašībām kulturoloģija visdedzīgāk sāka interesēties XX gadsimtā, jo negaidīti spilgti iezīmējās tie pavērsieni kultūras procesā, kuri konstatējami XIX gadsimta beigās un XX gadsimta sākumā.

Atšķirības starp abiem gadsimtiem ir milzīgas un tāpēc pamatoti ir runāt par kultūras jaunas paradigmas rašanos.

Savukārt pārejas laikmetu tipoloģiskajā analīzē priekšplānā izvirzās secinājumi par šī kultūras attīstības posma radikālo iedabu.

Kulturoloģiskajai domai nākas atzīt, ka pārejas laikmeti nepazīst evolūciju, lēnu un secīgu izaugsmi, vēsturiski loģisku transformāciju, bet pirmkārt un galvenokārt pazīst krasus pagriezienus, ceļu uz citu vai pilnīgi pretējo pusi.

Pārejas laikmeta semantika nesaraujami konsolidējas, ja kultūru uzskatām par cilvēciskās esamības formu, mentalitātes, garīgo nostādņu, pasaules uztveres formu, kad kultūra ir savdabīgs mentālais universums – cilvēka un pasaules attiecību sistēmas visdziļākie garīgie slāņi.

Ne velti Andrejs Belijs savos memuāros ar lielu sajūsmu raksta par "robežas bērnu" (tā viņš dēvē XIX gs. beigu un XX gs. sākuma krievu artistisko jaunatni) spēju saprasties no pusteikuma, pusvārda, mājiena, jo viņus visus apvienoja piederība vienai kopīgai garīgai atmosfērai. Šīs atmosfēras izjūta saglabājās līdz mūža beigām.

Turklāt tā nebija tikai kāda atsevišķa kolektīva mikrovides atmosfēra, bet gan visas kultūras atmosfēra.

Krievu kultūras vēstures speciālisti pārejas laikmetus saskata gadsimtu mijā, kad reizē ar kalendārajām izmaiņām pārveidojas arī cilvēku dzīve.

Tā, piemēram, XVI un XVII gadsimta mijā nostiprinājās dzimtbūšana, sekmējot Krievijas sabiedrībā jaunas sociālās attiecības un cilvēciskās vērtības apziņu.

XVII un XVIII gadsimta mija ir pazīstama ar cara Pētera I reformām, vēloties Krievijas kultūru tuvināt Eiropas kultūrai.

Arī XVIII un XIX gadsimta mijā Krievijā dominēja jaunas tendences: dzimtbūšanas atcelšanas ideja un ar to saistītais dažādo reformu komplekss.

Minētajā pārejas laikmetā jūtami izmainījās arī literāri māksliniecisk ās jaunrades metode un poētika, kas pamatā asociējas ar Deržavina, Puškina daiļradi.

Dziļas un principiāli svarīgas pārmaiņas Krievija un krievu kultūra tāpat kā citas zemes un to kultūra piedzīvoja XIX gadsimta beigās un XX gadsimta sākumā.

Kā jau minēju, šis vēstures posms visvairāk stimulēja pievērsties pārejas laikmetu analīzei no tipoloģiski salīdzinošā viedokļa.

Šajā pārejas laikmetā var akcentēt dažādus pamatkomponentus jeb tipiskākos sakarību mezglus.

Acīmredzot svarīgs pamatkomponents būs zinātnes atklājumi, kas manāmi izmainīja cilvēka apkārtējo vidi un priekšstatus par cilvēku vispār (grandiozie atklājumi psiholoģijā).

Zinātnes sasniegumu rezultātus izjuta visi, sākot no radošās inteliģences un beidzot ar zemniecību un rūpnīcu strādniekiem.

Protams, par zinātnes ietekmi vislielāko informāciju ir atstājuši tā laika literāti.

Piemēram, Rainis XIX gs. 90. gados kaismīgi lasa, konspektē un komentē grāmatas par novitātēm dabaszinātnēs, ekonomikā, psiholoģijā.

Par to liecina viņa dienasgrāmata un piezīmes.

Uzzinātais viņā ar vien skaidrāk un skaidrāk nostiprina pārliecību par savu piederību pārejas laikmetam, kas ievada sākumu pilnīgi jaunai materiālai pasaulei, jaunai kultūrai, jaunam cilvēkam un sabiedriskajām attiecībām.

Uzsverams, ka tā saucamā sliekšņa loģika novērojama ne tikai Raiņa pārdomās, bet ir tipiska pārejas laikmetiem vispār.

Otrs pamatkomponents (un tas, rakstot par K. Raudivi, varētu visvairāk interesēt) ir mākslas autonomijas nostiprināšanās, liekas, uz visiem laikiem.

Jau Kants centās formulēt mākslas autonomijas ideju.

Russo izdarīja zināmas korekcijas tradicionālajos priekšstatos par mākslas iedabu. Viņaprāt māksla neatdarina empīrisko pasauli, bet emocionālo pasauli.

Russo priekšlikumus atbalstīja Herders, Gēte.

Taču antimimētiskā pieeja, apzināti dzelžaina atsacīšanās no garus gadsimtus ilgās mimētiskās (atdarināšanas, imitēšanas) pieejas sākās tikai XIX gadsimta beigās un XX gadsimta sākumā ar futūrisma, kubisma, abstrakcionisma rašanos, kad bez mazākās diplomātijas un divdomības tika deklarēts: māksla ir jaunas realitātes radīšana un tāpēc ideāli autonoms lielums.

Konteksts objektīvākai K. Raudives attieksmes izpratnei bez šaubām ir plašs un sazarots.

Manuprāt, šajā kontekstā lietderīgs var būt vēl viens aspekts, ko mums nāktos respektēt, cenšoties izprast Raudivi.

Tas attiecas uz latviešu kultūras attīstības tendencēm XIX gadsimta beigās un lielā mērā arī XX gadsimtā līdz I Pasaules karam.

Kā zināms, šajā posmā dominēja t.s. jaunās strāvas ideoloģija, kas, protams, nav nekas cits, kā modernās sabiedrības veidošanās kopsolī ar pārējo Eiropu.

Latvijā "jaunā strāva" faktiski ir tipiska pārejas laikmeta parādība un aplami to interpretēt tikai vienas (latviešu) nacionālās kultūras robežās, kā tas līdz šim pārāk bieži vērojams mūsu speciālajā literatūrā.

Sava "jaunā strāva" bija gandrīz katrā zemē un tās nacionālajā kultūrā.

Latvijā (arī citur) "jaunā strāva" skeptiski izturējās pret iepriekšējo paaudžu tradīcijām.

Kultūras mantojuma kritika lielā mērā bija pārtapusi nihīlistiskā pasaules uzlūkojumā.

Teiksim, spilgti izteikta "jaunās strāvas" pārstāvja Raiņa daiļrades (varētu droši teikt – visas domu pasaules) ievirze XIX gs. 80. – 90. gados ir nepārprotami skeptiska, vērtējot iepriekšējo paaudžu tradīcijas.

Rainis savās pirmajās grāmatiņās, "Pusideālistā" un lugas piezīmēs ļoti izsmējīgi izsakās par pseidotautiskumu, tēvu un vectēvu konservatīvismu, salīdzinot ar jaunajām pārmaiņām pasaulē.

Mēdz uzskatīt, ka kultūras procesa labdabīga attīstība un nepārtrauktība ir atkarīga no triju paaudžu vienlaicīgas un saskanīgas darbības sabiedrībā.

Latvijā XIX un XX gadsimtā šī saskanība nepārtraukti ir saņēmusi smagus triecienus, jo gandrīz katra jaunā paaudze ir vēlējusies radikāli pārveidot savu dzīvi un atsacījusies no vectēvu un tēvu mantojuma.

Konstantīna Raudives darbība sakrīt ar laiku, kad nihīlistiskas toņkārtas dominē ne tikai attieksmē pret latviešu kultūras mantojumu, bet arī pret pasaules, Eiropas kultūras vēsturi un kultūras perspektīvām vispār.

Raudive literatūrā, zinātnē, filosofijā ienāca laikā, kad t.s. starptautiskais jaunstravnieku nihīlisms bija jau pārcēlies uz kulturoloģiskajām koncepcijām, kuras Eiropai neko labu nesolīja nākotnē.

Visplašāk un detalizētāk pārejas laikmeta fenomenam K. Raudive ir pievērsies grāmatā "Laikmetu ārdītāji. Pārdomas par mūsdienu traģiku", kas iznāca viņam liktenīgajā 1974. gadā.

Grāmatā ir vairākas nodaļas, kas veltītas pārejas laikmetu raksturojumam.

Nodaļu "Pārejas laikmetu simptomi" ievada centieni aplūkot pārejas laikmetu hronoloģiskās robežas jeb precīzāk – ievada fatālistiski vārdi par mūsu nespēju noteikt šo vēstures posmu sākumu un galu: "Pārejas laikmetu robežas ir plūstošas, nenoteicamas, kultūras vēsturēs nenospraužamas, un katrs mēģinājums to darīt atgādina upes straumē izliktas ceļa zīmes. Kur mūsu laiks sācies, kur beidzas vai beigsies, neviens mums nevar pateikt. Varbūt nākošos gadsimtos, kad mēs visi, kas dzīvojam un cīnāmies, veicam savu darbu un izturam dzīves uzliktās grūtības, kļūsim par kaut kādu abstraktu jēdzienu, par mums runās kā par "chaosa laikmetu", kā mēs šodien runājam par "viduslaikiem" utl. ".

Konstantīnu Raudivi pārejas laikmetu tipoloģija un loma kultūras vēsturē galvenokārt interesēja tāpēc, ka šis kulturoloģiskais termins labi iederas viņa pamatnostādnē par pasaules kultūras bojāejas sākumu XX gadsimta pirmajās desmitgadēs.

Kā zināms, šī pamatnostādne principiāli atgādina Osvalda Špenglera kultūras vēstures koncepciju, kurai ir liels pulks sekotāju līdz pat mūsdienām.

Atbilstoši šai koncepcijai par eiropeiskās kultūras norietu ir virzījušās arī K. Raudives intereses, materiāla atlase un piemēru izvēle, literāta un domātāja emocionālais patoss, kam arī ir sava loma viņa esejistiskajās apcerēs.

Destruktīvi haotisko stāvokli Eiropas kultūrā K. Raudive salīdzina ar cita pārejas laikmeta aizsākumu – romiešu kultūras norietu.

Tipoloģiski sakrīt abu posmu iezīmes: cerību zudums un garīgā miera iestāšanās, gatavojoties aiziešanai no dzīves.

K. Raudive iesaka mācīties no Plīnija Jaunākā, Marka Aurēlija askētiskās un stoiciskās pozīcijas, kas nepazina raudulīgu nožēlu par šīs pasaules atstāšanu.

XX gadsimta cilvēki Raudives uztverē nav līdzīgi senajiem romiešiem: "Mēs katrā ziņā savā attīstībā pārdzīvojam katastrofālus lūzumus, radikālu

pesimismu, vienas dienas neprātu, morālisko tikumu sairumu, psicholoģismu, aistētiskumu, narcismu un, visbeidzot, – galēju bezizeju, histērisku izmisumu".

Tālāk rakstīts par šī histēriskā izmisuma iesūkšanos sabiedriskajā apziņā, kas atspoguļojas mākslā, politikā, morālē u.c.

"Barbariska varmācība, rupjība, primitivitāte un terrors salauž Eiropas kultūras pretestības mēģinājumu", secina K. Raudive.

Par pārejas laikmetu raksturīgāko īpašību viņš uzskata kustību.

Ar vārdu "kustība" Raudive apzīmē karus, revolūcijas, sazvērestības, kā arī lielus atklājumus zinātnē, radikālu uzskatu maiņu filosofijā, jauna stila rašanos mākslā.

Kustība tiek saistīta ar īpašām attiecībām starp divām sabiedrības daļām – pasaules ārdītājiem un pasaules veidotājiem.

Konstantīns Raudive no vienas puses it kā visu nelaimju sākumu saskata XX gadsimtā, taču no otras puses viņš runā arī par Dostojevski, Nīči, kuri ievada pārejas laikmetu.

Viņš tāpat raksta par Einšteina relativitātes teorijas un Freida psihoanalīzes lomu jaunā laikmeta paātrināšanā.

Minētās grāmatas nodaļā "Pārejas laikmeta relatīvisms" plašāk esejistiski raksturots XIX un XX gadsimts.

Relatīvisma jēdzienu Raudive izvēlējies tāpēc, ka viņaprāt kādā laikmetā (gadsimtā) nevar konstatēt atsevišķas noteiktas tendences.

Katrā laikmetā nākas sastapties ar kultūras stabilām parādībām.

Tomēr vienmēr esot grūti atzīt šo parādību dominējošo vērtību, jo katrā laikmetā valda lielāks vai mazāks relatīvisms.

XIX gadsimtu mēdzot saukt par dabaszinātnisku gadsimtu, kad populāra bija interese par cilvēka apkārtējo pasauli.

Par relatīvismu K. Raudive izsakās arī tāpēc, ka katrā laikmetā ir cilvēki, kuri nepakļaujas un pretojas sabiedrības vispārējai modei un populisma noslieksmēm.

Tādi cilvēki dzīvoja XIX gadsimtā, dzīvoja arī XX gadsimtā, kuru autors atkārtoti nosauc par haosa laikmetu un sākumu katastrofai mākslā un literatūrā, cilvēku morālē utt.

K. Raudive XX gadsimtu raksturo ļoti melnās krāsās. Tie cilvēki, kuri cenšas saglabāt kultūras patiesās vērtības, faktiski nonāk izolācijā – "radikālā vientulībā".

Konstantīns Raudive negatīvi izturas pret kultūras jaunajām formām – psihoanalīzi, futūrismu, ekspresionismu, kubismu, sirreālismu.

Grāmatā garu nodaļu viņš velta Džeimsa Džoisa rakstīto tekstu izsmiešanai.

Konstantīns Raudive pilnīgi neatzina to, ko XX gadsimtā tradicionāli dēvē par modernismu un kas īstenībā bija principiāli jaunākais un svarīgākais pagājušā laikmeta kultūrā.

Kā zināms, šajā ziņā viņš neatradās "radikālā vientulībā", jo pret modernismu, kas tik krasi atšķiras no iepriekšējo gadsimtu kultūras tendencēm, skeptiski izturējušies daudzi; tajā skaitā arī Zenta Mauriņa.

Manuprāt šodien, kad noteikti dzīvojam kārtējā pārejas laikmetā, ne tik daudz svarīga ir Konstantīna Raudives attieksme pret modernisma virzieniem un pārstāvjiem.

Svarīga ir pārejas laikmeta fenomena konstatācija un šīs kultūras attīstības stadijas tipoloģisko kritēriju formulēšana.

Nevarētu teikt, ka Raudive šai tematikai būtu pievērsies zinātniski konstruktīvi bez emocionāli piesātināta literāriskuma.

Konstantīns Raudive nesacerēja savus darbus akadēmiskā garā. Viņa nolūks un tam pieskaņotais žanrs bija cits.

Esejistiskajās apcerēs viņš, pirmkārt, skaidri izsakās par pārejas laikmetu kā tipoloģiski specifisku etapu kultūras vēsturē.

Otrkārt, viņš izvirza vēsturiski precīzu pārejas laikmetu tipoloģisko pazīmi – kustību, ar šo jēdzienu saprotot dažāda rakstura radikālas izmaiņas kultūras procesā.

Konstantīna Raudives radītais teorētiskais karkass noteikti ir zinātniski korekts un aktuāls.

Viņa teorētisko pozīciju šodien katrs var droši izmantot, ilustrācijai izvēloties piemērus pēc saviem ieskatiem.

KULTŪRAS JĒDZIENS RAIŅA FILOSOFISKI ESTĒTISKAJĀS REFLEKSIJĀS

Šī darba mērķis nav iztirzāt Raiņa attieksmi pret konkrētām kultūras parādībām. Tādēļ netiks analizēti dzejnieka izteikumi par vienu vai otru kultūras norisi kultūras vēsturē.

Rainis plaši vērtējis dažādu nacionālo kultūru parādības, taču par to šajā darbā nebūs runa.

Gatavojot šo darbu, mani vispirms un galvenokārt interesēja Raiņa attieksmes teorētiskie aspekti.

Man gribējās noskaidrot, kā Rainis definējis kultūras jēdzienu, kādi elementi pēc viņa domām ietilpst kultūrā, kādas ir kultūras funkcijas, kultūras attīstības iekšējās likumsakarības.

Nākas atzīt – jau pašā sākumā vajadzēja samierināties ar zināmu situāciju.

Rainis vēstulēs, dienasgrāmatās, piezīmju grāmatiņās, literārajos uzmetumos, kuros atspoguļojas filosofiski estētiskās pārdomas, nav formulējis kultūras definīciju.

Varētu pat teikt, ka viņš vispār nav nodarbojies ar kultūras teorētiskajiem jautājumiem un nav sarakstījis speciālus darbus par šo tematiku.

Tomēr minētajos materiālos, bet īpaši literāri dramatiskajos uzmetumos, kultūras jēdziens ieņem būtisku vietu un konstatējama dzejnieka noteikta pozīcija.

Tādējādi Raiņa filosofiski estētisko uzskatu analīzē priekšstatus par kultūru nedrīkst atstāt bez ievērības.

Raiņa pasaules uzskats veidojās un nostiprinājās XIX gs. beigās un XX gs. sākumā tā saucamajā pārejas laikmetā, ko franču valodā apzīmē ar vārdiem "fin de Siecle", bet krievu valodā sauc par "sudraba laikmetu".

Tas bija laiks, kad izcilākie domātāji un viņu vidū arī Rainis vadījās no dažām principiālām tēzēm.

Piemēram, tolaik valdīja pārliecība, ka kultūras spēks ir kontinuitātē, ideju pārmantojamībā un tālākvirzībā.

Daudzi uzskatīja, ka kultūra vienmēr atrodas uz zināmas robežas – uz robežas starp tagadni un pagātni, tagadni un nākotni.

Tamlīdzīga pieeja bija raksturīga arī Rainim. Viņš bija pārliecināts, ka kultūra veido vēsturiskā laika semantiku.

Pārejas laikmetā īpaši aktuāls kļuva jautājums par visas civilizācijas

likteni. Attieksme pret civilizāciju veidoja tādu kā sava laika ideoloģisko dominanti.

Par civilizācijas likteni visi bija norūpējušies – vienalga vai pievienojās tiem, kuru noskaņojumā valdīja pagrimuma izjūtas un bezizejas atskārsme, vai pilnīgi pretēja optimistiskā pārliecība par kultūras un humānistisko vērtību progresīvu augšupeju.

Raiņa refleksijās kultūrai ne vienmēr ir precīzi nosacītas robežas.

Kultūra daudzkārt it kā aptver visu: ražošanas veidu, sadzīvi, garīgo darbību, morāli, mākslu, politiku.

Raiņa refleksijās kultūra visbiežāk figurē kā polifunkcionāls lielums.

Ja Rainis tomēr būtu gribējis definēt kultūras jēdzienu, viņa formulējums acīmredzot daudz neatšķirtos no Tailora izteikumiem, kuri Rainim bija pazīstami.

Rainis tāpat kā angļu zinātnieks runātu par kultūru, kura summējas vienotā veselumā no sabiedrības locekļu zināšanām, ticējumiem, mākslas, morāles, sadzīves ieražām.

Iepazīstoties ar Raiņa rokrakstiem, ātri konstatējama viņa uzskatu vienotība ar sava laika idejiski filosofiskajām koncepcijām.

Ātri konstatējams arī tas, ka Raiņa pielietojumā kultūras jēdziens pārdzīvo zināmu vēsturisko evolūciju, proti, Raiņa kultūras interpretācija ir organiski vienota ar latviešu tautas vēsturiskajiem apstākļiem.

Kā tas konkrēti izpaudās?

Lieta ir tā, ka XIX gs. beigās un XX gs. sākumā, kā tas labi zināms, latviešu nacionālā kultūra vēl tikai veidojās, nostiprinājās un strauji sasniedza samērā augstu attīstības līmeni, kam visspilgtākais piemērs varēja būt paša Raiņa daiļrade.

Izrādās, no šīs kopējās gaitas ir ļoti lielā mērā atkarīga arī Raiņa attieksme pret kultūras saturu.

Arī šī attieksme līdzīgi kā latviešu nacionālās kultūras attīstība pārdzīvo atsevišķas stadijas, kuras viena no otras var lielā mērā atšķirties.

XIX gs. 80. gados, 90. gadu pirmajā pusē, kad latviešu sabiedrībā centrālais jautājums bija nacionālās pašapziņas nostiprināšana visplašākajās sabiedrības masās, Rainis priekšplānā izvirza izglītības jautājumu.

Viņš ļoti labi saprata, ka kultūras attīstībā īpaša vieta ir izglītības stāvoklim visdažādākajos sabiedrības slāņos.

Izglītības līmenis un izglītības sistēma atsaucas uz garīgās dzīves visām sfērām. No tā ir atkarīga tautas masu spēja izmantot profesionālās garīgās jaunrades rezultātus.

Izglītībai ir svarīga nozīme zinātnisko un mākslinieciskо vērtību ceļā uz masu apziņu.

Šim procesam var būt arī pretējs raksturs, jo no masu apziņas ir atkarīga "lielā kultūra", kuru tāpat iespaido sabiedrības visdažādākajos slāņos valdošā garīgā orientācija.

XIX gs. 90. gadu sākumā, pārņemot laikrakstu "Dienas Lapa", jaunais redaktors Pliekšāns lasītājiem sola turpmāk censties "visiem spēkiem izplatīt gara gaismu, kura ir katras tautas augstākais mērķis, viņas lielākais spēks un viņas varenākais cīņas ierocis".

Kultūras jēdziens Raiņa vārdos tādējādi identificēts ar tautas izglītošanas jēdzienu.

90. gados, arī plašajā apcerē "Iespaidi un atmiņas no Berlīnes" (1896–1897), Rainim kultūra asociējas ar civilizācijas panākumu summu. Kultūra tiek traktēta kā cilvēku ieguvums, kas spēj nodrošināt labāku dzīvi.

Rainis veido dažādu kultūru hierarhiju un hierarhiskajā skalā iekļāvis arī latviešu kultūru.

Tolaik kultūras jēdziens Rainim ir kļuvis par noteiktu kritēriju, ar kuru var atšķirt un novērtēt dažādas parādības un pirmām kārtām "nekulturālas tautas" no "kultūras ļaudīm", no "kultūras dotu dzīves izdaiļojumu un pavieglojumu".

Rainim kultūra ir kaut kas līdzīgs dzīves vajadzību un prasību mēram jeb, kā viņš pats saka minētajā apcerē, angļu izpratnē lietotajiem vārdiem standart of life.

Ar kultūras jēdziena starpniecību Rainis salīdzina Berlīni ar Rīgu, latviešu un vāciešu kultūras līmeni un kultūras prasības.

Ja mēs pieņemam zinātnē pazīstamās trīs galvenās pieejas kultūras skaidrojumā, respektīvi, antropoloģisko, socioloģisko un filosofisko, tad Raiņa attieksmē var visātrāk uztvert pirmo – antropoloģisko – pieeju.

Šīs pieejas pārstāvji kultūras jēdzienu traktē ļoti plaši, uzskatot kultūru par cilvēces eksistences veidu un iekļaujot kultūrā visu cilvēcisko darbību un tās rezultātus.

Antropoloģiskā pieeja ieviesās Raiņa dzīves laikā, kad teorētiskās doktrīnas ietekmēja tolaik populārie antropoloģiskie un etnogrāfiskie pētījumi par t.s. primitīvajām tautām.

Antropoloģiskajā pieejā dažkārt izpaužas kultūras un vēstures vienādošana, kad kultūras parādību skaidrojums ne ar ko neatšķiras no attiecīgās tautas vēstures izklāsta.

Tomēr nākas ievērot, ka Raiņa priekšstatos kultūras un vēstures jēdzieni netiek savienoti. Viņš kultūru neidentificē ar vēsturi.

Tā, piemēram, 1900. gadā presē publicētajā skicē "Kultūrvēsturiski skati iz zemju dzīves" nav precīzi definēts kultūras jēdziens.

Rainis runā par to, ka augstu kultūru var sasniegt ar izglītības, visas tautas garīgās atmodas palīdzību.

Taču kultūra un vēsture aplūkoti kā divi dažādi lielumi.

Raiņa risinājumi ir līdzīgi antropoloģiskajai pieejai galvenokārt tāpēc, ka dzejnieks latviešu kultūras izaugsmi identificē ar visas latviešu tautas, bet īpaši zemniecības dzīvi.

Raiņa 90. gadu otrajā pusē aizsāktajā slavenajā un nozīmīgajā futuroloģisko ideju kompleksā "Nākotnes cilvēks" (realizācijas forma romānā vai romānu ciklā) par kultūru nav daudz runāts.

Izsakoties par nākotnes cilvēku, nākotnes valsti, nākotnes morāli, dzejnieks savas pārdomas virza galvenokārt etiskajā un socioloģiskajā aspektā.

Taču bez ievērības Raiņa izteikumus nevar atstāt.

"Nākotnes cilvēka" materiālos kultūras izpratne papildinās ar tēzēm par evolūciju un attīstību.

Rainis dažkārt savos pierakstos ar kultūras jēdzienu apzīmē sabiedrības attīstību, evolūciju kopumā.

Bet visvairāk viņu saistīja jautājums par indivīda un sabiedrības attīstības sakarībām no filoģenētiskā likuma viedokļa, kad atsevišķa cilvēka dzīvē atspoguļojas visas cilvēces evolūcijas galvenās stadijas.

Cilvēces, sabiedrības attīstību viņš identificē ar kultūras jēdzienu.

Jauna tematika Raiņa kulturoloģiskajās refleksijās parādās Kastaņolas periodā 10. gados.

Vispirms tiek konkretizēts kultūras jēdziena saturs.

Ja agrāk Rainis ar kultūru saprata ļoti plašu sabiedrības esamības loku, tad Kastaņolas gados viņa atziņās vērojami zināmi precizējumi.

Svarīgi akcentēt, ka Rainis par vienu no galvenajiem elementiem uzskata idejas. Ar tām viņš apzīmē garīgās vērtības, kuras konstruktīvi atsaucas uz kultūras attīstību.

Savukārt agrākajā ļoti izplūdušajā latviešu kultūras apzīmējumā atzīta nepieciešamība kultūrā iekļaut arī mākslu "kā sastāvdaļu dzīvei".

Rainis uzskata, ka latviešu profesionālā māksla ir sasniegusi tādu līmeni, ka to ar pilnām tiesībām drīkst uzskatīt par kultūras sastāvdaļu.

Kastaņolas gados Rainis lielu uzmanību pievērsa drāmas poētikai.

Viņš savu studiju rezultātus dažreiz mēdza dēvēt par drāmas teoriju. Interesanti, ka noteikta loma Raiņa drāmas teorijā ir arī kultūras jēdzienam.

Rainis atzīst, ka dramaturģijas poētiski žanriskā attīstība ir cieši vienota ar sabiedrības kultūras vispārējo vēsturisko gaitu.

Attīstoties sabiedrības kultūrai, jāprogresē arī dramaturģijas īpašībām, tā teikt, dramaturģijas kultūrai.

Šīs tēzes ilustrācijai Rainis atsaucas uz Šekspīru. Viņš Šekspīra drāmās saskata tā laika Anglijas kultūras līmeņa atspulgu.

Turpretī tagad, t.i., XX gs. sākumā, kultūra esot sasniegusi citu līmeni, un Šekspīra drāmas var neatbilst sabiedrības garīgajām prasībām.

Kastaņolas gados Rainis kultūras jēdzienu turpina lietot kā noteiktu kritēriju.

Kultūra ir jēdziens, kas Rainim palīdz klasificēt dažādas parādības un to specifiskās iezīmes.

Tamlīdzīgā nozīmē viņš kultūras jēdzienu lieto ļoti daudzpusīgi. Rainis izsakās par barbaru kultūru, pilsētu kultūru, vīrieša un sievietes kultūru.

Kastaņolas gados Rainis interesējās arī par tādu kulturoloģijas atzaru, kā kultūras attīstības galvenās stadijas un to transformācijas mehānisms.

Īpašu uzmanību viņš pievērsa kultūras izveides sākumam, ko viņš dēvē par barbarību.

Tādam barbarības posmam piemītot vairākas tipoloģiskās iezīmes. Rainis pie tām pieskaita jaunu tautu, tā teikt, nesamaitātību, morālo skaidrību, cilvēku dzīves attiecību tīrību, ko vēlāk izjauc civilizācijas un kultūras progress.

Jāsaka, ka šī dihotomija – barbarība un augsti attīstīta kultūra – Rainim sagādāja lielākas grūtības.

No vienas puses viņu atbaidīja civilizācijas sasniegumi.

Taču no otras puses dzejnieks nespēja arī pilnīgi noliegt kultūras nepieciešamību.

Faktiski Rainis nonāca tajā strupceļā, kādā nokļuva arī citi pārejas laikmeta domātāji, kurus tāpat skāra XX gs. raksturīgā kulturoloģiskā skepticisma tendences.

Rainis šīs tendences dēvēja par "kultūras dekadenci".

Šajā ziņā par pretrunīgākiem idejiskajiem pavērsieniem Raiņa refleksijās uzskatāmi liecina dramaturģiskie uzmetumi tādām aizsāktajām lugām kā "Kurbads" un "Imants".

Tā, piemēram, "Imanta" piezīmēs Rainis izvirza prasību latviešu tautai atsacīties no Eiropas kultūras, lai varētu sasniegt jaunu attīstības līmeni.

Daudzas pretrunas Rainī izraisīja jautājums par attieksmi pret vācu kultūru.

Uzskati koncentrējās galvenokārt ap diviem poliem.

"Imanta" piezīmēs paredzēta iespēja latviešu kultūrai zināmu laiku

saplūst ar vācu kultūru, kad pirmā izmanto svešas tautas sasniegumus savas nacionālās kultūras nostiprināšanai.

Taču citkārt šāda iespēja tiek noliegta, jo vācu kultūra Latvijā ir okupantu kultūra un tādējādi vācbaltu garīgo attīstību caurstrāvo okupācijas ideoloģija.

"Imanta" materiālos ir arī tādas piezīmju lapiņas, kurās Rainis fiksējis pavisam savādāku viedokli. Viņš raksta, ka latviešu kultūras izejas bāze varētu būt senās Romas kultūra.

Vai Rainim izdevās atrast izeju no strupceļa?

Vai viņam izdevās izstrādāt tādu formulu, lai pārvarētu kulturoloģisko skepticismu un pat nihilismu?

Dzejnieka filosofiski estētiskās refleksijas liecina, ka izeja tika atrasta.

Tā tika atrasta pēc tam, kad dzejnieks savos kulturoloģiskajos risinājumos iekļāva sabiedrības un atsevišķa cilvēka attīstības ideju.

Tā, piemēram, "Kurbadā" galvenais tēls Īls vispirms pārvar pirmatnējo barbarību, pēc tam tiecas pakļaut kultūru savām interesēm un sasniegt vēl augstāku kultūras līmeni.

Izšķirošais faktors šajā kustībā ir attīstība, kad cilvēks tiecas pēc lielākas pilnības un to panāk ar sevis paša pilnveidošanu.

Kastaņolas gados kultūras izpratne papildinājās ar tādu momentu kā kolektīvisma un individuālisma, sabiedrības un personības attiecības.

Attīstības ideja mērķēta gan uz sabiedrības kopējo virzību, gan uz atsevišķu personību.

Raiņa uzskatos pakāpeniski nostiprinājās atziņa, ka civilizācijas, tātad arī kultūras pamatā jābūt garīgās attīstības procesam.

Dažkārt nākas dzirdēt, ka Eiropas filosofiskās domas spēks slēpjas tieksmē izstrādāt optimistisku pasaules uzskatu.

Šo pieņēmumu var atzīt vai noraidīt.

XIX gs. beigās un XX gs. sākumā optimistiskās koncepcijas tomēr bija samērā liels retums.

Optimistiska attieksme dominēja Raiņa refleksijās.

Taču dzejas pasaulē viņš nebija vienīgais.

Zīmīgi, ka optimistiska savā būtībā bija arī Aleksandra Bloka tā dēvētā kultūras poētiskā filosofija.

Rainis optimistisku izeju atrada attīstības idejā.

Citādāka bija Bloka pieeja.

Bloks atšķirībā no Raiņa ļoti negatīvu lomu piešķīra civilizācijas kategorijai, kas kļuva par viņa poētiskās sistēmas vienu no negatīvākajiem simboliem.

Ar civilizācijas jēdzienu Bloks saprata bezjēdzīgu prakticismu, preses pērkamību, 12 stundu darba dienu, vāciešu imperiālistiskos militāros plānus, "superdrednautu" būvēšanu, inteliģences atrautību no tautas, bezprincipialitāti, bezidejiskumu mākslā un literatūrā utt.

Aleksandrs Bloks civilizācijai pretstatīja kultūru, kurā saskatīja sabiedrības un cilvēka personības glābiņu un perspektīvas.

Interesanti, ka Bloka antipātijām pret civilizāciju bija tās pašas psiholoģiskās saknes, kas konstatējamas Raiņa ceļā uz attīstības ideju.

Gan Bloks, gan Rainis bija satraukti par cilvēka personības nivelēšanas tendencēm sabiedrībā. Viņi abi uzskatīja, ka ir apdraudēta personības brīvība un individuālā iniciatīva.

Raiņa optimisms nebija triviāls un salkans optimisms. Raiņa optimismu stimulēja priekšstats par pasaules un cilvēka mainību, un savukārt šī mainība loģiski nevarēja viņaprāt būt process ar mīnusa zīmi.

Tāda bija dzejnieka viskvēlākā pārliecība, kas tāpat nepazina iekšēju sastingumu, bet atradās nepārtrauktā idejiski saspringtā kustībā un neatzina pabeigtas, noslēgtas garīgās struktūras.

XX gs. sākumā Eiropas mākslinieciskajā un filosofiskajā domā valdīja kultūras krīzes problēma. Osvalda Špenglera, N. Daņiļevska, K. Ļeontjeva, A. Belija, T. Manna, A. Šveicera, Hose Ortegas-i-Gaseta, M. Haidegera, A. Toinbija darbi šajā jomā veido īpatnu klasiku par Eiropas kultūras pagrimumu.

Rainis par šo tendenci sava laika intelektuālajā pasaulē, protams, labi zināja. Nosaukto autoru atsevišķas idejas konkrēti atbalsojas viņa refleksijās.

Tādēļ nākas jautāt, kādēļ pesimistisku ievirzi neieguva Raiņa kulturoloģiskā pozīcija?

Manuprāt atbilde ir samērā vienkārša.

Rainis visvairāk bija norūpējies par savas tautas kultūras attīstību.

Šī attīstība bija tikko nostājusies uz pareizā ceļa. Nacionālā kultūra bija spērusi savus pirmos patstāvīgos soļus un tādēļ aplam tūlīt būtu runāt par pagrimumu, apsīkumu utt., kaut gan principā uz latviešu kultūras attīstību varēja atsaukties arī tās idejiskās tendences, par kurām rakstīja O. Špenglers un citi.

Latviešu kultūra virzījās Eiropas kultūras kontekstā, taču tālākas nostiprināšanās vēlme, pašsaglabāšanās instinkts izrādījās vitāli spēcīgāks par eiropeiskās kultūras nelabvēlīgajiem elementiem.

KULTŪRAS DEPARTAMENTS

> Teorētiskā darbība tagad nav cieņā, jo visus nodarbina reprezentatīvā forma – parādīt sevi, pieteikt sevi, atgādināt par sevi un vervēt sev piekritējus starp tiem, kuri pakļaujas vervēšanai.
>
> Tagad ir "komentāru", bet nevis ideju, teoriju, koncepciju laiks. Tagad visur dominē cilvēki, kuri nemaz nesaprot, kas ir ideja, teorija, koncepcija.
>
> *Mūsdienu aforismi*

Kultūras jēdziens ir viens no viskomplicētākajiem jēdzieniem zinātņu ciklā par cilvēku un sabiedrību.

Mēdz uzskatīt, ka tie pētnieki, kuri diplomātiski izvairās sniegt it kā visaptverošu kultūras definīciju, rīkojas pareizi, akcentējot tikai kādu noteiktu aspektu sarežģītajā fenomenā – kultūra.

Jurijs Lotmans grāmatā par krievu kultūru XVIII gs. un XIX gs. sākumā rīkojas līdzīgi, atsakoties formulēt kultūras jēdzienu un izvēloties tikai atsevišķus atzarus kultūrā.

Viņš paskaidro, ka kultūra ir sociāla, sabiedriska parādība, jo kultūra ir vienota ar kolektīvā jēdzienu.

Kultūra tāpat kā valoda nav iespējama bez kolektīva klātbūtnes, kaut gan atsevišķs cilvēks var būt kultūras apliecinātājs un kultūras vērtību radītājs.

Kultūra iespējama tikai zināmā ļaužu grupā, kuras pārstāvji savā starpā apmainās ar informāciju un realizē savstarpēju sadarbību.

Kultūru tādējādi var uzskatīt par sadarbības, sadzīvošanas formu, satikšanās formu, kas īstenojas vienā sinhronā laikā.

Jurijs Lotmans kultūras definīcijā izmanto semiotikas terminoloģisko aparātu.

Katra struktūra, kas nodrošina sadarbību, saskarsmi, sadzīvošanu tiek uzskatīta par valodu. Bet tas savukārt nozīmē, ka šī valoda sastāv no zīmēm, kuras lieto attiecīgā kolektīva pārstāvji saskaņā ar savu savstarpējo vienošanos. Zīmju interpretāciju ir izvēlējies kolektīvs, un zīmju nozīme ir saprotama katram kolektīva pārstāvim.

Par zīmēm tiek uzskatītas parādības, kurām ir materiālā iedaba un kuras var izteikt noteiktu jēgu. Tādējādi kultūrai ir komunikatīva un simboliska iedaba.

Taču kultūra nav tikai sinhrons lielums.

Kultūra nav iedomājama bez atmiņas.

Tātad kultūra nav iespējama bez diahroniskuma. Ja kultūrai nav atmiņas, ja nav pārmantojamu kultūras tradīciju, simbolisku zīmju, tad par kultūru vispār grūti runāt.

Kultūru faktiski var dēvēt par atmiņu, jo tā vienmēr ir saistīta ar vēsturi, intelektuālo, morālo, sadzīvisko vērtību un normu kontinuitāti sabiedrībā.

Kultūras simboli parasti nekad nenostiprinās sinhronā laikā, bet gan ilgākā periodā. Kultūra tādējādi ir vēsturiska izpausme, jo nav iespējama bez virzības laika ziņā.

*

Kultūras antropoloģijā mūsdienās (tāpat kā jebkurā iepriekšējā vēsturiskajā etapā) var ieskicēt zināmu aktuālu jautājumu kompleksu ar maģisku nosaukumu "Galvenās problēmas".

Kultūras antropoloģijā galvenās problēmas ir sekojošās: evolucionisma nozīme, sakarības starp sabiedrību un kultūru, personību un kultūru, izmaiņas sabiedrības struktūrā un to ietekme uz kultūru.

Galveno problēmu risinājumi XX gs. bija vairāki. Savukārt pētnieciskos risinājumus apvienoja metodoloģiskā pieeja.

Dominēja divas pieejas: funkcionālā un socioloģiskā.

Ar funkcionālās pieejas palīdzību centās noskaidrot dažādu kultūras elementu sakarības no to funkciju viedokļa.

Socioloģiskā pieeja palīdzēja izprast kultūras elementu adaptācijas un integrācijas problemātiku.

Galvenās problēmas nosacīja kultūras antropoloģijas vispārējā orientācija, pievēršoties cilvēkam kā sociālai būtnei, kura esamībā viss ir atkarīgs no vēsturiskajiem un sociālajiem faktoriem.

Kultūras antropoloģijas oponentam filosofiskajai antropoloģijai ir savas galvenās problēmas. Tās nosaka filosofiskās antropoloģijas orientācija: cilvēks kā kultūras "produkts", cilvēks kā kultūras radītājs, cilvēks kā individualitāte.

*

Kulturoloģijas pretenzijas ir plašas. Kulturoloģija vēlas būt zinātņu komplekss par sabiedrību un kultūru.

Kulturoloģijas autoritāte nostiprinās reizē ar kultūras jēdziena paplašināšanos.

Kultūras priekšmets tagad ir maksimalizēts līdz galējai robežai. Ar kultūras jēdzienu tagad sāk apzīmēt visu cilvēcisko darbību pretstatā bioloģiskajām parādībām.

Tātad kulturoloģijas zinātniskā kompleksa veidošanās ir atkarīga no pētnieciskā objekta traktējuma amplitūdas.

*

Kulturoloģijas perspektīvu noskaidrojumā, domājams, nāksies atskatīties uz kultūras jēdziena teorētiskajā interpretācijā sastopamajām pieejām.

Vēsturiski viena no pirmajām bija bioloģiskā pieeja, kas balstījās uz evolūcijas principu jau pirms Č. Darvina.

Bioloģiskās pieejas hipotētiskā izejas bāze bija pieņēmums, ka valoda, zināšanas, cilvēka prasmes evolucionē no vienkāršākām formām uz sarežģītākām. Savukārt sabiedrības evolūcija ir atkarīga no cilvēku spējas piemēroties dzīves videi: jo augstākas psiholoģiskās un fiziskās spējas, jo labāk piemērojas. Pie tam sabiedrībā starp lielām grupām (tautām, rasēm) sākās cīņa par labākiem eksistences apstākļiem.

Bioloģiskajā pieejā viena no vājākajām vietām bija atziņas par rases un kultūras sakarībām. Oponenti centās pierādīt, ka starp rasi un kultūru nav nekādu sakarību, jo, piemēram, vienas rases pārstāvji var piederēt dažādām kultūrām.

Socioloģiskā pieeja kultūras aplūkojumā balstījās uz pieņēmumu, ka jebkuru kultūru var novērtēt, izmantojot t.s. kolektīvās apziņas materiālu (intelektuālo, emocionālo).

Socioloģiskās pieejas mantojumā vērtīgākais būs secinājumi, ka domāšanas procesa ziņā nepastāv starpkulturālas atšķirības.

Atšķirības nav konstatējamas domāšanas procesa mehānisma ziņā, taču izpaužas satura ziņā.

Vēsturiski jaunākā strukturālisma pieeja noraida pieņēmumu, it kā pastāvētu garīgās attīstības augstāki un zemāki līmeņi.

Prāta darbības principi esot kopīgi neatkarīgi no vēsturiskā laikmeta un kultūras piederības.

Salīdzinot pirmatnējo un mūsdienu domāšanas sistēmu, atšķirības esot tikai stratēģijas jomā, ar kuras palīdzību cilvēks racionāli apgūst pasauli.

Abas stratēģijas cenšas iegūt objektīvu informāciju, loģiski to klasificējot un sistematizējot.

Attieksmē pret īstenības materiālu pirmatnējā sabiedrībā galvenokārt acīmredzot balstījās uz ārējām īpašībām. Turpretī mūsdienās pieaudzis abstrakcijas līmenis un dominē iekšēji strukturālu īpašību akcentācija.

Arī lingvistiskā pieeja ir nonākusi pie secinājuma, ka izziņas procesā eksistē universālas likumības.

Visām valodām esot strukturāla kopība. Visas valodas, piemēram, sastāv no leksiskā materiāla noteiktas formas – teikumiem. Visās valodās sastopama noteikta kārtība šo teikumu veidošanā. Visās valodās vārdu krājumu var papildināt ar jauniem vārdiem.

*

Arī XX gs. zināma stabilitāte piemita uzskatam, ka kultūra ir savdabīgs veselums un tajā iekļaujas māksla, filosofija, zinātne, morāles normas, reliģija.

Taču jau XX gs. minētais uzskats sāka radikāli mainīties.

Izmainījās attieksme pret tādiem fenomeniem, kuri tradicionāli iekļāvās kultūrā un bija vienoti ar kulturālības jēdzienu (izglītības, apgaismības, civilizācijas fenomeni tika atrauti no kultūras). Piemēram, izglītots cilvēks var būt un var arī nebūt kulturāls cilvēks.

Strauji atklājās tendence kultūru saistīt ar cilvēces esamības garīgi visdziļākajiem slāņiem.

*

Sastopams viedoklis, ka kultūras spēks ir kontinuitātē, ideju pārmantotībā un tālākvirzībā.

Kultūra vienmēr atrodas uz zināmas robežas starp tagadni un pagātni, tagadni un nākotni.

Kultūra veido vēsturiskā laika virzības semantiku.

*

Kultūras vēsture ir relatīvi patstāvīga disciplīna.

Kultūras vēstures priekšmets ir cilvēku garīgās dzīves attīstība.

Kultūras teorija, kas arī ir relatīvi patstāvīga disciplīna, pievēršas konceptuālām abstrakcijām, ilustrācijām izmantojot kultūras reālo materiālu.

*

Kulturoloģijā nākas sastapties ar tādiem jēdzieniem kā "sabiedrības garīgā dzīve" un "sabiedriskā apziņa".

Tie nav identiski jēdzieni.

Sabiedrības garīgās dzīves jēdziens ietver plašāku saturu.

Sabiedriskās apziņas jēdzienā, piemēram, neietilpst izglītības līmenis dotajā sabiedrībā, estētisko uzskatu dziļums, garīgās dzīves organizatoriskie aspekti, komunikācija, informācija, likumdošana, politika. Taču tajā pašā laikā tie visi ir svarīgi sabiedrības garīgās dzīves komponenti.

Sabiedriskajā apziņā it kā automātiski, pateicoties savai pašvērtībai, iekļaujas idejas, teorijas, atklājumi un citi garīgie koncepti.

Ne reti kādā laika posmā atsevišķi priekšstati nav aktuāli sabiedriskajā apziņā, taču tie nav zaudējuši savu lomu sabiedrības garīgajā dzīvē.

Tā, piemēram, latviešu strēlnieku fenomens dziļi ietekmēja sabiedrisko apziņu XX gs. sākumā, taču joprojām atsaucas uz sabiedrības garīgo dzīvi.

Sabiedrības garīgās dzīves jēdzienam piemīt ne tikai plašums, bet arī, tā teikt, kulturoloģiskās perspektīvas, proti, to var reducēt ar kultūru vispār.

Kultūra ir sabiedrības garīgā dzīve, kuru determinējoši ietekmē materiālās dzīves apstākļi un sociālās attiecības, kas savukārt izjūt sabiedrības garīgās dzīves ietekmi.

Tamlīdzīgu kultūras definīciju autori lepojas ar sabiedrības garīgās dzīves jēdziena priekšrocībām: (1) ietver sevī materiālās ražošanas garīgo sfēru, (2) ietver sevī ikdienišķo apziņu un ne tikai profesionālo garīgo jaunradi, (3) ietver sevī mantojumu – iepriekšējo paaudžu "priekšmetiskotu" garīgo devumu.

Piemērā var atsaukties, minot tehnikas un rūpnieciskās ražošanas ietekmi uz sabiedrības garīgo dzīvi XIX gs. otrajā pusē.

Tolaik tehniskais progress kļuva par sabiedriskās dzīves organisku sastāvdaļu. Tehnikas attīstība sabiedrībā stimulēja analītiskuma tendenci, profesionalizāciju.

Savā ziņā stimulēja pat sociālo vienlīdzību. Vilcienam bija 1. – 3. klases vagoni, taču visi vagoni virzījās uz priekšu ar vienādu ātrumu...

*

Sabiedrības garīgās dzīves jēdziens palīdz definēt kultūru.

Minētais jēdziens var atspoguļot arī attieksmi pret kultūras vietu sabiedrībā un kultūras nākotni vispār.

Kā zināms, šī tematika sabiedrības garīgajā dzīvē XX gs. vienmēr bija aktuāla.

Gadsimta sākumā kultūrai radās pretmets un bieds – civilizācija.

Kultūras pāraugšana civilizācijā tika uzskatīta par lielāko nelaimi un kultūras bojāejas sākumu.

XX gadsimta sākumā dominēja pesimistiska kultūras likteņa izpratne, veicinot irracionālismu, misticismu, pagrimuma izjūtas, bezizejiskumu.

Sabiedrības garīgajā dzīvē nošķīrās divas strāvas – pesimistiskais un optimistiskais skatījums uz kultūru.

*

Vācijā pilsētas radās vēlāk nekā Rietumos.

Vācijā pilsētām nebija tāda loma kā Rietumos.

Vācijai ilgi nebija galvaspilsētas.

Rietumos dominē urbanizācija, tāpēc populārāks ir civilizācijas jēdziens.

Vācijā urbanizācijas līmenis bijis niecīgāks, tāpēc populārāks kultūras jēdziens.

*

Kā zināms, Leslijs Vaits kultūru uzlūkoja kā organisku vērtību sistēmu, kurā ietilpst trīs apakšsistēmas: (1) tehnoloģiskā (darbarīki, eksistences līdzekļi), (2) sociālā (attiecības starp cilvēkiem) un (3) ideoloģiskā (idejas, ticējumi, zināšanas, filosofija, literatūra, zinātne, māksla).

*

Kultūru vienmēr saista ar cilvēcisko darbību.

Tas ir loģiski. Bez cilvēciskās darbības nebūtu iespējama sabiedriskā attīstība, vēsture vispār.

Cilvēciskajā darbībā ietilpst ne tikai pats darbības process, bet arī šo darbību veicinošie motīvi un visdažādākie apziņas procesi pirms darbības – pasaules uzskats, pasaules izjūta, vērtību sistēma, ideālu sistēma, rīcības un domāšanas stereotipi.

Kultūru uzskata ne tikai par cilvēciskās darbības rezultātu, bet arī par darbības procesu un "pirmsdarbības" stadiju.

Kultūra tātad eksistē arī kā kultūras "atražotājs".

*

Kultūras definīcijas varianti: kultūra ir cilvēces esamības veids; kultūra ir sabiedriskā cilvēka visa veida darbība; kultūra ir dzīves veids, kuru respektē noteikta cilvēku kopa; kultūra – tā ir prāta darbība; kultūra vienmēr sevī ietver pagātni, tagadni un nākotni, bet šī vienotība nav iespējama bez zināmas intelektuālās piepūles un prāta darbības; kultūra ir valoda, kas apvieno cilvēci; kultūra ir vide, kas audzē un baro personību.

*

No A. Loseva antīkās un jaunlaiku kultūras salīdzinājumiem.

Antīkā kultūra atšķiras no jaunlaiku eiropeiskās kultūras ar to, ka jaunlaiku eiropeiskajā kultūrā centrā ir indivīds, subjekts un tā vara, pašsajūta. Cilvēks ir dabas valdnieks un lietu pasaules valdnieks.

Antīkajā kultūrā tas tā nav. Antīkā kultūra balstās uz objektīvisma principu.

Antīkā kultūra atšķiras no viduslaiku kultūras, kuras centrā ir monoteisms – dievišķa persona, absolūta personība visu pārvalda (kosmosu, sabiedrību, cilvēku).

Antīkajā kultūrā absolutizēja to, ko redzam, dzirdam, sajūtam – materiāli juteklisko kosmoloģismu.

Antīkajā kultūrā kosmosu salīdzināja ar cilvēku. Kosmoss kustas tāpat kā cilvēks, kosmoss ir saprātīgs tāpat kā cilvēks.

Kosmoss eksistējis mūžīgi.

Antīkā kultūra balstās ar prātu apgarotā kosmoloģismā.

*

Viena no kultūras specifiskajām iezīmēm ir kultūras autorefleksīvā tendence, respektīvi, tendence izstrādāt savu metavalodu, ar kuras palīdzību var analīzēt un prognozēt kultūras attīstības gaitu.

Ilgus gadsimtus šo funkciju veica kultūras vēsture. Nosakot kultūras attīstības universālas vispārīgas likumsakarības, radās zināms metavalodas slānis.

Jaunākajā laikā strauji attīstās kultūras teorija un kulturoloģiski metodoloģiskie risinājumi.

Kultūras autorefleksīvā pieredze liecina, ka šīs autorefleksijas balstās uz vispārzinātnisko metodiku, kā arī tiecas izstrādāt savu metodiku un metodoloģiju.

*

Kulturoloģijā būtiska pētnieciskā viela ir kolektīvā atmiņa un mnemoniskie simboli.

Kultūras retrospektīvā atskatā vienmēr valda zināma loģika.

Par kultūras parādībām mēs parasti atzīstam tikai to materiālu, par kuru mums ir rakstveida liecības.

Tātad mēs pievēršamies rakstiski fiksētajām parādībām. Viss cits, kas netika fiksēts un mums tāpēc nav zināms, neietilpst mūsu retrospektīvajā atskatā.

Rakstība ir atmiņas forma.

Savukārt atmiņas formas var būt (1) individuālās un (2) kolektīvās.

Rakstība ir atmiņas kolektīvā forma.

Bet vai rakstība ir vienīgā un galvenā kolektīvās atmiņas forma?

Domājams, nebūt nē.

Taču viss ir atkarīgs no tā, ko attiecīgais kolektīvs gribēja saglabāt. Bet tas turklāt ir atkarīgs no visa kolektīva iekšējās orientācijas un struktūras.

Tradicionāli mēs atmiņā cenšamies saglabāt relatīvi unikālas parādības, pirmreizējas parādības, to, ko gribam saglabāt tā neparastuma dēļ.

Tādam atmiņas mērķim piemērota ir rakstveida forma. Par to liecina hroniku saturs, likumu kodeksi.

Var uzskatīt, ka, izmantojot šo atmiņas formu, kultūra vienmēr palielina tekstu skaitu – katrai jaunai parādībai jauns teksts.

Tamlīdzīgas kultūras pieder tekstu pavairotāju kultūru tipam.

Tāda tipa kultūrās cieņā ir daiļliteratūra, kuras mērķis ir unikālas individuālās apziņas apliecināšana. Cieņā ir vēstules un dienasgrāmatas žanri.

Rakstība veicina vēstures rašanos, jo rakstība kā atmiņas forma pievērsta vēsturei.

Taču var būt arī tādas kultūras, kuras netiecas palielināt tekstu skaitu, bet gan atkārtot, "reprintēt" jau esošos tekstus.

Tādā gadījumā kolektīvās atmiņas specifika ir cita.

Šī tipa kultūrām rakstība var nebūt vajadzīga, jo atmiņas funkcijas realizēs mnemoniskie simboli.

Mnemoniskos simbolus var iedalīt divās grupās: dabas (koki, klintis, zvaigznes u.c.) un cilvēka radīti (tēli, elki, kurgāni, rituāli, arhitektūras celtnes u.c.).

Rituāls, paraža ir mnemonisko simbolu "lasīšanas" paņēmiens, forma, veids.

Mnemoniskās kultūras atmiņa ir pievērsta nākotnei. Rituālu laikā, lasot "dabas grāmatu", tiek pareģota, prognozēta nākotne.

Mnemoniskajā kultūrā liela loma ir pareģiem, burvjiem u. tml.

Arī upurēšana ir faktiski futuroloģisks akts, process, eksperiments nākotnes noskaidrošanai, aicinot dievības izdarīt izvēli.

Mnemoniskajā kultūrā futuroloģiskie procesi nenotiek, balstoties uz vēsturisko mantojumu, bet gan izmantojot speciālus pareģotājus – konsultantus.

Mnemoniskajā kultūrā normas pārkāpšana ir burvība. Visu nosaka kolektīvā pieredze un paražas.

Tādā kultūrā jābūt spēcīgam prognozēšanas mehānismam, kas savukārt nostiprina un stimulē novērojumus (dabas u.c.) un zinātniskas refleksijas.

Mnemoniskajā kultūrā liela loma simboliem, simbolizācijai, abstraktai pasaules uztverei.

Rakstības rašanās vienkāršoja kultūras zīmju struktūru.

Platons "Fedrā" atceras Sokrāta paradoksālo tēzi par rakstības ieviešanas ļaunumu. Rakstība notrulinot atmiņu, atmiņa saglabā tikai ārējo slāni un nedod īstu gudrību.

*

Lietu loma kultūrā?

Jēdzienu "lieta" sastopam šaurākā un plašākā nozīmē.

Plašākajā filosofiskajā nozīmē lietas ir visi priekšmeti, parādības, kas pasaulē eksistē objektīvi ārpus apziņas.

Šaurākajā nozīmē lieta ir cilvēka izgatavots priekšmets.

Taču cilvēki par lietām mīl saukt tikai viena, tā teikt, izmēra priekšmetus.

Nesauc par lietām ēkas, tiltus, debesskrāpjus utt.

Ir lietas, kuras radījis cilvēks.

Ir lietas, kuras radījusi daba.

Kāda ir lietu loma kultūrā?

Lai atbildētu, jāzin ir pašas kultūras uzbūve. Jāzin ir tas, ko mēs uzskatām par kultūru.

Kultūras definīcijās var akcentēt gan materiālo, gan garīgo, gan mākslinieciskо sfēru.

Sastopamas kultūras definīcijas, kurās akcentē materiālo, politisko un garīgo sfēru.

Lietas izpratnē (kultūras kontekstā) svarīgi ir ņemt vērā: cilvēku, nepieciešamību, darbību.

Nepieciešamība, piemēram, var būt visdažādākā: sabiedrības, indivīda, dabiskā, sociālā.

*

Kultūras definīcijas elementi.

Kultūra ir Homo sapiens uzvedības īpatnības kopā ar materiālajiem objektiem, kuri ir šīs uzvedības integrāla sastāvdaļa; tātad kultūra sastāv no valodas, idejām, ticējumiem, paražām, kodiem, institūtiem, mākslas darbiem, rituāliem, ceremonijām utt.

Kultūra ir garīgās dzīves saturs un forma.

Kultūra ir cilvēciskās apziņas esamības forma un rezultāts.

Kultūra ir cilvēciskās mentalitātes forma.

Kultūra ir garīgo nostādņu forma.

Kultūra ir jēdzienisko instrumentu komplekss.

Kultūra ir pasaules uztveres komplekss.

Kultūra ir cilvēku garīgās struktūras komplekss.

Kultūra ir mentālais universums, palīdz izprast civilizācijas un kultūras atšķirības.

*

Kārlis Jasperss atšķirīgi izturējās pret sfēru, kurā gars izpaužas nereflektētā dzīves formā, un pret sfēru, kurā gars eksistē pasaules materiālās realitātes dēļ.

Pirmā sfēra – kultūra, otrā sfēra – civilizācija.

*

Civilizācija ir zināma prasme zinātniski un inteliģenti izmantot dabu un cilvēku savstarpēja "civilizēta" saprašanās (R. G. Kollingvuds).

*

Martins Heidegers pilsētniekus sauca par "civilizācijas mērkaķiem".

*

Eiropas kultūrā laiku pa laikam turpinās humanitāro zinātņu un dabaszinātņu ķilda, ko uzskata par zināmu antagonismu eiropeiskajā gara pasaulē.

Latviešu kultūrā šī ķilda maz atbalsojas.

Tas tāpēc, ka latviešu kultūra ir humanitāro zinātņu kultūra.

Latviešu kultūrā humanitāro zināšanu veids ir dominējošais.

Dabaszinātnes vienmēr ir bijušas cieši vienotas ar citām kultūrām – vācu, krievu.

*

Edvarts Virza uzskatīja, ka latviešu nacionālās kultūras rašanās notika vēsturiski ļoti nelabvēlīgā laikā, respektīvi, laikā, kad Eiropa pārdzīvoja vispārēju degradāciju un revolūcijas iznīcināja kultūras tradīcijas.

Viņaprāt arī jaunlatviešu laiks bija "stāvošs", jo bija episks un retrospektīvs – senatni idealizējošs.

Iespējams, E. Virza teiktu, ka uz latviešu nacionālo kultūru labvēlīgi nevar atsaukties arī "perestroika" un pseidoneatkarība. Tātad laiks, kad latviešu nacionālā kultūra pirmo reizi tā pa īstam sastopas ar eiropeisko un makdonaldisko rietumu masu kultūras monstru un pati savu etnisko krīzi – izglītotu un godīgu cilvēku izstumšanu no valsts un no valsts dzīves visām organizatoriskajām sfērām.

*

Kultūras semiotiskā pieeja nosaka, ka kultūra no savas organizācijas viedokļa ir dažādu valodu kopojums – literatūras, mākslas, kino utt.

Valodas funkcionē sarežģītā mijietekmē. Pie tam šo mijietekmi nosaka kultūras raksturs, kas vienā noteiktā periodā var būt atšķirīgs.

Kultūra ir zināma sistēma, kas atrodas starp cilvēku un tā apkārtējo vidi.

Kultūra ir kā mehānisms, apstrādājot un organizējot no apkārtējās vides saņemto informāciju.

Turklāt zināmu informāciju var ignorēt, zināmu – aktualizēt. Citā kultūrā ignorētā informācija var izrādīties noderīga un svarīga.

Kultūra ir starpnieks. Kultūra ir attiecību sistēma starp cilvēku un pasauli. Šī sistēma no vienas puses reglamentē cilvēka rīcību, no otras puses – nosaka to, kā cilvēks modelē pasauli.

*

No kultūras semiotiskās pieejas viedokļa interesanti ilustrēt Latgales kultūras areāla vēsturi, kad par kultūras struktūras obligātu priekšnoteikumu atzīst komunikatīvo aktu – informācijas apmaiņu starp sistēmām semiosfērā, kurai piemīt norobežotība, kā arī nevienmērība.

Par kultūras areāla norobežotības fundamentālāko jēdzienu uzskatāms robežas jēdziens.

Robeža ir svarīga funkcionāla un strukturāla pozīcija, kura nosaka visas telpas (centra) semiotiskā mehānisma būtību.

Robeža uzskatāma par savdabīgu filtru, kas pārkodē no ārējās pasaules centram adresēto tekstu, kā arī pārkodē centra ārējai pasaulei adresēto tekstu.

Robeža ir bilingvistiska struktūra, kas pirmā adoptē svešu tekstu attiecīgā kultūras areāla valodā un translē savus sūtījumus pretējā virzienā ārējās pasaules valodā.

Centrs parasti konstruktīvi veido savu robežu saskaņā ar savām vajadzībām un mērķiem.

Latgale vienmēr ir veikusi robežas funkcijas.

Latgale bijusi specifiska robeža, jo tai nācies translēt tekstus uz centriem dažādos virzienos, proti, mainījās centru ģeogrāfiskā atrašanās vieta.

Lūk, šie dažādie virzieni: līdz XVI gs. vidum līnijā Livonija–Krievija. Pēc tam līdz XX gs. sākumam līnijās Livonija–Polija, Polija–Krievija, Krievija–

Vidzemes un Kurzemes latviešu guberņas, XX gs. līnijā Latvija–Krievija.

Katrā no minētajiem posmiem attiecīgais centrs Latgali uzskatīja par savu robežu un tās struktūru organizēja atbilstoši savām interesēm.

Tā rezultātā Latgales kultūras areāla specifika ir tā, ka šajā semiotiskajā veidojumā ietilpst atsevišķi teksti – kultūras (latviešu, krievu, poļu, ebreju, baltkrievu).

Visi centri vienmēr pievērsās Latgales iedzīvotāju deetnizācijai, kad etniskā orientācija virzīta nevis uz etniskās grupas pašapziņas atjaunošanu un nostiprināšanu, bet vēl dziļāku degradāciju, kas negatīvi atsaucās uz Latgales kultūras areāla semiotiskās pašapziņas līmeni.

Tā rezultātā etniskās identitātes kritērijs bija nevis etniskā, bet gan reliģiskā, teritoriālā, politiskā piederība, proti, kuram pieder vara, tā valodā funkcionē semiotiskais mehānisms.

Latgales demogrāfiskā statistika liecina, ka XIX gs. otrajā pusē zināma iedzīvotāju daļa nevarēja sniegt precīzu informāciju par savu etnisko piederību.

*

Irracionāla intuīcija virza cilvēku dzīvi arī šobrīd.

Cilvēka garīgo dzīvi virza nevis refleksija vai "filosofija", bet irracionāla intuīcija.

*

Vissenākajā cilvēces vēstures posmā kultūra it kā sastingusi uz vietas.

Šī vēstures posma kultūras raksturojumā pilnīgi neiederas dinamiskuma kategorija, kas ir viena no visaktuālākajām kategorijām sarunā par jaunlaiku kultūru.

Brīžiem tā vien šķiet, ka jaunlaiku kulturā dinamiskums ir galvenā īpašība.

Vissenākajā cilvēces vēstures posmā gadu tūkstošiem ilgi sastopami vieni un tie paši motīvi klinšu zīmējumos (lopu dzīšana, medību ainas, svētki, sieviešu un karavīru maģiskās dejas), vienas un tās pašas akmens cirvju formas.

Uzskata, ka mēs atbildi par šī sastinguma iemesliem nekad negūsim.

Tomēr pirmatnējos ticējumos ir tādi momenti, kas dod zināmas cerības.

Pirmkārt, stagnāciju un evolūcijas iekonservēšanu spēja noturēt maģiskie priekšstati un tā laika ideoloģija vispār.

Kolektīvā maģija atturēja evolūciju.

Saskaņā ar maģiskajiem priekšstatiem pasauli uztvēra kā gatavu un pabeigtu lielumu, materiālu un garīgu veselumu, kurā saplūst daba kopā ar cilvēkiem.

Cilvēks nedrīkstēja saraut šo kārtību.

Pirmais izteiktākais civilizācijas evolūcijas uzliesmojums konstatējams pirms 6000 gadiem. Iemesli tam vairāki.

Secināma cilšu masveida migrācija. Cilvēki ieraudzīja jaunas dabas ainavas, jaunus cilvēkus. Varēja zust ticība dabas un cilvēku maģiskajai sistēmai.

Radās pilsētas. Pilsēta uzskatāma par cilvēka un dabas izolācijas simbolu.

Cilvēks izolējās no dabas. Kultūrā sākās jauna un joprojām aktuāla tēma – cilvēks un daba.

Kultūras vēsture sākās ar migrāciju daudzām etniskajām grupām – ebrejiem, ahajiešiem, Eiropas barbariem, mongoļiem, arābiem.

*

Eksistē tā dēvētais kultūras anatomijas jautājums: nav anatomiski vienādu cilvēku un nav vienādu kultūru.

Katru kultūru rada etniskā grupa vai to kopums.

Etniskās grupas viena no otras atšķiras. Katrai ir savas bioloģiski antropoloģiskās, genotipiskās, demogrāfiskās iezīmes.

Kultūra palīdz attiecīgajai etniskajai grupai eksistēt dotajā vidē. Kultūra bija un ir eksistēšanas veids.

Neapšaubāma ir kultūras eksistēšanas veidu daudzveidība.

Taču šajā daudzveidībā var izvirzīt zināmus kopīgus elementus: 1) ražošanas veids, 2) sabiedriskā apziņa, 3) sociālā psiholoģija, 4) funkcionālā diferenciācija, 5) sociālā organizācija, 6) informatīvi komunikatīvā sfēra, 7) normatīvā sfēra.

Sesto un septīto elementu var uzskatīt par kultūras eksistences faktoriem.

Katrā kultūrā konstatējama sava elementu dinamika un elementu struktūras komplicētība.

Tā, piemēram, kultūras var radikāli atšķirties sociālās organizācijas un ražošanas veida jomā.

Mazāk mainās sociālā psiholoģija, kura ieslēpta kolektīvajā zemapziņā.

Turklāt sociālajā psiholoģijā rodas kultūras galvenie impulsi, kuri palīdz

izvēlēties vienu vai otru kultūras attīstības virzienu.

Sociālās psiholoģijas impulsus grūti empīriski aprakstīt, un tas rada irracionālu iespaidu par kultūras parādībām.

Taču sociālās psiholoģijas impulsi ar laiku nostiprinās sabiedriskajā apziņā, kanonizējās sabiedriskajā apziņā un galu galā uz ilgu laiku nosaka kultūras virzību.

Šie impulsi rada kultūras aktivitāti. Rada arī enerģijas kanālus, kuri dominē kultūrā.

Kultūrā dominē trīs galvenie enerģijas kanāli: 1) bioloģisko prasību un dzīves uzturēšanai atdotās enerģijas, 2) sabiedrības garīgo prasību apmierināšanas un 3) pirmo divu kanālu organizācijas un nodrošināšanas.

*

Hose Ortegas i Gaseta kulturoloģiskā pozīcija radās no viena it kā ikdienišķa sadzīviskā novērojuma: cilvēku masa pārņēmusi visas vietas un nekur vairs nav iespējams atrast brīvu vietu – ne teātrī vai pludmalē, ne vilcienā vai kafejnīcā. Pilsētas pārpildītas, ielās cilvēku jūra.

"Masu sacelšanās" tūlīt izvēršas masu politiskajā hegemonijā, sagrābjot to visu, kas agrāk bija "mazākuma" prerogatīva.

"Masu sacelšanos" tūlīt pavada hiperdemokrātija, kad masas apliecina savu gribu, ignorējot likumus "vairākuma" vārdā.

"Masu sacelšanās" veicina vulgaritātes apoloģētiku: katram ir tiesības uz savu vulgāro "viedokli", kafejnīcu tematika pāraug valstiskā līmenī.

"Masu sacelšanās" nav iedomājama bez totālas vispārējās nivelizācijas: kultūru, bagātību, sociālā stāvokļa, indivīdu, jo katram ir jābūt kā "visiem".

*

Sastopama definīcija: kultūra ir cilvēces kolektīvais intelekts.

Osvalds Špenglers neatzina vienotu cilvēces vēsturi.

Viņaprāt cilvēces vēsture sastāv no "kultūru apļiem", starp kuriem pastāv nepārvarama izolācija.

Mēs nekad pa īstam nesapratīsim, piemēram, arābu, senās Grieķijas, Ķīnas cilvēkus un viņu kultūru.

Katra kultūra runā savā valodā, kuru citas kultūras pārstāvis var nesaprast.

Pārņemt un integrēt var tikai tehniskās zināšanas un iemaņas, – to, ko var dēvēt par civilizāciju pretstatā kultūrai kā garīgajam veselumam.

Klods Levī-Stross lietoja jēdzienu "kultūru koalīcija".

Viņš neatzīst atsevišķu kultūru "vientulību". Katra kultūra eksistē koalīcijā ar citām kultūrām, un šī koalīcija palīdz kultūrai uzkrāt savus panākumus, bet galvenais – veicina progresu.

*

Fellahi – paaudze, kas nespēj kultūras (civilizācijas) norietā aizstāvēt savu senču mantojumu un arī paši neko nespēj radīt (O. Špenglers).

*

Sociokulturālā krīze var iestāties gan ārējo apstākļu, gan iekšējo apstākļu ietekmē.

Ārējie apstākļi var būt visdažādākie, sākot ar izmaiņām dabas klimatiskajā ziņā un beidzot ar svešzemnieku iebrukumu un citas sociokulturālās sistēmas uzspiešanu.

Sociokulturālās krīzes iekšējie apstākļi galvenokārt meklējami politiskajā bezspēcībā, kā rezultātā strauji zaudē savu efektivitāti sociālās regulācijas institūti.

Sociokulturālās krīzes pazīmes ir noziedzības pieaugums, konsolidējošās ideoloģijas degradācija, sabiedrības mantiskā polarizācija, beztiesiskuma palielināšanās, sabiedrības neuzticība likumdošanas varai un izpildvarai utt.

XX un XXI gs. mijā Latvijā nebija grūti konstatēt sociokulturālās krīzes tipiskākās pazīmes.

Tiesa, nav iespējams konstatēt konsolidējošās ideoloģijas degradāciju, jo tāda ideoloģija nav bijusi formulēta.

Latvijā konsolidējošās ideoloģijas funkcijas var veikt kristietība – kristīgā tikumība, kristīgās dzīves normas.

Taču XX un XXI gs. mijā konstatējama kristīgo dzīves normu un kristīgās ētikas vulgāra politizācija.

*

Divas XX gs. grandiozākās kulturoloģiskās koncepcijas par "masu sacelšanos" un "Eiropas norietu" lielā mērā stimulēja viena un tā pati parādība – nepieredzētais dzimstības pieaugums.

Eiropas iedzīvotāju skaits laikā no VI līdz XIX gs. nekad nepārsniedza 180 miljonus, taču no 1800. g. līdz 1914. g. tas palielinājās trīs reizes. XX gs. sākumā Eiropā dzīvoja 460 miljoni cilvēku.

*

Osvalda Špenglera grāmatā aforistiski noslīpētie oriģinālie novērojumi

ne reti aizēno smagnējo pamatkoncepciju.

Vēsturei kultūrā esot tāda pati nozīme kā dienasgrāmatām un autobiogrāfijām.

Antīkai kultūrai neesot bijusi atmiņa. Turklāt ēģiptiešu kultūrā atmiņa bija svarīga.

Rietumu cilvēka autobiogrāfiskās tieksmes bija pilnīgi svešas antīkās pasaules cilvēkam.

Sastopamas plaukstošas kultūras, tautas, patiesības, ainavas. Sastopamas novīstošas kultūras, tautas, patiesības, ainavas.

Civilizācija ir kultūras noslēguma fāze, un civilizācijas pazīme esot skepticisms.

Kultūra sastingst, kad tās mērķis ir sasniegts. Kultūra negaidīti strauji izbeidzas un kļūst par civilizāciju.

Katrai kultūrai ir tādas pašas vecuma stadijas, kādas ir cilvēkam.

Katrai kultūrai ir jābūt sava likteņa idejai.

Simbols ir kaut kas tāds, kas nav ar prātu aptverams un izsakāms.

Katrai lielajai kultūrai var būt sava slepena pasaules izpratnes valoda.

Katra māksla ir ekspresijas valoda. Ekspresiju izsaka vai nu ar ornamentu vai imitāciju.

Katrai lielai kultūrai piemīt divas ornamentālās iezīmes: arhitektūras un dekorativitātes.

PĀREJAS LAIKMETI

> Jauna māksla nekad nesākas ar jaunām formām. Jauna māksla vienmēr dzimst reizē ar jaunu cilvēku.
>
> *Johans Behers*

Fjodors Tjučevs vienā no saviem dzejoļiem apskauž tos, kuriem bijusi laime dzīvot "laikmetīgi izšķirošajās minūtēs", kad notiek kaut kāds garīgais lūzums, sociālās kataklizmas, personiskās traģēdijas, kultūras paradigmas maiņa.

Zīmīgi, ka "laikmetīgi izšķirošās minūtes" visbiežāk rit gadsimtu mijā un tas ir simpātisks un intriģējošs milzīgs komplekss – pārejas laikmets.

*

XIX un XX gs. mijā mākslā valdīja nevis kontinuitāte un pēctecība, bet gan visas iepriekšējās mākslas noliegums.

Saraujot saites ar iepriekšējām tradīcijām, māksla provocēja arī teorētiskās refleksijas, mudinot noskaidrot, kāpēc bija iespējams tāds radikāls pavērsiens.

Teorētiskā doma sāka pievērst uzmanību pārejas laikmetu specifikai vispār.

Turklāt XIX un XX gs. mijā bija tādi mākslas jauni virzieni, kuri paši nodarbojās ar teorētisko analīzi jeb, tā teikt, teorētisko propagandu. Piemēram, futūrisms.

Turpretī tāds mākslas virziens kā kubisms teorētiskajai propagandai nepievērsa nekādu vērību.

*

Krievijā jauna garīgā paradigma sākās XIX gs. 90. gadu sākumā. Zīmīgi, ka tipoloģiski līdzīgi procesi Krievijā sākās arī XX gs. 90. gadu sākumā.

XIX gs. beigās Krievijā inteliģenci un intelektuāļus atmodināja 1891./1892. g. bada laiks pēc apkaunojošās snaušanas "sabiedriskās mietpilsonības" 70. – 80. gados.

Antons Čehovs, neredzot izeju no t.s. sabiedriskās mietpilsonības, kas totāli pārņēmusi iedzīvotāju visus sociālos slāņus, optimistiskas cerības saistīja ar futuroloģiskajām vīzijām – 200–300 gadu tālu nākotni, kad uz zemes vairs nevaldīs mietpilsonība, jo tā būs pilnīgi iznīdēta.

Mietpilsoniskas tendences latviešu sabiedrībā XIX gs. 70. – 80. gados dzēlīgi kritizēja Pēterburgas universitātes students Jānis Pliekšāns savās pirmajās grāmatiņās.

*

Par kultūras, civilizācijas perspektīvām XIX gs. beigās daudz domāja Nīče.

Viņš saskatīja masu cilvēka, proletariāta vēsturisko bezperspektivitāti. Proletariāts domā tikai par materiālo labumu pārdalīšanu un nespēj atrauties no civilizācijas pašmērķīguma.

Nīče neticēja, ka civilizācijas attīstības rezultātā cilvēks kļūs labāks. Gluži pretēji, – cilvēks kļūst sliktāks un kultūra pagrimst.

Kā zināms, civilizācijas un kultūras antagonisms Nīčem ir viena no cilvēces galvenajām vēsturiskajām likumsakarībām.

Civilizācijas progress noved pie personības noniecināšanas un nivilēšanas.

Turklāt cilvēks dod priekšroku nevis radošajai darbībai, bet gan patērēšanai.

Nīče saskatīja cilvēka pašcieņas zaudēšanu, ko viņš uzskatīja par sava laikmeta visnegatīvāko tendenci.

Zaudējot savās acīs pašcieņu, cilvēks kļūst bezspēcīgs, apātisks un savā apātiskumā agresīvs.

Nīče tāpēc teica, ka XX gs. būs bezspēcības triumfa gadsimts un eiropeiskā kultūra tuvosies savai katastrofai, kas ir neizbēgama.

Protams, Nīče kulturoloģijā un kultūras filosofijā ir apokaliptiskās esamības, izjūtas, apziņas viens no populārākajiem piemēriem.

Nīčes "pārcilvēks" – Nīčes ticības simbols un garants – savā gribā ir spēcīgs un pašpārliecināts, jo viņa galvenais garīgais un fiziskais potenciāls ir radošā aktivitāte.

Radošās aktivitātes sūtība cilvēkā bija tas moments, kuram Nīčes filosofijā lielu uzmanību savā laikā pievērsa Rainis.

Rainim acīmredzot ļoti tuva bija doma, ka cilvēka gribas pamatā ir radošais spēks.

Cilvēka vitalitāti apliecina viņa radošās enerģijas līmenis. Lai palielinātu radošo enerģiju, cilvēkam jāsāk viss no sākuma – jāatbrīvojas no civilizācijas uzslāņojuma, no civilizācijas netīrumiem.

*

Nīčes galvenās tēmas bija eiropeiskā dekadence, cilvēku varas alkas, nihilisma uzplaukums.

Nīčes apokaliptiskais noskaņojums ietekmēja O. Špenglera risinājumus par pasaules vēstures un kultūras morfoloģiju.

*

Dekadence XIX gs. beigu kultūrā ar savu bezcerīgumu, estētisma izsmalcināto seklumu un tukšumu lielā mērā veicināja futuroloģisko pesimismu.

Piemēram, Šarls Bodlērs izteicās par elli uz zemes, zemiskuma un nelietības milzīgajiem apmēriem.

Nīče viņu it kā papildināja, rakstot par verdziskā un viduvējības gara pārsvaru, kas var novest līdz katastrofai.

Par viduvējības ekspansiju asi izteicās D. Merežkovskis. Viņaprāt viduvējības ekspansija sākas ar verdziskumu un verdzisku padevību. Šīs verdziskās padevības vissliktākais variants esot mietpilsonība. Savukārt mietpilsonība savu kulmināciju sasniedz nekaunībā, jo verdziski padevīgs mietpilsonis faktiski ir īsts nekauņa.

Rainis rakstīja, ka viegls un uzskatāms alegorisms viduvējībai un masām vienmēr ir tuvāks nekā simbolisms.

*

XIX un XX gs. mijā futuroloģiski apokaliptiskajām kulturoloģiskajām prognozēm noteikts pretstats bija marksistiskā optimistiskā sabiedriski sociālā mācība.

Marksisma optimistiskais socioloģiskais fatālisms pauda pilnīgi pretējas idejas par cilvēces nākotni.

Savukārt citā pārejas laikmetā – XX un XXI gs. mijā – Austrumeiropas zemēs marksisma optimistisko socioloģisko fatālismu nomainīja optimistiskais nacionālisms un eiropeiskās integrācijas spožās nākotnes izredzes.

*

Ja mūsdienu kultūrā grib saskatīt XIX un XX gs. mijas futuroloģisko prognožu īstenošanos, tad pirmām kārtām piemērus nākas meklēt postmodernisma "platformā".

Šajā "platformā" populāras ir tēzes par postmodernismu kā kultūras "nulles variantu", spēli ar tukšumu.

Nākas tāpat respektēt izteikumus par to, ka postmodernisms rada tēlus par tēliem, tiecas uzrunāt masas, tāpēc priekšroku dod eklektiskiem veidojumiem, kuri visātrāk sameklē savu publiku.

*

Katrā pārejas laikmetā rodas jauna valoda – termini, terminoloģiskas konstrukcijas, ideju un koncepciju oriģināli formulējumi.

Jaunā valoda, protams, ir tieši saistīta ar jauniem pētnieciskajiem virzieniem, jauniem uztveres un domas pavērsieniem vispār.

Tā, piemēram, XX un XXI gs. mijā strauji sāka dominēt tādi leksiski formulējumi kā lokāla civilizācija, civilizāciju un kultūru konflikts, pasaules globālistika.

Krievijā, kurai vienmēr pārejas laikmetos ir bijusi milzīga idejiski ģeneratīvā loma, populārs kļuvis jēdziens "Krievijas civilizācija".

Labi ir zināma Krievijas idejiski ģeneratīvā loma XX gs. pasaules kultūrā (piemēram, avangarda, modernisma, strukturālisma, semiotikas, sistemoloģijas attīstībā).

Pašlaik varam tikai apjaust, kāda jau ir un būs turpmāk Krievijas idejiski ģeneratīvā loma XXI gs. pasaules kultūrā (piemēram, kaut vai tikai kulturoloģijas attīstībā).

Skaidrs ir tas, ka tā būs daudz operatīvāka, dziļāka un daudzpusīgāka.

XX gs. Krievijas sasniegumi pārējā pasaulē nonāca pastarpināti – ar tulkojumu palīdzību.

Tagad Krievijas sasniegumi pārējā pasaulē nonāk tiešā veidā – no profesoru katedrām, jo Krievijas zinātnieki tagad var brīvi pārvietoties un strādāt jebkurā pasaules universitātē, kas arī masveidā notiek.

XX gs. Krievijas idejiski ģeneratīvajā slavā ietilpa arī Latvija (piemēram, kaut vai tikai J. Tiņanovs un "Tiņanova lasījumi").

XXI gs. Krievijas idejiski ģeneratīvajā slavā arī noteikti ietilps Latvija (piemēram, kaut vai tikai no Daugavpils universitātes izdzītais Maskavā strādājošais Vitolds Jasvins un viņa radītā ekopsihopedagoģija).

*

Mūsdienās lokālo civilizāciju (Eiropas, Krievijas, Ķīnas, Amerikas, Āfrikas, arābu u.c.) pētniecība kļuvusi ļoti aktuāla.

Tas acīmredzot tāpēc, ka praktiski notiek dažādu kultūru mijiedarbība iedzīvotāju globālās migrācijas rezultātā.

Tādām pētnieciskajām interesēm svarīgs faktors ir eiropeiskās civilizācijas un eiropocentrisma kritika.

Arī citi kultūras/civilizācijas centri sāk arvien kategoriskāk pretendēt uz sava mantojuma/kultūras/civilizācijas universālo raksturu visas cilvēces vēstures kontekstā.

Turklāt lokālo civilizāciju pētniecība iegūst politisku nozīmi, jo nākas domāt par etnopolitiku globālās migrācijas apstākļos.

Par etnopolitisko risinājumu konceptuālo pamatu kļuvis multikulturālisms – arī tipiski jauna nostādne XX un XXI gs. mijā.

Daudzās zemēs veidojas un nostiprinās jauna kultūras identitātes īpašība – jauna kultūras pašapziņas forma.

Tās pamatā ir tieksme sevi identificēt ne tik daudz saistībā ar nacionālajām tradīcijām, kā ar tām kultūras pārveidošanās, transformācijas tradīcijām, kuras piemīt attiecīgajai kultūrai.

Tātad kultūra tiecas akcentēt un aktualizēt tās savas tradīcijas, kas ļauj pārņemt citu kultūru pieredzi un veidot kultūru sintēzi.

Priekšplānā tādējādi izgaismojas kultūras atvērtības potences un gatavība pārņemt, izmantot, integrēt, sintezēt savā kultūrā citu kultūru materiālu.

Planētas iedzīvotāju globālā migrācija veicina pasaules globalizāciju visdažādākajās esamības sfērās.

Globalizācija stimulē lokālo kultūru spēju selektīvi izmantot citu kultūru pieredzi.

XX gs. pēc II Pasaules kara tāda produktīva procesa uzskatāmākais piemērs kļuva ASV, ko pamatoti sāka dēvēt par t.s. rietumu kultūras/civilizācijas avangardu.

*

Latvijā tāpat kā citās Austrumeiropas zemēs XX gs. beigās kultūra un sabiedrība dzīvo, varam droši apgalvot, pēc kontrrevolūcijas principa.

Radikāli un it kā spītējot iepriekšējam laikam un tajā valdošajai kultūrai izmainījās pilsētu vide.

Padomju aģitācijas materiālos muskuļaini un veselīgi strādnieki un kolhoznieki priecīgi lūkojās gaišajā komunistiskajā nākotnē. Plakātu un transparentu tekstos tika slavēti darba sasniegumi un visiem solīta gaiša rītdiena.

XX gs. 90. gados tas viss tika nojaukts, aizkrāsots, nomainīts ar cita satura "uzskatāmo aģitāciju".

PSKP vietā parādījās tik pat milzīgi burti "ELEKTROLUX" u. tml.

To, ko padomju laikā sauca par uzskatāmo aģitāciju, nomainīja reklāma.

Savukārt reklāmas galvenais uzdevums ir "neizglītoto patērētāju" sabiedrību izglītot pirkt un lietot rietumu preces, ēdienus, dzērienus utt.

Reizē ar reklāmas izplatību faktiski sākās kultūras vizualizācijas process. Tas atbalsojās visās kultūras sfērās.

Kultūras "produkcija" kļuva par preci un, lai preci ātrāk pārdotu, tai ir nepieciešama reklāma.

Vizuālā reklāma esot ļoti iedarbīga.

*

XX gs. 90. gados būtiski izmainījās kultūras vērtību radītāju, autoru statuss un sociālais tēls. Ievērojami pazeminājās viņu dzīves līmenis un loma sabiedrībā.

Latvijā ar kultūras starptautisko tirgu lietišķas attiecības spēja nodibināt nedaudzi cilvēki tēlotājas mākslā, mūzikā.

Praktiski tas nebija iespējams literatūrā.

Kultūras vērtību radītāji zaudēja agrāko sociālo lomu. Viņi vairs nebija sabiedriskās apziņas atspoguļotāji.

Viņi zaudēja arī politisko lomu, jo padomju laikā "kultūras darbinieki" bija vēsturiskās atmiņas nesēji un tādējādi realizēja noteiktas ideoloģiski politiskās funkcijas.

"Kultūras darbinieki" zaudēja ekonomisko lomu, jo vairs nebija vērtību radītāji.

Jaunajā pārejas laikmetā "kultūras darbiniekiem" ir atvēlēta cita privilēģija – sociāli ekonomiskā marginalizācija.

Inteliģences izstumšana notiek leksiski iedarbojoties uz sabiedrisko apziņu nevis fiziski izdzenot no valsts, kā tas, piemēram, bija padomju Krievijā XX gs. sākumā.

Inteliģence netiek izolēta un metodiski iznīcināta, kā tas bija PSRS Staļina varas gados.

Mūsdienās inteliģenci izstumj galvenokārt leksiski.

Jēdzienu "inteliģence" aizstāj ar apzīmējumiem "elite", "sabiedrības labākās aprindas", "slavenības", "sabiedrībā pazīstami cilvēki", "smalkās aprindas" u. tml.

*

Tajā pārejas laikmetā, kurā mums visiem ir laime dzīvot, attieksmē pret inteliģenci izpaužas arī subjektīvi obskurantisks faktors.

Tā varētu dēvēt "valsts darbinieku" demonstratīvo atsacīšanos atbalstīt kultūru, tādējādi it kā parādot savas antipātijas pret padomju valsts principu atbalstīt kultūru.

Vēsturiskā pieredze liecina, ka kultūra vienmēr vai nu balstās uz varu vai ir opozīcijā varai.

Kultūra tātad vienmēr ir bijusi tā sfēra, kura ir iesaistīta varas dalīšanā.

XX gs. 90. gados pie mums un līdzīgās zemēs veidojās jaunas attiecības, jo kultūra neietilpa varas dalīšanas sfērā.

Minētajos gados strauji izveidojās un nostiprinājās autonoma politiskā sfēra, ko latviski precīzi var raksturot ar vārdu "kliķe".

Kliķe ciniski pārtrauca kultūras finansēšanu un pasludināja kultūru par tirgus ekonomikas komponentu, augstprātīgi iesakot kultūrai dzīvot saskaņā ar tirgus ekonomikas likumiem.

*

XX gs. 90. gados arvien skaudrāk sāka atklāties tāda parādība, ko zinātnē dēvē par kultūras anēmiju: cilvēki apjukuši, dzīvo neziņā, nervozē un ir viegli sakaitināmi, jo ir salauzts līdzšinējais cilvēciskās esamības skelets, vērtību un normu sistēma, garīgie orientieri.

Padomju iekārtas sociālās infrastruktūras bojāeja, visas padomju civilizācijas kā sistēmas bojāeja ar šai sistēmai specifisko sociālo, filosofisko, politisko, estētisko mentalitāti nevarēja nepalikt bez sekām.

Totalitāro formu stabilitāte un noturība cilvēku apziņā un sadzīvē sarežģī pāreju uz citu sistēmu, kuras aprises nav ne fiksētas, ne formulētas un valda liela neskaidrība, kā arī valdošās kliķes nespēja izstrādāt sabiedrības un valsts perspektīvas, tās aizstājot ar tik pat mīklainiem un abstraktiem ideāliem (ES un NATO) kā "komunisma celtniecība".

Kultūras anēmijas satelīts vienmēr ir "kadru jautājums".

Kultūras anēmijas apstākļos kultūras funkcionēšana sabiedrībā ir izmainījusies, jo sabiedrībā iniciatīvu ir pārņēmuši cilvēki ar "neskaidru apziņu", agresīvi un spējīgi ātri pielāgoties.

Sabiedrībā dominē merkantīlistiski, virspusēji cilvēki – avīžzinātnieki, pusizglītoti žurnālisti, studenti valsts ierēdņi un studenti valsts likumu rakstītāji.

*

Pārejas laikmetā jaunas vēsturiskās pozīcijas izvēle parasti tā pa īstam vēl nav notikusi.

Tā tas bija arī XX gs. beigās tādā zemē kā Latvija.

Iepriekšējā vēsturiskā pozīcija izrādījās fikcija, pašapmāns, naiva ilūzija.

Iepriekšējie ideāli tika vēsturiski atņemti. To vietā iestājās zināms haoss, kuru pilnā mērā nespēja pārvarēt tādi vēsturiskās pozīcijas priekšlikumi kā iestāšanās ES un NATO.

Padomju cilvēki bija audzināti ticēt kolektīvajai patiesībai.

Viņi ticēja kolektīvās patiesības spēkam, uzticējās kolektīvās patiesības tēzēm, kas pamatā bija demagoģiskas.

Mēdz tāpēc šodien sacīt, ka padomju cilvēkiem pietrūka cilvēciskajā attīstībā tradicionālā stadija – personiskās intelektuālās piepūles stadija.

Padomju cilvēki bija pieraduši, ka viņu vietā kāds cits domā.

Padomju cilvēki uzticējās autoritātes versijai, bet nevis savai realitātes izpratnei.

Padomju cilvēkiem piemita intelektuālais infantīlisms, kuru pēcāk sāka izmantot kārdinātāji par ES un NATO pasakainajiem labumiem un aizsardzību.

Pārejas laikmetā neviens tā īpaši necenšas palīdzēt cilvēkiem pārvarēt intelektuālo infantīlismu.

Faktiski tāds uzdevums varētu kļūt par kultūras galveno funkciju noteiktā vēsturiskā etapā.

*

PSRS notika kultūras kanonizācija.

Tā bija procedūra, kuras nolūks bija demonstrēt komunistiskās partijas un valsts varas nesaraujamo vienotību ar padomju kultūru.

Padomju iekārta kļuva par kultūras varas iekārtu – kulturālu iekārtu.

Kultūras kanonizācija reāli, protams, izpaudās dažādi.

Piemēram, padomju vara varēja "organizēt" milzīgi garu un daudzu rakstu publicēšanu par kādu grāmatu un tās autoru. Latvijā to vislabāk var atcerēties I. Ziedonis.

Bija sastopamas rakstnieku un mākslinieku jubileju grandiozas svinības, par kuru trūkumu XX gs. 90. gados un XXI gs. žēlojās Latvijas literāti.

Atsevišķus kultūras darbiniekus padomju vara varēja vispār savā ziņā "kanonizēt" – pārvērst par padomju kultūras simboliem.

Kultūras kanonizācija nesastapās ne ar kādiem šķēršļiem, jo padomju kultūru veidoja administratīvajā ceļā: ar partijas un valdības lēmumiem, valsts subsīdijām, štatiem, dažādām iestādēm u. tml.

*

Padomju laikā tika radīts mīts par kultūras iekšējo vienotību.

Padomju kultūra attīstījās idejiski un estētiski vienoti bez iekšējām pretrunām, kolīzijām.

Kultūra bija vienota, jo tai bija viens mērķis – sociālisma un komunisma celtniecība.

Kultūras stereotipi bija universāli visos sociālajos slāņos un iedzīvotāju

visās vecuma grupās.

Padomju kultūra sevī ietvēra visas subkultūras: jaunatnes, tautas, masu, etniskās, elitārās u.c.

Padomju valstī visiem vienādā mērā patika viena un tā pati mūzika, grāmatas, filmas, gleznas.

Padomju kultūra tādējādi it kā "ražoja" klasiku. Padomju mākslas darbi jau pirmajā saskarsmē ar auditoriju kļuva tuvi auditorijai – kļuva klasiski darbi.

Padomju kultūras viena no raksturīgākajām iezīmēm bija profesionālās daiļrades aizbildnība par tautas amatieru mākslu.

Padomju kultūrā tautas amatieru mākslas patronese bija profesionālā māksla un literatūra.

Amatieru darbību organizēja un finansēja valsts, bet viņu "jaunrade" notika profesionāļu aizgādniecībā.

Kvantitāte bija galvenais: jo vairāk t.s. literāro pulciņu, jo labāk.

*

Reizē ar padomju iekārtas sabrukumu momentā sabruka arī kultūras vienotība.

No tā visvairāk ieguva masu kultūra.

Priekšplānā ātri iznāca un nostiprinājās masu kultūras rietumnieciskie varianti: erotika, detektīvi, kulinārija, okultisms, sekss, pornogrāfija, videofilmas, naktsklubi, spēļu automāti utt.

Kultūrā sāka valdīt tirgus attiecības un likumi.

Sāka uzplaukt hedomisma tendence – kultūra kā baudas devēja.

Padomju laikā kultūra bija noteikts sociālās integrācijas instruments. Pēcpadomju laikā kultūra ātri kļuva par sociālās diferenciācijas instrumentu.

*

Tirgus ekonomika, parlaments, demokrātija, tiesiska valsts u.c. apzīmējumi nav kulturoloģiski neitrāli jēdzieni.

Šie jēdzieni tikai pirmajā brīdī liekas neitrāli. Patiesībā tiem ir dziļš kulturoloģiskais pamats.

Taču tajā pašā laikā šis pamats ir rūpīgi jāpārbauda pirms attiecīgo jēdzienu reducē saistībā ar konkrētu kultūru, kultūras mantojumu, etnosa mentalitāti.

Minētie jēdzieni mūsu leksiku papildina nesen un asociējas ar sabiedrības modernizāciju un radikālām reformām.

Taču nepamatoti lietojot kādu no tiem, var izpausties atrautība no kultūras bāzes, sociokulturālo vērtību kompleksa.

"Reformātoru" avangards var maldīties un maldināt citus, ejot atrauti no kultūras kopējās plūsmas.

Modernizācija sekmes var gūt tikai Latvijas sociokulturālo vērtību kontekstā.

Tā, piemēram, Latvijā pagaidām daudzi jūtas neveikli, dzirdot "reformātoru" spriedelējumus par kultūras un "tirgus ekonomikas" vienotības nepieciešamību.

*

Latvijā visjaunākajā pārejas laikmetā satrauc bezgarīguma un antiintelektuālisma epidēmija.

Šī epidēmija uzskatāma par ilgstošas "smadzeņu skalošanas" rezultātu iepriekšējā totalitārisma periodā.

Tiesa, par antiintelektuālisma vājībām Jānis Pliekšāns žēlojās jau XIX gs.

Minētās epidēmijas laikā nekādu pretestību nesastop "sīkmaņu diktatūra".

Kultūras primaritāte ir vispārcilvēciska atziņa, taču to nezina vai ignorē varas un kopīpašumu dalītāji – "sīkmaņu diktatoriņi".

*

Par XX un XXI gs. pārejas laikmeta galveno saturu uzskata virzību uz tā dēvēto informatīvo sabiedrību, bieži diemžēl aizmirstot, ka informatīvās sabiedrības rašanās vispirms un galvenokārt ir atkarīga no katras lokālās kultūras intelektuālā potenciāla un no attiecīgās valsts spējas mobilizēt šo potenciālu.

Tam ir nepieciešams zināms garīgais klimats, kad "no apakšas" dabiskā ceļā veidojas noteikta vērtību hierarhija – jebkuras īstas kultūras neatņemama sastāvdaļa.

*

Iepriekšējā pārejas laikmetā sāka nostiprināties kultūras kategorijas autoritāte.

Kultūru sāka uzskatīt par civilizācijas augstāko formu, un visdažādākais cilvēciskās esamības saturs tika vērtēts kultūras kontekstā.

Kultūra kļuva par globālu sociālo faktoru ar primārām un visaptverošām funkcijām.

XX un XXI gs. mijā dominē kulturoloģijas kategorija, kad cilvēciskās esamības saturs tiek teorētiski interpretēts globālā zinātniskā kompleksā.

Abos pārejas laikmetos tiek runāts arī par civilizācijas tipa maiņu.

XIX un XX gs. mijā feodāli agrārā civilizācija pārauga tehnogēnajā civilizācijā, kuras garīgās vitalitātes kritērijs ir kultūra.

XX un XXI gs. mijā tehnogēnā civilizācija sāk pārtapt antropogēnajā civilizācijā, kuras vēsturiskā procesa pamatvienība un subjekts ir cilvēks kā kultūras augstākā un galvenā vērtība.

Antropogēnajā civilizācijā sāk valdīt vispārcilvēcisko interešu prioritāte, salīdzinot ar šķiru, dažādu sociālo grupu, atsevišķu kultūru interesēm.

Abos pārejas laikmetos atšķiras arī teorētiski metodoloģiskā ievirze.

XIX un XX gs. mijā dominēja evolucionārā pieeja.

Mūsdienās dominē sistēmiskā pieeja.

*

1901. gada augustā Andrejs Belijs dienasgrāmatā ierakstīja: "Mūsdienu cilvēce pārdzīvo krēslas iestāšanos. Jautājums ir tikai par to, kādas krēslas – rīta vai vakara?"

Savos memuāros Andrejs Belijs lepojās: "Mēs esam tā un cita laikmeta bērni; mēs esam robežas paaudze".

Andrejs Belijs piederēja pie tiem cilvēkiem, kuri savā laikā nodevās realitātes sakralizācijai, proti, dzīvi uzlūkoja saskaņā ar mākslas likumībām. Realitātes sakralizācija ietilpa jaunā laikmeta būtībā.

Pie robežas paaudzes piederēja arī Andreja Belija laikabiedrs Konstantīns Baļmonts. Vienā no savām publikācijām viņš precīzi raksturoja robežas cilvēku apziņu.

Cilvēki, kuri domā un jūt uz divu periodu robežas, pabeigtā un aizejošā perioda, un vēl neskaidrā jaunā perioda apstākļos, tiecas atbrīvoties no visa vecā, kas zaudējis savu dvēseli un pārvērties bezjēdzīgā shēmā, un maksimāli pievērsties nākotnei.

Taču robežas cilvēki pilnā mērā tomēr nav spējīgi izprast jaunā būtību un jēgu, jo viņu prātus par daudz aizēno vecā dzīve. Tas viņos izraisa skumjas un nostalģiju, kas nomāc sajūsmu par jauno laikmetu.

*

Kultūra ir ne tikai emocionāls, bet arī pragmātisks priekšmets.

Izpratne par kultūru var, piemēram, labdabīgi atsaukties uz izpratni par tirgus ekonomiku, demokrātiju, parlamentu.

Kultūras plānā un sensiblā matērija nosaka smalku un delikātu pieeju.

Mūsdienās tamlīdzīgas pieejas lomu ir uzņēmusies kulturoloģija, kas tagad gudrāko valstu universitātēs ir kļuvis obligāts studiju priekšmets.

Ģeogrāfiski tuvākais piemērs – Krievija.

Tādā intelektuāli mazattīstītā zemē kā Latvija pret kulturoloģiju var izturēties pat ar patoloģisku naidu, jo, lūk, vārdam "kulturoloģija" esot krieviska izcelsme.

*

XIX un XX gs. mijā nācās konstatēt kultūras un sociālā utilitārisma konfliktu.

Tas izpaudās samērā uzskatāmi: masas nevēlējās atzīt kultūras garīguma prioritāti.

Masām bija saprotamākas un psiholoģiski tuvākas sociālās, etniskās, nacionālistiskās intereses.

*

Rainis vēstulē Aspazijai 1899. gada 11. decembrī stāsta par nodomu rakstīt romānu. Tajā tiktu atspoguļota tā laika sabiedrībā valdošā atmosfēra un raksturīgākie cilvēku tipi.

Tā, piemēram, Rainim viņa māsa Dora likās piemērots prototips "sabiedrības dāmai fin de siecle", kā franču valodā dēvēja gadsimta beigu cilvēkus.

*

Telpiskā nozīmē robeža ir jebkuras semiosfēras individualitātes apliecinātāja.

Arī kultūras telpiskās individualitātes apliecinātāja ir robeža, jo katra kultūra sākas ar telpas iedalījumu iekšējā (savējā) telpā un ārējā (svešajā) telpā.

Jēdziens "robeža" pieder pie kultūras universālijām, jo var izpausties visdažādākajos aspektos, atdalot valstis, pilsētu no laukiem, nodrošinot valstisku, sociālu, nacionālu, konfesionālu dalījumu.

Kultūras hronoloģiskā izpausme ir pārejas laikmets (periods), kas ir tas pats, kas robeža telpiskā nozīmē.

Kultūras tāpat kā jebkuras citas sociālās esamības formas pastāvēšana iespējama telpiskās un hronoloģiskās dimensijās.

Kultūra nevar pastāvēt bez pašorganizācijas, un kultūra sevi pašorganizē telpas un laika dimensijās.

Kultūras iekšējā telpa sastāv no diviem pamatelementiem – centra un perifērijas.

Kultūrā specifiska loma ir perifērijai.

Perifērijā kultūras procesa dinamika un vitalitāte var būt daudz lielāka nekā centrā.

Kā zināms, Romas impēriju sagrāva perifērijā koncentrētie spēki, kristiānisma reformācija sākās perifērijā – Vācijā.

Arī PSRS sagrāva perifērija – nacionālā kustība t.s. nacionālajās republikās.

Jo tālāk no centra, jo kultūras prakses un dažādu normatīvu attiecības ir konfliktējošākas.

Hronoloģiskajā aspektā par perifēriju var dēvēt pārejas laikmetu, kaut gan šajā ziņā var būt pretējs viedoklis: pārejas laikmets ir centrālais etaps kultūras vēstures zināmā laikā.

Piemērā parasti atsaucas uz XIX un XX gs. mijas pārejas laikmetu, jo no tajā eksplicētajām idejām kultūra "pārtika" gandrīz visu XX gs.

Perifērijā kultūras marginālo formu agresivitāte parasti ir vislielākā, tiecoties nokļūt centrā.

Piemēram, XX gs. kino, avangarda māksla stabili nostiprinājās kultūras centrā.

*

Jurijs Tiņanovs pārejas laikmetus dēvēja par "jaunas mākslinieciskās redzes" izstrādāšanas posmiem. Viņa priekšstatus lielā mērā ietekmēja mākslinieciski literārā dzīve XIX gs. beigās un XX gs. sākumā.

Tolaik visdažādākā rakstura pārmaiņas bija acīmredzamas.

Piemēram, formējās jauni ieskati par cilvēka personību, un agrāk neredzēti cieša bija radošās personības saistība ar sava laikmeta aktualitātēm.

Personība kļuva par laikmeta iedabas un kolīziju kritēriju.

Tika akcentēta personības veidošanās sociāli komunikatīvā determinētība. Personības formēšanās problēmu skatīja ciešā saistībā ar sociālajām izmaiņām, tendencēm, mērķiem, bet nevis tikai ģimeniski izolētā un noslēgtā vidē.

Einšteina relativitātes teorija esot radusies, pateicoties "personības jaunai apziņai", kā vēlāk rakstīja dotā pārejas laikmeta pētnieki.

Uz personību sāka lūkoties kā uz dinamisku un sociāli determinētu izpausmi.

Literārajā domā plaši izplatīta bija vēlēšanās radīt daiļdarbus hronikas formā, respektīvi, atspoguļot personības ikdienas gaitas ciešā vienotībā ar apkārtējās vides norisēm.

Par tādu plašu autobiogrāfisko romānu hroniku sapņoja Rainis, Antons Čehovs. Vladimirs Koroļenko uzrakstīja "Mana laikabiedra vēsturi".

Tolaik mainījās attieksme pret laiku kā mākslinieciskо kategoriju. Sākās tas laika mitopoētiskais atspoguļojums, kas vēlāk kulmināciju sasniedza apziņas plūsmas literārajā tehnoloģijā.

Izmainījās attieksme pret vēsturi. Vēsturi sāka uzlūkot kā nepārtrauktu kustību. Vēsturi tiecās izprast kā dinamisku fenomenu.

*

XIX un XX gs. mijā dominēja personības "sliekšņa sajūta", proti, apziņa, ka esi radikāli jaunā aculiecinieks un līdzdalībnieks.

Cilvēki tolaik pacilāti dzīvoja, vadoties no "sliekšņa loģikas".

Piemērā pietiek ar Aspazijas un Raiņa fiksētajām refleksijām viņu vēstulēs, dienasgrāmatās.

Ja ar to kādam nav diezgan, tad iesakāms palasīt to gadu jebkura laikraksta komplektu.

Cilvēku domas un rīcību nosacīja zināms azarts un atraktivitāte, kas parasti rodas saskarsmē ar oriģinālām un agrāk nepārdzīvotām parādībām.

Mūsdienās tādā zemē kā Latvija azartu un atraktivitāti, domājams, slāpē morālā un intelektuālā krīze – vēlētāju deleģēto pārstāvju stulbums, neinteliģentums, nekompetence un atklāti nekaunīgā mantrausība, cinisms pret garīgumu, kultūru, zinātni, intelektuālismu, valsts apzagšana, politiskās kliķes visatļautība, valsts iedzīvotāju beztiesiskums, "smalko aprindu" un ierēdniecības kukuļņemšana, pensionāru nacionālistiskā demagoģija, leģionāru hipertrofētā etniskā pašpārliecinātība par savu pārākumu un izredzētību.

1912. gada 12. februāri Maskavā notika disputs par "mūsdienu mākslu".

Vasilijs Kandinskis par disputa apmeklētājiem vēstulē rakstīja: "Un, lūk, kas Maskava ir par pilsētu! 1400 klausītāju un 1000 nelaimīgo bez vietas zālē! Tas ir nedzirdēti un neiespējami Vācijā".

*

Vasilija Kandinska XX gs. sākumā rakstītās vēstules liecina par pārejas laikmeta, tā teikt, reģinālo specifiku.

Minhenes grupas mākslinieki tiecās pēc Krievijas, un krievu māksla viņiem bija tuva.

Minhenes grupas pārstāvji tāpat kā krievu simbolisti pret franču simbolismu un kubismu izturējās atturīgi, jo viņus nesaistīja konstruktīvais formālisms un intelektuālisms, kas piemita Parīzes mākslinieciem un literātiem.

Krievu radošajai inteliģencei lielu garīgo veldzi sniedza saskarsme ar tautas radošo stihiju.

V. Kandinski pēc Juridiskās fakultātes absolvēšanas nosūtīja uz Vologdas guberņu apsekot zemnieku saimniecības. Tikšanās ar tautas mākslu atstāja neizdzēšamu iespaidu.

Kā zināms, dažādu tautu un kontinentu etnogrāfiskais mantojums bija galvenais idejiski teorētiskais avots Krievijas artistiskajā gaisotnē dzīvojošajam Voldemāram Matvejam.

Krievijas artistiskajā gaisotnē dominēja "emocionālā primitīvisma alkas" – vēlme pēc saskarsmes ar tautas radošo stihiju, kas stimulēja savu "mītu radīšanu".

1911. gada 12. decembrī V. Kandinskis vēstulē rakstīja: ".. mans sapnis ir dažādu zemju mākslas tuvināšana".

*

Aleksandrs Bloks pirms I Pasaules kara publicēja vairākas esejistiskas apceres. Tajās sastopami visi galvenie komponenti, kas bija raksturīgi tā laika mākslā un garīgajā dzīvē vispār.

Pirmkārt, vārdi – metaforas.

A. Bloka apcerēs var sastapt tos vārdus, kas kā invariantas jēdzieniskās vienības bija saaugušas ar attiecīgajām parādībām: kultūra, civilizācija, stihija, mūzika, tauta.

Otrkārt, it kā organiski obligātā personiskā un vispārīgā saplūšana literārajā daiļradē. A. Blokam tā bija pati par sevi saprotama lieta.

Treškārt, humānisma problemātika, kas spilgti atbalsojās tā laika filosofijā un kulturoloģijā.

*

Ar dekadences terminu XIX un XX gs. mijā laikrakstos tradicionāli apzīmēja visu jauno, kas izpaudās mākslā un literatūrā.

Krievijā dekadences termina saturs bija manāmi izplūdis un pretrunīgs.

Tas pats bija vērojams arī Latvijas estētiskajā domā.

Minēto gadsimtu mijā ar terminu "dekadence" saprata afektētu un teatrālu pesimismu attiecībā pret tagadni un nākotni, "pārcilvēka" kulta visai mīklaino sludināšanu, kas ne reti saplūda ar patiesiem humānas iekārtas meklējumiem.

Apzīmējumu "dekadence" varēja izpelnīties salonisks pagrimums un garīga izvirtība, modernisma stilistika, apziņas ideālistiskas konstrukcijas,

duālistisks gara noskaņojums – atskārsme par "vecās" kultūras pagrimumu un "jaunās" kultūras gaišo harmoniskumu.

*

Pārejas laikmetā valdošais idejiskais pretrunīgums un atšķirīgie idejiskie varianti var atspoguļoties visdažādākajā jomā.

Pēc A. Puškina "Vara jātnieka" krievu dzejā zirga tēls saglabājās visu laiku.

Krievu kultūrā pastāvēja arī mitoloģiski folkloristiskā tradīcija par "svēto zirgu" un tā aizstāvjiem Floru un Lavru.

T.s. dekadentu dzejā dominēja balts zirgs.

Aleksandrs Bloks uzskatīja, ka balts zirgs simbolizē dekadentu sociālo pasivitāti, neticību, pesimismu.

Petrovs-Vodkins gleznoja sarkanus zirgus.

Sarkans zirgs sastopams arī Sergeja Jeseņina dzejā.

Apokaliptiskais baltais zirgs, kas vēsta par pasaules galu, S. Jeseņina dzejā tiek pretstatīts sarkanajam zirgam, kas vēsta par pasaules "atjaunošanos" un revolūcijas priekšnojautām.

*

XIX un XX gs. mijas kultūrā noteikta filosofiski māksliniecisk slodze ir aksiomātiskām abstrakcijām – Ideja, Gars, Pasaules Gars, Sofija, Saules bērni, Nākotnes cilvēks u.c.

Dažkārt šīs aksiomātiskās abstrakcijas dēvē par mitologēmām.

Aspazija un Rainis vairākus gadus "grozījās" ap pašu izdomāto Nākotnes cilvēku.

*

Tipiski XX gs. sākumā valdošo noskaņojumu attēlo Zinaida Gipiusa savās atmiņās.

Tie esot bijuši drūmi gadi.

Sabiedrība sastāvēja it kā no trim slāņiem, un katram no tiem piemita kāda slimība.

Bija skaidri konstatējama valdošā virsslāņa degradācija.

Pa vidu bija "garlaicīgie cilvēki", kurus savā prozā aprakstīja Antons Čehovs.

Visnepatīkamākais bija sabiedrības trešais slānis – tumša un klusējoša masa.

Krievu inteliģencē joprojām spēcīga ietekme bija XIX gs. 60. gadu tendencēm – Bazarova tipa cilvēkiem ar viņiem raksturīgo materiālistiski

"domājošo reālismu" un noslieksmi uz "skaidru patiesību".

60. gadu tendences īpaši dziļi apziņā bija iespiedušās vecākās paaudzes inteliģencē, kura tāpēc neuzticīgi raudzījās uz 90. gadu jaunatnes "iekšējo sacelšanos" pret "tēviem".

"Tēvi" jaunākās paaudzes jūsmu par simbolistiski tonētu mākslu uzskatīja ne tikai par dekadentisku, bet pat par reakcionāru parādību.

Vecākā paaudze naidīgi izturējās arī pret to inteliģences grupējumu 90. gadu beigās, kas pievērsās reliģiskajai tematikai daiļrades prakses un estētikas kontekstā.

Krievu inteliģencē tolaik bija stabils priekšstats par reliģijas kalpošanu reakcijai. Tādējādi diskusijas un publikācijas par reliģisko tematiku tika uzlūkotas kā piesliešanās galējai reakcijai.

*

Multikulturālisma nostiprināšanās XX gs. otrajā pusē katrā ziņā aktualizē nepieciešamību iedziļināties tajā polikulturālajā orientācijā, kas bija plaši izplatīta radošās inteliģences aprindās XIX un XX gs. mijā.

Starp šodienas multikulturālismu un tā laika polikulturālo orientāciju acīmredzot pastāv noteiktas sakarības un noteikta loģiskā secība.

Latviešu kultūras vēsturē spilgtākie polikulturālās orientācijas piemēri, protams, ir Rainis, Matvejs, Grosvalds, Suta.

*

XIX un XX gs. mijā reālistiskie un simbolistiskie komponenti jaunrades praksē un poētikā sāka īstenot dažādas funkcijas.

Reālistiskās prasības parasti izpaudās atziņās par mākslas tematiku (sociālisms, sadzīve, tauta, "mazais" cilvēks) un pragmatiku (elitārisma noliegšana, orientācija uz plašu lasītāju loku, mākslas "lietderības" problēma).

Simbolistiskās prasības koncentrējās tēzē, ka dzīves īstenība jāskaidro simbolistiski daudzveidīgi.

Tas nozīmē, ka simbolistiskā māksla ir spējīga realizēt arī nesimbolistiskus (tajā skaitā reālistiskus) uzskatus par pasauli.

Savukārt reālistiskā māksla bagātinās ar jaunu un tai it kā netipisku poētisko sistēmu – simbolistisko poētiku un stilistiku.

TRADICIONĀLISMA UN MODERNISMA DIVKAUJA

Es varu tikai sastādīt plānus, fiksēt uzmetumus un tos novest līdz galam domās. Ieceru realizācija manī izraisa nelabuma sajūtu.

Osvalds Špenglers

Mūsu kultūras traģēdija ir tā, ka tautas uzkrātie un saziedotie līdzekļi pazūd politikā, un mūsu garīgā kultūra, politikas ikdienas sauklis – kā saglabāt un glābt mūsu nacionālo kultūru, paliek realitātē aizmirsta un pat pamesta.

Niklāvs Strunke

Starp paaudzēm mēdz būt dažādas attiecības.

Galvenokārt funkcionē divu tipu paaudžu savstarpējās attiecības.

Pirmais tips, kad bērni mācās no saviem priekšgājējiem.

Otrais tips, kad vecāki mācās arī no saviem bērniem.

Latvijā aizvadītajos divos gadsimtos izmaiņas notikušas strauji, un vectēvi, turot klēpī savus mazdēlus, vienmēr zināja, ka viņu dzīve būs pilnīgi savādāka. Iepriekšējās paaudzes dzīve jaunajai paaudzei neatkārtojās.

Mēdz uzskatīt, ka kultūras procesa attīstība un nepārtrauktība ir atkarīga no triju paaudžu līdzdalības.

Latviešu kultūras īpatnība XIX–XX gs. ir tā, ka nekad netika nodrošināta nepārtrauktība pat starp divām paaudzēm – tēviem un dēliem, nemaz nerunājot par vectēvu līdzdalību.

Vienmēr nākošā paaudze meklēja jaunus radikālus ceļus, bet nevis balstījās uz iepriekšējām paaudzēm.

Latvijā jaunā paaudze vienmēr pati pieņēma lēmumu, gribot dzīvē realizēt kādu jauninājumu.

Jaunā paaudze savai rīcībai negaidīja akceptu no vecākās paaudzes.

Jaunā paaudze pat neprasīja vecākās paaudzes piekrišanu.

Jaunās rīcības formas parasti tika pieņemtas pasvītroti patstāvīgi, un šī patstāvība tika īpaši akcentēta. Tādējādi ne reti bija konstatējama jaunatnes patstāvības fetišizācija.

*

Latviešu kultūras virzībā vienmēr atspoguļojās konfigurācija, kas radās dažādu iemeslu dēļ.

Tā, piemēram, XIX gs. 80. gados latviešu dzīvē ienāca jauna tehnika, kas pilnīgi bija sveša vecākajām paaudzēm.

Tolaik latviešu sabiedrībā sākās šķiriskā noslāņošanās, kad jaunās paaudzes pārstāvji ieguva sabiedrībā citu (augstāku) stāvokli nekā viņu vecāki un vecvecāki, un jaunā paaudze izjuta nepieciešamību meklēt jaunus rīcības modeļus.

Tas attiecās arī uz vecākajām paaudzēm, kurām arī nācās pieskaņoties jaunās paaudzes gaitām.

Izglītība bija galvenais faktors, kas lika atteikties no vecāku, parasti mazizglītotu cilvēku, dzīves stila.

Arī paši vecāki izvēlējās saviem bērniem jauna tipa izglītību, tādējādi netieši veicinot pretrunas starp paaudzēm.

Jaunās, labi izglītotās, paaudzes pašapziņā modās tieksme ignorēt vecāku dzīves standartus, bez dziļākas analīzes tūlīt tos nosaucot par konservatīvisma un arhaisma izpausmēm.

Sabiedrības diferenciācija, vēršanās pret vecākās paaudzes autoritāti, niecīgā interese par sabiedrības sociālo mobilitāti atsaucās uz kultūru.

Kultūras var atšķirt pēc tā, cik lielā mērā nemainīgas ir tās formas, kuras vecākās paaudzes nodod bērniem un mazbērniem.

Mēs tagad esam pieraduši pie tā, ka katra paaudze dzīvo ar jaunu tehnoloģiju.

Savādāk bija XIX gs. 80. gados, kad sāka sabrukt daudzus gadsimtus stabilās t.s. arhaiskās kultūras formas.

*

Novatorismam var būt divi paveidi.

Pirmkārt, sastopams ir novatorisms, kas dibinās uz tradīciju radikālu pārveidošanu. Tāda novatorisma pamatā ir iepriekšējā mantojuma apzināta transformācija.

Otrkārt, sastopams ir novatorisms, kas dibinās uz radošās personas iekšējo spēku un tā stimulētajām novitātēm, speciāli netiecoties izmainīt attiecīgās tradīcijas.

Literatūrā šajā ziņā uzskatāmi piemēri ir A. Čehovs un Dž. Džoiss.

Čehova novatorisma avots rodams viņa patiesīguma un īstuma meklējumos.

Džoiss atklāti izaicināja lasošo publiku.

Latviešu literatūrā līdzīgi rīkojās Alberts Bels romānā "Saucēja balss" un stāstā "Ilūziju zaļās buras".

*

Jurijam Tiņanovam nepatika apzīmējumi "mūsu paaudze", "jūsu paaudze". Viņš uzskatīja, ka tamlīdzīgi apzīmējumi divdomīgi grupē cilvēkus un sabiedrībā nostiprina nevienlīdzību.

PSRS teritorijā "bijušie" radās pēc Pilsoņu kara, kad pie varas vairs nepielaida "ekspluatatorus".

Jaunā paaudze, kas nāca pie varas, pat ārēji (sarkanarmieša šinelī) bija vienota, demonstratīvi atsakoties no "tēviem" – "bijušajiem".

Pēc Pilsoņu kara PSRS palika dzīvot arī vidējā paaudze – XIX gs. 90. gados dzimušie. Tādi kā Tiņanovs.

No viņiem daudzi aizbrauca.

Taču daudzi arī palika, un viņiem klājās visgrūtāk, jo vajadzēja izšķirties kā izturēties gan pret "bijušajiem", gan pret jaunajiem "komisāriem".

Tiņanovs atsacījās piedalīties šajā izšķiršanās procesā.

PSRS 20. – 30. gados atsacīšanās no iepriekšējās paaudzes notika vairākkārt.

Pirmā atsacīšanās kampaņa bija vērsta pret "bijušajiem buržujiem".

Otrā kampaņa sākās kolektivizācijas laikā, kad atsacījās no laukos dzīvojošajiem vecākiem – "kulakiem".

XX gs. uz Latvijas sabiedrisko apziņu šīs atsacīšanās kampaņas vienmēr atstāja zināmu ietekmi.

*

Socioloģiskie pētījumi liecina, ka PSRS dažādās iedzīvotāju paaudzēs krasākas atšķirības vērtību orientācijā sāka izpausties no 70. gadiem.

Pēcstaļina periodā dzimušie vairāk orientējās uz personisko dzīvi un individuālismu, salīdzinot ar vecāko paaudzi.

70. – 80. gados neiecietība pret režīmu bija izplatīta jauniešu vidū.

Vecākā paaudze bija apmierinātāka ar "Brežņeva laiku".

80. gados jaunieši mazāk nekā vecākā paaudze pievērsās tādām tradicionālām vērtību normām kā kārtība, karjera, aktīva līdzdalība sabiedriskajā dzīvē.

Jauniešos arvien vairāk nostiprinājās hedonistiskā orientācija.

90. gadu sākumā jauniešu interesēs sāk dominēt labklājības tieksmes.

*

A. Hercens jau savā laikā bija novērojis interesantu parādību. Krievijā lasa tikai tie, kuri neatzīst un neatbalsta varu. Tie, kuri atzīst un atbalsta varu, vispār neko nelasa.

Savukārt S. Franks valstī pastāvošā demokrātiskuma iespējas saskatīja brīvu cilvēku klātbūtnē. Ja personība nespēj atrauties no masas, kas vienmēr ir komplicēts un mokpilns process, valsts nākotne ir apdraudēta.

Cilvēks reizē ir atbildīgs un reizē ir brīvs.

Sabiedrība veidojas no brīviem cilvēkiem, bet nevis no bezdomīgu būtņu masas.

Starp tādiem indivīdiem, kuros ir cilvēka personības aristokrātiskais patoss un pašcieņa, nav iespējams despotisms un demokrātijas ienīšana.

Antidemokrātiskumu veicina verdziska padevība, paklausība, izpatikšana, pašcieņas un aristokrātiskā patosa deficīts.

*

Latvijas attīstību šodien ietekmē daudzi faktori.

Tajā skaitā t.s. individuālisma – kolektīvisma dilemma, kas Latvijā vienmēr bijusi aktuāla un ne tikai sociālisma/kolektīvisma apmātības gados atsaucās uz cilvēku prātiem un rīcību.

Bez pārspīlējuma var apgalvot, ka individuālisma – kolektīvisma dilemma ietilpst latviešu pasaules uztverē vispār gan vēsturiskajā aspektā, gan paaudžu problemātikas kontekstā.

Lai par to pilnā mērā pārliecinātos, pietiek tikai ar folkloras un daiļliteratūras tekstu iepazīšanu.

Latviešu pasaules izjūtas, cilvēka filosofiskās un socioloģiskās interpretācijas un antropoloģiskās orientācijas pamatā faktiski vienmēr bijuši kolektīvisma principi, bet nevis individuālisma primaritāte.

Kolektīvisma principi, kā jau minēju, atsaucas arī uz tēvu–dēlu problemātiku.

Patiesībā šīs problemātikas liktenis vienmēr bijis izšķirts aposteriori(proti, apriori) dēliem saskaņā ar kolektīvisma principiem bija jādzīvo tāpat kā tēviem. Viņiem cita ceļa un citas nākotnes nevarēja būt.

Individuālisma sekundaritāte un pat noliegšana izskauda bērnu oriģināla dzīves gājuma perspektīvas un faktiski tādējādi arī tēvu–dēlu konfliktu, kolīziju iespējamību.

Ja arī bija sastopama dēlu kaut kāda uzdrīkstēšanās viņu velmē atrauties no kolektīvisma traumējošā konvencionālisma, tad šī netipiskā tiek-

sme tika apspiesta jau pašā sākumā un tāpēc neietekmēja vēsturisko atmiņu un sabiedrisko apziņu.

Edvarta Virzas "Straumēni" ir himna šādai dzīves kārtībai baltu cilšu un latviešu sabiedrībā.

Vecākās paaudzes, kuras rediģē pagātnes mantojumu, retušē vai vispār noklusē oriģinālas novitātes, lai akcentētu dzīves nemainīgās kārtības jēgu un Dieva sūtību.

*

Zinātne par kolektīvisma–individuālisma dilemmu sāka interesēties tikai nesen.

Kultūras antropoloģija jau pašā sākumā secināja, ka šīs dilemmas kontekstā nākas runāt par divu veidu aksioloģiski orientētām kultūrām: 1) kultūras, kas dod priekšroku kolektīvisma vērtībām un 2) kultūras, kurās priekšroka ir individuālisma vērtībām.

Kultūras antropoloģija tāpat secina, ka kolektīvisma gars dominē t.s. tradicionālajās (senākajās) kultūrās, bet individuālisms izplatīts mūsdienu kultūrās.

Tradicionālajās kultūrās cilvēka subjektīvisms netiek kultivēts un propagandēts. Šajās kultūrās cilvēks neizjūt savas spējas ietekmēt vidi, bet izjūt savu totālo atkarību no vides. Tradicionālajās kultūrās cilvēks sevi skata vides kontekstā, vienotībā, determinētā nosacītībā.

Kultūras antropoloģija novērojusi, ka individuālistiskā orientācija pieaug, pieaugot prasmei pārvarēt atkarību no apkārtējās pasaules un iemācoties "apgūt" apkārtējo pasauli.

Latvijā latviešu individuālistisko orientāciju XIX gs. beigās mākslīgi aizkavēja marksistiskā orientācija, par kuru bija liela interese ne tikai pirms "brīvprātīgās iestāšanās PSRS 1940. gada 5. augustā".

Mūsdienās individuālisms izteikti spilgti dominē ASV, Austrālijā, Lielbritānijā.

ASV zinātnieki individuālisma visvājākās pozīcijas saskata Pakistānā, Kolumbijā, Venecuēlā.

Latvijā XX gs. beigās joprojām dominēja kolektīvisma instinkti, psiholoģiski uzlādējoties un norūdoties tipiski izteiktos masu pasākumos – ziņģu u.c. festivālos, alus svētkos, sporta sacensībās, kā arī politiskajās organizācijās (partijās) un t.s. nevalstiskajās organizācijās.

*

Kas ir individuālisms?

Individuālisma pamatā ir nostādne, kad cilvēks priekšroku dod nevis sabiedriskajiem, bet saviem mērķiem un uzdevumiem.

Cilvēks pieņem lēmumu un rīkojas, vadoties no savām interesēm.

Cilvēks spējīgs izdzīvot neatkarīgi no grupas.

Grupas pamatvienība savukārt ir indivīds. Indivīds ir sociālās uztveres un interpretācijas sākums, izejas punkts.

Pat vecāki niecīgi ietekmē sava bērna draugu izvēli, jo indivīds vāji sevi identificē ar grupu un ir no tās maz atkarīgs.

*

Dilemma individuālisms–kolektīvisms var palīdzēt izprast 1) kultūru atšķirības, kā arī 2) atsevišķu indivīdu attieksmi pret minēto problemātiku.

Individuālistiski orientētā kultūrā cilvēku rīcību galvenokārt regulē sociālās normas, bet nevis grupas morālās normas.

Kolektīvistiski orientētā kultūrā visu izšķir grupas normas un intereses.

Kolektīvistiskās kultūras var būt dažādas.

Pirmkārt, vertikāli veidotas, kad indivīdam kolektīvā var būt nozīmīgs vai mazāk nozīmīgs stāvoklis.

Otrkārt, horizontāli veidotas, kad visi apvienojas kopīgiem mērķiem un ignorē savu stāvokli kolektīvā.

Kolektīvistiskajās kultūrās galvenās vērtības ir tradīciju respektēšana, paklausība, pienākuma apziņa.

Kolektīvistiskajās kultūrās pastāv tieksme saglabāt grupā harmoniskumu, līdzsvaru, bezkonflikta situāciju.

Kolektīvistiskajās kultūrās attieksme pret "savējiem" var būt citādāka nekā attieksme pret "citiem".

Tā ir viena no kolektīvistiskās kultūras galvenajām īpatnībām: komunikācijas formas un saturs ir atšķirīgs pret "savējiem" un pret "citiem".

Uzskata, ka mūsdienu industriālajā sabiedrībā individuālisma–kolektīvisma dilemma nav tik izteikta.

Pastāv vērtības, kuras vienlīdz lielā mērā ietekmē gan individuālistisko kultūru, gan kolektīvistisko kultūru.

Piemēram, prāts, gudrība, talants.

Pastāv universālas vērtības, kuras ir kolektīvas, bet nav grupu vērtības.

Piemēram, sociālais taisnīgums, vides aizsardzība, miera politika u.c.

Visās kultūrās vienādā mērā izpaužas indivīda tieksme pēc panākumiem.

Individuālistiskās kultūras lielākā nelaime esot tā, ka veicina vientulību,

depresiju, laulību šķiršanos, noziegumus, pašnāvību.

Mūsdienu kultūras antropoloģija un socioloģija iesaka vidusceļu: saglabāt kolektīvismu, neiznīcinot individuālismu.

Latvijas apstākļos tas acīmredzot skan: radīt un nostiprināt individuālismu, neiznīcinot kolektīvismu.

*

Krievijā tēvu/dēlu dihotomijā specifiski atbalsojas aziātiskās pakļautības gadsimti.

Krievijā aziātisms veicināja nošķirtību no Rietumeiropas, kur tēvu/dēlu jautājums izpaužas savādāk.

Specifikas centrā ir sevišķi ass konflikts starp tēviem un dēliem.

Krievijas specifika un atšķirība no Rietumeiropas pārskatāmi sintezējas daiļliteratūrā.

Tā, piemēram, drīkst pat apgalvot, ka "Hamletā" un "Brāļos Karamazovos" sintezējas kultūras attīstības likumsakarības vispār.

Dostojevkis bez aplinkiem tieši rakstīja par hamletisko un karamazovistisko dzīves uztveres tipu un radikālajām atšķirībām.

Hamlets dievina savu tēvu un viņu uzskata par visa cilvēciskā ideālu un paraugu.

Dmitrijs Karamazovs savu tēvu dēvē par suni, izdzimteni, kurš vispār nav tiesīgs dzīvot.

Dmitrijs Karamazovs nolād tēvu un atsakās no viņa.

Hamlets uzskata sevi par tēva darbības, ideju, morāles turpinātāju.

Krievijā tēvu/dēlu antagonisms ir plaši izplatīts.

Aleksandrs Puškins žēlojās par sava tēva parādiem un grezno dzīvesveidu, kas nevarēja būt paraugs bērniem.

Ivana Turgēņeva romānā "Tēvi un dēli" paaudžu konflikts ir īpatni risināts.

Faktiski konflikts ir imitēts, jo patiesībā starp vecākiem un bērniem eksistē mīlestība un savstarpējā cieņa.

Nihilists Bazarovs mīl tēvu un izjūt tādas pašas jūtas no tēva.

Turgēņeva romānā konflikts ir sociāls un ideoloģisks.

Runa ir par paaudžu konfliktu, ko veicina atšķirīgā sociālā izcelsme un ideoloģiskā bāze. Tēvi balstās uz tādām filosofiskajām un sociālekonomiskajām mācībām, kuras dēliem šķiet arhaistiskas.

*

XX gs. aktuāla kļuva dzīve bez mantojuma – garīgā, materiālā.

Kulturoloģijā uzskata, ka kultūras tā dēvētais civilizācijas etaps sākas reizē ar privātīpašuma rašanos un mantošanas tiesību ieviešanu.

Privātīpašuma un mantošanas tiesību institūtus atzīst par kultūras pēctecīgas un secīgas attīstības priekšnoteikumiem.

Kā zināms, privātīpašums un mantošanas tiesības nebija svešas baltu ciltīm.

Jaunais latviešu etnoss privātīpašuma un mantošanas tiesību kulturoloģiskās perspektīvas plašāk sāka izbaudīt tikai XIX gs. beigās un mazliet XX gs.

Tā faktiski ir visas latviešu kultūras tradīcija – dzīve bez mantojuma.

XX gs. radās vēlme no mantojuma izmest gandrīz 100 gadu garu posmu – marksistiskās doktrīnas varā un jūsmā aizvadīto laiku, padomju varas laiku.

Eksaltēto atsacīšanos no sava mantojuma pavada ne mazāk slimīgs patoss lozungā – sāksim dzīvi no jauna ES un NATO.

Latviešiem nav tādu simbolu kā Pēteris I un Puškins, apliecinot modernizācijas sākumu un būtību.

Latviešiem tāds simbols varētu būt Rainis un "Jaunā strāva".

Taču tas nekad laikam nenotiks. Latvieši nespēs piedot to, ka abi fenomeni vienoti ar marksismu.

Latviešiem tāpēc tagad ir simboli marksisma dzimtenē – ES un NATO, kas asociējas ar jaunu dzīvi un modernizāciju.

*

Tendence atsacīties no pagātnes mantojuma aizsākās XIX gs. beigās.

1892. gadā D. Merežkovskis publicēja programmātisku darbu "Par pagrimuma iemesliem un par jaunākajām strāvām mūsdienu krievu literatūrā".

Latvijā Janis Jansons-Brauns 1893. gadā publicēja garu rakstu "Domas par jaunlaiku literatūru".

Abi darbi bija modernisma un modernizācijas manifesti.

*

Kultūras vēsture liecina, ka no mantojuma nevar atsacīties. Nevar vienu daļu pieņemt, otru daļu – atmest.

Kultūras mantojumu var "humanizēt" un "civilizēt", bet nevis atmest vai izkropļot.

Tendence atmest mantojumu vai kādu tā daļu parasti sabiedrībā izraisa kolīzijas.

Tas neliecina par etnosa un kultūras briedumu, bet gan par iluzori

naivu kontrreakciju un aizsardzības līdzekļu mākslīgu izvēli.

Tas liecina par vieglākā un it kā ērtākā ceļa izvēli, kas galu galā mazina kultūras kontinuitātes stabilitāti.

Tas liecina par neprasmi nest savu kultūras mantojumu arī tad, ja tas var izrādīties kā slogs.

*

Jurijs Tiņanovs "Autobiografijā" rakstīja: "Ja man nebūtu bijusi mana bērnība – es nesaprastu vēsturi".

Tiņanova bērnība pagāja Rēzeknē, kur Tiņanovs vienmēr ir bijis vienaldzīgs.

*

Sabiedrībā, kurā kristiānisms nav pa īstam nostiprinājies, tēvu/dēlu problemātika iegūst īpašu saspringtību.

Kristiānisms pārvarēja tēvu/dēlu konfliktu, paaudžu konfliktu.

Jēzus Kristus bija paklausīgs dēls un nokāpa no debesīm, lai izpildītu un realizētu Tēva gribu: "Jo es esmu no debesīm nācis, lai darītu nevis, ko es gribu, bet ko grib tas, kas mani sūtīja" (Jāņa, 6, 38).

Kristiānisms radīja kulturoloģiski ideoloģisku normu, ka vēsturiskās attīstības pamatā ir paaudžu maiņa, paaudžu kontinuitāte, totāla nepārtrauktība, pēctecība, pārmantotība, realizējot un spēcinot ideju par cilvēka un cilvēces pilnveidošanos.

Pilnveidot sevi un pasauli var tikai nobriedis cilvēks.

Tātad cilvēks, kurš apzinās atbildību un tādējādi izjūt arī noteiktu brīvību.

Vergs, kalps nav atbildīgs un nejūt atbildību. Atbildību viņa vietā izjūt vergturis, saimnieks.

*

Krievijā uzvarēja "karamazovieši".

Tātad tie, kuri nihilistiski izturējās pret saviem tēviem, noliedza un iznīcināja viņu kultūras mantojumu.

*

Tēvu mantojuma noliedzēja un iznīcinātāja, saprotams, var būt tikai "jaunatne".

PSRS "jaunatne" tika pasludināta par "partijas barometru".

Komunistiskais režīms regulāri pats iznīcināja savus "tēvus".

Vispirms iznīcināja vecāko marksistu paaudzi ar G. Pļehanovu priekšgalā.

Boļševistiskā apvērsuma organizatorus iznīcināja Staļins.

Pēcāk tika represēti "staļinieši".

Latvijā K. Ulmanis pēc sava apvērsuma cietumā ieslodzīja Latvijas valsts pamatlicējus.

Latvijā XX gs. 90. gadu sākumā pēc LR atjaunošanas pirmos malā nostūma LTF līderus.

*

Barbarus, barbarismu vienmēr saista ar kultūras "bērnību" – bērna prātu, neattīstību.

Civilizācijas jēdziens savukārt asociējas ar briedumu, pieaugušiem cilvēkiem.

*

Andreja Belija "Pēterburgā" dēls revolucionārs gatavo atentātu pret savu tēvu – augstu cara valdības ierēdni.

*

Krievijā "students" ir nihilisma un opozīcijas simbols.

Latvijas universitāti Rainis dēvēja par "reakcijas stipro pili".

Latvijā "students" visbiežāk ir nacionālistiskas filistru korporācijas simbols.

Arāja komanda sastāvēja galvenokārt no studentiem.

*

Paaudžu konflikti visbiežāk izpaužas šķiru sabiedrībā ar augstu vertikālo mobilitāti un konvencionālismu.

Nonākot jaunā sociālajā pakāpē, dēls var novērsties no saviem vecākiem, kuri pieder zemākai pakāpei un ieņem zemāku stāvokli sociālajā hierarhijā.

Latvijā vienmēr prāva iedzīvotāju daļa ir tiekusies "izrauties no laukiem".

Tie, kuriem tas izdodas, vēlāk pret zemniecisko vidi parasti izturas antagonistiski, noklusē un kaunās par savu izcelsmi.

Latvijā pilsētnieciskais dzīves modelis nekad nav atradies aksioloģiski paralēli ar zemniecisko dzīves modeli.

Turklāt pilsētnieciskais dzīves modelis tradicionāli asociējas ar modernismu, bet zemnieciskais – ar arhaiskumu.

*

Tēvu/dēlu problemātika aktualizējas tad, kad rodas kaut kas radikāli jauns un nākas apliecināt savu attieksmi pret jaunumu – spīļarklu, dzel-

zsarklu, minerālmēsliem, kuļmašīnu, kino, telefonu, elektrību, televizoru, datoru, internetu u. tml.

Arī riteņa izgudrošana un akmens darbarīku pielietošana varēja radīt šķelšanos tēvos un dēlos, kas notiek intelektuālo sasniegumu kulminācijas periodos.

Piemēram, internets ir orientēts vispirms uz attēlu un pēc tam tikai uz vārdu.

Vizuālā orientācija nomāc tekstuālo orientāciju, tāpēc šķelšanās būs principiāli būtiska un dziļa.

*

Padomju tautu mēdza dēvēt (un tāda tā arī bija) par "lasošu tautu".

XX gs. 70. – 80. gados arī Latvijā dzīvoja lasoša tauta ar zināmu pietāti pret vārdu.

XXI gs. sākumā pietāte pret vārdu kļuva vecākās paaudzes "kvalitātes zīme".

XXI gs. sākumā jaunākā paaudze nemaz nevēlējās zināt, kāpēc vārdus "kvalitātes zīme" liek pēdiņās.

*

Saka, ka padomju kultūra bija varas izstarošana, varas emanācija.

Tamlīdzīga varas emanācija spilgti apliecināja varas pragmātismu: varas merkantīlistisko attieksmi pret kultūru.

Varas emanācija reizē bija arī globāla politiski estētiskā "projekta" rezultāts.

Šo globālo "projektu" realizēja viens autors – partija/valsts.

Atsevišķos posmos autors personificējās vadoņa tēlā.

*

Vērtējot paaudžu attiecības, nākas runāt par īpašu parādību kompleksu – ģenerāciju dialektiku.

Paaudžu attiecības ir kultūras komponents, kultūras evolūcijas, progresa faktors, transnacionāla, etniski universāla izpausme.

Ģenerāciju dialektikas raksturojumā sastopamas terminoloģiskās variācijas: arhaisti/novatori, konservatori/modernisti, tēvi/dēli, tautieši/pseidotautieši, vectēvi/mazdēli u. tml.

Ģenerāciju virzībā var būt radikāli pārrāvumi (revolūcijas) un harmoniski līdzsvarota pēctecība.

Ģenerāciju dialektiku var ietekmēt sociāli politiskie apsvērumi (ideoloģiskās kolīzijas), garīgi radošie un mākslinieciskie apsvērumi

(mimētiskā/antimimētiskā tradīcija).

*

Ogists Konts interesējās par cilvēka mūža ilguma saistību ar progresu.

Progresa tempi esot atkarīgi no cilvēka mūža ilguma: jo ilgāk cilvēks dzīvojot, jo lēnāks ir progresa temps.

Vecākās paaudzes konservatīvisms traucē progresa tempu.

O. Konts rēķināja, ka paaudzes šķir apmēram 30 gadi.

Līdz 30 gadu vecumam cilvēks parasti mācās un iegūst zināšanas.

60 gadu vecumā cilvēks pārtrauc aktīvu darbību sabiedrībā.

Atceramies, Platons tikai 60 gadu veciem cilvēkiem uzticēja sabiedrības pārvaldīšanu.

*

Sociologi konstatējuši, ka paaudžu problēma aktuāla ir "brīvos kolektīvos" – mākslinieku salonos, literārajos pulciņos, kuros cilvēki ir apvienojušies brīvi bez ārējiem nosacījumiem.

Turpretī "institucionālajos kolektīvos" paaudžu problēma nav tik aktuāla, jo daudz izšķir "institūcijas" ārējās normas, nosacījumi, kas prasa stabilus uzvedības un rīcības modeļus no visām vecuma grupām vienādā mērā un tādējādi automātiski ierobežo jaunās paaudzes oriģinalitātes ambīcijas.

*

Kultūras teorijā viena no kardinālākajām problēmām ir kultūras un sabiedrības atšķirību formulēšana.

No vienas puses kultūra un sabiedrība nav identiski lielumi.

Kultūra ir sabiedriskās dzīves īpašs aspekts.

No otras puses kultūra caurvij visu sabiedrisko dzīvi un nav neviena sociālā fenomena, kas būtu izolēts no kultūras ietekmes.

Kultūrā iemiesojas vēsturiski uzkrātā sociālā pieredze. Šajā ziņā kultūra ir tas pats, kas ģenētiskie kodi bioloģiskajos organismos.

Kultūra (līdzīgi kā ģenētisko kodu analogs) nodrošina sabiedrības apakšsistēmu un elementu funkcionēšanu un sakarus, kas ir raksturīgi katrai vēsturiski konkrētajai sociālajai organizācijai.

Kultūra ir it kā cilvēka, sabiedrības "otra daba" ar savu noteiktu empīriskā materiāla arsenālu.

Kultūra ir sociokods, kas tāpat kā bioloģiskie, ģenētiskie kodi, no paaudzes uz paaudzi translē sociālo pieredzi.

Sociālās pieredzes apjoms pieaug, un tas veicina jaunu kodēšanas formu nepieciešamību.

Cilvēces vēsture pazīst pirmsrakstības sabiedrību kodēšanas formas, kuras nomainīja formas pēc rakstības un grāmatu iespiešanas ieviešanas.

Jaunas formas radās reizē ar radio un TV izgudrošanu.

Pašlaik atkal ir jauna stadija – datoru un interneta izmantošanas stadija sociālās pieredzes translēšanā.

*

Avangardisms "uzplaukst" jebkurā pārejas laikmetā.

Tagad šis secinājums liekas neapšaubāms.

Taču faktiski šis secinājums radās nesen, un to stimulēja avangardisma kults XIX un XX gs. mijā.

Analizējot abu minēto gadsimtu mijas kultūru, pirmo reizi zinātne pamatīgāk sāka iedziļināties avangardisma motīvos un būtībā.

Avangardims vispirms un galvenokārt ir mākslinieciski estētiskās apziņas izaicinoša un globāla reakcija pret konvencionālo, arhaisko, kanoniski tradicionālo, "akadēmisko", "zinātnisko", "buržuāzisko".

Latviešu kultūrā intelektuāli vērtīgs avangardisma teorētiķis bija Voldemārs Matvejs.

Rainis līdz avangardisma līmenim nenonāca, kaut gan daudziem viņa literārajiem risinājumiem bija izteikti eksperimentāls raksturs.

Rainis netiecās sasniegt izaicinājuma gradāciju tipiski avangardismam piemītošajā garā.

Rainis nekad nebaidījās izaicināt un izaicinoši vērsties pret "pusideālistiem", "pseidotautiskumu", taču viņa kritikai nepiemita revolucionāri graujošs patoss, bez kā nav iedomājams avangardisms.

Rainis nekad netiecās savai darbībai piešķirt loģiski un mākslinieciski pabeigtu un absolutizētu statusu, kā to darīja avangardisms.

*

Avangardisma līdzekļus un paņēmienus, avangardisma tehnoloģiju mūsdienās aktīvi izmanto jaunā paaudze jaunas "kultūras" (pagaidām nav cita termina) radīšanā, izmantojot visjaunākos zinātniski tehniskos sasniegumus jaunas estētiski organizētas vides iekārtošanā un mākslinieciskās kultūras globāla superelektroniskā analoga radīšanā ar virtuālajām realitātēm centrā.

*

Individualitātes jēdziens paskaidro cilvēka oriģinalitātes pakāpi – kvalitatīvo atšķirību no pārējiem.

Individualitātei piemīt noteikts garīgais potenciāls, augsta pašapziņa un spēcīgi izteikts izvēles tiesību instinkts.

Individualitāte dažkārt var visdedzīgāk aizsargāt savas izvēles tiesības.

Individualitāte eksistē bipolārā vidē.

No vienas puses individualitāti aptver garīguma, pašapziņas, izvēles brīvības sfēra.

No otras puses – ārējā sociāli normatīvā sfēra, ko vienā vārdā var apzīmēt ar jēdzienu "tradīcija".

Individualitāte nevar eksistēt bez sociokulturālās pieredzes un mantojuma, kas saglabājas grupas, kolektīva, etnosa atmiņā.

Individualitāte var izmantot stereotipiski organizētu un translētu mantojumu: vērtības, normas, simbolus, rīcības paraugus utt.

Taču individualitātes iekļaušanās kultūrā neaprobežojas tikai ar sociokulturālā mantojuma kristalizāciju, bet ir saistīta ar sevis pretstatīšanu apkārtējai videi un pašapziņas attīstību.

Individualitāte it kā izvērtē savas iespējas, savas oriģinalitātes perspektīvas dotajā vidē, ko vienmēr ierobežo tradīcijas vara.

Latviešu kultūrā tradīcijas vara vienmēr ir bijusi ļoti spēcīga – autoritāri nežēlīga un demagoģiski retoriska.

Latviešu kultūrā tradīcijas varas galvenais arguments vienmēr ir bijis kolektīvisma princips – "kā saime", "kā kolektīvs", "kā visi".

Latviešu kultūrā individualitāte nekad nav pastāvējusi kā vērtība, kā cilvēka pilnveidošanās mērķis, paraugs citiem.

Latviešu kultūrā individualitāte nekad nav bijusi kultūras tradīcija.

Latviešu kultūrā individualitātei nekad nav bijusi prioritāte, salīdzinot ar tradīciju.

Latviešu kultūra tāpēc vienmēr ir bijusi orientēta uz tradīciju spirāļveidīgu reproducēšanu un tradīciju realizētāja (kolektīva) autoritātes saglabāšanu un nostiprināšanu.

Tādā kultūrā individualitātes autoritāte ir minimāla un netiek stimulēta.

Latviešu kultūra tāpēc būtiski atšķiras no Rietumeiropā izplatītā kultūras modeļa, kura pamatā ir gadsimtu pēc gadsimta sistemātiski virzītā un galu galā savā ziņā pat kanonizētā individualitātes prioritāte.

Rietumeiropas kultūras modelī individualitātes rīcību nosaka cilvēka griba un prāts.

Individualitātei nav vajadzīgs tradīcijas atbalsts.

Individualitāte var kritiski izturēties pret jebkuru kolektīvo pieredzi.

Individualitātei nav nepieciešams atsaukties uz vēsturiskajiem paraugiem.

Rietumeiropas kultūras modelis uzskatāmi atspoguļojās XX gs. mākslā un literatūrā, kuras patoss koncentrējās tēzē par individualitātes autoritātes globālo un totālo statusu.

Latviešu māksla un literatūra arī XX gs. galvenokārt grozījās tradicionālisma (tautiskuma, kolektīvisma, partejiskuma, nacionālisma) gultā.

*

Kultūras konfliktu amplitūda var būt visdažādākā, aptverot gan atsevišķa indivīda un grupu kolīzijas ar sabiedrību, gan atsevišķu sabiedrību un kultūras paradigmu sadursmi.

Latvijas vēsturē kultūras konflikti ir izteikta parādība, sākot jau no Krusta karu atbalsīm mūsu teritorijā, kad pagānisms sadūrās ar kristietību, un beidzot ar boļševiku genocīdu un fašistu holokaustu.

Latvijas vēsturē sastopami arī mazāka apjoma kultūras konflikti, kuros iesaistījās tādi komponenti kā modernisms un tradicionālisms, sentimentālisms un reālisms, tautiskums un pseidotautiskums, nacionālisms un multikulturālisms, individuālisms un kolektīvisms.

Latvijas vēsturē pazīstami arī tādi kultūras konflikti, kad atsevišķa personība nostājās pret visu sabiedrību.

Tas vispirms attiecas uz XX gs. slavenajiem "tautas nodevējiem" – A. Niedru un A. Rubiku.

Lielā mērā tas attiecas arī uz V. Purvīša un J. Valtera drosmīgo rīcību 1905. gadā, kad abi atstāja Latviju.

Latvijas vēsturē kultūras konflikti kultūras paradigmas līmenī nav tik izteikti, kā, piemēram, Krievijā, Francijā, kur modernisms un avangardisms saasināti iekaroja savu vietu "zem saules".

Latvijas vēsturē, iespējams, visizteiktākais kultūras konflikts paradigmas līmenī aizsākās XX un XXI gs. mijā.

*

Kā tas ne reti mēdz būt, viens no postmodernisma "dieviem" Žaks Derrida neatzīst postmodernisma jēdzienu.

Postmodernisma ambīcijas ir labi zināmas un faktiski ir tipoloģiski radniecīgas līdzīgu jaunu mācību, skolu, virzienu ambīcijām, kad pretendē uz metodoloģisko diktātu mākslā, literatūrā, filosofijā utt.

Labi zināma ir arī postmodernisma plurālistiskā ievirze.

Tāpat nav noslēpums postmodernisma "nenopietnība": sadarbība ar

visdažādākajiem (pretējiem, nesaderīgiem) intelektuālajiem strāvojumiem.

Piemēram, analītisko filosofiju, pragmātismu u. tml.

Mūsdienu postindustrālajā sabiedrībā galvenā vērtība ir informācija.

Pārējās vērtības – vara, nauda, ražošana, tirdzniecība – kļūst otršķirīgas un pakļautas dekonstrukcijai.

Postmodernismā dominē vispārēja smīdināšana un visa apsmiešana (arī dažādu vērtību).

Galvenais smīdināšanas un apsmiešanas instruments ir citāts.

Tāpēc var teikt: postmodernisms pats neko jaunu nerada, bet rada, ironizējot par citu paveikto.

Postmodernisms tādējādi mums it kā palīdz izprast mūsu stāvokli, proti, pasaka mums priekšā to, ka mēs dzīvojam laikmetā, kad visi vārdi jau ir pasacīti.

Postmodernisms pats tāpēc neko jaunu necenšas pasacīt, un viss sacītais tiek uzlūkots par jau reiz sacīto – tātad citātu.

Kultūra stāsta par sevi nevis savā valodā, bet gan citu valodā.

Atsacīšanās no patiesības. Tas arī postmodernismā ir svarīgs moments. Patiesība esot tikai vārds, ko tas nozīmē vārdnīcā.

Ironija, parodija, citāts, – lūk, galvenie postmodernisma līdzekļi.

Teksts neatspoguļo realitāti, bet gan rada jaunu realitāti visā tās daudzveidībā.

Savukārt postmodernistiskā filosofija ir citātu un intertekstu meklēšana un postmodernistiska komentēšana.

*

Kanonizētu novatoru simboli – Pikaso, Kandinskis.

Neofutūristu devīze "Nometīsim Puškinu (lokālajā variantā – Raini) no mūsdienīguma kuģa".

J. Lotmans – "kultūra kā sprādziens".

*

XXI gadsimta sākumā parādījās darbi par to, ka XX gs. neklasisko estētiku veidoja "trīs vaļi": modernisms, postmodernisms, postpostmodernisms.

Tamlīdzīgos darbos pie klasiskās estētikas pieskaita Aristoteļa-Vinkelmana un Hēgeļa-Kanta estētiskos uzskatus, kuru pretstats, neklasiskā estētika, ir, piemēram, modernisms.

Tamlīdzīgos darbos pie postpostmodernisma pieskaita prognozes par kultūras attīstību XXI gadsimtā.

Jau XX gs. beigās esot skaidri redzams postmodernisma "nogurums" un jaunu postpostmodernistisku iezīmju rašanās.

Šīs postpostmodernisma iezīmes ir tehnotēli, virtuālistika un transsentimentālisms.

Postpostmodernisms tiecas radīt jaunu mākslinieciskо vidi (virtuālo realitāti) un savu specifisko attieksmi pret šo vidi (interaktivitāti).

Tehnotēli ir zināms pretstats "teksttēliem". Tehnotēli iespējami "tehnoloģiskajā mākslā" (digitālajā, sintezatoriskajā, virtuālajā).

Virtuālistikas pamatā ir ar datoru palīdzību radīta mākslīgā vide, kurā var iekļūt un kuru var izmainīt, izjūtot šo izmaiņu realitāti.

Transsentimentālisms esot saistīts ar konceptuālisma pāraugšanu postkonceptuālismā, "socārta" pāraugšanu "postsocārtā" utt.

Pāraugšanu pavada transsentimentālas izpausmes: jauna pašaizliedzība, jauns humānisms, jauns utopisms, lirisma un citēšanas sintēze, deideoloģiska attieksme pret kultūras mantojumu, "mīkstas" estētiskās vērtības, viegla pieskaņošanās citām vērtībām u. tml.

XX GADSIMTA NOLEMTĪBA

Nogurums – lūk, kas ir visbīstamākais Eiropai.

Edmunds Huserls

Mēs, XX gs. cilvēki, slīdam lejā ar atvērtām acīm. Mūsu skatījums uz vēsturi un pati mūsu spēja rakstīt vēsturi nodevīgi liecina par to, ka ceļš virzās lejup.

Osvalds Špenglers

XX gs. beigās postmodernisma slimīgās pašslavināšanās lavīna sāka manāmi aizēnot XX gadsimta izcilākos literāri poētiskos sasniegumus.

Tajā skaitā – apziņas plūsmas tehniku, par kuru šodien acīmredzot zina tikai literatūrzinātnieku niecīga daļa.

Džeims Džoiss: "fiiifau kaut kur svilpa vilciens kas par spēku tādām tvaika mašīnām gluži kā milži un ūdens vārās pa visām malām laukā un šņāc tik gari vilkts skan kā Mīlas senās saldās dziesmas beigas nabaga vīrieši kam jāpavada visa nakts prom no sievas un ģimenes pie tādas karstas mašīnas šodien gan bija spiedīgi karsts labi ka sadedzināju pusi to veco Brīvzemnieku un Foto dzīves tā viņš mētā savas lietas apkārt vienalga kur nomet lai guļ viņš sāk kļūt jau par daudz nolaidīgs un atlikušos iemetu klozetā rīt likšu lai viņš sagriež tos gabalos nevis līdz nākamajam gadam lai pārdotu par dažiem pensiem ka tikai nu atkal neprasa.. ("Uliss", Dzintara Soduma tulkojumā).

Alberts Bels: "Kas tad ir laime? Vai mīlestība? Tad kāpēc tai savs vārds? Aiz barjeras nav vietas mīlestībai, no četrām pusēm virsū koka nožogojuma kalsnie ķermeņi, ja koki mežā varētu kliegt, cauri drānām uz muguras gruzd protokols, vai kokiem sāp ugunī, nu jau mugura zied kā neļķu dobe, es esmu nams, namā kā stikla šķirstā nejūtu barjeras kalsnos sānus, nejūtu smago, naida pieelpoto gaisu, guļu mīlestības namā, vaļā acīm raugos melnā tumsā, redzu Austras iegareno seju dzīvības un sārtmes pilnām lūpām, dūša viņai liela, kas mācēs vēju noķert, mācēs laimi iegūt, un atkal – sagrāba sāpes cietiem pirkstiem diafragmu, spiedās iekšā pakrūtē pie aknām, asinis saskrēja tai vietā, naida akmens auga saules pinumā,

akmeņi aug lēni, vectēvs mēdza sacīt, bet tie visu atminas" ("Saucēja balss").

*

XX gs. kultūra lielā mērā centās pārskatīt tās estētiskās rekomendācijas, kas mācīja dzīvot un nodoties jaunradei.

XX gs. kultūra izstrādāja arī jaunas estētiskās rekomendācijas, no kurām principiāli novatoriskākās koncentrējās modernismā un avangardā.

Modernisms pievērsās formai un saturam.

Avangards visu uzmanību ziedoja mākslas pragmātikai – aktīvai un agresīvai iedarbībai uz publiku.

Avangards tādējādi nav iespējams bez publikas – bez speciāla izaicinājuma, publikas apzinātas kaitināšanas, atklāta skandāla, publikas aktīvas un konkrētas līdzdalības.

Avangards būs apmierināts ar sevi tikai pēc tam, kad panākumus būs guvis momentā, bet nevis publikas pakāpeniskas uztveres, analīzes, refleksiju gaitā.

Avangarda mākslai piemīt sociālā un estētiskā operativitāte.

Lai to panāktu, avangards balstās uz neparastuma un negaidītības principu.

Avangarda māksla vispirms un galvenokārt publiku fascinē ar savu neparasto un negaidīto pieeju, skatījumu, risinājumu, pavērsienu u. tml.

*

No visiem egocentriskajiem vārdiem XX gs. visiecienītākais bija "Es".

Par to visuzskatāmāk liecina proza. Savukārt prozā – Marsela Prusta slavenais romānu cikls.

Latviešu proza ar ""Es" tehnoloģiju" viscītīgāk aizrāvās 70. gados, kad padomju sociālistiskais reālisms tika pasludināts par "atvērtu sistēmu", kurā varēja pieļaut arī "subjektīvu skatījumu" uz "dzīves īstenību".

*

XX gs. pirmo reizi uz kultūru sāka lūkoties no binārās opozīcijas viedokļa. XX gs. binārās opozīcijas princips kļuva par izziņas universālu līdzekli.

Jebkuras pasaules ainas aprakstā grūti ir iztikt bez tādiem binārās opozīcijas elementiem kā nāve–dzīvība, nelaime–laime, kreisais–labais, gaisma–tumsa, nepareizais–pareizais, pāris–nepāris u.c.

Arī kultūras vēsturiskajā tipoloģijā var konstatēt binārās opozīcijas piemērus.

Piemēram, ideālistiskā kultūra–materiālistiskā kultūra.

XX gs. binārās opozīcijas principu pielietoja daudzu zinātņu pārstāvji: gan filologi un kulturologi, gan biologi un psihologi.

Zināmu atziņu segmentu veido binārās opozīcijas principa saistība ar galvas smadzeņu pusložu specifiskajām funkcijām kulturoloģiskajā kontekstā.

Latviešu valodā 1990. gadā publicēja Vjačeslava Ivanova grāmatu "Pāris un nepāris. Smadzeņu asimetrija un zīmju sistēmu dinamika", kas vietējā humanitārajā vidē plašāku interesi neguva.

*

XX gadsimts cilvēces vēsturiskajā atmiņā saglabāsies kā masu kultūras uzplaukuma un posta laikmets.

Sastopams uzskats, ka masu kultūras uzplaukumu un postu galvenokārt veicināja masu komunikācijas līdzekļi: ne tikai laikraksti, žurnāli, radio, TV, bet arī kino, cirks, folklora, video, internets, komiksi, reklāma, popmūzika utt.

Sastopams uzskats, ka masu kultūras nepieciešamību visprecīzāk var izskaidrot no galvas smadzeņu divu pusložu viedokļa.

Masu kultūra ir tāpat nepieciešama kā smadzeņu divas puslodes, – proti, masu kultūra ir nepieciešama papildināšanas principa realizācijai, kad informācijas nepietiekamību vienā sakaru kanālā papildina ar informācijas pārpalikumu otrā sakaru kanālā.

Tādas attiecības masu kultūrai ir ar fundamentālo kultūru.

Masu kultūra ir pretēja modernismam un avangardam.

Modernisms un avangards tiecas izmantot komplicētu valodu un formu.

Masu kultūrā dominē primitīvi līdzekļi un paņēmieni, kas visbiežāk jau ir savu "atstrādājuši" fundamentālajā kultūrā.

Masu kultūra netiecas pateikt kaut ko jaunu, bet gan atkārto tradicionālas un konservatīvas atziņas, jo vēlas "apkalpot" visplašākos iedzīvotāju slāņus.

Specifiskas sakarības pastāv starp masu kultūru un demokrātiju.

Tās ir tieši pakārtotas sakarības: jo augstāks ir demokrātiskuma līmenis, jo spēcīgāka ir masu kultūras loma un ietekme.

Ne velti ASV uzskata par masu kultūras citadeli, kurā gandrīz nemaz nav vietas fundametālajai kultūrai, kurai savukārt vienmēr bijusi vislabvēlīgākā augsne tādā tradicionāli nedemokrātiskā zemē kā Krievija.

Vispār paradoksāli ir tas, ka totalitārajās valstīs (piemēram, PSRS) nepastāv dalījums masu un fundamentālajā kultūrā.

Totalitārajās valstīs kultūra reizē ir gan masu kultūra, gan fundamentālā kultūra.

Latvijas kultūras vēsturē masu kultūra pirmo reizi tā pa īstam sāka izvērsties tikai XX gadsimta beigās pēc PSRS sabrukuma, kad jaunā valdošā kliķe kultūru pasludināja par tirgus ekonomikas elementu un atsacījās no kultūras un varas (valsts) vienotības.

*

XX gadsimta kultūrā par vienu no galvenajām kategorijām kļuva mīts, raksturojot īpašu apziņas stāvokli.

Mītiskās apziņas stāvokli apliecina divi parametri.

Pirmkārt, priekšstats par laika cikliskumu.

Otrkārt, priekšstats par telpas visu elementu savstarpējo saistību.

Mītiskā apziņa tādējādi it kā nogludina pasauli un mūsu domas par pasauli, neitralizējot tādas binārās opozīcijas kā patiesība un meli, dzīvība un nāve, labais un ļaunais, reālais un iluzorais u.c.

Mītiskajā apziņā pasaule nogludinās noslēpumaini daudznozīmīgā un intelektuāli vilinošā atmosfērā.

Šī atmosfēra stimulē pārdomas par kardinālākajiem cilvēka eksistences jautājumiem.

Tā tas, sākot no Džoisa "Ulissa", Belija "Pēterburgas", Kafkas, Bulgakova, Markesa, Folknera romāniem, neomītiskās apziņas virsotnes Tomasa Manna "Doktors Fausts" līdz mītiskās apziņas primitīvai "dekonstrukcijai" t.s. postmodernisma literatūrā.

*

Postmodernisma izskaidrojumos ne mazums dīvainību.

Tā, piemēram, sastopami postmodernisma salīdzinājumi ar poststrukturālismu.

Dīvaini ir tas, ka atšķirība tiek konstatēta nevis metodoloģiskajā ziņā, bet gan analīzes ilustratīvā materiāla jomā.

Poststrukturālisms, lūk, balstījies uz daiļliteratūras materiālu, bet postmodernisms pretendē "dot padomus" filosofijai, mākslai, zinātnei, politikai, ekonomikai, modei.

Dīvaini ir tas, ka postmodernisma galvenā atšķirība no priekšgājējiem modernisma, strukturālisma, poststrukturālisma esot atsacīšanās no nopietnības, kā arī totāla plurālisma ieviešana.

Totālais plurālisms izpaužas postmodernisma gatavībā sadarboties ar visiem citiem teorētiskajiem strāvojumiem – analītisko filosofiju, fenomenoloģiju utt.

Vērīgi nākas ieklausīties arī postmodernisma, tā teikt, sociāli ekonomiskajā argumentācijā.

Postmodernisms esot postindustriālās sabiedrības produkts, nomainot Rietumu pasaulē tradicionālo buržuāzisko industriālo sabiedrību.

Postindustriālajā sabiedrībā galvenā vērtība ir informācija.

Industriālās sabiedrības galvenās vērtības bija nauda, vara, ražošana, tirdzniecība.

Mūsdienu Latvijā latviešiem īpaši vērīgi nākas ieklausīties tādā nākotnes vīzijā.

Postindustriālajā sabiedrībā galvenā vērtība informācija neapšaubāmi ir saistīta ar sabiedrības intelektuālo potenciālu un sabiedrības attieksmi pret intelektu, intelektuālo darbu jeb, citiem vārdiem sakot, attieksmi pret gudriem cilvēkiem – informācijas radītājiem, analizētājiem, sistematizētājiem.

Vēloties pievienoties postindustriālajām zemēm, latviešiem sava attieksme pret gudriem cilvēkiem ir radikāli jāmaina.

Joprojām nākas novērot, ka latvietis visvairāk nemīl gudrus cilvēkus un no visiem konkurences veidiem fatāli baidās no intelektuālās konkurences.

*

XX gadsimta kultūrā viens no populārākajiem un konstruktīvi perspektīvākajiem jēdzieniem bija jēdziens "teksts".

Šī jēdziena pielietojums bija tikpat universāls cik universāls bija vārdā "teksts" ietvertais saturs.

Jēdziena "teksts" universālumu nosacīja tā latīniskā (textum, textus, texo) etimoloģiskā izcelsme: audums, sakarības, vienotība, uzbūve, stils, vijums, struktūra, aust, vīt, sacerēt, sasaistīt.

XX gadsimta kultūra izmantoja minēto etimoloģisko daudzpusību, jo pašai XX gadsimta kultūrai piemita noslieksme uz semantisko atvērtību, mītisko nosacītību, strukturālo determinētību.

XX gadsimta kultūra nemīlēja ātri iegūstamas atbildes un lokālas parādības.

XX gadsimta kultūra mīlēja palikt bez viennozīmīgas atbildes un cienīja iluzori globālas izpausmes.

Tāpēc jēdziena "teksts" universālums un mūžīgā atvērtība tik labi iederējās XX gadsimta garīgajā pasaulē.

Pirmkārt, ar jēdzienu "teksts" faktiski varēja apzīmēt visu, ko radījis cilvēks.

Otrkārt, jēdziens "teksts" iederējās, lai raksturotu teksta visu elementu sakarības.

Treškārt, jēdziens "teksts" spēja palīdzēt analīzēt teksta rašanās apstākļus, izmantotos līdzekļus un paņēmienus.

Par jēdziena "teksts" popularitātes kulmināciju XX gadsimtā var acīmredzot uzskatīt apgalvojumus, ka kultūru vispār ir iespējams interpretēt kā tekstu, kas, protams, ir ļoti komplicēts teksts un patiesībā sastāv no tekstiem tekstā.

*

Latvijai un latviešiem XX gadsimtā bija unikāla un katrā ziņā citur un citu apskausta iespēja – būt kopā ar formālo skolu.

Formālā skola, kuru XX gadsimta 10. gados radīja grupa zinātnieku – savā izcelsmē ar Latviju vienotie Jurijs Tiņanovs, Romans Jākobsons un Viktors Šklovskis, Boriss Eihenbaums, Boriss Tomaševskis u.c., – spēja izstrādāt metodoloģisko pieeju, kas pasaules zinātnes vēsturē radīja tādus jaunus un ietekmīgus zinātniskos virzienus kā strukturālā lingvistika, strukturālā poētika, bet galvenais – strukturālisms, bez kā XX gadsimts vispār nav iedomājams.

Faktiski formālā skola radīja jaunu teorētisko bāzi visai turpmākajai (noteikti XX– XXI gadsimta) humanitārajai kultūrai.

Kā zināms, formālā skola sevi pieteica asi, maksimālistiski, avangardiski.

Formālā skola atsacījās no visas iepriekšējās literatūrzinātnes un pasludināja mērķi izstrādāt oriģinālu pieeju literārā teksta morfoloģiskajai analīzei.

Formālā skola gribēja literatūrzinātnei panākt īstas un objektīvas zinātnes reputāciju.

Formālā skola radīja poētiskās valodas un sižeta teoriju, pievērsās noveles un romāna specifikai, dzejas un arī prozas tekstu analīzē pielietoja matemātiskās metodes, centās noskaidrot literatūras vēsturiskās žanriskās (piemēram, parodijas) transformācijas likumsakarības, literatūras evolūcijas struktūru, īpašu vērību veltīja poētisko un stilistisko paņēmienu un līdzekļu funkcijām.

Formālajā skolā svarīgs metodoloģiskais akcents tika likts uz jēdzienu "paņēmiens".

Joprojām populāras ir Šklovska tēzes rakstā ar zīmīgu virsrakstu "Māksla kā paņēmiens".

Kad 1982. gadā J. Tiņanova dzimtajā pilsētā Rēzeknē sāka organizēt "Tiņanova lasījumus", Latvija atkal nokļuva pasaules humanitārās kultūras epicentrā.

Diemžēl nokļuva ar spēku, negribīgi, vienaldzīgi un bez reāla un neviltoti ieinteresēta vietējā atbalsta gan padomju laikā, gan pēc tam.

Latviešiem (akadēmijai, universitātei, institūtiem, izglītības un kultūras ministrijai) "Tiņanova lasījumi" nekad nav bijuši vajadzīgi. Kopš paša sākuma visus gadus tajos regulāri ir piedalījies tikai viens latviešu zinātnieks.

*

XX gadsimta kultūrā neparasti un negaidīti bija tas, ka masu kultūra izmantoja zinātniski tehniskos sasniegumus daudz operatīvāk un plašāk nekā fundamentālā māksla.

Masu kultūra prata mērķtiecīgi savā labā izmantot arī zinātniskās domas sasniegumus politoloģijā, socioloģijā, antropoloģijā, psiholoģijā.

Masu kultūra rafinēti balstījās uz tādiem cilvēciskajiem instinktiem kā agresivitāte, erotomānija, varaskāre.

*

No XX gadsimta 30. gadiem Rietumu pasaulē sākās strauja avangarda institucionalizācija.

Par avangardu sāka interesēties muzeji, pētnieciskie centri, universitātes, valsts kultūras iestādes utt.

Avangarda oficiālajā atzīšanā galvenais arguments kļūst tēze par šīs mākslas patiesi cilvēcisko būtību.

Avangarda mākslas piemēros saskata "vispārcilvēciskās vērtības", ko XX gadsimtā var uzskatīt par augstāko novērtējumu.

"Vispārcilvēcisko vērtību" akcentēšana ir tipiska XX gadsimta kultūras parādība.

Strauji nostiprinājās viedoklis, ka avangarda cilvēciskā būtība izpaužas gara brīvības apoloģētikā.

Avangards par savas mākslas galveno mērķi esot pasludinājis cilvēciskā gara neatkarības un brīvības demonstrāciju.

Pēc II Pasaules kara avangarda māksla kļuva par demokrātiskas un brīvas kultūras simbolu pretstatā totalitāros režīmus apkalpojošajam naturālistiskajam reālismam (sociālistiskajam reālismam).

*

XX gadsimta kultūru lielā mērā caurvija divas paradigmas – divas garīgās tendences, nostādnes.

Pirmkārt, vēlēšanās par katru cenu katru reizi būt laikmetīgam un atbilst sava laika prasībām.

Otrkārt, vēlēšanās par katru cenu katru reizi būt modernam un atbilst modernisma kanoniem un stereotipiem.

Zīmīgi, ka no pirmās paradigmas nespēja izvairīties arī sociālistiskā reālisma apsēstās zemes, kur tāpat par sociālistiskās kultūras vienu no ideoloģiski principiālākajiem kritērijiem kļuva atbilstība sava laika prasībām.

*

XX gadsimta portretā tradicionāli fiksē tādas iezīmes kā radikālisms un absolūtais pesimisms, netieši norādot par optimisma deficītu.

Pieņemts uzskatīt, ka XIX gadsimta kultūra balstījās uz tām pašām vērtībām, kas dominēja jaunajos laikos vispār. Proti, eiropocentrisms, scientisms, racionālisms, pragmātisms, antropocentrisms.

Jauno laiku kultūrā šīs vērtības saglabājās līdz XIX un XX gs. mijai, kad strauji nostiprinājās radikāli savādāka idejiskā orientācija un garīgās nostādnes.

Tā, piemēram, XX gadsimts sākās ar stilistiski plurālistisku un idejiski decentralizētu tendenci mākslinieciskajā kultūrā, filosofijā, kulturoloģijā.

XX gadsimtā līdera pozīcijās vispār neizvirzījās neviena estētiskā un filosofiskā dominante ne mākslas virziena, ne filosofiskās skolas ziņā.

*

Pasaules kultūras vēsturē neviens gadsimts jau tā pirmajās dienās nav izpelnījies tik fatāli pesimistiskus epitetus kā XX gadsimts.

XX gadsimta nolādēšana un nolemtības sludināšana kļuva par sava veida kulturoloģisko stereotipu, kura varā lielā mērā bija arī latviešu domātāji.

Piemēram, Konstantīns Raudive.

K. Raudive XX gadsimtu negatīvi apzīmē dažādi, taču populārākais apzīmējums ir "haosa laikmets".

Viņš ar savu "sintētiski izglītoto skatu" mēģināja "aizbēgt no sava laikmeta" Silvestra Pērkona memuāros.

Viņš mēģināja atzīt, ka "mēs sevī un savā pasaules ainavā pārdzīvojam haosu", "haosa laikmetu", kad valda noskaņa, "kādu pazina grieķi vai romieši savas kultūras norieta gadsimtā".

XX gadsimta nolemtību K. Raudive ilustrē ar Plīnija vārdiem "nav vērts ne izsamist, ne ko cerēt" un salīdzina ar vecu cilvēku, kuram vairs dzīvē nav nekā cita, ka vienīgi gatavošanās aiziešanai no dzīves.

K. Raudive secina: "Mēs katrā ziņā savā attīstībā pārdzīvojam galēju bezizeju, histērisku izmisumu..", "Eiropas kulturālā apziņa ir no savas orbītas izsista pasaule.. bez mērķa un noteiktības".

Dot cerību, ticību rītdienai, palīdzēt pārvarēt nolemtības fatālismu var laikmeta analīze, kam nododas K. Raudive.

Pesimisms vēl nenozīmē dziļi kritiskas analīzes ignorēšanu. Kritiska analīze var dot jaunus garīgos impulsus, jaunus izteiksmes veidus, formas, paņēmienus u. tml.

Negatīvisms, negatīvo parādību absolutizācija sekmē vienpusību un galu galā noved strupceļā.

K. Raudive laikmetu analizē no pārejas perioda loģikas.

Pārejas perioda (laikmeta) raksturīgākā iezīme ir dinamiskums: kari, revolūcijas, sazvērestības, zinātniskie atklājumi.

K. Raudive apcer kultūras pesimisma visoptimistiskāko variantu: kultūras esamība nav iespējama bez konfliktiem, pozitīvā un negatīvā konfrontācijas un bez šīs konfrontācijas izstrādātās enerģijas, kas vairo spēku kultūras dinamiskumam.

*

Pasaules kultūras vēsturē līdz šim tikai XX gadsimts tiek uztverts kā atsevišķs tēls un kā noteikts un noslēgts veselums.

Pirmo reizi vēsturiskā laika vienība "gadsimts" kļuva visdažādāko (filosofisko, kulturoloģisko, mākslinieciskо, zinātnisko) refleksiju avots un priekšmets.

Agrāk tādus relatīvus veselumus kā Renesanse, Romantisms u.c. neierobežoja kalendārā hronoloģija.

XX gadsimta beigās ne velti sastopama vēlme sastādīt tikai XX gadsimtam veltītas enciklopēdijas, vārdnīcas, terminoloģiskos krājumus, analītisku rakstu antoloģijas utt.

Kulturoloģijā nostiprinās jauns speciāls termins "XX gadsimta kultūra".

*

Eliass Kanetti: "XX gadsimts – visbarbariskākais laikmets pasaules vēsturē".

*

Masu kultūras galvenais nosacījums ir komerciāls: precei jānes peļņa. Derīgs ir tikai tas, ko var pārdot un iegūt peļņu.

Masu kultūrā svarīga ir sižeta primitivitāte un žanra noteiktība. Masu kultūra nemīl "starpžanrus", žanrisko polifoniju, nenoteiktību.

*

XX gadsimtā strauji izmainījās vispārējā kultūras stratifikācija.

Piemēram, eiropeiskā kultūra zaudēja kultūras līdera, kultūras donora statusu un funkcijas.

Šis process iesākās pēc I Pasaules kara, bet visredzamāk uzplauka pēc II Pasaules kara.

Eiropocentrisma idejiskums un ideoloģija zaudēja savu universalitāti.

M. Eliade rakstīja par eiropiešu provinciālismu, ja viņi turpinās jūsmot tikai par savu civilizāciju un turpinās ignorēt Austrumu civilizācijas.

*

Daudzi intelektuāļi centās izskaidrot XX gadsimta "specifiku" – kultūras pagrimuma, eshatoloģisko un nihilistisko intonāciju avotus.

N. Berdjajevs, piemēram, rakstīja par Renesanses tradīciju zudumu.

Renesanses mantojums "baroja" Apgaismības, Reformācijas, XVIII gadsimta racionālisma laikmetu, kā arī XIX gadsimta zinātniski pragmātisko posmu.

Renesanses idejiskais pamats un balsts bija humānisms, kas koncentrējās ap kristiānisma vērtībām.

N. Berdjajevs izteicās par garīgā akta (radošās darbības, daiļrades) krīzi.

Ja Renesanses laikmetā daiļrades duālisms (radošais gandarījums no vienas puses un neapmierinātība ar daiļrades rezultātiem no otras puses) nebija autorefleksiju centrā, tad XX gadsimtā daiļrades duālisms izvirzās priekšplānā un kļūst par kultūras elementu.

XX gadsimtā dominē iekšējā neapmierinātība.

Neapmierinātība, barbariski instinkti sāk nomākt visu kultūru, un sākas kultūras noriets, aptumsums.

Kā formulē N. Berdjajevs, kultūra sāk dzīvot "jauno viduslaiku naktī", kas stimulē "rasu un kultūras tipu sajaukumu", kā arī "humānistiskās kultūras bojāeju".

Cilvēkus pārņem vilšanās, neapmierinātība, dusmas uz sevi un citiem.

Cilvēks, zaudējis spārnus un spēju lidot, samierinās ar savu bezspēcību.

N. Berdjajevs bija novērojis, ka negatīvās īpašības ir ātrāk saredzamas nekā pozitīvās īpašības.

Negatīvais: humānisma gals, individuālisma un liberālisma beigas un jauna kolektīvisma sākums.

*

Raiņa dzejolis "Jauna gadusimteņa nakts domas" sacerēts trimdā Slobodskā 1900. gadā.

Jaunā, XX gadsimta, portrets tajā ir samērā viennozīmīgs, t.i., viendabīgs skeptiskajās un drūmajās priekšnojautās.

Gadsimts atnācis "kā zaglis naktī" un "glūņas soļiem". No tā "aukstums dveš" un no gadsimta "zvēra acīm" "noslēpumains tukšums" dzirkst.

Jaunais gadsimts salīdzināts ar sarkanu ziemeļblāzmu, kas "virsū veļas milzīgs, plašs un smags".

Dzejolis nav sacerēts viegli un ātri.

Raiņa arhīvā tam ir daudz uzmetumu un piezīmju.

Arhīva materiāli liecina, ka arī XIX gadsimtu dzejnieks vērtējis skeptiski.

Ne mazāk skeptiski, kā XX gadsimtu: ".. iznākums ir nulle. Nulle nulles galā".

Arhīva materiāli atklāj, ka dzejolis nav radies impulsīvā acumirklīgā noskaņojumā. Respektīvi, prognozējot valdošā virsslāņa vēl asāku reakciju pret sabiedrības modernizāciju un progresīvās domas attīstību, kas Rainim varēja būt aktuāli sakarā ar viņa izsūtīšanu trimdā par cariskajam režīmam nepieņemamu un kaitīgu brīvdomību un idejisko patstāvību.

Piezīmes liecina par filosofiski kontemplatīvu pozīciju, skatot un uztverot jauno XX gadsimteni intelektuāli apcerīgā manierē tā laika kontekstā: ".. tikai mirklis, skaitlis, zemīgs kalps.. visvarenākā kunga "Laika" priekšā".

Filosofiskā apcerīguma tonalitāte konstatējama arī vecā un jaunā gadsimteņa salīdzinājumos ar vienu no tēva dēliem, kurš pakļaujas gan filistriem un pilsoniskajai mietpilsonībai, gan notraipījies ar nevainīgu cilvēku asinīm.

Rainis domā būru karadarbību un saka, ka arī jaunais gadsimts nāk ar karadarbību – "kara troksni".

Tā tas ir uzmetumu un piezīmju materiālos.

Dzejoļa kanoniskajā tekstā jaunais gadsimts tēlots kā "jauns kungs ar svina roku" un naivi iluzori būtu pieņemt, ka tas cilvēkus atpestīs "no vecā sloga".

Gluži pretēji, – jaunais gadsimts atklāti ņirdz par tamlīdzīgu futuroloģisko naivitāti, jo tas drīzāk sāks "galvas pļaut miera ļaudīm".

*

Liktenis un nāve – divas tēmas jebkurā kultūrā.

Priekšstati par dzīvi un nāvi atspoguļojas rituālos un paražās.

Nāve ir pāreja citā stāvoklī.

Tāds ir tradicionālais priekšstats par nāvi arī latviešu kultūrā.

Likteni dēvē par nejaušības karali, irracionalitātes satelītu.

Liktenis un doma par savu likteni vienmēr ir satraucoša doma.

Cilvēka likteni un nāvi uzskata par cilvēces kultūras diviem svarīgiem motīviem.

XX gadsimtā viena cilvēces daļa tam nepiekrita.

Padomju laikā cilvēka liktenis bija optimistisks, bet nāve padomju ļaudīm pienāca pēc tautas labā nodzīvota veiksmīga un ražena mūža.

*

Renesanses humānisms ne visai iederējās XX gadsimtā, jo tas bija izteikti elitārs un tā morāle individuālistiska – adresēta izredzētajiem.

XX gadsimta humānisms adresēts visiem un pret visiem izturas vienādi, sludinot visiem vienādas tiesības, brīvību, labklājību.

Tāpēc XX gadsimta humānismu dēvē par demokrātisko humānismu pretstatā Renesanses elitārajam humānismam.

*

XX gadsimtā zinātne kļuva par kultūras noteicošu elementu.

Zinātne ieguva planetāras dimensijas, pasaules mērogu.

Zinātne sāka kalpot visai planētai, veicinot pasaules ekonomisko vienotību un kopību, tautsaimniecības internacionalizāciju.

Starptautiskās transnacionālās kompānijas un koncerni, strādājot daudzās zemēs un kontinentos, nostiprināja darba organizācijas un finansu sistēmas planetāro vienotību.

Zinātnes attīstības rezultātā XX gadsimtā aktualizējās masu informācijas un komunikācijas līdzekļu loma, kas tāpat ļoti dziļi ietekmēja planetāro kopību, nostiprinot uz zemes vienotu informatīvi komunikatīvo telpu.

*

XX gadsimtā aktuāli bija K. Marksa vārdi: "Liekas, tik lielā mērā, cik lielā mērā cilvēce pakļauj sev dabu, cilvēks kļūst citu cilvēku vergs vai arī sava zemiskuma vergs. Pat zinātnes tīrā gaisma nav spējīga mirdzēt citādi, kā tikai uz tumsonības drūmā fona.."

PĒCVĀRDS

Šajā grāmatā fiksētas daudzas tēzes kultūras izpratnē.

Mūsdienu pārejas laikmetā lietderīgi piebilst, ka kultūra ir arī pašregulējoša sistēma.

Kultūra pati veic sava satura un formas korekcijas.

Kultūrā ir sastopamas normu, noteikumu un citu sociālās pieredzes elementu svārstības gan iekšējo, gan ārējo apstākļu ietekmē.

Kultūra pati koriģē šīs svārstības. Kultūra šajā ziņā ir kompetenta, – kultūrai ir autokorekcijas talants.

Mūsdienu Latvijā kultūras svārstības ietekmē ārējie apstākļi – kultūras "eiropeizācijas" un "makdonaldizācijas" spiediens.

Latviešu viena daļa vēlas savu kultūru pielāgot "Eiropas līmenim", daudz nebēdājot par šī adaptācijas procesa samākslotību un naivitāti.

Nenoliedzami, ka mūsdienu Latvijas kultūrā svārstības ietekmē arī iekšējais kulturoloģiskais diskomforts. Piemēram, morālā krīze un multikulturālo apstākļu apzināta ignorēšana.

Uz latviešu kultūru pašlaik milzīgu ietekmi atstāj pasionāru cilvēku deficīts.

Iniciatīva, drosme, pašaizliedzība (pasionāru cilvēku īpašības) ir ļoti reta izpausme un faktiski ne no viena netiek prasīta.

Gļēvu, apātisku, samierniecisku, savtīgu, nenovīdīgu un himēriski naidīgu cilvēku pārpalikums ir nomācošs.

Pasionāru cilvēku jeb sociāli atraktīvu personību trūkums ir totāls.

Bet tas nozīmē, ka intelektuāli un morāli pārstāsim kūleņot tikai pēc gadu desmitiem vai pat ilgāka laika.

Pēc lielvalstu vienošanās neatkarību var iegūt vienā naktī. Pasionāri cilvēki nerodas saskaņā ar lielvalstu gribu.

Pārejas laikmetā ātri uzplaukst kultūras spēja nevienmērīgi translēt sociālo pieredzi starp cilvēkiem un dažādām cilvēku grupām, tādējādi formējot grupu "specifiskās intereses", kas ne vienmēr atbilst kultūras tā dēvētajām vispārnacionālajām interesēm.

Mūsdienu Latvijas sabiedrībā specifisku grupu veido cilvēki, kuriem kultūra asociējas ar baudas iegūšanu un kuri nekautrējas savu ideoloģiju propagandēt masu informācijas līdzekļos.

Visnepatīkamākais – viņu hēdonismu pavada cinisms un pārākuma apziņa.

Latviešu kultūrai nekad nav bijis raksturīgs hēdonisms. Pirmskara Rīgas "labākajās famīlijās" dominēja mietpilsoniska koketērija, bet nevis ciniska hēdonisma sludināšana, kas konstatējama šodienas slimās Rīgas "smalkajās aprindās" un tās ruporā "Diena".

Taču kultūra, nevienmērīgi translējot sociālo pieredzi, ne tikai stimulē "specifisku interešu" rašanos.

Kultūra prot nevienmērīgi aktivizēt arī intelektuālo un māksliniecisko daiļradi.

Respektīvi, kultūra var palielināt plaisu starp daiļrades individuālajām interpretācijām.

Mūsdienu Latvijā šī plaisa kļūst nepārvarama.

Faktiski mūsdienu Latvijā šī plaisa tiek apzināti meklēta un apjūsmota. Šīs plaisas paplašināšana ir to spēku mērķis, kuru stratēģisko interešu sfērā tagad ir nonākusi Latvija.

Tā, piemēram, 2001. gada beigās Mākslas akadēmijas Tēlniecības nodaļas 2. kursa students tēloja pakārtu cilvēku.

Mākslas akadēmijas vestibilā viņš bija sevi pakāris virs galvenajām kāpnēm, tērpies melnā dermatīna mētelī un ar basām kājām.

Students tēloja pakārto. Tas acīmredzot bija viņa studiju darbs tēlniecībā. Darbs saucās "Akadēmiskais eksistenciālisms".

Ar studenta darbu apmierināti izlikās daudzi.

Pasniedzējs darbu novērtēja ļoti augstu – 9 balles.

Savukārt laikraksts "Diena" darbu pasludināja par svarīgāko notikumu pasaulē – pirmajā lappusē publicēja pakārtā studenta milzīgu krāsaino fotoattēlu ar slavējošu anotāciju.

Piebilstams, ka "Diena" atsacījās publicēt jebkādu informāciju par pirmo grāmatu, kurā atspoguļota Latvijas kultūras vēsture no pirmsākumiem līdz mūsdienām. Par pirmo Svēto latvieti, arhibīskapa Jāņa Pommera kanonizāciju 2001. gada rudenī, "Diena" ceturtajā lappusē ievietoja četras rindiņas.

Plaisa starp apzināti noklusēto "Latvijas kultūras vēsturi" un apzināti propagandēto "Akadēmisko eksistenciālismu" ir nepārprotama, un šādu izteikti kontrastainu piemēru kļūst arvien vairāk.

Kultūra vienmēr ir konfliktu zona, kurā dažādi sabiedriskie standarti saduras ar individuālajām interesēm.

Šajā grāmatā bija runa par kolektīvisma un individuālisma attiecībām latviešu kultūrā.

Kultūra ir spēka pielietošanas līdzeklis, ko sabiedrība var izmantot pret atsevišu indivīdu, lai panāktu deklarēto sociālo normu adekvātu respektēšanu.

Kultūra ir tas, ko bērni no saviem vecākiem nemanto ģenētiski.

Kultūra ir tas, ko katra jaunā paaudze sāk apgūt no paša sākuma – sāk mācīties, tā teikt, no nulles līmeņa.

Kultūra ir tas, ko katra jaunā paaudze pārņem mantojumā no iepriekšējām paaudzēm.

Latvijas latviešu viena daļa tagad kaut ko pārņemt un turpināt demonstratīvi atsakās.

Sastopami arī tādi eksemplāri, kuri vispār atsakās no savas pagātnes un savu iepriekšējo dzīvi izskaidro kā citu vainu.

Tāpat kā tās padibenes, kuras 1917. gadā Krievijā sagrāba varu un beigu beigās gandrīz visus ievilināja himēriskuma purvā.

Arturs Priedītis
Himēriskuma nesaulē
Kulturoloģiskas esejas un studijas

A.K.A., Daugavpils, 2003
Multikulturālisma centra apgāds
Daugavpils LV–5403, Parādes ielā 13
Tālr. 5422513

Printed in Latvia
ISBN 9984–582–13–2